Dünyada Tarihçiliğin Gündemi

Editör: Ahmet Şimşek

YENİİNSAN

Dünyada Tarihçiliğin Gündemi Editör: Ahmet Şimşek YENİİNSAN

Yeni İnsan Yayınevi
Tarih Serisi

Ahmet Şimşek

1997 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünden (Tarih yan alanı) mezun oldu. Gazi Üniversitesinin; Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2000 yılında yüksek lisans, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde 2006'da doktora tezlerini, tarih eğitimi alanından verdi. 2010'da tarih eğitimi doçenti, 2016'da ise profesörü oldu. Gazi, Ahi Evran, Marmara, Sakarya, İstanbul üniversitelerinde çalıştı. Yazar son 10 yıldır tarihyazımı ve metodolojisi alanında ağırlıklı olmak üzere tarih eğitiminde yayın üretmeye devam etmektedir. TUHED (Türk Tarih Eğitimi Dergisi) ile *tarihyazımı* dergilerinin Başeditörü, Tarihyazımı Çalıştaylarının eş başkanı, ISHE (Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu) Düzenleme Kurulu Üyesidir. *Türkiye'de Tarihyazımı, Tarih Nasıl Yazılır* (2011), *Tarih için Metodoloji* (2011), T*arih için Metodoloji* (2015), *Türk Tarihçileri* (2016), *Dünyada Tarihçilik* (2017), *Yaşayan Türk Tarihçileri* (2017), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* (2017), *Akademik Tarihçilik* (2017) *Dünyada Türk İmajı* (2018), *Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri* (2019), *Modern Türkiye Tarihi* (2019) ve *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler Halklar Kişiler* (2019) gibi kitapların editörü, *Gerçekten Öyle mi Olmuş?* (2019), *Türk Tarihçiliğinde Tezler, Teoriler* (2020) kitabının ortak yazarıdır.
Halen, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesinde Prof. Dr. olarak çalışmaya devam etmektedir. Evlidir. Selim ve Sinan'ın babasıdır.

DÜNYADA TARİHÇİLİĞİN GÜNDEMİ

Editör
Ahmet Şimşek

Zahit Atçıl - Fatih Durgun - Necmettin Alkan
Resul Alkan - Güneş Işıksel - Serhan Afacan
Kürşat Yıldırım - Tibet Abak - Hilal Görgün
Selçuk Esenbel - Tufan Turan

Yeni İnsan Yayınevi-256
Tarih Serisi-20
Dünyada Tarihçiliğin Gündemi
I. Baskı, İstanbul, Kasım 2020
ISBN: 978-605-7764-46-1
Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Şimşek
Editör: Ahmet Şimşek
Kapak Tasarım: İrem Derya
Dizgi: İrem Derya
Sertifika No: 12186

İçerenköy Mah. Değirmenyolu Sokak Kutay İş Merkezi B Blok
No:18 Kat:2 Büro:6 Ataşehir/İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
facebook/yeniinsanyayinevi
instagram/yeniinsanyayinevi
twitter.com/yeninsanyayin
Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli /Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 36150

DÜNYADA TARİHÇİLİĞİN GÜNDEMİ

Editör
Ahmet Şimşek

Zahit Atçıl - Fatih Durgun - Necmettin Alkan
Resul Alkan - Güneş Işıksel - Serhan Afacan
Kürşat Yıldırım - Tibet Abak - Hilal Görgün
Selçuk Esenbel - Tufan Turan

YENİ İNSAN

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Tarih disiplinin, Newton'ları, Lavoisier'leri ya da Darwin'leri var mıdır? Tarih alanında bir fizik, bir kimya ya da biyoloji alanındaki gibi çığır açıcı, süregelen bilgi üretim mekanizmalarını farklılaştırmış devrimler oldu mu? Bu soruya çoğu tarihçi, ya bundan emin olamadığını söyleyerek ya da her biri kendi ülkesinden, daha çok da uzmanlık alanından olmak üzere ismi temeyyüz etmiş tarihçileri dile getirerek cevap verecektir. Bu çok yanlış olmamakla birlikte denilebilir ki insanlığın, ilk geçmiş merakı ve bunu gidermek için yaptığı girişimlerden bugüne kadar, Tarih alanı da farklı bilgi üretme mekanizmaları/tarzları sergilemiştir. Dolayısıyla bu büyük farkları yaratan, dünyada tarihyazımının seyrini değiştiren büyük tarihyazım ustalarının varlığı kadar, tarihin de her dönemde ve her coğrafyada farklı şekilde yazıldığı söylenebilir. Bu durum, tarihyazımının geçmişine genel olarak bakıldığında kolayca fark edilebilir.

İnsanlığın geçmişini merak edişi ve araştırmasının bir sonucu olarak düşünülen tarih, ilk başlarda *mitoloji* ve *efsane* formlarıyla kendini gösterdi. Sözlü kültürün egemen olduğu zamanlarda ve toplumlarda destan ve efsaneler, sadece geçmişin bilgisini değil, aynı zamanda toplulukların ortak hafızalarını içerdi, böylelikle topluluğun geçmiş bilgisi ve deneyimlerini yeni kuşaklara aktardı. Zaman içinde yazının bulunmasıyla geçmiş bilgisi de hafıza dışında kayıt altına alınmaya başlandı. Antik Yunan'da ortaya çıkan *logograflık* (habercilik) ve bunun doğurduğu düşünülen Tarihin bir yazım türü olarak ortaya çıkışı, Herodotos'un *Historia*'sıyla başlatıldı. Ortaçağda kilise günlükleri ve hanedan kronikleri ya-

nında, bunlara çok benzer bir içeriği sunma çabasında olan müstakil tarih çalışmalarıyla yazım formaları bir anlamda çeşitlendi. Hümanizmanın insani varoluş kaygısını ön plana çıkarmasıyla, Machiavelli gibi bilginler, tarihe daha dünyevi bir rol biçtiler. Batı Rönesansı, Reformu ve Aydınlanması, tarih alanındaki yazım tarz ve perspektiflerini daha da zenginleştirdi. Aydınlanmacıların katkısıyla beliren modern bilim alanındaki gelişmeler, tarih alanının hem tanımlanmasını sağladı, hem de araştırma ve yazma metodolojisini biçimlendirdi. Bu bağlamda 19. yüzyılda bir disiplin olarak Tarih, aslında o zamana kadar geçmişe ilişkin tüm çalışmaları, belki yeni bir amaç için bir anlamda kendince "temize çeken" anlayışa sahipti. Her ne kadar uluslaşma süreçleri her devlete, kendi milletinin tarihini yazdırmayı öğütlemiş olsa da bunun yolu konusunda Ranke'nin *"Nasıl olduysa öyle"* düsturu çerçevesinde sunduğu metodoloji, sonraki araştırma ve yazım tarzlarının da büyük ölçüde hem belirleyicisi hem de eleştiri noktası oldu. Akademik olarak tanımlanan bu tarihçilik, "şanlı geçmişi" yeniden kurma peşindeki devletlerin arşiv belgelerine daha çok ağırlık verdi. Şüphesiz bunda dönemin ruhunun ve beklentilerinin büyük etkisi vardı. Bu süreçte siyasi ve askeri tarih çalışmaları, uluslaşma çabalarıyla paralel yürüdü. Buna karşın Alman tarihselciliği, sosyal bilimler bağlamında daha kültürel ve sosyal vurgular yapsa da akademik tarihçilikteki genel görünüm pek değişmedi. Ta ki 1929'de Fransa'da, bir dergi çevresinde oluşan Annales'e kadar. Febvr, Bloch ve Braudel'in öncülüğünde biçimlenen Annales, tarih araştırma ve yazımına yeni soluklar getirdi. Uzun dönemlerin tarihini daha bütüncül bir yaklaşımla ve tabandan tavana doğru bir bakış açısıyla, daha nicel (bilimsel) verilerle yazmayı önemsedi. Sonrasında tarihin ne'liği ve nasıl olması gerektiği üzerine tartışmalar gitgide arttı.

1960'larda Modern bilime getirilen epistemolojik ve metodolojik kökten eleştiriler bağlamında sosyal bilimlerdeki yeni konumlanışlar, tarih alanında da kendini gösterdi. Yazılan tarihin her ne kadar belli araştırma pratiklerine dayansa da metinsellikten ve metnin verdiği imkânlardan (aslında kastedilen sınırlılıktı), kendini kurtaramayacağına ilişkin eleştiriler, yeniden anlatı ve metinsellik üzerine kafa ulmasını sağladı. Bu çerçevede özellikle White'ın bir metin olarak tarihi ele alışı ve onda çeşitli edebi

unsurları tespitle yaptığı çözümlemelerle tarihyazımı yeni bir döneme girmiş de oldu. Sosyo-ekonomik tarih, bölge çalışmalarının bir parçası olarak tarih, hermenötik tarih, makro tarih, mikro tarih, global tarih vs. yeni yaklaşım ve teoriler, aslında geçmişin bilgisi olarak tarihe biçilen yeni rolleri de bir anlamda gösterdi. Bu minvalde bakınca aslında tarih alanının da birçok Newton'u Darwin'i, Lavoisier'i olduğu anlaşılır.

Tarihyazımı alanındaki bu önemli değişim ve dönüşüm noktalarının her biri şüphesiz ki yukarıda isimleri sayılan tarihçilerce gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede bir akış şeması çıkarılacaksa, Antik dönemde *Herodotos* ile başlatılan geleneksel tarihyazımı, modern dönemde *Ranke* ile akademik biçime yönelmiş, *Braudel* merkezde olmak üzere Annales çevresi tarihçilerle araştırma ve yazım biçimlerini zenginleştirmiş, Postmodern dönemde ise *White* merkezde olmak üzere diğer katkı sağlayanlarla birlikte yazım tarzlarını kökten eleştirerek/değiştirerek yoluna devam etmiştir.

Gerek tarihyazımının süreç içinde paradigma boyutunda farklılaşması, gerekse bu süreçte ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, dünyada farklı ülke tarihçiliklerini öyle ya da böyle etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminin son bulduğu, küreselleşmenin sadece söylem olarak da değil, bizzat sosyo-ekonomik-kültürel etkileriyle yaşandığı 2000'li yıllarda ülke tarihçilikleri, özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla değişmişlerdir. Akademik dünyada farklı ülkelerindeki tarihçilerin dijital imkanlar üzerinden kurdukları ilişkiler ve paylaşımlarla, yeni tarihyazım ve araştırma yaklaşımları daha ulaşabilir olmuş, bu da tarihçilik yönelimlerini çeşitlendirmiştir. Dünyada tarihçilik, her ne kadar yaşanan ülkenin siyasi-ekonomik ve sosyal yönelimleriyle biçimlense, eskilerin birikimleri üzerinde yükselse de dijital iletişimle büyük bir network'e sahip olarak yeni konu ve yaklaşımlara yönelmiştir. Bu durumu incelemek, gerek ülkelerin tarihçiliklerini görmek, gerekse bu tarihçilikleri etkileyen faktörleri çözümlemek adına değerlidir.

Dünya'da son altmış yılda, Türkiye'de ise son otuz yılda yapılan yayınlar göstermiştir ki geçmişi tasvir ya da analiz etmek amacıyla yazılan tarih yayınlarının, pek çok değişkenin sonucunda biçimlendiği söyenebilir. Bunların en bilinenlerinden ilki, tarihyazımının gerçekleştirildiği dönemin siyasi-ekonomik-kültürel

ve sosyal atmosferini belirleyen olarak *devlet-toplum*dur. İkincisi, eseri biçimlendiren beklentileri, eğitimi, inancı, imkanları, zihniyeti ile *tarihçi*dir. Üçüncüsü ise piyasa koşullarından etkilenen *yayıncı*dır.

Bu kitapta, dünyadaki tarihçiliğin son yirmi yılı, on ayrı ülke örneğinde incelenmiştir. Bunlar, köklü tarihçilik gelenekleri yanında dünya tarihçiliğine katkı sağladığı söylenebilcek, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Mısır, İran, Çin, Japonya ve Rusya'dır. Kitabımızın planında İtalya, İsrail ve Yunanistan da olmasına karşın, bu üç ülkeyi inceleyen tarihçilerimiz arzu edilen düzende ve sürede metin sunmadıkları için eksik kalmıştır. Dokuz farklı dilde, on ayrı ülkedeki tarihçiliğin son yirmi yılını inceleyen bu çalışmadaki her bir tarihçi yazarımız, ilgili ülkelerde doktora ya da post doktora yapmış akademisyenlerden oluştu. Böylelikle ilgili ülkenin dili ve kültürüne nüfuz etmiş tarihçilerin incelemeleriyle bir anlamda dünyadaki tarihçilik adına nelerin tartışıldığı, konuşulduğu ve yazıldığını okuma imkanına eriştik. Her bir tarihçi bölüm yazarımıza bize bu ülkeleri bir arada okuma imkanı verdikleri için teşekkür ediyoruz. Bu aynı zamanda Türkiye'e bugün, dünyada farklı ülkelerini yakından takip eden önemli bir tarihçi potansiyelinin de varlığına işaret etmesi bakımından önemli sayılabilir. Maksadımız, Türkiye'deki tarihçilerin dünyada tarihçilik adına nelerin konu edildiğinden haberdar olmalarını ve bundan ilham almalarını sağlamaktır.

Kitabımızda her bir bölüm yazarı tarihçinin şu ortak sorulardan hareketle metin oluşturması beklendi:

Konu edilen ülkede 2000'den bu yana;

- ✓ Akademik yayınlarda öne çıkan tarih tartışmaları nelerdir?
- ✓ Popüler yayınlarda öne çıkan tarih tartışmaları nelerdir?
- ✓ Yenilikçi tarihçi olarak kimler, hangi eserleriyle, nasıl öne çıktılar?
- ✓ Türkler/Türk tarihi üzerine yazılanlar nelerdir?

Açıkçası bu sorulara yönelik cevaplara, her bölümde eşit düzeyde yer verebildiğimiz söylenemez. Zira örneğin ABD gibi tarih yayınlarının çok fazla olduğu, farklı eyaletlerde farklı yönelimlerin ve yayınların olduğu bir ülkede popüler tarihçiliğin gündemi-

ni tayin etmek hiç de kolay olamazdı. Bu sebepten bölüm yazıları arasında yukarıdaki dört soru çerçevesinde tam bir akış sağlanamasa da her bir bölümde, maksadına hasıl olacak biçimde zengin bir içerik sunuldu.

Takdir, her zaman okuyucunundur.

İstanbul, 2020

Amerika'da Tarihçilik Gündemi

Zahit ATÇIL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Giriş

Akademik tarihçilik sahasında Amerika Birleşik Devletleri —birçok disiplinde de olduğu gibi— dünyanın geri kalanına öncülük etmektedir. Hem üniversitelerde istihdam edilen profesyonel tarihçiler, hem de yıllık üretilen tarih kitapları ve makaleleri itibari ile Amerika, dünya genelinde diğer ülkelerin önünde yer almaktadır. Akademik ürünlerin sayısal olarak çok olması çok farklı alanlarda yayınların görülebilmesine imkân sağlamaktadır. Fakat genel olarak üniversitelerdeki tarih öğretim üyesi kadrolarına ve akademik yayınlara baktığımızda Amerikan tarihçiliğinin gündeminde Amerikan tarihi ve Avrupa tarihinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu bölümde, 2000-2019 yılları arasındaki 20 yıllık dönemde ABD sınırları içinde akademik tarihçiliğin gündemine ve Amerika'daki Türk tarihçiliğinin durumuna bakacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde tarih alanında akademik ürünlerin paylaşıldığı platform American Historical Association'ın yıllık (AHA) düzenli konferansları ve yine bu kurumun sponsorluğunda çıkarılan *American Historical Review* (*AHR*) dergisinde yayınlanan kitap tanıtımlarıdır. 1884'te kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak ortaya çıkan AHA, 1889'da Amerikan Kongresi tarafından tarih çalışmalarını teşvik etmek amacı ile yetkilendirilmiştir. 2020 yılı itibariyle, 12000'den fazla üyesi bulunan AHA her

yıl ocak ayının başlarında başlıca Amerikan şehirlerinde binlerce kişinin katılımı ile yıllık konferanslar (Annual Meeting) düzenlemektedir. Bu konferanslar genellikle tarih alanındaki yeni araştırmaların kamuya açık ilk sunumu olup, profesyonel ve popüler tarihçilerin buluşmalarına vesile olmaktadır. Konferanslar esnasında öne çıkan tarihçilere çeşitli ödüller takdim edilip yeni yaklaşımların da tanıtılması ve tartışılmasına imkân sağlamaktadır. Bunun yanında, Amerika'da tarihçilerin en geniş katılımlı kuruluşu olması hasebiyle tarih disiplinindeki değişimleri izlememize yardımcı olacak en önemli platform AHA'nın sunduğu veriler olacaktır.

AHA tarafından 1895'ten beri düzenli olarak yayımlanan ve yılda 5 sayı çıkarılan *AHR*, tarih alanında yapılan bazı öncü makalelerin yanında yakın zamanda çıkmış kitapların tanıtımlarının yapıldığı ve alana katkılarının tartışıldığı bir dergidir. Derginin başlıca amacı tarih kitaplarının tanıtılması olsa da 2000'lerin başından itibaren AHA'nın yıllık toplantılarıyla da bağlantılı olarak çeşitli yuvarlak masa toplantılarının çıktılarını yayımlamaya başlamıştır. Bu açıdan *AHR*, Amerika'daki tarih alanında ortaya konulan başlıca konuları takip etmemize imkân sağlamaktadır.

Burada Amerika'daki akademik tarihçiliğin gündemindeki gelişmeleri takip etmek için iki eğilime bakacağım:

1) Üniversitelerde istihdam edilen öğretim üyelerinin dağılımı,

2) 2000'den beri Amerika gündemine girmiş olan tarih kitaplarının konu dağılımı.

Her iki eğilim için de AHA'nın sunduğu verilere dayanacağım. Özellikle üniversitelerde istihdam edilen öğretim üyelerinin dağılımı için yıllık yayınlanan rehberlere dayanan istatistiki çalışmaları ve AHA'nın yılda beş defa çıkardığı ve tarih üzerine yazılan kitapların tanıtımlarının yapıldığı *AHR* kitap dağılımlarından elde ettiğim istatistikleri kullanacağım.[1]

1. *American Historial Review*'de yayınlanan kitap tanıtımlarına dayanarak burada yer alan istatistiki veriler bana aittir. Bu verilerin hazırlanmasında yardımcı olan ve makaleyi okuyarak tenkit ve görüşlerini benimle paylaşan Arif Erbil ve Muhammet Bedreddin Toprak'a teşekkür ederim.

Akademik Tarihçilerin Çalışma Alanları

Amerika'daki üniversitelerdeki öğretim üyesi istihdamı ile başlayacak olursak, Amerikan tarihinin çalışmalarının diğer alanlara oranla daha fazla yer tuttuğunu söyleyebiliriz. 2015 yılında yayınlanan rehbere dayanarak yapılan bir çalışmaya göre üniversitelerde Amerikan tarihinde uzmanlaşmış tarihçi istihdamının bütün tarih alanları içindeki oranı %41,2'dir.[2] Bu durum üniversitelerdeki tarihçilerin neredeyse yarısının Amerikan tarihinde uzmanlaşmış olduğunu göstermektedir ve yaklaşık 1975'ten beri bu oran pek değişmeden kalmıştır. Avrupa tarihi alanında uzmanlaşmış tarihçilerin sayısı 1975'te %39 iken 2015 yılında %32.2'ye düşmüştür.[3] Fakat kabaca topladığımızda halen Amerika ve Avrupa tarihlerinde uzmanlaşmış tarihçiler üniversitelerin tarih bölümlerinin %70'inden fazlasını oluşturmaktadır. Aşağıda tarih kitaplarının dağılımında da görüleceği üzere Amerika'daki profesyonel tarihçilikte Amerikan tarihi ve Avrupa tarihi en önde yer alan alanlardır. Bunun yanında 2015 yılı itibariyle uzmanlık alanlarına göre, Asya tarihi %9.4, Latin Amerika tarihi %7.4, Afrika ve Ortadoğu/İslam dünyası tarihi ancak %5'lik bir kısmı kapsamaktadır.

Bu oranlar açık bir şekilde Amerika'daki üniversitelerin tarih bölümlerinin Amerika ve Avrupa tarihi merkezli olarak tasarlanıp bu coğrafyaların dışındaki bölgelerin tarihlerine ikincil bir yer verildiğini göstermektedir. Fakat 20. yüzyılın sonuna kadar üniversitelerin sadece yarısı bu Asya, Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve İslam tarihi alanlarında en az bir uzman bulunduran üniversiteler sayı bakımından az iken, 2000'den sonra bu alanlarda en az bir uzman bulunduran üniversiteler yaklaşık %65'e ulaşmıştır.[4] Her ne kadar bu alanlarda uzmanlar daha fazla istihdam edili olsa da Amerika ve Avrupa tarihi alanlarındaki ağırlık neredeyse hiç gerilemeden devam etmektedir.

Bu coğrafi uzmanlık dağılımının yanında, üniversitelerdeki profesyonel tarihçilerin uzman oldukları konularda bazı değişimler yaşanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitişi ve küreselleşme

---

2. Robert B. Townsend, "The Rise and Decline of History Specializations over the Past 40 Years," *Perspectives on History*, Cilt: 53, Sayı: 9, (December 2015).
3. Townsend, a.g.m.
4. Townsend, a.g.m.

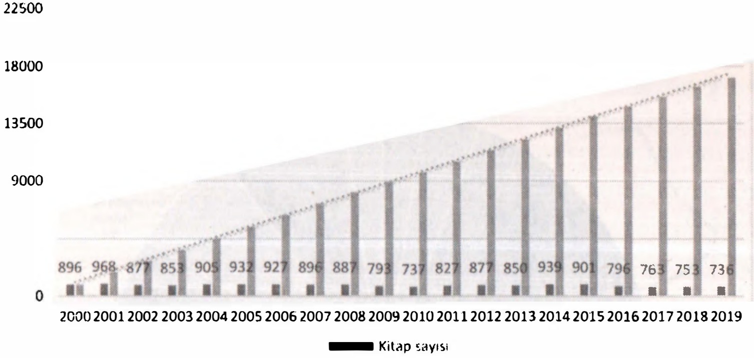
sürecinin yaygınlaşması ile 1990'lardan itibaren bazı konulardaki uzmanlıklar sayıca azalırken, bazı yeni alanlarda uzmanlıklar artmıştır. 20. Yüzyıl boyunca ve özellikle Soğuk Savaş döneminde popüler olan sosyal tarih, entelektüel tarih, diplomasi tarihi, iktisat tarih ve hukuk tarihi gibi alanlar 2000'lerden sonra gözden düşmüş ve bu alanlarda daha az akademik personel istihdam edilmeye başlanmıştır.[5] Bunun yanında toplumsal cinsiyet tarihi, kültürel tarih, bilim ve teknoloji tarihi, dinler tarihi gibi alanlarda uzmanlaşan tarihçiler kendilerine üniversitelerde daha fazla yer bulmaya başladılar. Özellikle feminizmin etkisi ile yaygınlaşan toplumsal cinsiyet çalışmaları bu alanda çalışan tarihçilerin önünü açmıştır. Mesela, toplumsal cinsiyet tarihinin üniversitelerdeki bütün uzmanlık alanları içindeki temsil edilme oranı 1975'te %1 civarındayken 2015'e gelindiğinde bu oran %10'a yükselmiştir.[6]

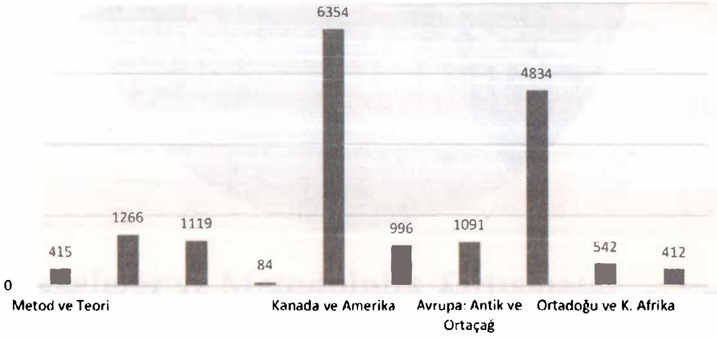
Akademik Tarih Kitaplarına Genel Bakış

AHR'deki kitap verilerine bakacak olursak, 2000-2019 yılları arasında yıllık ortalama 850 kitap tanıtımına yer verildiği görülür. Bu ilgili süre zarfında toplam 17000'den fazla tarih kitabının tanıtılmış olduğu anlamına gelir. Yalnız, burada tanıtılan kitapların hepsi Amerika'da basılmış veya Amerikanlar tarafından yazılmış kitaplar değildir. Yani *AHR* sadece Amerikan tarihçilerin yazdığı İngilizce tarih kitaplarını değil, aynı zamanda farklı dillerde ve farklı ülkelerde yayınlanmış tarih kitaplarını da değerlendirmektedir. Farklı dillerdeki tarih kitapları değerlendirilirken *AHR*'nin önceden beri benimsediği temel coğrafi konulara göre tasnif edilmiş ve buna göre incelenmiştir. Aslında bu durum Amerika'daki tarihçilerin gündemi Amerika ve İngilizce'nin ötesinde olduğunu göstermektedir. Genel olarak bakıldığında bile birçok Fransızca, Almanca, İspanyolca vs. tarih kitaplarının da *AHR*'de tanıtıldığı görülmektedir.

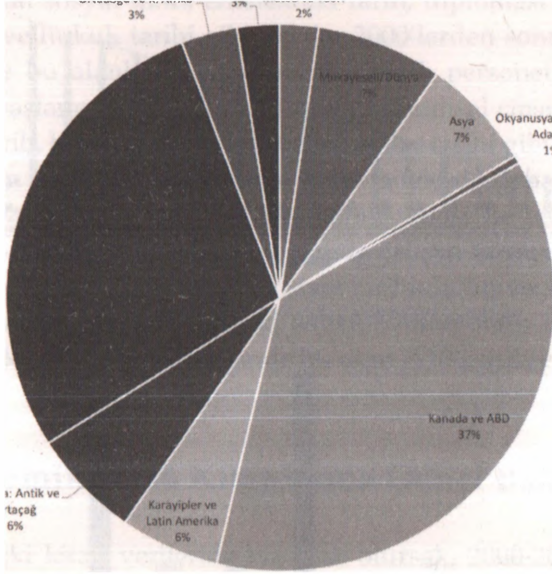
5. Townsend, a.g.m.
6. Townsend, a.g.m.

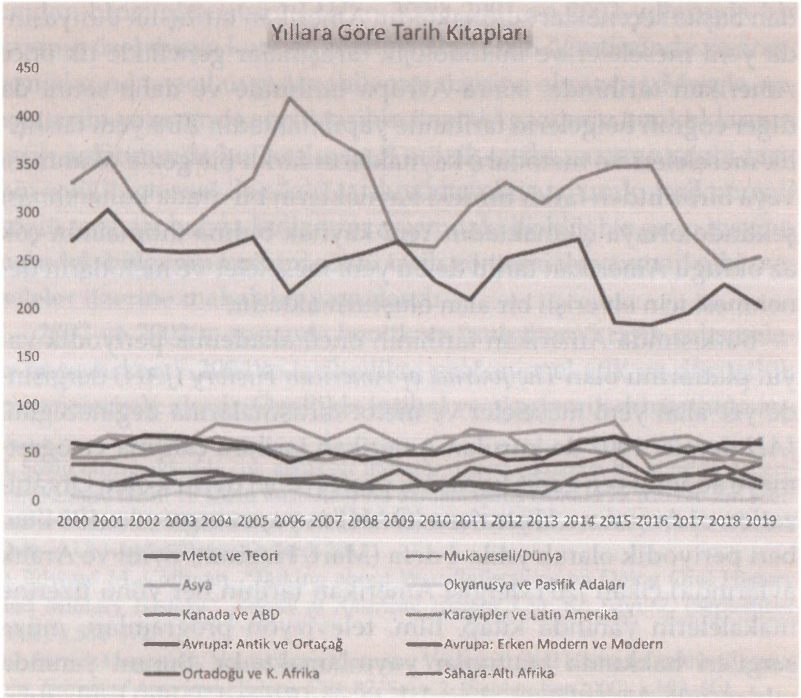

AHR'nin tanıtım yaptığı kitapların sınıflandırmaları ise Amerika'daki akademik tarihçilerin dağılımına benzer bir eğilim göstermektedir. Şekilde görüleceği üzere, burada da en çok Amerikan ve Avrupa tarihi kitapları tanıtılmıştır. 2000-2019 arası toplam 20 yılda tanıtılan kitapların %37'si Kanada ve Amerikan tarihi üzerine, %28'i Erken Modern ve Modern Avrupa tarihi üzerine, %6'si ise Antik ve Ortaçağ Avrupa tarihi üzerinedir. Bunların toplamına bakacak olursak, %71 tarih kitabı Amerikan ve Avrupa tarihine yoğunlaşmıştır. Geriye kalan %29'luk dilimin ise Amerika ve Avrupa tarihi çalışmalarının dışındaki alanlarla ilgili yayınlar olduğu görülür. Bu açıdan Ortadoğu ve Kuzey Afrika tarihi sadece %3 iken, Sahara-Altı Afrika tarihi %3, Asya tarihi %7, Karayipler ve Latin Amerika tarihi %6, Okyanusya ve Pasifik adaları tarihi %1 ve son olarak tarih metodolojisi ve teorisi kitapları da %2'lik paya sahiptir.

Tarih Kitaplarının Konulara göre dağılımı

Tanıtılan kitapların yıllara göre dağılımına baktığımızda tarih eserlerinin en çok 2001, 2005, 2006 ve 2014 yıllarında tanıtılmış olduğu görülür. Daha sonrasında toplam tarih kitaplarında bir düşüş yaşanmış ve 2010'ların başından itibaren yine yıllık 900 kitap seviyesine çıkmış ancak 2015'ten sonra toplam tanıtılan tarih kitapları yeniden düşüşe geçmiştir. Muhtemelen bu dalgalanmalar dünya ekonomisindeki dalgalanmalara paralel gelişmelerdi. Dikkati çeken bir başka nokta ise Amerikan tarihi üzerine en fazla tantım yapılan yıl olan 2006'da Erken Modern ve Modern Avrupa tarihi kitaplarının sayısının da düşmesidir. Aşağıdaki grafiğe bakıldığında genellikle Amerikan tarihi ile Avrupa tarihinin birbirine benzer eğilim gösterdiği görülürken 2006 yılındaki bu farklılaşma dikkat çekicidir.

Meseleler ve Metodolojik Tartışmalar

Kabaca 250 yıllık bir siyasi tarihi ve en geniş anlamda Yeni Dünya'nın keşfedilmesinden itibaren 500 yıllık bir sosyal tarihi olan Amerika kıtasının tarihi, dünyanın geri kalan bölgelerine göre oldukça kısa bir tarihtir. Bununla birlikte Amerikan tarihinin kaynakları ve araştırma alanları şimdiye kadar oldukça sayıda kullanılmış ve neredeyse işlenmeyen, değinilmeyen konu kalmamıştır. Benzer bir durum Erken Modern ve Modern Avrupa tarihi için de söylenebilir. Bu durumda, kaynakların çoktan tüketilmiş olmasını ve hemen hemen tarihi bütün konuların incelenmiş olduğunu yukarıdaki veriler ışığında düşünürsek, neden en fazla akademik tarihçinin Amerika ve Avrupa tarihlerinde istihdam edildiğini ve neden hala en fazla tarih kitabının Amerika ve Avrupa tarihlerinde yazıldığını sorgulamak gerekir. Aslında Amerika ve Avrupa tarihinin çokça işlenmiş olması ve keşfedilecek kaynak bulma ihtimalinin artık yok sayılabilecek olması tarihçilik açısın-

dan başka seçenekler sunmaktadır. Amerikan tarihçilik dünyasında yeni meseleler ve metodolojik tartışmalar genellikle ilk önce Amerikan tarihinde, sonra Avrupa tarihinde ve daha sonra da diğer coğrafi bölgelerin tarihinde yapılmaktadır. Zira yeni tarihçilik meseleleri ve metotları, kaynakların farklı bir gözle okunması veya birbirinden farklı türdeki kaynakların bir arada kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yeni kaynak bulma ihtimalinin çok az olduğu Amerikan tarihi de bu yeni meseleler ve metotların denenmesi için elverişli bir alan oluşturmaktadır.

Bu kısımda Amerikan tarihinin öncü akademik periyodik yayın platformu olan *The Journal of American History* (*JAH*) dergisinde yer alan yeni meseleler ve metot tartışmalarına değineceğim. *JAH* dergisi 1907'de kurulan Amerikan tarihini çalışma ve öğretmeye adanmış en geniş kapsamlı profesyonel dernek olan Organization of American Historians (OAH)'ın yayın organıdır. 1914'ten beri periyodik olarak yılda 4 defa (Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında) çıkan *JAH* dergisi Amerikan tarihin her yönü üzerine makalelerin yanında kitap, film, televizyon programları, müze sergileri hakkında tanıtımlar yayınlamaktadır. Bunun yanında yıldan yıla düzenlenen yuvarlak masa (Round Table) toplantılarının çıktıları ile yeni meseleler ve metotlar tartışılmaktadır. Burada 2000-2019 yılları arasında *JAH* dergisinde yer alan yuvarlak masa toplantılarında tartışılan konulara bakmak gereklidir. Zira bu yuvarlak masa toplantıları tarihçilerin zihinlerini meşgul eden konuları bir araya gelerek tartıştıkları platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2000'lerin başında bu yuvarlak masa toplantılarında tartışılan en popüler konu sözlü tarihti. H-ORALHIST platformunda, sözlü tarihin Amerikan tarihinde nasıl kullanılabileceği üzerine yapılan makale çağrısı üzerine birçok tarihçi geri dönüş yapmıştı.[7] Bundan sonraki üç yıl boyunca sözlü tarihin metot olarak kullanımı hakkında yazılar yayınlandı. Tarihi belgeler ve resmi kayıtlar ile değil de olaylara tanık olmuş kişilerin önemli olay ve dönemler hakkındaki hatıralarına ve umlarına dayanarak tarih yazma yöntemi olan sözlü tarih, artık tarih yazıcılığının önde gelen alanla-

7. Michael Gordon ve Lu Ann Jones, "Introduction," *Journal of American History*, Cilt: 87, Sayı: 2, (September 2000), s. 580.

rından birisi olmuştur.[8] *JAH*'ın 2000, 2001 ve 2002 yıllarında bir sayının özel dosya konusu sözlü tarihin tarih öğretiminde ve araştırmalarında nasıl uygulanabileceği üzerine olmuştur. Mesela, savaş tarihi yazımında sözlü tarihin önemi,[9] gazilerin tanıklıklarının tarih anlatımında kullanılması,[10] müzik tarihi yazımın sözlü tarihin rolü,[11] internet ile sözlü tarih yönteminin uyumlu kullanımı,[12] sözlü tarih ile hafıza kullanımı arasındaki ilişki,[13] bir grup insanın yaşadığı bölgenin tarihini sözlü tarih yöntemi ile yazma[14] gibi meseleler üzerine makaleler yayınlandı.

2002 ve 2003'te sırasıyla benlik ve "subaltern" tarih çalışmaları tartışılırken,[15] 2004'te tarihçilikte profesyonel etik ve dürüstlük meseleleri ele alındı. Özellikle intihal ve akademik dürüstlüğe ay-

---

8. Sözlü tarih hakkında çok geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu konuda Amerikan Kongre tarihi ve sözlü tarih üzerine uzmanlaşmış Donald A. Ritchie'nin eserlerine bakılabilir. Mesela bkz. Donald A. Ritchie, *Doing Oral History.* Third edition, Oxford University Press, Oxford, 2015.

9. Edward M. Coffman, "Talking about War: Reflections on Doing Oral History and Military History," *Journal of American History*, Cilt: 87, Sayı: 2, (September 2000), s.582–592.

10. Patrick Hagopian, Voices from Vietnam: Veterans' Oral Histories in the Classroom, *Journal of American History*, Cilt: 87, Sayı: 2, (September 2000), s.593–601

11. Burton W. Peretti, Speaking in the Groove: Oral History and Jazz, *Journal of American History*, Cilt: 88, Sayı: 2, (September 2001), s.582–595,

12. Mary A. Larson, Potential, Potential, Potential: The Marriage of Oral History and the World Wide Web, *Journal of American History*, Cilt: 88, Sayı: 2, (September 2001), s.596–603,

13. Mary Marshall Clark, "The September 11, 2001, Oral History Narrative and Memory Project: A First Report," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 2, (September 2002), s.569–579,

14. Linda Shopes, Oral History and the Study of Communities: Problems, Paradoxes, and Possibilities, *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 2, (September 2002), s.588–598.

15. 2002'de işlenen benlik tarihi üzerine çalışmalar için bkz. Karen Halttunen, "Self, Subject, and the "Barefoot Historian"," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 1, (June 2002), s.20–24; Philip J. Deloria, "Thinking about Self in a Family Way," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 1, (June 2002), s.25–29; John Demos, "Using Self, Using History ...," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 1, (June 2002), s.37–42. 2003'te işlenen subaltern çalışmaları için bkz. Joanne Meyerowitz, "Subaltern History Makers and Alternative Constructions of the Past: An Introduction," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 4, (March 2003), s.1366–1367; W. Fitzhugh Brundage, "Meta Warrick's 1907 "Negro Tableaux" and (Re)Presenting African American Historical Memory," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 4, (March 2003), s. 1368–1400; Eiichiro Azuma, "The Politics of Transnational History Making: Japanese Immigrants on the Western "Frontier," 1927–1941," *Journal of American History*, Cilt: 89, Sayı: 4, (March 2003), s.1401–1430.

kırı hareket etme örnekleri gizli de olsa sayıca yükselmesi tarihçileri bu meselelere daha fazla dikkat çekmeye yönlendirdi.[16] 2005 yılında kültürel tarih ve 2006 yılında Amerikan karşıtlığı ve İkinci Dünya savaşı meseleleri yeniden ele alındı. Fakat sonrasında daha önce tarih yazıcılığında o zamana çok az rastlanan bazı yeni meseleler ele alınmaya başladı. 2007 yılında tarih yazımı ile fotoğrafların arasındaki ilişki tartışılırken,[17] 2008'de duyuların tarihi ele alındı. *JAH* dergisinin bu yılki dosyasının giriş yazısında Mark M. Smith, diğer tarihçi yazarlarla birlikte duyuları ele almalarındaki temel nedenin "duyuları bilgiyi ileten araçlar ve özellikle iktidar ve kimliğin ifadesi" olarak görmelerini ifade etmektedir.[18] Yazılı metinlerden hareketle duyuların tecrübesinin nasıl olduğunu ortaya çıkarmanın metodolojik zorluklarının da farkında olarak, duyuların da zamanla farklılaşabileceklerini vurgulayarak geçmiş ile bugünün farklılaşabileceğini söylemektedir. Her ne kadar yeni bir alan da olsa duyuların tarihi üzerine çalışanlar arasında çok başarılı örnekler de çıkmakta, zira Princeton Üniversitesi Tarih bölümünde ders veren ve dinleme ve seslerin 20. yüzyıl Amerikan tarihindeki tecrübeleri üzerine çalışan Emily A. Thompson, 2005 yılında MacArthur Vakfı tarafından "Genius Grant" (Dahilik ödülü) almaya layık görüldü. Dolayısıyla, ileride bu alanda daha fazla çalışma çıkma ihtimali vardır.

2012 yılına gelindiğinde tarihte toplumsal cinsiyet tartışmaları yeniden tartışıldı. Bu alandaki ilk çalışmalar 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında toplumsal hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. 1980'lerde ise toplumsal cinsiyetin tarih araştırmalarında meşru bir kategori olarak incelenmeye başlandı. Özellikle

---

16. Michael Grossberg, "Plagiarism and Professional Ethics—A Journal Editor's View," *Journal of American History*, Cilt: 90, Sayı: 4, (March 2004), 1333–1340.
17. Edward T. Linenthal, "American Faces: Twentieth-Century Photographs," *Journal of American History*, Cilt: 94, Sayı: 1, (June 2007), s.97–98; Barbara Orbach Natanson, "Worth a Billion Words? Library of Congress Pictures Online," *Journal of American History*, Cilt: 94, Sayı: 1, (June 2007), s.99–111; Colleen McDannell, "Religious History and Visual Culture," *Journal of American History*, Cilt: 94, Sayı: 1, (June 2007), s.112–121; Jonathan Hyman, "The Public Face off 9/11: Memory and Portraiture in the Landscape," *Journal of American History* Cilt: 94, Sayı: 1, (June 2007), s.183–192; Martha A. Sandweiss, "Image and Artifact: The Photograph as Evidence in the Digital Age," *Journal of American History*, Cilt: 94, Sayı: 1, (June 2007), s.193–202.
18. Mark M. Smith, "Still Coming to "Our" Senses: An Introduction," *Journal of American History*, Cilt: 95, Sayı: 2, (September 2008), s.378–380.

toplumsal tarih konuları ele alınırken, tarihçiler cinsiyetlerin rollerinin zamanla biçimlenmesi boyutlarını ele almaya başladılar.[19] Bu alanlarda çalışan tarihçiler geçmişteki birçok olayda, dönüşümde ve toplumsal hareketlerde şimdiye kadar kadınların ihmal edilen rollerini vurgulamaya çalıştılar.[20]

Son yıllarda nispeten yeni tarih araştırma alanları ele alındı. 2013 yılında çevre tarihi, 2014 yılında spor tarihi, 2016 yılında da yemek tarihi tartışıldı. Öncelikle 1990'lardan beri yavaş yavaş gündeme giren çevre tarihi üzerine çalışanlar, bir taraftan tarihi değişimlerin çevre üzerindeki etkilerini incelerken diğer taraftan da geçmişteki olaylarda insan ile çevreden hangisinin aktör olduğu meselesi ile ilgilenmektedirler.[21] Aslında tarihçiler uzun zamandır çalıştıkları toplumsal, siyasi ve iktisadi tarihin oluşumunda çevrenin çok önemli bir rol oynadığının farkına varmışlardı ve hatta Linda Nash biraz daha ileri giderek gelecekte bütün tarihin aslında bir çevre tarihinde ibaret olarak çalışılacağını iddia etmektedir.[22] Bunun yanında çevre tarihinin bazı alt araştırma alanları ortaya çıkmaya başladı: tarımsal çevre tarihi, hastalık ve sağlığın çevresel tarihi, insanoğlunun inşa ettiği çevrenin tarihi vb.[23]

Daha sonrasında spor tarihini tartışan tarihçiler, sporun sadece bir oyun ve yarışma değil aynı zamanda "sembolik, tarihsel, kültürel, toplumsal ve siyasi" alanlara hitap eden bir aktivite olarak gördüklerini ifade etmektedir.[24] Tarih çalışmalarında "kültürel dönüş" ekseninde ortaya çıkan spor tarihinin, bir sporcunun veya bir spor faaliyetinin tarihçilerin incelediği olayların etnik, siyasi, diplomatik, iktisadi ve sosyal boyutlarının anlaşılmasında önemli katkılar sağlayacağı beklenmektedir.[25]

---

19. Cornelia H. Dayton ve Lisa Levenstein, "The Big Tent of U.S. Women's and Gender History: A State of the Field," *Journal of American History*, Cilt: 99, Sayı: 3, (December 2012), s.795-800.
20. Dayton ve Levenstein, "The Big Tent of U.S. Women's and Gender History," s.805.
21. Paul S. Sutter, "The World with Us: The State of American Environmental History," *Journal of American History*, Cilt: 100, Sayı: 1, (June 2013), s.94-99.
22. Linda Nash, "Furthering the Environmental Turn," *Journal of American History*, Cilt: 100, Sayı: 1, (June 2013), s.131–135.
23. Sutter, "The World with Us: The State of American Environmental History," s.105-118.
24. Amy Bass, "State of the Field: Sports History and the "Cultural Turn"," *Journal of American History*, Cilt: 101, Sayı: 1, (June 2014), s.153.
25. Susan K. Cahn, "Turn, Turn, Turn: There Is a Reason (for Sports History)," *Jour-*

Son olarak yemek tarihi, en genel ifadesiyle insanoğlunun geçmişte hayatını idame ettirmek için tükettiği yiyeceklerin bütün oluşum süreçlerini ve bunların çevresel ve toplumsal boyutları incelme alanıdır.[26] Aslında yemek tarihi, insanoğlunun zaman çizelgesinde karnını doyurmak için avcılık-toplayıcılık, tarım, değiş-tokuş, endüstriyel üretim vs. gibi değişimi de incelemektedir. Bu süreçte çeşitli yiyeceklerin insan topluluklarında hangi anlamları ifade ettikleri, o yiyeceklerin son formuna gelene kadar hangi aşamalardan geçtikleri ve bu süreçler esnasında hangi toplumsal yapıların oluştuğu yemek tarihinin ilgilendiği alanlardandır.[27]

Yuvarlak masa toplantılarının gündemlerinin ötesinde Amerika'da tarihçilerin ilgi duymaya başladığı iki mesele daha vardır: küresel tarih ve dijital tarih. Birincisi, tarihteki meselelere onların küçük yerel bağlamının ötesinde küresel birer mesele olarak bakmayı ifade ediyorken ikincisi ise tarihteki olguları sayısallaştırarak daha somut genellemeler ve çıkarımlar yapabilmeyi amaçlamaktadır. Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte yaşanan küreselleşme süreci, ulus-devletlerin giderek etkinliklerini yitirmesi, ulus-ötesi aktörlerin nicel olarak artması ve nitel olarak daha etkin duruma gelmesi, dünyada halkların birbiri ile etkileşimin artması ile artık yerellik ve ulus kimliği yeniden tanımlanmaya ve yerine daha ziyade çok ulusluluk ve küresel etkileşim gibi olgular konuşulmaya başlandı. California Üniversitesi Los Angeles'te tarih profesörü olan Lynn Hunt 2014'te yayınladığı *Writing History in the Global Age* (Küresel Çağ'da Tarih Yazmak) kitabı ile yaşanan süreçle uyumlu daha küresel bir bakış açısı ile tarih yazmaya davet etmektedir.[28] Genel olarak sosyal bilimlerin özel olarak da tarih disiplininin ortaya çıkışı sürecinde birlikte getirdiği iki problem olan analiz birimi olarak ulus-devlet merkezlilik ve Avrupa (veya Batı) merkezli bakış açısının etkilerini bertaraf etmenin en iyi yo-

---

nal of American History, Cilt: 101, Sayı: 1, (June 2014), s.181–183.

26. Matt Garcia, "Setting the Table: Historians, Popular Writers, and Food History," *Journal of American History*, Cilt: 103, Sayı: 3, (December 2016), s.659.

27. Matt Garcia, "Setting the Table: Historians, Popular Writers, and Food History," s.656–678.

28. Lynn Hunt, *Writing History in the Global Era*, W.W. Norton & Company, New k, 2014. Ayrıca bu kitabın bir değerlendirmesi için bkz. Talha Çiçek, "Lynn Hunt. *Writing History in the Global Era.* W.W.Northon, New k, 2014." *Divan: Disiplinler Arası Çalışmalar*, Cilt: 20, Sayı: 38, (2015/1), s.147-180.

lunun küresel bir bakış açısı geliştirmek olduğu ifade edilmektedir.[29] Küresel tarih bakış açısını savunan tarihçiler, uluslara has veya yerel biricik olgulara odaklanmak yerine küresel olgulara ve coğrafyalar arası veya uluslararası bağlantılara ve etkileşimleri incelemenin daha açıklayıcı olduğunu ileri sürmektedir. Örnek olarak, toplumlar arası bağlantı ve etkileşimi vurgulayan en meşhur tarihçilerden biri olan California Üniversitesi Los Angeles Tarih bölümünde öğretim üyesi olan Profesör Sanjay Subrahmanyam eserlerini Erken Modern dönemde Hint alt kıtasından, Asya, Avrupa ve Amerika'ya uzanan geniş coğrafyanın bağlantılı tarihlerini anlatmaktadır.[30]

Son zamanlarda Amerika'da tarih yazıcılığında giderek artan bir diğer eğilim ise dijital tarih metodudur. Dijital tarih sadece tarih araştırmalarında ve eğitiminde teknoloji kullanmak demek değil, aynı zamanda tarihi olguları anlamak ve umlamak için bilgisayar programları aracılığıyla nicel analiz yöntemleri kullanmak demektir.[31] Son çeyrek yüzyılda internet ve bilgisayar teknolojilerindeki değişim ile birlikte tarihi kaynaklar hızla dijitalleşerek yaygınlaşmaya ve araştırmacıların daha kolay ulaşımına imkân sağlamaktadır. Bunun yanında, kaynaklardaki bilgilerin tasnif edilmesi, sayılması, aranması ve genel resimde anlamlandırılması daha kolay hale geldi. Bir taraftan nitel verilerin de nicelleştirilerek incelenmesi mümkün olmuşken, nicel yöntemlerin tekrar kontrol edemeyeceğimiz tarihi veriler için ne kadar geçerli olabileceği hala tartışmalı bir konudur. Son zamanlarda insan bilimlerinin dijital metotları nasıl kullanabileceği üzerine makaleler ve kitaplar çıkmaya başlamıştır.[32]

---

29. Sebastian Conrad, *What Is Global History?* Princeton University Press, Princeton, 2016, s.3-6.

30. Sanjay Subrahmanyam, "Connected Histories: Notes towards a Reconfiguration of Early Modern Eurasia," *Modern Asian Studies*, Cilt: 31, Sayı: 3 (1997), s.735-62; Tarihçinin bu minvalde son 20 yılda ürettiği eserlerinden bazıları şunlardır: Sanjay Subrahmanyam, *Explorations in Connected History*, Oxford University Press, New Delhi, 2005; Sanjay Subrahmanyam, *Courtly Encounters: Translating Courtliness and Violence in Early Modern Eurasia*, Harvard University Press, Cambridge, 2012; Muzaffar Alam ve Sanjay Subrahmanyam. *Indo-Persian Travels in the Age of Discoveries, 1400-1800*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

31. "Interchange: The Promise of Digital History," *Journal of American History*, Cilt: 95, Sayı: 2, September 2008, s.454.

32. Roberto A. Busa ve dğr., *A Companion to Digital Humanities*, Blackwell Pub., Malden, 2004; Melissa M. Terras, Julianne Nyhan, Edward Vanhoutte, ve Credo

Amerika'da Türk Tarihçiliği Gündemi

Amerika'da Türk tarihçiliğinin genel olarak Osmanlı tarihi ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında Amerikan tarihçiliğinde yeni ortaya çıkan bazı temaların ve metodolojilerin Türk tarihçiliğinde de örneklerini bulmak mümkündür. Bu kısımda son 20 yılda Türk tarihçiliğinde öne çıkan bazı eserlere ve Amerika'da popüler olan bazı meselelere kısaca değineceğim.

Genel olarak Ortadoğu çalışmalarında yer alan akademisyenlerin oluşturduğu Middle East Studies Association (MESA) sonbaharda gerçekleştirdiği yıllık konferanslarda Ortadoğu tarihi ile ilgili öne çıkan bazı çalışmalara ödüller vermektedir. Bunlardan en meşhur olanı 1991'de verilmeye başlanılan Albert Hourani Book Award ismi ile bilinen ödüldür. 2000'den bu zamana kadar çeşitli Osmanlı tarihçileri de bu ödüle layık görüldü. Burada sadece Anadolu coğrafyasını kapsayan ve Türk tarihini ilgilendiren çalışmalardan bazılarını zikredeceğim. İlk olarak *Imperial Harem* kitabı ile meşhur olan Osmanlı tarihçisi Leslie Peirce, 2003'te çıkan *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*[33] başlıklı yeni kitabı ile 2004 yılında bu ödülü kazandı. Çalışmalarında genellikle Osmanlı toplumunda kadının hukuki statüsü, Harem'in yapısı, hanedanın meşruiyeti ve yeniden üretim politikası konularına eğilen Peirce, Amerikan tarihçiliğinin yükselen teması olan toplumsal cinsiyet tarihin Osmanlı hukuk tarihi içerisine oturtmaktadır.[34]

2005 yılında ise Albert Hourani ödülünü Osmanlı mimarlık tarihinin halen en büyük temsilcisi olup Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Gülrü Necipoğlu, aynı yıl çıkan

---

Reference. *Defining Digital Humanities: A Reader*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, Surrey, England, 2015; David M. Berry ve dğr. *Understanding Digital Humanities*, Palgrave Macmillan, New k, 2012.

33. Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, University of California Press, Berkeley, 2003. Türkçesi için bkz. *Ahlak oyunları : 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve toplumsal cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

34. Bu eserin bir tanıtımı için bkz. Madeline C. Zilfi, "Leslie Peirce. *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press. 2003. *The American Historical Review*, Cilt: 110, Sayı: 1, (February 2005), s.258–259.

The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire başlıklı kitabı ile kazandı. Bu eser Mimar Sinan'ın eserlerinden hareketle genel olarak 16. yüzyılda Osmanlı mimarisini, yapıların sembolik anlamlarını ve toplumsal yansımalarını, hamilik ve mimarlık ilişkisinin yapıya dönüşmüş halini incelemektedir. *The Age of Sinan,* sanat ve mimarlık tarihi ile siyasi, toplumsal ve iktisadi tarihin nasıl bir uyum içerisinde olabileceğini gösteren en müstesna örneklerden birisidir.

Albert Hourani ödülünü 2008 yılında ise 17. yüzyılda Osmanlı dünyasında ihtida hareketlerini ve gayrımüslimler arasında İslam'ın yaygınlaşmasını teşvik eden Osmanlı politikaları üzerine yazdığı kitap ile Marc D. Baer kazandı.[35] Çalışmalarını mühtediler ve ihtida politikaları üzerine yoğunlaştıran Baer hem bu eseri ile hem de daha sonra Yahudi dönmeler üzerine yazdığı kitabındaki iddialar, çeşitli vesilelerle tartışma yaratmıştı.[36]

Amerikan tarihçiliğinde ilginin giderek arttığı çevre tarihçiliği Osmanlı ve Türk tarihçiliğinde de ilgi duyulmaya başlandı. 2012 yılında ödülü Celali isyanlarının oluştuğu ortamı iklimdeki değişiklikler bağlamında inceleyen Samuel White kazandı.[37] Bu eserde toplumsal olayların hangi çevre şartlarında ortaya çıktığını ve bunun dünyada diğer bölgelerle olan ortak noktalarını ve farklılıklarını incelemektedir. Çevre tarihi Osmanlı tarihçiliğinde yaygın bir etki yapmıştı, nitekim Alan Mikhail incelediğimiz süre içerisinde çevre tarihi üzerine eserler ortaya koydu.[38] Yine çevre

---

35. Marc D. Baer, *Honored by the glory of Islam: conversion and conquest in Ottoman Europe,* New k: Oxford University Press, 2008. Türkçesi için bkz. *IV. Mehmet döneminde Osmanlı Avrupası'nda ihtida ve fetih,* Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Hil Yayın, İstanbul, 2009.
36. Marc D. Baer, *The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries, and Secular Turks,* Stanford University Press. Stanford, 2010. Marc Baer'in Yahudilerin zorla göç ettirilmesi hakkındaki görüşlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Kenan Yıldız, *1660: İstanbul Yangını ve Etkileri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s.195-234
37. Sam White, *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire,* Cambridge University Press, New k, 2011. Türkçesi için bkz. *Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyanları,* Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2013.
38. Alan Mikhail, *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History,* Cambridge University Press, New k, 2011; Alan Mikhail, *The Animal in Ottoman Egypt,* Oxford University Press, Oxford, USA, 2013; Alan Mikhail, *Under Osman's Tree: The Ottoman Empire, Egypt, and Environmental History,* University of Chicago Press, Chicago, 2017.

tarihi ile tıp tarihinin kesişimi olarak düşünülebilecek vebanın Erken Modern Osmanlı ve Akdeniz dünyasında yaşanan tecrübesini inceleyen Nükhet Varlık 2016 yılında Albert Hourani ödülünü almaya hak kazandı.[39] Ayrıca, Varlık'ın veba üzerine kitabını yayınladığı 2015'te yine Osmanlı'da doğal afetler üzerine başka bir kitabın yayınlanmış olması,[40] yeni tarihçilik akımlarının Osmanlı ve Türk tarihinde de etkin yer edindiğini göstermektedir.

Amerika'da Türk tarihçiliğinin son 20 yılda gündemi meşgul eden konularından birisi de Ermeni meselesidir. Nitekim Ermeni meselesi konusunda Türk devletinin sahip olduğu duruşa karşı iddiaları ile gündeme gelen Taner Akçam da 2013'de ödül kazananlardan birisiydi.[41] Nitekim bu konuda Raymond Kérvorkian da kısa bir süre önce Ermeni meselesinin geçmişini aktaran kapsamlı bir kitap yazmıştı.[42] Konu hakkında daha dengeli değerlendirmeleri içeren eserler[43] ve karşı iddiaların yapıldığı bazı çalışmalar da yayınlandı.[44]

Burada ödül alan yazarlardan başka 2000'den bu zamana kadar Türk tarihi hakkında birçok eser yayınlandı. Bunların hepsinin listesini çıkarmak ve burada değerlendirmek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Sadece önde gelen bazı tarihçileri ve eserlerini zikredeceğim. Geç dönem Osmanlı eğitim tarihi hakkında

---

39. Nükhet Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347-1600*, Cambridge University Press, New k, NY, 2015. Türkçesi için bkz. *Akdeniz dünyasında ve Osmanlılarda veba 1347-1600*, Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
40. Yaron Ayalon, *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes*, Cambridge University Press, New k, 2015.
41. Taner Akçam, *The Young Turks' Crime against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton, 2012.
42. Raymond Kérvorkian, *The Armenian Genocide: A Complete History*, I. B. Tauris, New k, 2011.
43. Mesela Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*, University of Utah Press, Salt Lake City, 2005.
44. Ermeni "soykırımı" iddialarına karşı duran en önde gelen Amerikan tarihçi Justin McCarthy'dir. Onun şu çalışmalarına bakılabilir: Justin McCarthy, *The Armenian Rebellion At Van*. The University of Utah Press, 2006; Justin McCarthy, *The Ottoman peoples and the End of Empire*, London: Arnold, 2002; Justin Salt Lake City, Utah, McCarthy, *Population history of the Middle East and the Balkans*, ISIS Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Benjamin Fortna'nın eseri,[45][46] Şükrü Hanioğlu'nun Jön Türkler üzerine kitabı,[47] A. Holly Shissler'in Ahmet Ağaoğlu üzerine kitabı, Carter V. Findley'in Dünya tarihi içinde Türklerin rolünü incelediği eseri,[48] Dina LeGall'in Osmanlı dünyasında Nakşibendileri incelediği kitabı,[49] John M. Vanderlippe'nin Türk politikasında çok partili hayata geçiş tecrübesi üzerine yazdığı kitabı,[50] Eric C. Dursteler'in Osmanlı döneminde İstanbul'da yaşayan Venediklililer hakkındaki kitabı,[51] Donald Quataert'in Osmanlı döneminde Zonguldak kömür madeninde çalışan işçilerin tarihini yazdığı çalışması,[52] Şükrü Hanioğlu'nun Geç Osmanlı dönemi üzerine yazdığı kitabı,[53] Reşat Kasaba'nın Osmanlı göçebeleri ve göçmenleri üzerine yazdığı kitabı,[54] Ebru Boyar ve Kate Fleet'in Osmanlı İstanbul'unun toplumsal tarihi üzerine eseri,[55] Madelin Zilfi'nin Osmanlı İmparatorluğu'unda kadın ve kölelik üzerine çalışması,[56] Christine Philliou'nun son dönem Osmanlı Rumları üzerine çalışması,[57] Tijana Krstić'in Erken Modern Osmanlı dünyasında ihtida

45. A. Holly Shissler, *Between Two Empires: Ahmet Ağaoğlu and the New Turkey*, I. B. Tauris. New k, 2002.
46. Benjamin C. Fortna*Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire*, Oxford University Press. New k, 2002.
47. M. Şükrü Hanioğlu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908*, Oxford University Press. New k, 2001.
48. Carter V. Findley, *The Turks in World History*, Oxford University Press. New k, 2005.
49. Dina LeGall, *A Culture of Sufism: Naqshbandīs in the Ottoman World, 1450–1700*, State University of New k Press. Albany, 2005.
50. John M. Vanderlippe, *The Politics of Turkish Democracy: İ smet İnönü and the Formation of the Multi-Party System, 1938–1950*, State University of New k Press. Albany, 2005.
51. Eric C. Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Johns Hopkins University Press. Baltimore, 2006.
52. Donald Quataert, *Miners and the State in the Ottoman Empire: The Zonguldak Coalfield, 1822-1920*, Berghahn Books. New k, 2006.
53. M. Şükrü Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press. Princeton, 2008.
54. Reşat Kasaba, *A Moveable Empire: Ottoman Nomads, Migrants, and Refugees*, University of Washington Press. Seattle, 2009
55. Ebru Boyar ve Kate Fleet, *A Social History of Ottoman Istanbul*, Cambridge University Press. New k, 2010.
56. Madeline C. Zilfi, *Women and Slavery in the Late Ottoman Empire: The Design of Difference*, Cambridge University Press. New k, 2010
57. Christine M. Philliou_*Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, University of California Press. Berkeley and Los Angeles, 2011.

anlatıları üzerine yazdığı kitabı,[58] Baki Tezcan'ın yeni bir Osmanlı tarihi dönemlendirmesi ve 17. Yüzyıl Osmanlı siyasi dünyasını Avrupa tarihindeki gelişmelerle mukayesesini önerdiği kitabı,[59] John J. Curry'nin Halveti tarikatının doğuşu ve gelişimi üzerine yazdığı eseri,[60] Kaya Şahin'in Kanuni Sultan Süleyman dönemini Nişancı Celalzade'nin gözünden okuyarak anlattığı kitabı,[61] Pınar Emiralioğlu'nun Osmanlı coğrafya litaratürü hakkındaki kitabı,[62] İpek Yosmaoğlu'nun Osmanlı Makedonya'sında yaşanan ulusçuluk politikası üzerine kitabı,[63] Julia Cohen'in Seferad Yahudileri üzerine kitabı,[64] Kent Schull'un Osmanlı hapishaneleri üzerine eseri,[65] Guy Burak'ın Osmanlı hukuku ve Hanefi mezjebi üzerine kitabı,[66] Ali Yaycıoğlu'nun çevredeki ayanların Osmanlı merkezi olan bağlantısını incelediği eseri,[67] Abdurrahman Atçıl'ın Osmanlı uleması üzerine kitabı,[68] Nikolay Antov'un Deliorman'ın Müslümanlaşması üzerine kitabı,[69] H. Erdem Çıpa'nın Yavuz Sultan Selim'in saltanat mücadelesi ve meşruiyetinin inşası üzerine yazdığı kitabı,[70] Hüseyin Yılmaz'ın Osmanlı siyaset düşüncesi üzeri-

---

58. Tijana Krstić, *Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, Stanford University Press, Stanford, 2011.
59. Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge University Press, New k, 2010.
60. John J. Curry, *The Transformation of Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire: The Rise of the Halveti Order, 1350–1650*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2010
61. Kaya Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*, Cambridge University Press, New k, 2013
62. Pınar Emiralioğlu, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*, Ashgate Publishing Co., Burlington, 2014
63. İpek Yosmaoğlu, *Blood Ties: Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878–1908*, Cornell University Press, Ithaca, 2014.
64. Julia Phillips Cohen, *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*, Oxford University Press, New k, 2014.
65. Kent F. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2014.
66. Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Ḥanafī School in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New k, 2015.
67. Ali Yaycioglu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, Stanford, California, 2016.
68. Abdurrahman Atçıl, *Scholars and Sultans in the Early Modern Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New k, 2017.
69. Nikolay Antov, *The Ottoman "Wild West": The Balkan Frontier in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
70. H. Erdem Çıpa, *The Making of Selim: Succession, Legitimacy, and Memory in the*

ne eseri[71] ve Christopher Markiewicz'in İdris-i Bidlisi üzerinden Osmanlı siyaset düşüncesinin dönüşümü üzerine yazdığı eseri[72] bunlardan bazılarıdır.

Sonuç

Bu bölümde, 2000-2019 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde yer alan akademik tarihçilik gündemi incelendi. Genel olarak hem istihdam edilen profesyonel akademisyen tarihçilerin sayısal ağırlığı hem de yıllık basılan tarih kitaplarını göz önünde bulundurursak Amerikan tarihi ve Avrupa tarihinin bariz bir şekilde önde olduğunu gözlemleyebiliriz. Tarihçilik eğitimi ve kitaplarının yaklaşık %70 Amerikan tarihi ve Avrupa tarihi ağırlıklıdır. Dünyanın geri kalan kısmının tarihi ise ancak %30 civarındaki faaliyetleri teşkil etmektedir. Fakat hem Amerikan tarihçiliğinde hem de Avrupa tarihçiliğinde 2000 yılının öncesinden, kısmen farklı olarak yeni ortaya çıkan bazı tarihçilik gündemleri ve tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında sözlü tarih çalışmaları, toplumsal cinsiyet tarihi, çevre tarihi, benlik tarihi, spor tarihi, yemek tarihi, küresel tarihi ve dijital tarih gibi alanlarda çalışmaları sayabiliriz. Muhtemelen ileriki yıllarda bu alanlarda uzmanlaşan tarihçiler kendilerine akademik tarihçilik dünyasında daha fazla yer bulabileceklerdir.

Amerika'daki Türk tarihçiliği de birçok açıdan genel tarihçilik gündeminden etkilenmiştir. Genel olarak Türk tarihçiliğinde özel olarak da Osmanlı tarihçiliğinde yeni gündeme gelen tartışmalar ve meseleler yer edinebilmiştir. Özellikle çevre ve toplum ilişkileri, mimari ve hukuk tarihi gibi alanlarda yapılan çalışmalar daha fazla dikkat çekmiş ve çeşitli ödüller almaya hak kazanmıştır.

Early Modern Ottoman World, Indiana University Press, Bloomington, 2017.

71. Yılmaz, Hüseyin. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, Princeton University Press, Princeton, 2018.

72. Christopher Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam: Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.

Milli Tarih Yazımı ve Global Tarihçilik Açısından 2000'li Yıllarda İngiliz Tarihçiliğinin Gündemi

Fatih DURGUN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Giriş

İngiltere'de bugün tarihçilerin gündeminde hangi konuların öne çıktığını tespit edip değerlendirmek aslında bütün bir dünya tarihçiliğinde hangi konuların revaçta olmaya başladığını anlamamıza yarayacak bir bakış açısını kazanmamızı da sağlayacaktır. İngilizcenin *lingua franca* olması nedeniyle İngiltere'de üretilen tarihsel/metodolojik bilginin bütün dünyaya kolayca ihraç edilebilir olması, dünya tarihçilik camiasının İngilizce okuyup yazmaya yönelmek zorunda oluşu gibi faktörler İngiltere'de tarihçilerin gündeminin (ABD ile birlikte) metodolojik eğilimler anlamında dünya tarihçiliğinin gündemi haline gelmesine de yol açar.

19. yüzyıl Fransa'sındaki devrimci değişimlerin Avrupa'da ne denli etkili olduğunu vurgulamak için çok da yerinde bir ifade olarak kullanılan "*Fransa hapşırsa Avrupa nezle olur*" sözünün, tarih yazıcılığı dikkate alındığında İngiliz tarihyazımının dünyanın farklı ülkelerindeki tarih yazıcılığını etkilemesi bağlamında metaforik olarak kullanılması yerinde olabilir. Hakikaten, İngiltere'deki tarih yazıcılığındaki gelişmeler, çatışma ve yeni yaklaşımlar dünya tarihçiliğinin gündemini belirleyen temel parametreleri de ortaya koyar. İngiltere başta olmak üzere Dünyanın birçok ülkesinin

önde gelen tarihçilerinin daha iyi çalışma şartlarına sahip olması ve maddi imkânlarının genişliği nedeniyle ABD üniversitelerindeki tarih bölümlerine gitmeleri, Niall Ferguson gibi oldukça popüler hale gelmiş olanlarının Britanya'daki entelektüel yaşamı sığ ve tarih bölümlerini cansız görmelerine[1] rağmen, İngiltere'deki tarihçiliğin gündemi, yerelliğin ve Avrupalılığın sınırlayamayacağı düzeyde küresel ve ulus aşırı bir perspektif ve metodolojinin imkânlarını sunmaya devam ediyor.[2] Bu sebeple, post-kolonyal tarih çalışmalarından postmodern tarih yaklaşımı ve ardından gelen tartışmalara, mikro-tarihçilikten yerel tarihçiliğin farklı gündemlerine, global tarihçilikten dijital tarihçilik alanına kadar tarihçiliğe ilişkin birçok eski ve yeni metodolojik tartışmanın İngiltere ya da İngilizce konuşulan ve bilimsel bilgi üretilen ülkelerde geliştirilmesi, buralarda tarihçilerin gündeminde hangi konuların yer aldığına bakmayı gerekli kılmaktadır.[3] Öte yandan Britanya'daki tarihçilerin ada dışındaki ülkelerin tarihleri hakkında da oldukça fazla üretimde bulunması ve yazılan eserlerin, konu ettikleri coğrafyaların tarihçilik gündemlerine olan etkileri de Britanyalı tarihçilerin hangi konulara yöneldiğini düşünmeye sevk edicidir.[4]

---

1. ABD'ye yerleşen ünlü İskoç tarihçi Niall Ferguson kendisiyle yapılan bir mülakatta İngiltere'deki tarih bölümlerine ve İngiliz tarihçilere yönelik eleştirilerinde bununla da kalmayıp Oxford'da bulunduğu yıllarda kendisini *"oldukça soyutlanmış"* hissettiğini ve *"Britanyalı tarihçilerden kralların yaşamlarıyla ilgili şeyler yazmaları beklendiğini"* söyleyerek oldukça haksız bir değerlendirmede bulunmuştur.https://www.telegraph.co.uk/news/celebritynews/9061577/Historian-Niall-Ferguson-Why-I-am-quitting-Britain-for-intellectual-America.html. (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

2. İngiltere kökenli olup ABD'ye yerleşen, 18. yüzyıl Britanya tarihi çalışmalarıyla tanınan ünlü tarihçi Linda Colley de bir mülakatında Niall Ferguson gibi keskin bir tespitte bulunmamakla beraber, ABD'de tarih bölümlerinde farklı ülkelerden gelen ve farklı coğrafyalar üzerine uzmanlaşmış olan tarihçilerle birlikte çalışmanın kendisini yeni fikirler ve konulara teşvik edip ulus aşırı bağlamda daha fazla düşünmeye yönelttiğini belirtir. https://www.thebritishacademy.ac.uk/linda-colley-interview. (Erişim Tarihi: 23.01.2020). Britanya üniversitelerindeki kimlik çeşitliliği ve uzmanlaşmadaki zenginlik düşünüldüğünde bu tespit de Ferguson'unki gibi eleştirilebilir.

3. Buradaki kastımız tarihçilikteki bütün metodolojik yönelimlerin Britanya menşeli olduğu değildir. Metinde vurgulandığı üzere İngilizcenin diğer disiplinlerde olduğu gibi tarihçilik alanında da başat konumda olmasının, Britanya'da yapılan çalışmaların tarihsel metodolojide yeni yaklaşımların gelişimine ilaveten katkı sunmasıdır.

4. Alman tarihi üzerine dünya çapında bir otorite olan İngiliz tarihçi Richard J. Evans, bu konuda ilginç saptamalarda bulunur ve Avrupa'nın farklı ülkeleri üzerine çalışan Ian Kershaw (Almanya üzerine), John Elliot (İspanya), Richard Cobb (Fransa) vb. Britanyalı tarihçilerin bu ülkelerin tarih yazımları üzerindeki etkileri-

Fakat böylesi bir inceleme kendi içinde oldukça ciddi zorlukları da barındırır. Çünkü İngiltere'de tarihçilerin gündeminde neler olduğunu belirlemek, İngiliz tarih yazıcılığının yüzyıllara dayanan mesleki birikiminin sonucunda ortaya çıkan yaklaşım zenginliği, tarihin, görselliğin hâkim olduğu günümüz dünyasında popülerliğinin artması ve tarihsel bilgi birikiminin takip edilmesinin gittikçe zorlaşması, tarihçilerin ilgilendiği konuların zaman ve mekân açısından nüfuz edilebilmesinin neredeyse imkânsız oluşu gibi unsurlar nedeniyle oldukça güç bir iştir. Öte yandan, İngiltere'nin en prestijli tarih telif eseri ödülü olan *The Wolfson Prize*'ın ödüle aday kitaplar listesine bakarak *ve English Historical Review, Past and Present, History Workshop Journal* gibi akademik dergilerin ne tür yeni çalışmalara ve hangi konulara öncelik verdiklerini gözlemleyerek kısmen de olsa İngiltere'de tarihçiliğin gündemini tespit etmek ve nabzını tutmak mümkün olabilir.

İngiliz İstisnailiği Sorunu

İngiliz tarih yazıcılığı, adanın merkezde olduğu yerellik, Avrupa ile bugün siyasal konjonktür dahilinde gördüğümüz ikircikli ilişkisi, modern çağlardaki emperyal girişimleri ve yeni dünyanın global bir tarih perspektifini dayatması dolayısıyla tarihsel birikimini üç farklı düzeyde inşa etmek zorunda kalmıştır. İngiliz tarihçilerini çalışmaları yönünde yerellik, bölgesellik ve küresellik düzleminde düşünmeye ve farklılaşmaya sevk eden bu istisnai durum, tarihçilerin çalıştıkları konuların içeriklerinde belirgin

ni örneklerle gösterir. Evans, Britanyalı tarihçilerin Kıta Avrupalı tarihçilere göre daha kozmopolit bir perspektife sahip olduğunu iddia ederken bunun altında Britanya üniversitelerindeki tarih bölümlerinin, tarih öğretmeni yetiştirmeyi temel hedef alan, Kıta Avrupası'ndaki tarih bölümlerinden daha geniş bir bakış açısı sunması, Britanya üniversitelerinde tarih müfredatlarında Avrupa ve Britanya tarihi ayrımı yapılması gibi nedenlerin yattığını düşünmektedir. Richard J.Evans, *Cosmopolitan Islanders: British Historians and the European Continent*, Oxford, Oxford University Press, 2009, s.3-8. Evans'ın yaklaşımını eleştiren Peter Baldwin, Kıta Avrupası'nda tarihçilerin kendi yerel tarihlerini aşan çalışmalar da yaptıklarını, yayın dili İngilizce olmayan kendi ulusal dergilerinde yayın yaptıklarını, Evans'ın vermiş olduğu istatistikî verilerin yanıltıcı olabileceğini belirtmektedir. Peter Baldwin, "Smug Britannia: The Dominance of (the) English in Current History Writing and its Pathologies", *Contemporary European History*, Cilt: 20, Sayı: 3, (2011), s.351-366.

olarak ortaya çıkar. İngiliz tarihinin Anglo-Sakson ve Norman geçmişi, İngilizlilik-Britanyalılık problemi, dolayısıyla İskoçya ve İrlanda'nın Ada'nın bütüncül tarihine İngilizlerle birlikte dahil edilmesi İngiliz tarih yazıcılığındaki temel meselelerden bir kısmını teşkil eder. Bunun yanında Ortaçağ'da İngiliz anayasal-parlamenter sisteminin ortaya çıkışı, İngiltere'nin Katoliklikten Anglikan-Protestan bir topluma doğru değişimi ve Avrupa'daki Protestanlaşma pratikleriyle benzerlik ve farklılıkları gibi konular da İngiliz tarih yazımında tartışılmaya devam etmektedir. Ayrıca 1688'deki Şanlı Devrim ve sonrasında İngiliz Anayasal Monarşisinin oluşumu, neticede ortaya çıkan toplumsal-siyasal değişim ve bunun Fransız Devrimi sürecinden farklılığı, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ve İmparatorluğun kurumsallaşması, İrlanda Sorunu, Viktorya Dönemi ve muhafazakar/liberal değerlerin çatışması, I. ve II. Dünya Savaşlarında İngiltere'nin rolü, Britanya'nın sömürgelerini kaybetmesi sonrası İmparatorluğun siyasi ve toplumsal değişimi gibi hususlar İngiliz tarih yazıcılığının temel meseleleri olmayı sürdürmektedir. Bu konuların içerdiği hususlarda bahsettiğimiz yerel, milli ve küresel düzlemdeki tarih çalışmalarının şekillenmesine ve iç içe geçmişliğine işaret edilmektedir.[5]

İngiliz tarihçilerinin gündeminde neler olduğunu belirlemek sadece bu üç düzlemli yönelimle belirlenen çalışmaların içeriklerinin saptanmasıyla sınırlandırılamaz. Bu içeriklerin hangi ideolojik ya da düşünsel motivasyonlarla şekillendirildiği de İngiliz tarihçiliğinin gündemini anlamamızı sağlar. Her milli tarihyazımının geçmiş olduğu aşamalardan İngiliz tarih yazıcılığı da kendine has gündemiyle geçmiş ve tarihçilerin perspektiflerini John Tosh'un *"konsensüs"* olarak adlandırdığı profesyonel ve popüler düzeyde ulusun tarihinin herkesçe kabul gören ölçütleri belirlemiştir. Bu bağlamda, konsensüs, her milli tarih yazımının tarihsel süreç içerisinde gelişen ortak milli belleğin neleri içereceğini, neleri dışarıda bırakacağını göstererek milli tarih anlatısına biçim verir.[6] Bu nedenle, İngiliz tarihçiliği de geçmişi diğer ülkelerin

---

5. İngiliz yerel tarihçiliğinin milli tarih yazımı kadar uzun bir geçmişi vardır ve İngiliz tarihçiliğinde önemli bir yere sahiptir. İngiltere'nin birçok üniversitesinde çalışan yerel tarih uzmanlarının çalışmalarını yayımladıkları birçok yayın arasında en önde geleni ise, üç ayda bir yayımlanan *The Local Historian* dergisidir.
6. John Tosh, *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History, Revised Third Edition*, London, Longman, 2002, s.4.

milli tarih yazımlarındaki gibi İngiliz tarihine ilişkin bir istisnailik ve süreklilik içinde ulusal konsensüs çerçevesinde değerlendirme eğilimine girmiş ve bugün *Whig* tarihçiliği olarak adlandırdığımız İngiliz resmi tarih anlayışı oluşmuştur. *Whig* tarihçiliği İngiliz ulusal tarihini, Anglo-Saksonların Britanya Adası'na yerleşmelerinden bugüne kadar süreklilik içinde değerlendiren, İngiliz tarihinde Magna Carta, 1688 Şanlı Devrimi, Endüstri Devrimi vb. olguları bütün dünyaya örneklik teşkil edecek, parlamenter demokrasi ve kapitalist modernleşme açısından biricik bir tarihin unsurları olarak gören bir milli tarihin inşasına yol açmıştır.

Aynı zamanda İngiliz kimliğini Britanya kimliğinin merkezine oturtması, kapitalist modernleşme, İngiliz Reformasyonu, Şanlı Devrim, Bilim Devrimi ve Aydınlanma dönemlerinde İngilizlerin istisnai bir konumda oldukları iddiası ve Britanya tarihinin bu anlamda Avrupa tarihinden farklı bir ilerleme çizgisine sahip olduğu varsayımıyla İngiliz tarihinin Britanya Devleti'nin emperyal amaçlarıyla uyumlu şekilde yorumlanmasının temellerini oluşturmuştur. *Whig* tarihçiliği 20. yüzyılda İki Savaş arası dönemden itibaren özellikle Herbert Butterfield'ın *The Whig Interpretation of History* (1931) adlı eseriyle birlikte sert eleştirilere tabi tutulsa, İngiliz tarihinin biricikliğine ve model olarak kabul edilebilirliğine dair kuşkular 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Britanya İmparatorluğu'nun çözülüşü ve post-kolonyal döneme girilmesiyle birlikte artmış olsa da, 20. yüzyılda hakimiyetini kaybetmemiş, İngiliz tarihi umunda milli konsensüs konumunu korumayı bilmiştir. İngiliz tarihyazımı üzerine çalışmalarıyla tanınan Richard A. Cosgrove'in, yerinde saptamasıyla *Whig* tarih yazımı, İngiliz tarihçiliğinin sınırlarını da aşan bir etkiye sahip olarak tarihsel tartışmalarda yakın gelecekte de etkisini sürdürmeye devam edecek gibidir.[7] Milli tarih paradigmalarının geniş bir mutabakata dayanmaları ve İngiliz liberal/muhafazakâr zihniyet dünyasının ana hatlarına tarihsel dayanak sağlaması nedeniyle akademik ve popüler düzeyde hâkim konumunu yitirmeyen *Whig* tarih yazı-

7. *Whig* tarihçiliği üzerine bkz. Adrian Wilson& T.G. Ashplant, "Whig History and Present-Centred History", *The Historical Journal,* 31,1, 1988, 1-16. Robert Tombs, *The English and Their History,* Alfred A.Knopf, New k, 2015, 264-275. Richard A. Cosgrove, "Reflections on the Whig Interpretation of History", *Journal of Early Modern History,* Cilt: 4, Sayı: 2, (2000), s.147-167.

cılığı; Rodney Hilton, E. P. Thompson, Christopher Hill ve Eric Hobsbawm gibi Britanyalı Marxist tarihçilerin sınıf temelli yaklaşımlarıyla getirdikleri yeni bakış açılarıyla eleştirilmiş;[8] fakat belki de Marxist tarihçilikle, ilerlemecilik ve teleolojik bir perspektife sahip olması bağlamında birçok açıdan örtüştüğü için metodolojik olarak da sarsıntıya uğramamıştır.

İngiliz tarihine ilişkin birincil kaynakların milli tarihyazımının gerektirdiği geleneksel yöntemlerle okunup değerlendirilmeye devam edilmesine karşın *Whig* tarihçiliğin, dolayısıyla da ulusal tarih konusundaki mutabakat anlayışının ağır bir sarsıntıya uğramasına 1970'lerde Britanya tarihçiliğinin kendi içinde yaşadığı başka değişim süreçleri neden olacaktı. *Whig* tarihçiliği, 1970'li yıllardan itibaren, ulusal mutabakatın temel nosyonlarına saldıran, aslında birbirinden tamamen bağımsız olarak hareket eden ve revizyonist olarak adlandırılan tarihçilerin saldırısına uğramaya başlamıştı. Revizyonist tarihçilik, Conrad Russell gibi tarihçilerin Stuart Dönemi İngiltere'sindeki siyasi gruplaşmaları yeni bir bakış açısıyla okumayı öneren yaklaşımları sonucunda doğmuştu. Fakat zaman içinde *Whig* tarihçiliğin temel nosyonlarının her birine saldıran tarihçileri tanımlamak için kullanılan genel bir adlandırmaya dönüştü.[9]

Whig tarihçiliğinin, üzerinde mutabık olduğu yukarıda bahsi geçen neredeyse her bir konuda eleştirel bir tutum geliştiriliyor ve eski paradigmalar sorgulanıyordu. Örneğin, revizyonist tarihçiliğin en meşhur isimlerinden biri olan J.C.D. Clark, *English Society 1688-1832: Ideology, Social Structure and Political Practice During the Ancien Regime* (1985) adlı eseriyle İngiliz tarihçiliğinde büyük bir tartışmaya yol açarak Erken Modern İngiliz toplumunda Anayasal monarşinin sınırları içinde barışçıl bir gelişim modeli etrafında hızla büyüyen orta sınıfların, siyaset ve toplumsal yaşamı şekillendirdiği görüşünün hatalı olduğunu belirtiliyordu. Clark, alternatif bir okumayla 16. yüzyıldan beri var olan Protestanlık temelli çatışmaların 19. yüzyıl öncesi İngiliz toplumunda ataerkil,

8. Bu konuda bkz. Harvey J. Kaye, *İngiliz Marksist Tarihçiler*, Çev. Arife Köse, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
9. Ronald Hutton, "Revisionism in Britain", *Companion to Historiography*, Ed. Michael Bentley, Routledge, London, 2006, 354-376. John Morill, "Revisionism's Wounded Legacies", *Huntington Library Quarterly*, Cilt: 78, Sayı: 4, (2015), s.577-599.

aristokratik ve güçlü bir monarşinin Anglikan Kilisesi'ne muhalif Protestan gruplar ile sürekli çatışma halinde olmasına yol açtığını ve 19. yüzyıldaki birçok toplumsal ve siyasal reform girişimine, Eski Rejim içindeki bu türden çatışmaların neden olduğunu iddia ediyordu. İngiliz toplumsal ve siyasal düzeninin, monarşinin Parlamento ve orta sınıflar tarafından sınırlandırıldığı uzlaşmacı ve barışçıl bir yapıda olmadığını iddia etmesiyle de geleneksel *Whig* tarihçiliğinin temel görüşüne sert bir saldırı yapmış oluyordu.[10]

İngiltere'de tarihyazımındaki "milli konsensüs" karşıtı oluşan revizyonist tarihçiliğin ortaya çıkışında siyasal konjonktürdeki değişim, arşivlerin daha fazla erişebilir hale gelmesi ve üniversitelerin büyümesi gibi etmenler rol oynamıştı. Britanya İmparatorluğu'nun 2. Dünya Savaşı'nın ardından gücünü kaybetmesi, sömürgecilik sonrası dönemde Britanya'nın kalıplaşmış değerlerinin 1960'lı ve 70'li yıllarda yeni nesiller tarafından sorgulanır oluşu tarih yazımındaki "konsensüs"ün zayıflamasına yol açmıştı. 1950'lerden sonra İngiliz arşivlerinde büyük bir değişim de yaşanmıştı. Pek çok özel koleksiyon ve yerel arşiv kullanıma açılmış, dağınık haldeki arşiv kaynakları merkezi noktalara aktarılarak tarihçiler için daha kolay erişim imkânı doğmuştu. Bunun yanında, 1970'li yıllardan itibaren Britanya üniversitelerinin sayısının artması, tarih bölümlerinde istihdam edilen tarihçilerin çoğalmasına ve bu tarihçilerin rekabetçi sistem içinde eski paradigmaları sarsmaya yönelik çalışmalar yapmasına imkan sağlamıştı.[11] Revizyonist tarihçiliğin farklı alanlarda geleneksel *Whig* tarihçiliğine getirdiği eleştirel tutum, 90'lı yılların sonuna kadar tarihçilerin gündemini belirlemekle beraber, yerleşik tarih yazıcılığı gücünü kaybetmemiş ve 2000'li yıllarda revizyonizmin eleştirel yaklaşımından çıkarılan derslerle, yeni ve daha esnek biçimiyle varlığını devam ettirmiştir.[12]

10.Clark'ın eseri İngiliz tarihçiliğinde büyük bir tartışma konusu olmuştu. Eser hakkında yazılan birçok sert eleştirinin arasında Frank O'Gorman'ın değerlendirme yazısı oldukça dengeli ve makuldür. Professor Frank O'Gorman, review of *English Society 1688-1832: Ideology, Social Structure and Political Practice During the Ancien Regime*, (review no. 41b)https://reviews.history.ac.uk/review/41b. Erişim Tarihi: 29 Ocak, 2020.

11. Hutton, *a.g.e*, s.364-365.

12. Tombs, *The English*, 271. Yazar, Anglo-Amerikan çevrelerde yükselişte olan "Yeni-Muhafazakâr" anlayışın *Whig* anlatıların modernleştirilmiş biçimini ortaya

İngiltere'de Tarihçiliğin Canlı Gündemi: Milli Tarih ve Global Tarih Arasında

Bölümün bu kısmında, İngiltere'deki tarihçiliğin gündeminin çeşitliliği göz önünde bulundurularak, İngiliz milli tarihçiliği ve global tarihçilik bağlamında bir sınırlandırmaya gidilecek ve 2000'li yıllarda İngiliz tarih yazıcılığının, içinde bulunduğu mecra açısından iki hususa dikkat çekilecektir. Birincisi, İngiliz tarihçilerinin gündemi, geleneksel İngiliz milli tarihi bağlamında, *Whig* tarihçiliğinin mirasının revizyonist tarihçilikle yumuşatılmasından sonra daha durağan bir hale gelmiş, hatta *Whig* tarihçiliği tekrar dirilmiştir. Öte yandan İngiliz tarihçiliği, mikro-tarihçilikten postmodern tarihyazımına, toplumsal cinsiyet merkezli çalışmalardan global tarihçiliğe kadar dünya tarihçiliğinde gündemde olan popüler metodolojik yaklaşımların tartışılması ve bu çerçevede tarihsel bilgi üretilmesi açısından dinamizmini korumayı sürdürmüştür. Bu başlıklar kuşkusuz 2000'li yıllardan önce de tarihçiliğin gündeminde olmakla beraber yeni çalışmalar ve tartışmalarla zenginleştirilmiştir.

İkincisi, siyasal konjonktür her dönemde olduğu gibi, 2000'li yıllarda da tarihçilerin gündemlerini ve tartıştıkları konuları belirlemeye devam etmiştir. Britanya'da, ABD'de olduğu gibi yeni muhafazakâr söylemin güçlenmesi *Whig* tarihçiliğin yeniden canlanmasına kaynaklık ederken, Britanya'nın emperyal politik hedeflerine uygun bir global tarih perspektifi gelişmeye başlamış ve geçmiş emperyal mirasa yönelik tarihsel ilgide bir artış da söz konusu olmuştur. İngiliz milli tarihindeki *Whig* anlayışın egemenliğine yönelik olarak getirilen eleştirilerin bir benzeri 1980'li ve 90'lı yıllarda Britanya'nın emperyal tarihine yönelik olarak sömürgecilik bağlamında revizyonist post-kolonyal tarih tartışmalarında görülmüş ve 2000'li yıllarda global tarih yaklaşımıyla entegre olan, emperyal tarihin yadsınmadığı, yapıcı etkilerinin öne çıkarıldığı bir tarih anlayışı da ortaya çıkmıştır.[13] Dolayısıyla da *Whig* tarihçi-

çıkardığı tespitinde bulunur.

13. Bu konuda bkz. Stephen Howe, "The Slow Death and Strange Rebirths of Imperial History", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt: 29, Sayı: 2, (2002), s.131-141. SJ. Potter & J. Saha, "Global History, Imperial History and Connected Histories of Empire", *Journal of Colonialism and Colonial History*, Cilt: 16, Sayı:

liğin revizyonizmle yumuşatılıp esnek hale getirilmesi olgusuyla Britanya tarihinin uluslararası boyutunda da karşılaşmaktayız. Bu tümüyle global tarih perspektifi ve emperyal geçmişe yönelik tarihsel ilgiyi Britanya'nın siyasal hedefleriyle özdeşleştirmek anlamına gelmez, şüphesiz. Fakat global tarihi, çok kültürlü ve eşit unsurların tarihin yapıcısı olarak konumlandırıldığı bir bakış açısıyla alternatif bir yaklaşım olarak benimseyen tarihçilerin vurgusuna rağmen global tarihçiliğe ve emperyal geçmişe olan ilgiye ilişkin bu soru da akılları kurcalamaya devam etmektedir.

2000'li yıllarda İngiliz tarihyazımında öne çıkan bu iki eğilim İngiliz tarihçilerinin yayınladıkları çalışmalardan çok iyi anlaşılabilir. Britanya'nın en prestijli tarih telif eser ödülü *The Wolfson History Prize*'ın kısa aday listesinde (shortlist) yer alan eserlere bakmak bu açıdan yararlı olacaktır. Aday listesine baktığımızda *Whig* tarihçiliğin revizyonizmle yumuşatılması olarak ifade edebileceğimiz yaklaşıma uygun eserlerle karşılaşmaktayız. Örneğin, 2018 yılında ödülü kazanan Peter Marshall'ın Yale University Press'ten çıkan *Heretics and Believers: A History of the English Reformation* (2017) adlı eseri, İngiltere'de Protestanlığın zaferinin *Whig* tarihçiler tarafından geleneksel olarak kutsanmasıyla Katolikliğin 16. yüzyıl İngiltere'sinde çoğunluk dini olmakla beraber Protestan Devletin erki karşısında edilgen konumda kaldığı ve dolayısıyla da popüler dinin çok güçlü olmadığı umunu yapan revizyonist tarihçilerin yaklaşımları arasında bir yol tutturur.

Marshall, Reform dönemi İngiliz toplumunun, dini çoğulculuk ve çeşitliliği bünyesinde barındıran bir toplum olduğunu iddia eder. Bu bağlamda Katolik inancının, popüler düzeyde ifade edilmesi ve toplumsal düzeyde aktif olmasının; Protestan devlet yönetiminin istemeyerek de olsa Katolikleri devlet ve toplum yapısına entegre etmek zorunda kaldığı argümanını ileri sürer. Diğer bir örnek de Ortaçağ tarihçiliğinden verilebilir. 2019 yılı Kısa Aday Listesi'nde yer alan John Blair'in Princeton University Press'ten çıkan *Building Anglo-Saxon England* (2018) adlı eseri, arkeolojik verilerin yoğun olarak kullanılmasıyla Anglo-Sakson döneminde İngiliz kentsel mekânın çeşitliliği, canlılığı gibi temalara eğilerek modern İngiliz tarihiyle Anglo-Sakson geçmiş arasında her daim

1, (2015). http://eprints.whiterose.ac.uk/89866/5/Potter%2520Saha%2520Connected%2520Histories%2520FINAL.pdf

olumlu düzeyde bir süreklilik arayan geleneksel yaklaşımı devam ettirmektedir. Ayrıca, arkeolojinin tarihsel çalışmalarda merkeze oturtulmasıyla da mimari tarihi, kent tarihi, iktisat ve sosyal tarih alanları arasında çok disiplinli bir bağ kurmayı başarır. Blair'in eseri, İngiliz tarihçiliğinin inter-disipliner yönelimlere ve yeni metodolojik yaklaşımlara açıklığının güncel bir örneğini teşkil eder.

2017 yılında *The Wolfson Prize*'a aday gösterilen eserler arasında yer alan Sasha Handley'in Yale University Press'ten çıkan *Sleep in Early Modern England* (2016) adlı eseri tam da tarihçilerden beklendiği şekliyle yeni konu ve yaklaşımlara açıklığı ortaya koyar. Marjinal konu seçimi açısından *Annales Ekolü* tarihçilerinin çalışmalarını hatırlatırcasına Handley, Yeniçağ'da tıp alanındaki değişimlere paralel olarak 16. yüzyılda uyku düzeni ve alışkanlıklarının doğal ve doğaüstü güçlere bağlı olarak açıklanmasına dayalı algıdan, insanın sinir sistemiyle ilişkili olarak değerlendirilmeye başlanmasına doğru olan değişimin uyku konusundaki toplumsal anlayışı ve alışkanlıkları da değiştirdiğini birincil kaynaklara dayanarak tartışır.

Bu konuda bir diğer örnek, 2006 yılında *The Wolfson Prize*'a layık görülen Evelyn Welch'in *Shopping in the Renaissance: Consumer Cultures in Renaissance Italy, 1400-1600* (2005, Yale University Press) başlıklı eseridir. Rönesans Dönemi İtalya'sında maddi kültürün alışveriş aracılığıyla analizini gerçekleştiren eserde Welch, farklı toplumsal kesimlerden insanların neleri alıp sattıkları, nelere ihtiyaç duydukları, alışveriş sürecindeki kaygıların, taleplerin ve beklentilerin kentsel yaşam alanını nasıl şekillendirdiğini inceleyerek piyasa merkezli bir maddi kültürün gelişmiş kapitalist bir toplumsal yaşamdan önce nasıl olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışır. İnsanın gündelik yaşamının önemli bir parçası hakkındaki bu tür çalışmalar, arşiv belgelerini ve diğer tarihsel kaynakları siyasal, sosyal ve ekonomik tarih konusuna sıkıştıran geleneksel tarihçilik modelinden farklı eğilimlerin İngiliz tarih yazıcılığında kabul gördüğünü, İngiliz tarih yazıcılığının kahramanların hayatlarına ve siyasal tarihin daraltıcı kalıplarına sıkışıp kalmadığını da göstermektedir.

İngiliz tarih yazıcılığında yeni *Whig* tarihçiliğin revizyonizmle yumuşatılarak tekrar gündeme gelmesini en iyi şekilde gözlemleyebileceğimiz kaynak, İngilizce konuşulan ülkelerdeki en eski ta-

rih dergisi olan (1886) *English Historical Review'dir.*[14] Çünkü *EHR*, İngiliz tarihçilerin büyük çoğunluğunun en güncel çalışmalarını yayınladıkları platform niteliğindedir. *EHR*'de yayınlanan çalışmalar tarihin dönemsel olarak hemen her alanını kapsamakla birlikte, özellikle İngiliz milli kimliğinin oluşmaya başladığı Erken Ortaçağ (Anglo-Saksonlar'dan bu yana)'dan 20. yüzyıla kadar Britanya ve dünya tarihine ilişkin makalelere daha fazla yer vermektedir.

EHR'de geleneksel *Whig* tarihçiliğin devam ettirilmeye çalışıldığı, başlıklarında "Origins" (Kökenler) kelimesine yer veren makalelerin dergide yer bulmasından anlaşılabilir. *EHR*'de 2019 yılının Haziran sayısında yayımlanan Rory Naismith ve Francesca Tinti'nin "The Origins of Peter Pence" başlıklı makalesi İngiltere'nin Papalığa ödediği yıllık bağışın tarihsel kökenlerine eğilmektedir. Papalığın, İsa'nın önde gelen havarilerinden Petrus'un otoritesini temsil ettiğine inanılması dolayısıyla bu şekilde adlandırılan bağışın, Roma'ya giden İngiliz hacıların verdikleri hediye ve bağışlardan devlet bağışlarına dönüşümünü ele alan çalışma, bunun devletin din ideolojisinin bir parçası haline gelişini ve Reformasyon'a kadar olan hikâyesini ele alır. Yine dergide 2017 yılı Haziran sayısında yayınlanan C. Scott Dixon, "Luther's Ninety-Five Theses and the Origins of the Reformation Narrative" başlıklı makalesinde Luther'in 95 tezinin Reformasyon anlatılarında neden merkezi bir konum edindiğini sorgulayarak Reformasyon tarihinin kökenlerine inme iddiasında bulunur. *Origins* (Kökenler) başlıklı makalelerin[15] içerik olarak iyi tarihçilik örnekleri teşkil edip etmedikleri bizim konumuzun dışında kalmakla beraber, *Whig* tarihçiliğin de bir parçasını oluşturduğu ilerlemeci anlayışa sahip ve tarihsel sürekliliklere anlatıda temel bir rol biçen modern

---

14. EHR'nin kuruluşu ve gelişimi için bkz. Margaret F. Stieg, "The Emergence of the English Historical Review", *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, Cilt: 46, Sayı: 2, (1976), s.119-136.

15. EHR'de *Origins* (Kökenler) başlığını içeren farklı konularda yazılmış makaleler dikkat çekmektedir. Bazı örnekler için: J.J. Golden, "The Protestant Influence on the Origins of Irish Home Rule, 1861-1871" , 128,535, (2013), 1483-1516. Rory Naismith, "The Origins of the Line of Egbert, King of the West Saxons, 802-839", CXXVI, 518, (2011), 1-16. Neil Gregor, "Beethoven, Bayreuth and the Origins of the Federal Republic of Germany", CXXVI, 521, (2011), 835-77. John Robertson, "Hugh Trevor-Roper, Intellectual History and 'The Religious Origins of the Enlightenment", Cilt: CXXIV, Sayı: 511, (2009), s.1389-1421.

tarihyazımı biçimlerinin bir tarihsel araştırma konusunun kökenlerine inme çabasında olduğu ve anlatıları bu şekilde geçmişte bir yere ve kavrama referansla temellendirmeye çalıştıkları söylenebilir. *EHR* bu anlamda geleneksel yaklaşımları temsil eden başlıklara -içerikler her ne kadar eskisi kadar geleneksel görünmese de- yer vererek klasik *Whig* tarihyazımıyla ilişkisini devam ettirdiğini de göstermektedir.

EHR'nin zaman zaman yayımladığı değerlendirme (Review) makaleleri de İngiliz tarihçiliğinin gündeminde neler olduğu konusunda fikir verecektir. Derginin Haziran 2015 sayısında *Magna Carta*'nın 800. yılı münasebetiyle İngiliz Ortaçağ tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden Nicholas Vincent'in "Magna Carta and the English Historical Review: A Review Article" başlıklı değerlendirme yazısı, derginin kendi tarihi içerisinde *Magna Carta*'nın nasıl işlendiği konusunu ele almaktadır. İngiltere'nin 1980'lerine damgasını vuran "Demir Lady" lakaplı Başbakan Margaret Thatcher üzerine yapılan çalışmaların değerlendirildiği derginin 2017 Haziran sayısında yayınlanan Robert Saunders'in "The Many Lives of Margaret Thatcher" başlıklı yazıda, yazarın da dikkat çektiği üzere Britanya'da 1980'lerin muhafazakâr yönetiminin bütün yönleriyle tarihçilerin bugün de ilgi odaklarından biri olmaya devam ettiğini ortaya koyar.

EHR'nin değerlendirme yazıları temelinde, İngiliz tarih yazıcılığının gündeminde milli tarih meselelerinin önemli bir yer teşkil ettiğini gösteren örnekler bunlarla sınırlı kalmaz. Revizyonist tarihçiliğin modern İrlanda tarihi çalışmalarında etkileri ve eleştirilmesi gibi konuları işleyen derginin 2009 Şubat sayısında yayımlanan Brian Girvin'in "Beyond Revisionism?: Some Recent Contributions to the Study of Modern Ireland", 2013 Haziran sayısında yayımlanan David Meredith'in Sanayi Devrimi konusuna dikkat çeken "In Search of the Industrial Revolution" gibi değerlendirme yazıları da İngiltere ve Ada tarihinin İngiliz tarihçiliğinin gündeminin asli unsurları olduğunu göstermektedirler. *EHR*'nin İngiliz tarih yazıcılığındaki geleneksel tutumlara yer vermesi, yeni metodolojik yaklaşımlara kapalı olduğu veya yeni tarz yaklaşımlara temsil imkânı tanımadığı anlamına gelmez. Örneğin, Gregory Hanlon'un *EHR*'nin 2013 Nisan sayısında çıkan değerlendirme yazısı "The Decline of Violence in the West: From

Cultural to Post-Cultural History", şiddet olgusunu tarihsel ve teorik düzeyde Harvard Üniversitesi'nde Psikoloji Profesörü olan Steven Pinker'in Türkçeye *Doğamızın İyilik Melekleri: Şiddet Neden Azaldı?* başlığıyla çevrilen eserine referansla gündeme getirirken, derginin birçok disiplinlerarası çalışmaya ve mikro-tarih çalışmalarına yer vermesi, *EHR*'nin İngiliz tarihçiliğinin gündemini yansıtmaya çalıştığını da ortaya koymaktadır.

İngiliz tarihçiliğinde yeni metodolojik yaklaşımlara ve dinamizme örnek olması açısından *Past and Present* (1952) ve *History Workshop Journal* (1976) dergilerindeki çalışmalara da değinmek gerekir. İngiliz tarihçiliğinin geleneksel akımının dışında kalan; Marxist ve radikal tarihçilerin, kuruluşlarına öncülük ettikleri, Britanya'da tarihçiliğe özellikle toplumsal ve kültürel tarihçilik açısından yeni bakış açıları kazandıran bu iki derginin, gerek içerdikleri konular gerekse de yazarların farklı ülkelerden olması bağlamında artık ulusal ve coğrafi sınırları aşan bir niteliğe sahip olmaları, yeni metodolojik yaklaşımların ve dinamizmin bu dergilerde temsil edilmesi olgusunu kuvvetlendiriyor.[16]

Past and Present, özellikle 2000'li yıllarda yer verdiği ek dosya sayılarıyla İngiltere merkezli kozmopolit bir derginin ilgi alanlarının ne olduğunun ve İngiliz tarihçiliğinin bir kısmında gündemi neyin teşkil ettiğinin ipuçlarını da sunmuştur. Derginin 2019 yılı Kasım ek sayısında dosya konusu olarak "Global Tarih ve Mikrotarih" başlığının seçilmiş olması hiç de şaşırtıcı değil. Marxist gelenek içinden doğan mikro-tarih yaklaşımının, dünya tarihçiliğinin gündemine 2000'li yıllarda tam anlamıyla girmiş olan global tarih perspektifiyle sentezinin imkânlarının değerlendirildiği dosya, tarihçilikteki yeni bakış açılarını görmemize olanak sunu vermiştir. *Past and Present*'ın global tarih çalışmalarını oldukça fazla önemsediğini gösteren bir diğer örnek de 2018 yılındaki "The Global Middle Ages" dosyasıdır. Bu dosyayı değerli kılan ise Ortaçağları global ölçekte etkileşimin olduğu bir dönem olarak ele alması ve milli tarih yazımlarının en tutucu biçimlerine bağlı kalmakta direnen Ortaçağ tarihçiliğine oldukça geniş bir perspektiften bakmayı da önermesidir.

---

16. Her iki derginin hangi metodolojik tartışmalar ışığında doğdukları hakkında bkz. Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı: Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.85-95.

Past and Present'ın diğer bazı dosya konularına da başlık olarak değinmek gerekirse; Reformasyon tarihinin İngiltere ile sınırlı kalmayacak şekilde Protestanlığın asıl doğduğu coğrafya olan Alman topraklarında Luthercilik biçiminde gelişiminin Alman topraklarındaki kültürel etkilerinin değerlendirildiği "Cultures of Lutheranism: Reformation Repertoires in Early Modern Germany" başlıklı 2017 dosyası, 2011 yılında yayımlanan ve ünlü 20. yüzyıl tarihçisi Mark Mazower'in dosyadaki makalesinde belirttiği üzere Soğuk Savaş tarihyazımında geri planda bırakılmış olan 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da "Yeniden Yapılanma"[17] konusunun işlendiği dosya vb. örneklerden anlayacağımız üzere *Past and Present*, İngiltere menşeli ama alternatif ve kozmopolit bir dergi olarak İngiliz tarihçiliğinin gündemdeki konularına uluslararası bir perspektiften ışık tutmuştur. *Past and Present*'ın kurucu kadrosunun temel yönelimlerinden beslenmesine karşın ondan daha sol bir çizgide yer alan ve derginin internet sayfasında "radikal tarih alanında dünyanın önde gelen dergilerinden biri olarak" tanımlanan *History Workshop Journal*, *EHR* ve *Past and Present*'da göremeyeceğimiz kadar kültürel ve toplumsal tarihin birçok noktasına temas eden yayına yer vermiştir. Bu bağlamda örneklendirmek gerekirse, *HWJ* Britanya'da boş zaman etkinlikleri için kurulan merkezlere ilişkin bir çalışmadan cinsellik ve kimlik meselelerine, suç olgusundan, tarihin gelecekteki işlevinin ne olacağı gibi sorunlara kadar radikal/sosyalist tarihçiliğin aşağıdan tarih ve marjinal unsurların tarihi gibi ilgi duyduğu alanlara, toplumsal ve kültürel tarihi öne çıkararak ve yeni ampirik verileri teorik tartışmalarla birleştirerek yer vermeye çalışıyor.[18]

İngiltere'de tarihçiliğin gündemini meşgul eden ikincil ana eğilim olarak belirttiğimiz global tarihçiliğe yönelik ilginin Britanya'nın emperyal geçmişine olan ilgiyle örtüşmesinden de bahsetmek gerekir. Britanya'nın eski günlerine dönüş özlemi çerçeve-

---

17. Mark Mazower, "Reconstruction: The Historiographical Issues", *Past & Present*, Cilt: 210, Sayı: 6, (2011), s.17-28.
18. Birkaç örnek: Otto Saumarez Smith, "The Lost World of the British Leisure Centre", *HWJ*, Cilt: 88, Sayı: 2, (2019), s.180-203. Laura Schwartz, "Gender, Crime and Modernity", *HWJ*, Cilt: 83, Sayı: 1, (2017), s.356-358. Ravinder Kaur, "Writing History in a Paperless World: Archives of the Future", *HWJ*, Cilt: 79, Sayı: 1, (2015), s.242-253. Melanie Tebbutt, "Imagined Families and Vanished Communities: Memories of Working Class Life in Northampton", *HWJ*, Cilt: 73, Sayı: 1, (2012), s.144-169.

sinde dünya siyasetinde yeniden aktif hale gelme çabası sadece popüler algıda değil, tarihçilik çalışmalarında emperyal geçmişe yönelik nostaljik bir ilgiyi ve geçmişin muhasebesinin yapılmasının yanı sıra kimi durumlarda da olumlu bir içeriğe sahip tasvir ve yorumumları da gündeme getirmiş görünüyor. Örneğin, yine *The Wolfson Prize*'ın tarih ödüllerine bakarsak, 2019 yılının Kısa Aday Listesi'nde yer alan Miles Taylor'un *Empress: Queen Victoria and India* (Yale University Press, 2018) adlı eseri yaptığımız tespiti doğrular nitelikte bir perspektif sunuyor. Kraliçe Viktorya'nın Britanya İmparatorluğu'nun sömürgesi olan Hindistan'ın meselelerine oldukça insani bir dürtüyle yaklaştığını öne süren Taylor, kraliçenin Hindistan'ın her alanda modernleşmesine gösterdiği ilgiyi, sömüren-sömürülen ilişkisine dayalı bir tahakkümün ötesinde yönetenin kendi tebaasının sorunlarına duyarlı olması temelinde değerlendirerek emperyal mirasın nostaljik olumlamasına katkı sunuyor.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. 2007 yılında Oxford Üniversitesi'nde tarih profesörü olan John Darwin tarafından yayınlanan *After Tamerlane: The Global History of Empire since 1405* (Allan Lane, 2007) adlı eser, global tarihçilikle emperyal mirasın olumlanmasının farklı coğrafyalarda kurulmuş olan emperyal yapıların geniş bağlamda tartışılması aracılığıyla gerçekleştirilmesine iyi bir numune teşkil ediyor. Darwin, Timurlu Devleti'nden Osmanlı'ya, Britanya'dan SSCB ve Nazi Almanyası'na kadar kurulan erken modern ve modern imparatorluk yapılarının tarihten silinmelerine rağmen yaşadığımız modern tarihi, birçok açıdan oluşturduklarını öne sürüyor. Oldukça makul görünen bu yaklaşım, Britanya'nın A.B.D. ile dünya sistemini yeniden şekillendirmek istediği bir dönemde emperyal yapıların yeni global tarihçilikle olumlanması noktasında ihtiyatla yaklaşılmayı da gerektiriyor.

Amacımız bu tür çalışmaların değerinin düşürülmesi ve toptan reddedilmesi değil. Britanyalı tarihçilerin her zaman "emperyal kavramına semantik ve duygusal düzeyde "emperyal" bir geçmişe sahip olmayan, "emperyal" kavramına "sömürgecilik" ile bir arada düşünenlerden farklı yaklaştıklarını aklımızın bir köşesinde tutmamız gerekiyor. Fakat emperyal tarihsel geçmişe yönelik çalışmaların global tarihçilikle arasındaki sınırların belir-

siz hale gelmesinin ardındaki ideolojik/siyasi yönelimlere dikkat çekmek de bir zorunluluk teşkil ediyor. Global tarihçiliğin dünya tarihine katkı sağlayan coğrafyalar ve kültürlerin tarihine hiyerarşik olarak yaklaşmayı bir kenara bırakıp kültürlerarası etkileşim ve en geniş anlamıyla değiş tokuş temelinde global bir dünya tarihi perspektifi önerme çabasının, Avrupa-merkezciliği aşan bir yanı olduğu biliniyor. Zaten *Past and Present*'de yer alan ve daha önce değindiğimiz global tarih çalışmaları da bu eğilimi ortaya koyuyor. Fakat global tarih ilgisi yeni-*Whig*, dolayısıyla da İngiliz liberal/muhafazakâr tarih yazımında Britanya İmparatorluğu merkezinde emperyal tarihlere yönelik kimi zaman nostaljik bir ilgiye, kimi zaman da global bir tarihin yapıcı/kurucu unsuru olarak Anglo-Saksonları gören bir yaklaşıma dönüşebiliyor. Böylece her iki temelde, Britanya'nın emperyal ideolojisinin yeniden diriltilmesi ve Avrupa-merkezci bir perspektifin yeniden üretilmesine de katkı sağlama riskini taşıyor. Bunun en güzel örneği ise yazının giriş kısmında ismini başka bir nedenle andığımız liberal/muhafazakâr İskoç tarihçi Niall Ferguson'un bazı eserleridir. Ferguson, Britanya'nın ve A.B.D'nin modern dünyada kurucu değerleri temsil ettiğine inanan ve global tarihe dokunan çalışmalarında siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan Anglo-Sakson mirasın modern dünyayı nasıl oluşturduğunu dile getiren bir tarihçi olmasıyla öne çıkıyor. Ferguson, Türkçeye de çevrilen İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi ve *Uygarlık: Batı ve Ötekiler* başlıklı çalışmalarında, imparatorluk mirasının karanlık noktaları ve olumsuz yönlerine, keza Batı Uygarlığının dünyayı biçimlendirirken sömürgecilik noktasında eleştirisine dikkat çekiyor. Ancak, Anglo-Sakson kültür değerlerinin ve Protestanlığın kapitalizmle birlikte modern dünyayı oluşturması bağlamında işi dünya tarihinin en önemli uygarlık adımının atılmasına yol açtıkları için yüceltilmelerine kadar götürebiliyor.

Söz konusu çalışmaların ışığında, İngiltere'de global tarihçilik ve emperyal geçmişe yönelik ilginin bu unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekiyor. Öte yandan, İngiliz tarihçiliğinin, global tarihçilik perspektifinden bağımsız olarak, Britanya'nın emperyal geçmişinden dolayı ulusaşırı tarihsel konuları Britanya tarihinin bir meselesi olarak ele alması, I. ve II. Dünya Savaşı gibi Britanya'yı doğrudan ilgilendiren Avrupa ve Dünya tarihi konu-

larını gündeme taşıması da anlaşılır hale geliyor. İngiliz tarihçiliğinin Atlantik tarihi gibi kavramlarla, bir ayağı Avrupa'da olmak üzere Amerika ve Britanya'nın etkin olduğu bütün coğrafyaların tarihleriyle ilişkilerden kaçınamaması, İngiliz tarihçiliğini İngiliz/Britanya tarihinin istisnailiği temelinde yaklaşımlara zorluyor. Artık Atlantik tarihi kavramı, global tarihçiliğin ortaya çıkışıyla birlikte sınırlayıcı bir kavram gibi düşünülmeye başlanmasına karşın, yerleşik bir fikir olarak Britanyalı tarihçilerin gündeminde yer almaya devam ediyor ve bu çerçevede çalışmalar üreten tarihçilerin vurguladığı üzere Britanya tarihini ada tarihi hatta Avrupa tarihinin çizdiği sınırların ötesine taşımak gerektiğine yönelik bir tutumu da beraberinde getiriyor.[19]

Sonuç

Güçlü tarih geleneği ve prestijli üniversitelerindeki tarih bölümleriyle İngiliz tarih yazıcılığı, dünya tarihçiliğine birçok açıdan itki sağlamaya devam etmektedir. İngiliz tarihçilerinin metodolojik katkılarını biçimlendiren ana iki eğilim ise İngiliz tarihyazımının Britanya'nın kendine has toplumsal ve siyasal geleneğinden kaynaklanan istisnailiğiyle daha görünür hale geliyor. Geleneksel milli tarih anlayışı sürekli yenilenerek ve revize edilerek güncel koşullara uyarlanmaya çalışılırken, globalleşmenin nesnel koşullarında global tarihçiliğe uygun bir tarih perspektifi, İngiliz tarihçiliğini milli tarihin sınırları dışında düşünmeye sevk ediyor. İngiliz tarihçiliğinin gündeminde yer alan bütün konuların içerikleri de millilik/globallik eksenindeki karşıtlığın aşılması ve İngiliz milli tarih yazımının global tarihle esnek birlikteliği temelinde geliştirilmesi yönünde şekilleniyor. Bu faktör de İngiliz tarihçiliğinin, evrensel düzeyde tarihçiliğin metodolojisine katkı sağlamasına ve dünya tarihçiliğine yeni ufuklar kazandırmasına da sebep oluyor.

---

19. Atlantik tarihi kavramı için bkz. Nicholas Canny, "Atlantic History: What and Why?", *European Review*, Cilt: 9, Sayı: 4, (2001), s.399-411. Richard J. Blackmore, "The Changing Fortunes of Atlantic History", *EHR*, Cilt: 131, Sayı: 551, (2016), s.851-868.

Almanya'da Akademik ve Popüler Tarihçiliği'nin Gündemi

Necmettin ALKAN
Sakarya Üniversitesi

Resul ALKAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Genel olarak akademik ve popüler olmak üzere iki kısma ayrılan tarih araştırmalarının ilgi alanları, dolayısıyla da tarihçiliğin gündemi, hem sayı olarak ve hem de konu olarak belli dönemlerde inişli çıkışlı bir seyri takip edebiliyor. Böylesine bir durumun söz konusu olması, daha ziyade mevcut siyasî ve sosyal-kültürel durumla alakalı görünüyor. Genel olarak dünyadaki ve özelde ise ilgili devletlerdeki siyasî ve sosyal-kültürel aktüalite, yapılan tarih araştırmaları ile gündemdeki tarih mevzularını belirleyebiliyor; insanların tarihe olan ilgisini etkileyebiliyor. Bununla birlikte geçmişte cereyan eden ve ilgili toplumların hafızasında iz bırakan ve dolayısıyla da ortak bilinçaltını teşkil eden bazı gelişmeler de belli aralıklarla gündemde kalabiliyor. Bu çerçevede Almanya'daki tarihçilik ve tarihe olan ilgi de bu tespitle örtüşen bir özelliğe sahiptir.

Genelde Avrupa ve dünyadaki mevcut tartışmalar ve sorunlar, özelde ise doğrudan Almanya ve Almanlarla ilgili gündemdeki belli başlı siyasî, sosyal ve kültürel tartışmalar, tarihe olan ilginin muhtevasını belirleyebiliyor. Bir de geçmişte Osmanlı Devleti'nin

Avrupa ve Alman topraklarına yönelik askerî seferlerinin neden olduğu tehdit ve korku, Alman tarihçiliğinde bu konunun gündemde kalmasına neden olabiliyor. Akademik çalışmalarda bunun belli bir ağırlığa sahip olduğu söylenebilir. Popüler tarihse, fazlasıyla bundan besleniyor.

Bu çalışmada asıl zorluk, Alman tarihçiliğinin çok zengin bir yayın yelpazesine sahip olmasıdır. Gerek akademik ve gerekse popüler tarih çevrelerindeki dergi ve araştırma yayıncılığı Almanya'da fazlasıyla hareketlidir. Bu tespitleri ve değerlendirmeleri zorlaştırmaktadır. Fakat yine de imkânların el verdiği ölçüde ulaşılabilen yayınlardan hareketle genel bir resim ortaya konulmaya çalışılmıştır. "Parça bütün gibidir" aforizmasından hareketle, parçadan yola çıkarak bütün hakkında fikir sahibi olunabilir ve bazı değerlendirmeler de yapılabilir.

Bu bölümde iki önemli sorunun cevabı aranıyor: Alman tarihçiliğinin gündeminde olan konularla, mevcut siyasî ve kültürel tartışmalar arasında bir bağlantı olup olmadığı ilk soruyu teşkil ediyor. İkincisi ise, bu gündemde Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki yayınların da ilgi görmesinin nedeni yüzyıllar öncesinde Alman coğrafyasına yönelik kadim "Türk Tehdidi" ve günümüzde Türkiye'deki mevcut siyasî yapı ve tartışmalarla ilgisinin olup olmadığı sorusu üzerinde duruluyor.

Alman Tarihçiliğinin Belli Başlı Araştırma ve Tartışma Konuları

Alman akademik tarih çevrelerince tartışılan konular, ağırlıklı olarak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı üzerine yoğunlaşıyor. Bu tartışmaların ana ekseninde ise her iki savaşın başlamasında Almanya'nın rolü yer alıyor. Nazi Rejiminin yıkılmasını takip eden yıllarda Alman arşiv belgelerinin araştırılmaya açılması ile egemen tarih bilgileri artık geçerliliğini yitirmiş ve Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında politik ve askeri stratejisi kritik bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı üzerine gerçekleştirilen ve 1960 yılında literatüre "*Fischer Tartışmaları*" adıyla geçen tartışmaları başlatan tarihçi

Fritz Fischer *Dünya Gücüne El Uzatmak* (*Griff nach der Weltmacht*) başlıklı eserinde, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışının sorumluluğunu Alman devlet adamlarının politikalarına yüklüyor. Fischer'e göre Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda savaş stratejisi bakımından kendi cephesini savunma ile sınırlı kalmamış, aksine Alman devlet adamlarının nihaî hedefi Rusya ve Fransa'yı zayıf düşürmek suretiyle Orta ve Doğu Avrupa'nın yanı sıra Merkez Afrika ülkelerini kendi ekonomik ve siyasi hâkimiyeti altına alma çabasında olmuştur.[1]

Alman tarihçiler tarafından kışkırtıcı olarak adlandırılan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sorumluluğunu Almanya'ya yükleyen Fischer'in tezine karşı alternatif olarak, özellikle savaşın 100. yıl dönümü sebebiyle yayınlanmaya başlayan eserlerde farklı bakış açıları ortaya konulmuştur. Bu eserlerin ortak yönünü, savaşın çıkışında klasik mânâda hangi karar alıcı siyasî ve askerî kurumların sorumlu olduğundan ziyade, savaşı önlemede ortak bir siyasî iradenin hâkim olmadığı tezi oluşturmuştur. 2010'dan itibaren kaleme alınan akademik çalışmalarda özellikle Jörg Leonhard ve Herfried Münkler'in eserleri dikkatleri üzerine çeker. Savaşın hemen 100. yıl dönümünde kitapçılardaki yerini alan Freiburg Üniversitesi tarihçilerinden Jörg Leonhard'ın çalışması tarihçi Hans Ulrich Wehler tarafından da savaşın yıl dönümü üzerine yazılmış kitaplar arasındaki değerlendirmede ilk sırada yerini almayı başarmıştır.[2]

Leonhard'ın çalışmasının ana ekseni, savaşın birçok etnik gruptan oluşan imparatorlukların çözülme süreçlerine tesiri ve 20. yüzyılın geri kalanında cereyan edecek gelişmelere olan etkisinden oluşuyordu. Leonhard, Birinci Dünya Savaşı'na giden sürece etki eden faktörleri 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başında aramaktan ziyade, 16. yüzyıldan itibaren açıklama yoluna gitti. Savaşın nihai başlangıcında ve uzun sürmesinde ise savaşan devletler arasında oluşan karşılıklı güvensizlik ortamının, devlet adamlarının kriz yönetimindeki eksikliklerinin ve büyük güçlerin

---

1. Klaus Große Kracht, *Die zankende Zunft. Historische Kontroversen in Deutschland nach 1945*, Göttingen 2005, s. 48-49.
2. Hans-Ulrich Wehler, "Beginn einer neuen Epoche der Weltkriegsgeschichte", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 6 Mayis 2014, s.10. Jörn Leonhard, Die Büchse der Pandora. *Geschichte des Ersten Weltkrieges*, Münih C.H.Beck 2014.

çatışmalarının Dünya Savaşı'na evirilebileceğinin farkında olmamalarının etkili olduğunun altını çizdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yıl dönümüne yetişen bir diğer kitap Herfried Münkler'in imzasını taşıyor.[3] Berlin Humboldt Üniversitesi'nde çalışmalarına devam eden akademisyen kapsamlı araştırmasında, savaşın çıkış sebeplerini açıklarken, Fischer'in Alman devlet adamlarının sorumsuzca attıkları adımların dünyayı dönülmez bir felakete sürüklediği tezine itiraz ediyor. Münkler'ya göre savaşın kıvılcımı her ne kadar Bosna Hersek'te alev aldıysa da, savaşa giden süreçte etkili olan en tehlikeli gelişmeyi Almanya'ya karşı kurulan Rusya, İngiltere ve Fransa ittifakına karşı Alman devlet adamlarının doğal bir sonucu olarak açıklıyor. Münkler, Birinci Dünya Savaşı'nı günümüzde hâlâ etkisi olan birçok yeni teknoloji, strateji ve ideolojinin ilk adımlarının atıldığı bir süreç olarak da yorumluyor.

Almanya'da hâkim olan tarih algısına tepkisel yaklaşımların en yoğun yaşandığı diğer bir konu ise Almanya'nın 1933-19145 Nasyonal Sosyalist Rejim'in geçmişiyle hesaplaşması konusunu kapsıyor. 1980'lerin ortasından itibaren fitili ateşlenen ve tarih sayfalarına "Historikerstreit/Tarihçiler Tartışması" olarak da geçen süreçte tarihçi Ernst Nolte, o dönem için "Revizyonist" bir yaklaşımla Nasyonal Sosyalistlerin savaş suçlarını en aza indirmek suretiyle büyük bir tepki ile karşılaşmış ve Almanya'nın önemli tarihçilerin de müdahil olduğu bir tartışmayı başlatmıştır.[4] Nolte, tezinde Holokost'un dünya tarihinde meydana gelmiş ilk ve tek bir katliam olmadığını ve bunun Stalin döneminde Sovyet Rusya'da gerçekleştirilen katliamlar ile aynı bağlamda değerlendirilmesinin gerekliliğini savunuyor. Bu suretle Almanya'nın geçmişteki suçlarının gölgesinde kalmamasına ve yeni Alman ulusunun "sağlıklı" gelişmesi için bu yükten bir an önce kurtulmasının altını çiziyor.

1939-1945 İkinci Dünya Savaşı'nın sonra ermesinden itibaren yaklaşık 75 yıl geride kalmış olmasına rağmen Hitler iktidarı üzerine farklı perspektiflerden yeni kitaplar yayınlanmaya devam ediliyor. Bu eserlerin yoğunlaştığı konu başlığı ise Yahudi Soykı-

---

3. Herfried Münkler, Der Große Krieg. *Die Welt* 1914 bis 1918, Berlin 2014.
4. Ernst Nolte, Vergangenheit, die nicht vergehen will, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 6 Haziran 1986, s.25.

rımı ve bu soykırımda rol oynayan devlet kurumları ve aktörlerden oluşuyor. Yahudi Soykırımı hakkında yayınlanan 5000 arşiv belgesinin yayına hazırlanmasıyla konu hakkında en aktüel ve kapsamlı içerik sunan ve şu ana kadar planlanan 16 ciltten 9'u basılan *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945* (Nazi Almanyası Tarafından Avrupalı Yahudilere Yapılan Zulüm ve Katliam 1933–1945) başlıklı seri konu hakkında fikir sahibi olmak isteyen tarihçiler için temel kaynaktır.[5] Bu seriyi ayrıcalıklı kılan durum ise, Hitlerin iktidarı ele aldığı 1933'den savaşın sonra erdiği 1945 yılına kadar Yahudi Soykırımı'nın gerçekleştiği Batı, Kuzey ve Doğu Avrupa ile Balkan ülkelerinde işlenen insanlık suçunu, hem bu suçları işleyenlerin, hem de soykırıma maruz kalanların perspektifinden aktarılmasıdır. Bunu da gerçekleştirirken gazete makaleleri, diplomatik raporlar, önde gelen Nazi politikacılar tarafından yapılan gizli toplantılar ve sürgün edilen Yahudilerin günlükleri gibi birincil elden kaynaklardan istifade edilmiştir.

Tarihçi Peter Longerich'in soykırım esnasında Alman toplumunun o dönemki algı durumunu ve tutumunu analiz edinen *Davon haben wir nicht gewusst! Die Deutschen und die Judenverfolgung 1933-1945* (Bundan Haberimiz Yoktu! Almanlar ve Yahudi Zulmü 1933-1945) başlıklı eser şu sorulara cevap arıyor:[6] O günlerde Almanlar, Yahudilerin öldürülmesi hakkında ne biliyordu? Nasyonal Sosyalistlerin Yahudi politikası rejimin propagandasında nasıl tasvir edili du ve halkta nasıl yankılanıyordu? İnsanlar Avrupalı Yahudilerin sistematik cinayeti hakkındaki bilgilere ve söylentilere nasıl tepki verdiler? Yazar, daha önce değerlendirilmemiş yeni kaynaklara dayanarak- ki bu kaynakların en mühim olanı ise halkın savaş esnasındaki genel durumunu özetleyen hâlet-i ruhiyesi raporlarıdır- konu üzerine kuvvetli delililler sunu ve cevaplar veriyor. Peter Longerich'e göre Yahudilere karşı işlenen zulmün gerçekleştiği esnada halkın olanlar hakkında fikir sahibi olduğu ve bu haksızlığı gözlerini kapamak suretiyle görmemezlikten gelmişlerdir. Buna benzer araştırma sonucuna ulaşan diğer bir kitap

5. Seri hakkında daha fazla bilgi için bknz. https://www.ifz-muenchen.de/edition-judenverfolgung/ed/ (Erişim Tarihi: 21.11.2019).
6. Peter Longerich, "Davon haben wir nichts gewusst!". *Die Deutschen und die Judenverfolgung 1933-1945,* Münih 2006.

ise Bernward Dörner'in *Die Deutschen und der Holocaust. Was niemand wissen wollte, Aber jeder wissen konnte* (Almanlar ve Soykırım. Kimsenin Bilmek İstemediği, Fakat Herkesin Bilebileceği) başlıklı kitabıdır.[7] Dörner'in tezine göre ise, bir kaç ufak istisnai direnişin dışında Almanlar toplumu Yahudi Soykırımı'na göz yummuş ve onaylamıştır.

Yukarıda örnekleri verilen ve dönemin tartışmalı özel konularını ele alan kitapların yanı sıra Nazi iktidarının aktörleri üzerine yazılmış biyografik çalışmaların yoğunluğu dikkat çekiyor. Heinrich Himmler ve Josef Goebbels gibi tek adam rejiminin üst düzey devlet adamları hakkında tarihçi Peter Longerich tarafından biyografik çalışmalar yayınlanmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı ve İkinci Dünya Savaşı'nda işlenen suçların ve Nazi işkence terörünün öncü sorumlularından SS Birliklerinin komutanı Heinrich Himmler, dönemin en çok yetki ve emir komutasının toplandığı politikacı ve askerlerinden biri olarak 19145-1946 Nürnberg davasının görülmesinin hemen öncesinde intihar eden Hitler'in kara kutusu olarak kalmıştır.

Nasyonal Sosyalist dönemi üzerine çalışan araştırmacı Peter Longerich kitabında, Himmler'e rejim içerisindeki tüm fonksiyonları ve yönleriyle bir göz atıyor. Himmler'in politik hiyerarşide edindiği pozisyonu açıklarken onun özel yaşamı ve siyasi kariyerini var olan siyasî konjonktür ile ilişkilendirmek suretiyle Nazi diktatörlüğünün genel tarihine yenilikçi bir bakış açısı getiriyor.[8] Himmler'in hayal dünyasındaki "Büyük Germen İmparatorluğu" fikri ise Longerich'in kaleminden şu ifadelerle tarif ediliyor: *"Büyük Alman İmparatorluğu sadece ilhak alanı içerisinde büyütülmüş bir Büyük Alman İmparatorluğu değil, sürekli olarak ırksal bir hiyerarşiye dayanan niteliksel olarak yeni, uluslar üstü ve totaliter bir yönetim sistemi olmalıdır. Cermen halklarının üyelerinden oluşan bu yapı, gelecekte tüm Avrupa kıtasına hakim olmalı ve diğer Avrupa halklarını ırksal kalitelerine göre ilgili yerlerine taksim etmelidir: yani ya yeni imparatorluğun müttefikleri ya "koruması" altındaki insanlar olarak veya Slav halklarına biçilmiş rol gibi kendi ulusal yaşamına hakkı olmayan çalışan*

---

7. Bernward Dörner, *Die Deutschen und der Holocaust. Was niemand wissen wollte, aber jeder wissen konnte*. Berlin 2007.
8. Peter Longerich, *Heinrich Himmler. Biographie*, Münih 2008.

köleleri olacaktır."[9]

Nasyonal Sosyalist Almanya'nın öncü politikacı ve hatiplerinden Josef Goebbels biyografisi Peter Longerich imzasını taşıyan bir diğer eserdir.[10] Longerich eserini yazarken Propaganda bakanının tuttuğu günlüklerinden önemli ölçüde istifade etmiştir. Goebbels, rejimin medya ve kültürel politikaları alanında baskın bir figürdü ve radikal bir rejim politikasını savunan önde gelen Nazilerden biriydi. Longerich, Goebbels'in İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sadece Hitler'i intihar etmekle kalmayıp karısı Magda ve altı çocuğunu da ölüme sürüklemesi, yirmi yılı aşkın bir süredir büyüyen bir bağımlılık ilişkisinin ve rejime olan inancının mantıklı sonucu olarak yorumluyor.[11]

Hitler biyografileri arasında en aktüel olan eser, yine Peter Longerich tarafından 2015 yılında yayımlanır.[12] Longerich kitabında, Hitleri'i iç ve dış politika, savaş yönetimi, toplumsal hayatın düzenlenmesi gibi Almanya'yı ilgilendiren her türlü meselenin tek karar vericisi ve nihayetinde radikal bir diktatörlük kuran bir politikacı olarak detaylı bir şekilde tasvir ediyor. Longerich ilk bölümde, Hitler'in kökenini ve kariyerini Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar açıklıyor. Kitabın bilgilendirici kısmı, başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi, Hitler'in hapis hayatı dönemi ve daha sonrasında Nasyonal Sosyalist Parti ile iktidara geçiş dönemidir. Son bölümünde ise İkinci Dünya Savaşı'ndan Nasyonal Sosyalist Rejim'in çöküşüne kadar geçen süreçte gelişen olayların Hitler'in kişiliğinin gelişimine ve onun psikolojisine olan etkisi ele alıyor. Yaklaşık 1300 sayfayı bulan kitap, Hitler biyografisi ile ilgilenenler için başvurulması gereken yayınlardandır.

Alman Tarih Araştırmalarında ve Tartışmalarında Türk Tarihi ve Türkler

Gerek akademik ve gerekse popüler Alman tarihçiliğinin gündeminde Türk Tarihi'ne, özellikle de Osmanlı Devleti'ne ve Os-

---

9. a.g.e. s.600.
10. Peter Longerich, *Joseph Goebbels. Biographie*, Münih 2010.
11. A.g.e. s.27.
12. Peter Longerich, Hitler. Biographie, Münih 2015.

manlı'nın Avrupa'ya yönelik askerî seferlerine yönelik ilgili fazladır. Ayrıca Cumhuriyet Türkiyesi ve Mustafa Kemal Atatürk'le alakalı çalışmalar da belli aralıklarla yapılıyor. Takip eden sayfalarda bunlarla ilgili tespit edilebilenlerden örneklere yer veriliyor.

Akademik Araştırmalar

Almanya'da tarih alanında yapılan akademik araştırma eserlerinde Osmanlı Tarihi ve Türkler hakkındaki yayınlar, istikrarlı bir şekilde belli aralıklarla yapılıyor. Bunlardan özellikle de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yönelik yaptığı askerî seferler, bu seferlerin neden olduğu kadim "Türk Tehdidi" ve "Türk Korkusu", bölgede uzun süren Osmanlı hâkimiyeti ve Avrupalıların Türklere karşı yaptıkları askerî mücadele gibi konular akademik araştırmacıların alakasını çekiyor.

Bunlardan ilki, Gutmüller ve Külhman'ın yayınladıkları *Europa und die Türken in der Renaissance* (Rönesan'ta Avrupa ve Türkler) kitabı 21 makaleyi ihtiva ediyor.[13] Brecht, "Luther und die Türken/Luther ve Türkler" makalesinde Luther ile Osmanlı Devleti'ne karşı bakışı ve davranışını anlatıyor. Yazar, Martin Luther'in toplam eserlerinin dizininde Türkiye, Türk kavramlarının geçtiği sayfa sayısının 20 olduğunu söylüyor. Helmrath ise, "Pius II. und die Türken/Papa II. Pius ve Türkler" makalesinde, Papa'nın Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı mektup ve dönemin gelişmelerini ele alıyor. Külhmann ise, "Poet und das Reich/Şair ve Devlet", makalesinde Türk Savaşları sırasında Almanya'da Türkler hakkında şiirleri anlatıyor. Bunların dışında Macaristan, Hırvatistan, Fransa, Polonya ve İtalya'daki Türk algısı üzerinde duruluyor. Bu eser ağırlıklı olarak Avrupa'daki Türk algısıyla ilgilidir.

Höfert'in, doktora çalışması olarak yaptığı ve daha sonrasında *Den Feind Beschreiben* (Düşmanı Tasvir Etmek) ismiyle yayınladığı 415 sayfalık kitabı da, doğrudan 15. ve 16. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti hakkında Avrupalıların sahip oldukları bilgileri

---

13. Bodo Guthmüller/Wilhelm Kühlmann (Yay.), *Europa und die Türken in der Renaissance*, Tübingen 2000.

konu ediniyor.[14] Yazar, *"Türk Tehlikesi"*nin başlangıcını 1453 yılında İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesiyle olduğunu iddia ederek bu tehlikenin, başlangıçta Avrupalıların işledikleri günahlardan dolayı Tanrı'nın bunlara verdiği bir cezası olarak görüldüğünü belirtiyor. Devamında ise Avrupalı 12 bilinen hatırattan yola çıkarak Osmanlı Devleti hakkındaki saray, hükümet, ordu, din, gelenek ve görenekler gibi bilgileri uzun uzadıya anlatıyor.

Luther, Türken und İslam (Luther, Türker ve İslam) kitabı muhteva olarak dikkatleri çekiyor. Ehrmann'ın bu çalışmasında, 1515-1546 yılları arasında Luther'in Türkler ve İslâm hakkındaki görüşleri ele alınıyor.[15] Bunda öncelik bugüne kadar bu konuda yapılmış araştırmaların bir özetini yapılıyor. Devam eden bölümde Luther'e göre İslâm nasıl bir din olduğu ibadetten inanç sistemine kadar anlatılıyor. Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerine de yer veriliyor. Geri kalan kısımda da Türkler ve dinleri hakkındaki, İslâm'ı *"Muhammed'in korkunç inancı"* olarak görmesi gibi iddiaları gündeme getiriliyor. Devamındaki bölümlerde de aynı şekilde Luther'in Hz. Muhammed ve Türkler hakkındaki olumsuz görüşleri uzun uzadıya anlatılıyor.

Müller'in *Franken in Osten* (Doğu'da Franklar)[16] başlıklı kitabı, konu olarak diğerlerinden konu olarak farklıdır. Çalışma, 15. ve 16. yüzyılda Batı Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden grupları anlatıyor. Müller; 366 seyyahın, elçinin, esirin ve hacının hatıralarını bu eserinde kaynak olarak kullanıyor. Ağırlığını Alman asiller ve vatandaşların teşkil ettiği bu kişilerin anlattıkları üzerinden Osmanlı Devleti'yle ilgili bilgilere ve umlara yer veriyor.

531 sayfalık *Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert* (18. yüzyılda Avrupa ve Türkiye) akademik çalışma da zikredilmesi gereken önemli bir akademik bir eserdir.[17] 31 farklı yazarın makaleleriyle

---

14. Almut Höfert, Den Feind beschreiben. *"Türkengefahr" und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450-1600*, Frankfurt/M 2004.

15. Johannes Ehmann, *Luther, Türken und İslam. Eine Untersuchung zum Türken und İslambild Martin Luhters (1515-1546)*, Heidelberg 2008.

16. Robert Born / Andreas Puth (Yay.), *Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa. Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzonen zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2014.

Ralf C. Müller: Franken im Osten. *Art, Umfang, Struktur und Dynamik der Migration aus dem lateinischen Westen in das Osmanische Reich des 15./16.* Jahrhunderts auf der Grundlage von Reiseberichten, Leipzig 2005

17. B. Schmidt-Haberkamp (Yay.), *Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert*, Göttin-

katkı sağladıkları çalışmada, ağırlıklı olarak 18. yüzyılda Avrupa'daki Türk algısı üzerinde duruluyor. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda Alman dramlarında Türk hükümdarı Sultan Süleyman, İngiliz literatüründe Türk imajı, Hırvat edebî kültüründe Türk tasviri, Viyana oratoryosunda *"Türk Tehlikesi"*, popüler basında Türk sevgisi ve Türk korkusu gibi konular ele alınıyor. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'yle ilgili bilgileri ihtiva eden bazı makaleler de yer alıyor. Buna benzer bir çalışma 2014'te Luer ve Majer'in yayınladıkları *Osmanen und İslam in Südosteuropa* (Güneydoğu Avrupa'da Osmanlılar ve İslam) kitabıdır.[18] 19 makaleden oluşan çalışmada Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hakimiyeti çeşitli yönlerden inceleniyor. Kitapta genel olarak Balkanlar'daki Osmanlı yönetimi olumlu olarak tasvir ediliyor.

Leuschner ve Wünsch'ün yayınladıkları *Das Bild des Feindes* (Düşmanın Resmi) kitabı bu anlamda muhteva olarak geniş bir çalışmadır.[19] 512 sayfalık çalışmanın isminden de anlaşılacağı üzere Avrupa'nın düşmanı olarak görülen Osmanlı Devleti'nin ve Türklerin, Orta ve Doğu Avrupa gibi geniş coğrafyadaki toplumların zihnindeki klasik tarihî algılar ele alınıyor. Bunların dışında Osmanlı şehirlerindeki Müslümanların ve Hristiyanların arasındaki sosyal alanlar ile Lâle Devri'nde Osmanlı sanatı tarafından alınan Batı tarzı yenilikler gibi sosyal ve kültürel konularda ele alınıyor. Burada çatışmadan birlikte yaşama; savaştan kültürel etkileşim gibi çok farklı tecrübeler üzerinde duruluyor.

Zimmermann ve Wolf'ün yayınladıkları *Die Türkkenkriege des 18. Jahrhunderts* (18. Yüzyılın Türk Savaşları) kitabı, 17 makaleden oluşuyor.[20] Alt başlığının "Algı, Bilgi ve Hatıra" kelimelerinin teşkil ettiği bu çalışmada daha ziyada bu yüzyılda cereyan eden ilgili gelişmeleri hem dönemin kaynaklarındaki algıları ve hem de bunların bugünkü izleri üzerinde duruluyor. Bu anlamda farklı bir örnek olarak zikredilebilir. "Algı" başlığı altında, "Der verges-

---

gen 2011.

18. ReinerLauner/Hans Georg Majer (Yay.), *Osmanen und İslam in Südosteuropa*, Göttingen 2014.

19. Eckhard Leuschner/Thomas Wünsch (Yay.), *Das Bild des Feindes. Konstruktion von Antagonismen und Kulturtransfer im Zeitalter der Türkenkriege. Ostmitteleuropa, Italien und Osmanisches Reich*, Berlin 2013.

20. Wolfgang Zimmermann/Josef Wolf (Yay.), *Die Türkenkriege des 18. Jahrhunderts.* Wahrnehmen-Wissen-Erinnern, Tübingen 2017.

sene Krieg? / Unutulan Savaş" makalesinde VI. Karl'ın İkinci Türk Savaşları algısı anlatılıyor. "Wenn hinten, weit, in der Türkei, die Völker aufeinander schlagen" makalesi ise, 16. ve 17. yüzyıllarda Alman coğrafyasında yayınlanan ilk gazetelerde Türk Savaşları hakkındaki bilgiler anlatılıyor. "Bilgi" bölümünde ise daha ziyade Türk Savaşları sırasında genel olarak Avrupa ile Avrupa ve Osmanlı şehirleri hakkındaki haritalar hakkında bilgiler veriliyor. Son bölüm "Hatıra" altında 1714-1718 Türk Savaşlarının kazanılmasıyla yapılan kilise müzikleri ve zafer şarkıları başta olmak üzere bu savaşlarla ilgili yağlı boya çalışmaları üzerinde duruluyor.

714 sayfalık *Osmanische Herrscahft und Modernisierung im Irak* (Irak'taki Osmanlı Hakimiyeti ve Modernleşmesi) çalışma,[21] zikredilmesi gereken bir öneme haizdir. Irak bölgesinin modernleşmesini konu edinen bu çalışmanın birinci bölümü kavramsal olarak modernleşme ve Bağdat Vilâyeti genel bilgileri içeriyor. Takip eden bölümde Bağdat Vilâyeti'nin valilileri teker teker anlatılıyor. Vilayette bürokrasi, askeriye, Tanzimat Fermanı'nın uygulanması, yolların durumu, iktisadî durum, hukuk, hapishaneler ve eğitim kurumları gibi konular devamında ele alınıyor.

"Ostsyrische Christen und Kurden im Osmanischen Reich des 19. und frühen 20. Jahrhunderts / 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Doğu Suriye Hristiyanları ve Kürtler" başlıklı doktora tezi dikkat çekicidir. Misyoner kaynaklarından istifade eden Jakob'un bu çalışmasının ana konusu, Doğu Suriye'deki Hristiyanlar ve Kürtler arasındaki ilişkiler teşkil ediyor. Yazar, birinci bölümde Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-i Müslimlerin durumlarını ele alıyor. Devamında özellikle de doğudaki misyoner faaliyetlerinden bahsediliyor. Çalışmanın asıl bölümünü ise Doğu Suriye'deki Kürtlerle Gayr-i Müslimler arasındaki ilişkiler ele alınıyor. Buradaki temel tez ise, bölgedeki Kürtlerin Gayr-i Müslimlere karşı saldırgan oldukları ve bunları baskı altında tuttuklarıdır.

Doktora çalışması olarak yapılan ve yayınlanan Merten'in, "Untereinander, nicht nebeneinander. Das Zusammenleben religiöser und kulturelle Gruppen im Osmanischen Reich des 19. Jahrhundert / Yanyana Değil Altalta. 19. Yüzyılda Osmanlı Devle-

---

21. Christoph Herzog, *Osmanische Herrschaft und Modernisierung im Irak. Die Provinz Bagdad 1817-917*, Bamberg 2012.

ti'ndeki Dini ve Kültürel Grupların Birlikte Yaşamı"[22] diğer çalışmalardan farklı bir konuyu ele alıyor. Yazar çalışmasında öncelikle Millet Sistemi'nin ne olduğunu uzun uzadıya izah ediyor. Ardından Ermeniler, Çerkezler, Lazlar, Yezidiler, Nusayriler, Çingeneler ve Bahaîler gibi çok farklı etnik ve dinî gruplar hakkında bilgiler veriliyor. Devamında ise asıl konu olarak bu çok farklı milletlerin devletle olan ilişkileri üzerinde duruluyor.

Hartmann'ın *Die Reichweite des Staates* (Devletin Etki Alanı) isimli kitabında,[23] 1869-11910 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik hizmetinin uygulanmasını ve bunun devletin bütününe genişletilmesi gayretleri anlatılıyor. Yazar, askerlik hizmetini devletin bir modernleşme aracı olarak izah etmekle birlikte Gayr-i Müslimlerin bu hizmete alınmasındaki zorlukların da altını çiziyor.

Alman akademik ve popüler tarihçiliğinin gündeminde fazlasıyla ilgi gören diğer bir konu ise Ermeni Meselesi'dir. Çeşitli aralıklarla bu konu hakkında yayınlar sürekli olarak yapılıyor. Bunlardan Gust'ın *Der Völkermord an den Ameniern 1915/1916* (Ermeni Soykırımı) ilk olarak zikredilebilir.[24] Kitabında Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi vesikalarına yer veren yazar, bu gelişmeyi delilleriyle birlikte bir soykırım olarak adlandırıyor. 1915 Ermeni Tehciri'nin yüzüncü yılında yayınlanan Gottschlich'in "*Beihilfe zum Völkermord* (Soykırıma Yardım) kitabında,[25] bu süreçle ilgili olarak Alman subaylarının ve diplomatlarının destek ve yardımları anlatılıyor. Yardımdan öte tehcir fikrinin ilk olarak Almanlar tarafından gündeme getirildiği de iddia ediliyor. Yılmaz Özönül'ün 2005 yılında yayınladığı *Mythos eines Völkermordes* (Bir Soykırım Efsanesi) adlı kitabı,[26] bu konuda Almanya'da yayınlanan çalışmaların aksine çok farklı bir yaklaşıma sahiptir. Özgönül bu çalışmasında

---

22. Kai Merten, *Untereinander, nicht nebeneinander: Das Zusammenleben religiöser und kultureller Gruppen im Osmanischen Reich des 19. Jahrhunderts*, Münster 2014.
23. Elke Hartmann, *Die Reichweite des Staates. Wehrpflicht und moderne Staatlichkeit im Osmanischen Reich 1869-1910*, Paderborn 2016.
24. Wolfgang Gust, Der Völkermord an den Armeniern 1915/16. *Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswärtigen Amts*, Springe 2005.
25. Jürgen Gottschlich, *Beihilfe zum Völkermord. Deutschlands Rolle bei der Vernichtung der Armenier*, Berlin 2015.
26. Cem Özgönül, *Der Mythos eines Völkermordes: Eine kritische Betrachtung der Lepsiusdokumente sowie der deutschen Rolle in Geschichte und Gegenwart der "Armenischen Fraga"*, Köln 2005.

Almanya'da Ermeni Soykırımı iddiasını gündeme getirenlerin dayandıkları Rahip Dr. Lepsius'un yayınladığı belgelerin aslında bizzat Lepsius tarafından tahrip edildiğini ispatlarıyla birlikte iddia ediyor. Lepsius, kullandığı belgelerde bu meselede Türklerin lehine olan kısımları yas kısmen ya da tamamen çıkarmış veya tahrip etmiştir. Bu anlamda diğerlerine göre farklı bir eserdir. Özgönül'ün bu çalışması, Almanya'daki genel kabulün aksine çok daha farklı iddiaları gündeme getirmesinden ve daha da önemlisi Ermeni tezine destek veren yayınların dayandıkları Lepsius'un kaynaklarındaki kasıtlı tahribatı ortaya çıkarmasından dolayı olsa gerekir ki, hiç gündeme gelmez. Görmemezlikten gelinir.

Alman tarihyazımında Osmanlı Devleti'ni ve tarihini genel olarak ele alan ve tanıtan çalışmalar yeterli sayıda görülebiliyor. Akademisyen olmayan Marz'ın *Das Osmanische Reich für Einsteiger*Yeni (Başlayanlar İçin Osmanlı Devleti) çalışması, Osmanlı'yı sultanlardan, sınırlarına ve devlet kurumlarına kadar genel bir yaklaşımla anlatıyor.[27] 2000'de çıkan 2004'te üçüncü baskısını yapan Türkiye'de de bilinen Süreyya Faruki'nin *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Osmanlı Devleti'nin Tarihi) kitabı da burada zikredilmeye değer.[28] Faruki kitabında, Osmanlı Devleti'nin daha ziyade baştan sonrasına uzanan kronolojiyi esas alan ve daha ziyade devletin genel tarihini veren bir kurguya yer veriyor. Dipnot verilmeden kaleme alınan bu çalışma daha ziyade popüler bir özelliğe sahiptir. Türkiye Tarihi hakkında bilinen akademisyenlerden olan Kreiser'in, *der osmanische Staat 1300-1922* (Osmanlı Devleti 1399-1922)[29] ve *Geschichte der Türkei* (Türkiye'nin Tarihi)[30] akademik olarak telif edilmiş önemli çalışmalardır. Bunun dışında yine Kreiser'in Neumann'la birlikte yayınladıkları ve 3 baskı yapan *Kleine Geschichte der Türkei* (Türkiye'nin Küçük Tarihi) çalışması önemlidir.[31] 503 sayfalık bu çalışma 1500 yıllık Türk Tarihi'ni başlangıçtan modern zamanlara kadar ele alıyor.

Biyografik çalışma olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı da tarihçilik noktasında ilgi gören konular arasında yer alıyor. Ata-

---

27. Rasim Marz, *Das Osmanische Reich für Einsteiger*, Norderstedt 2014.
28. Suraiya Faroqhi, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Münih 2004.
29. Klaus Kreiser, *Der osmanische Staat 1300-1922*, 2. Baskı, Münih 2008.
30. Kreiser, *Geschcihte der Türkei. Von Atatürk bis zur Gegenwart*, Münih 2012.
31. Kreiser/Christoph K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, Stuttgart 2008.

türk biyografilerinin sayısı fazladır.

Türk tarihçi Şükrü Hanioğlu'nun Amerika'da kaleme aldığı biyografi *Atatürk. Visionär einer modernen Türkei* (Modern Bir Türkiye'nin Vizyoneri)" ismiyle Almanca'ya tercüme edilerek yayınlanmıştır.[32] Kreiser de Atatürk biyografisi yazan Alman tarihçilerinden biridir. *Atatürk. Eine Biographie* (Bir Biyografi. Atatürk) çalışması,[33] tipik bir biyografi olarak doğumundan ölümüne kadarki süreçte Atatürk'ün hayatını genel olarak ele alıyor. Diğer bir Atatürk biyografisi popüler bir tarih çalışması olarak Glasneck'in *Kemal Atatürk und die moderne Türkei* (Kemal Atatürk ve Modern Türkiye) zikredilebilir.[34] Çalışmada doğrudan Atatürk'ün Jön Türk olarak Sultan II. Abdülhamid'e karşı mücadelesiyle başlayan Türkiye'nin kurulmasına kadar geçen süreç ele alınıyor. Bu arada Türkiye'de yayımlanan İpek Çalışlar'ın Latife Hanım kitabının da "*Mrs. Atatürk-Latife Hanım: Ein Porträt* (Bayan Atatürk-Latife Hanım: Bir Portre) Almanca'ya tercüme edilerek yayınlanmıştır.[35]

Alman tarihçiliğinde gündeminde Cumhuriyet Türkiyesi dönemindeki gelişmeler de yeterince ilgi görüyor. Özellikle de akademik çevrelerde Türkiye hakkında yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Bir örnek olması babında bazı çalışmaları burada zikredilebilir.

Güven'in *Nationalismus und Minderheiten* (Milliyetçilik ve Azınlıklar) çalışması,[36] Eylül 1955 diye adlandırılan İstanbul'daki Hristiyan ve Yahudi karşıtı olayları konu ediniyor. Yazar çalışmasında İstanbul'daki yabancı konsolosların raporlarını, bu olaylarda mağdur olan kişiler, olaylara karışan failler ve Yassıada Davası'nın tutanaklarını birinci el kaynak olarak kullanmış. Güven bu olayların, devlete çalışan provokatörler tarafından sistematik olarak hazırlandığını ve gerçekleştirildiğini iddia ediyor. Olaylar sırasında yağma, tecavüz, dayak ve öldürme vak'alarının cereyan ettiğini belirtiyor.

Yakın tarihle ilgili bir diğer çalışma, Brenner'in 2017 yılında yayınlanan "die NATO im griechische-türkischen Konflikt 1954-

---

32. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk. Visionär einer modernen Türkei*, Darmstadt 2015.
33. Klaus Kreiser, *Atatürk. Eine Biographie*, Münih 2008.
34. Johannes Galsneck, *Kemal Atatürk und die moderne Türkei*, Freiburg 2010.
35. İpek Çalışlar, *Mrs. Atatürk-Latife Hanım: Ein Porträt*, Berlin 2008.
36. Dilek Güven: Nationalismus und Minderheiten. *Die Ausschreitungen gegen die Christen und Juden der Türkei vom September 1955*, München 2012.

1989/Yunan-Türk Çatışmasında NATO 1954-1989" başlıklı doktora tezidir.[37] Yazar bu çalışmasında Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden başlayarak takip eden süreçte Soğuk Savaş yıllarında özellikle de Kıbrıs merkezli olarak Yunanistan'la ilgili sorunlar ve bunlar karşısında NATO'nun siyasetini anlatıyor. Özellikle de 1964-1974 yılları arasındaki olaylara yoğunlaşıyor.

Dergiler

Bu baslık altında daha ziyade aylık olarak yayınlanan popüler tarih dergilerinin Osmanlı Devleti ile ilgili olarak yaptıkları dosyalar tespit ediliyor.

Osmanlı Tarihi'ne ilgili gösteren dergilerin başında *G Geschichte* geliyor. Dergide, 2000-2019 yılları arasında 3 dosya konusu olarak Osmanlı Devleti tercih edilmiştir. Bunlardan ilki 3/2000 sayısındaki "Strum Über Bosporus/Boğaza Saldırı"[38] sayısının kapağında, tahtında oturan Osmanlı hükümdarının karşısında Avrupalı elçiyi diz çökmüş olarak gösteren bir minyatür görsel olarak kullanılmıştır. Dosyayı teşkil eden makaleler arasında "Das Osmanische Reich bis 1680/1680'e Kadar Osmanlı Devleti", "Die Türken Kommen!/Türkler Geliyor!", "Kriegskunst der Osmanen/Osmanlıların Savaş Sanatı", "Haremsherrschaft/Harem Hakimiyeti" ve "Erbfeind?/Ezeli Düşman" gibi başlıklar yer alıyor. Her makale çok zengin görsel malzemelerle süslenmiş.

Aynı derginin, 6/2007 sayısında Osmanlılar yine zengin bir muhtevayla dosya konusu olarak ele alıyor. Derginin kapağında Kanunî Sultan Süleyman bir yağlı tablo resmi ile 1683 Viyana Kuşatması sonrasına dair Prens Eugen'ın seferini temsilen bir görüntü var. Dosyanın başlığı ise, "Die Türkenkriege. Angriff auf das Abendland. Halbmond gegen Kreuz. Die Siege des Prinzen Eugen/Türk Savaşları. Avrupa'ya Saldırı. Hilâl Haç'a Karşı. Prens Eugen'ın Zaferi"dir. Dosyayı teşkil eden her makale zengin çizimlerle ve görsel malzemelerle süslenmiştir.

---

37. Stefan Maximillian Brener, *Die Nato im griechisch-türkischen Konflikt 1954-1989*, Berlin 2017.
38. G Geschichte, Sayı 3, (2000).

İlk makalenin başlığı, "Griff nach dem "Goldenen Apfel"/ Kızıl Elma'ya El Uzatma" şeklindedir. "Vom Nomadenzelt zum Grossreich/Göçebe Çadırından Büyük Devlete" makalesi, Osmanlı'nın kuruluş hikâyesini anlatıyor. Osmanlı'nın Avrupa'ya yaptığı askerî seferler, "Das Abendland zitiert vor den Osmanen. Die grosse Türkennot/Avrupa Osmanlılar Karşısında Titriyor. Büyük Türk Zorluğu" başlık makalede ise, İstanbul'un düşmesinin Avrupa'da neden olduğu endişeler anlatılıyor. Makalenin giriş sorusu ise, "Müslümanlar, İslâm'ın kılıcını Avrupa'ya taşıyacaklar? Avrupa kıtası camilerle ve minarelerle mi dolacak?" gibi kışkırtıcı şekilde tercih edilmiş. Devamında ise 1683 sonrası, "Das Osmanische Reich schwankt/ Osmanlı Devleti Sallanıyor" başlığı altında ele alınıyor. Nihayetinde ise Türk saldırılarına durduran Prens Eugen, "Türkensieger und Habsburger Held/Türkler Mağlup eden Habsburglu Kahraman" başlığıyla anlatılıyor. Son makalede ise, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ele alınıyor. Makale başlığı ise, "Kranker Mann am Bosporus/Boğazda Hasta Adam".[39]

39. *G Geschichte*, Sayı 6, (2007).

G Geschichte 8/2014 sayısında dosya konusu olarak "Die Osmanen. Gefrüchtete Krieger Glanzvolle Kalifen/Muhteşem Halifenin Korkulan Savaşçıları: Osmanlılar" başlığıyla Osmanlı Devleti'ne yer veriyor. [40] Kapakta hilâl yıldız figürleri, eski İstanbul manzarası ve en solda klasik dönemden bir Osmanlı paşasının resmi yer alıyor. En altta ise bir Osmanlı akıncısı ise Avrupalı şövalyenin karşılıklı mücadelesi görülüyor. Bu sayıdaki konular da aynı şekilde çok sayıda fotoğraflar ve resimlerle zenginleştirilmiş.

"Korkulan Savaşçılar. Muhteşem Halifeler" dosyanın ilk makalesi Frauke Scholl'ün "Sultan Süleyman. Der große Türke/Büyük Türk Sultan Büyük Türk" başlığını taşıyor. Wolfgang Mayer, "Sinan. Die Erfindung der türkischen Archictektur/Sinan. Türk Mimarın İcadı" başlıklı makaleyle katkı sağlamış. "Aufstieg der Osmanen. Die Söhne des Bogrenrechers/Osmanlıların Yükselişi. Okçuların Oğullar" makalesini Karin Feuerstein Prasser kaleme almış. Nina Daebel, "Der Topkapı Palast. Alle Pracht der Welt. Dünyanın Tüm İhtişamı Topkapı Sarayı" makalesinde anlatıyor.

40. *G Geschichte*, Sayı 8, (2014).

"Die Türken vor Wien. Der Kampf um den "Goldenen Apfel/ Türkler Viyana Önlerinde. "Kızıl Elma" İçin Mücadele" makalesinde 1683 Kuşatması ve sonuçları ele alınıyor. "Traum Stadt İstanbul/Rüya Şehir İstanbul" makalesinde ise, İstanbul özlemlerin ve isteklerin şehri olarak tanıtılıyor. Franz Metzger, "Verfalls eines İmperiums. Untergang und Staatsversagen/Bir İmparatorluğun Çöküşü. Devletin Başarısızlığı ve Yıkılışı" makalesinde Osmanlı Devletin 19. yüzyıldaki durumu anlatılıyor. Dosyanın son makalesi ise Türkiye'deki mevcut siyasi durumla ilgili bir değerlendirme, "Die moderne Türkei. Europa oder Orient? / Modern Türkiye. Avrupa Ya Da Doğu?" başlıklı makalede anlatılıyor. Dosyada çok sayıda görsel malzeme kullanılıyor. Her makalenin sonuna konuyla okunabilecek üçer kitap ismi yer alıyor.

Tarih eğitimi dergilerinden *Praxis Geschichte*'nin 4/16 sayısında dosya konusu "Osmanisches Reich/Osmanlı Devleti"dir.[41] Derginin kapağında büyükçe bir Süleymaniye Camii fotoğrafı ve onun altında "Osmanisches Reich/Osmanlı Devleti" başlığı görülüyor. Osmanlı Devleti'yle ilgili 9 makalede konular ele alınırken, her makale için de ortaokul ve lise öğrenciler için sınıflarına göre sorular sorulmuş ve bunların cevapları verilmiş. Bunlardan ilki Klaus Kreiser'in "Osmanlıların Devleti" başlıklı makalesidir. Makalede devletin tarihi Türkiye'nin kuruluşuna kadar ana hatlarıyla verilirken sultanlar, devleti teşkil eden milletler ve reform faaliyetleri üzerinde de duruluyor. "Das Osmanische Reich im Unterricht/Derslerde Osmanlı Devleti" "Das Grossreich der Osmanen/Osmanlıların Büyük Devleti", devletin yükselişi başarısının nedenleri ve devletin içyapısı ele alınıyor. "Konstantinopel nach 1453/1453 Sonrasında İstanbul", fethin ardından şehrin İslâm şehri olarak yeniden inşa edilmesi anlatılıyor. "Wien- der "Goldene Apfel der Deutschen/Almanların Kızıl Elması", Viyana'nın kuşatılması ve sonuçları anlatılıyor. "Die gescheiterte Konsoldierung", başta Tanzimat olmak üzere 19. Yüzyıldaki modernleşme faaliyetleri ele alınıyor. "Wir wollden den armenischen Namen austilgen/Ermeni İsmini Ortadan Kaldırmak İstiyoruz", 1915 Ermeni Tehciri hakkında teferruatlı bilgiler veriliyor. "there shall take place a compulsory exange... of nationals", milli dev-

41. *Praxis Geschchte*, Sayı 4, (2016).

letin kuruluşu ve 1918 sonrasında yapılmak istenen demografik dönüşüm veriliyor. Son makalenin başlığı ise, "Atatürk: Staatsgründer, Visionar, Macht Mensch/Atatürk: Devlet Kurucu, Güç ve İnsan" ismini taşıyor.

Geo Epoche'nin 56/2012 sayısının kapak konusu "Das Osmanische Reich 1300-19222:"[42] Kapakta klasik dönemden bir Osmanlı paşasının yağlı boya tablosu yer alırken, dosyanın takip eden sayfalarından bol miktarda çizimler ve fotoğraflar yer alıyor. Kapaktaki tablonun altında ise "Sultane, Wesire, Paschas: Geschichte eines islamischen İmperiums/ Sultanlar, Vezirler ve Paşalar: Bir İslâm İmparatorluğunun Tarihi" başlığı yer alıyor.

İlk makale Johannes Schneider'in "Entscheidung am Bosporus/Boğaz'da Karar" makalesi, İstanbul'un fethinin nasıl olduğunu ele alıyor. Cay Rademacher "Allahs Schatten/Allah'ın Gölgesi" makalesinde, Kanunî Sultan Süleyman'ı anlatıyor. Sultan tarafından devletin sınırlarının Belgrad'dan Bağdat'a genişlemesine ve her alanda önemli faaliyetler yapıldığını belirtiyor. Fakat hükümdarlığının oğlunun öldürülmesiyle sona erdiğini ve çöküntünün temellerini ise yine kendisi tarafından atıldığı tezini işliyor. Üçüncü makale "Die heimliche Herrscherin/Gizli Kadın Hükümdar" olarak Kösem Sultanı anlatıyor. Oliver Fischer, "Duell an der Donau/Tuna'da Düello" makalesinde 1683'te başarısı Viyana Kuşatması'nı ve sonuçlarını anlatıyor. Ralf Berhost'un "Rivale/Rakip" makalesi, Sultan II. Mahmud ile Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa arasındaki mücadele konu ediniyor. Bertram Weiss'in "Die eiserne Karawane/Demir Kervan" makalesi, Sultan II. Abdülhamid'in Almanlara yaptırdığı Bağdat Demiryolu'nu anlatıyor. Frank Otto ile Tobias Völker'in birlikte kaleme aldıkları "Ein verleugnetes Verbrechen/İnkâr Edilen Bir Suç" makalesi, Birinci Dünya Savaşı'nda 1915 Techri'ni anlatıyor. Makalede küçük bir Ermeni grubunun Osmanlı'ya karşı isyan etmesine karşın hükümetin Hristiyan azınlık olan Ermeniler güneye sürdüğünü ve bu sırada 1 milyon kişinin öldürüldüğü belirtiliyor. Türkiye'nin ise bunu bugüne kadar inkâr ettiği söyleniyor.

Almanya'daki popüler tarih dergilerinden *Damals*, 2019 yılındaki 51. sayısının dosya konusu Osmanlılarla ilgilidir. "Os-

42. *Geo Epoche*, Sayı 56, (2012).

manın In Europa-Die Zeit der Türken Kriege/Osmanlılar Avrupa'da-Türk Savaşları Zamanı" başlığıyla hazırlanan dosyayı teşkil eden makalelerin tamamı bu konuyla ilgilidir. Kapakta bir Osmanlı sultanını ok atarken gösteren minyatür görülüyor. Derginin 24-58. sayfalarını teşkil eden 6 makalenin konuları Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki başarısız İkinci Viyana Kuşatması'na kadarki süreçle ilgili konuları teşkil ediyor. Ağırlık bu süreçteki savaşları konu edinen makalelerin dışında Klaus Kreiser'in Evliya Çelebi'nin Balkanlar hakkındaki anlattıklarını ele alının "Ein Weltreisender auf dem Balkan-Das osmanische Südosteuropa/ Balkanlar'da ve Osmanlı Güneydoğu Avrupası'nda Bir Dünya Seyyahı" dikkat çekiyor. Yine Christoph Neumann'ın "Mehr als nur Kries-Kultureller Austausch/Sadece Kültür Değiş Tokuşundan Daha Fazlası" makalesi Osmanlı ile Avrupa arasındaki kültürel değiş-tokuşu konu ediniyor.[43]

P.M. History, 08/2019 sayısında kapak konusu "Kampf um Europa. Türkienkriege/Avrupa İçin Mücadele. Türk Savaşları" başlığını taşıyor. Kapakta bir Osmanlı ile Avrupalı kılıçlarını çekmişler birbirlerine nefretle bakı lar. Arka planda ise Viyana şehri görülüyor. 7 makalenin yer aldığı bu sayının takdim yazısında editörün şu tespit önemlidir: "*Türk Savaşlarının sonuçlarından, Os-*

43. *DAMALS.* Das Magazin für Geschichte, Sayı 51, (2019).

manlılarla olan mücadeleyle birlikte Batılı Hristiyanların Avrupalı olarak görülmeye başlanmaları beni şaşırtmıştır."

Makalelerden ilki, Teja Fiedler'nın "Schrecken des Abendlands/Avrupa'nın Dehşeti" başlığı taşıyor ve 1453'te İstanbul'un düşmesinin Avrupa'da neden olduğu şoku anlatıyor. Manuel Opits'in "Tödliche Truppe/Ölümcül Askerî Birlikler" makalesi, Yeniçerilerin Hristiyanlara karşı kazanılan zaferdeki rolü ele alınıyor. "Der edler Retter/Soylu Kurtarıcı" makelesinde Matthias Lohre, Prens Eugen'ın Viyana'yı Türklerden kurtarmasını anlatıyor. S. Muche "Im Bann des Orients/Doğu'nun Büyüsü" makalesinde başarısız Viyana Kuşatması sonrasında Avrupa'da başlayan Osmanlı Modası anlatıyor. E. Lehnen'ın "Freiheit oder Todt/Hürriyet ya da Ölümü" makalesi 1821 Grek İsyanı'nı ve devamında Yunanistan'ın kurulmasını anlatıyor. Bütün bu sürecin bir değerlendirilmesiyle alakalı röportaj "Kampf der Kulturen/Kültürler Savaşı" başlığı altında veriliyor.

Tıpkı diğer toplumlar örneğinde olduğu gibi, Almanya tarihçiliğinin gündemini belirleyen önemli faktörlerden biri, Alman Tarihi'nde yaşanan önemli olaylar ve bu olayların Alman Toplumu'nun bilinçaltında bıraktığı iz veya etkidir. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir yere sahip-

tir. Sonuçları itibarıyla her iki dünya savaşı da doğrudan Almanya'nın müdahil olduğu önemli gelişmelerdir. Bu savaşlar, özelde Almanların bilinçaltında derin bir etkiye sahiptir. Hatta bunun travmatik bir etki olduğu iddia edilebilir. Bundan dolayıdır ki Alman tarih gündemi belli aralıklarla bu iki savaşla meşgul oluyor; olmaya da devam edecektir. Özellikle de her iki savaşın çıkmasında Almanya'nın sorumlu görülmesi ve aynı zamanda Almanların kayıpları noktasındaki hayal kırıklıkları, ilgili tartışmalara neden olarak verilebilir. Bu bağlamda tarihçilik gündemini meşgul eden diğer bir husus ise yine İkinci Dünya Savaşı ile ilgili bir gelişme olan Yahudi Soykırımı'dır. Alman tarihçilerin Yahudi Soykırımı'nı gündeme almalarının nedeni de benzerdir. Katledilen Yahudilerin sayısı ve soykırım boyutu üzerinde yürüyen bir gündemde, daha ziyade geçmişteki karar vericiler sorgulanırken, bunun aslında belli bir siyasî parti ve ideolojiden kaynaklanan bir imalat hatası olduğu şeklinde ima edilmek isteniyor. Diğer uçtaki Alman tarihçiler ise, bunların sayısı diğerlerine göre azdır, Yahudi Katliam konusunda mevcut anlatıya itiraz ederek bunun bir propaganda aracı olarak abartıldığı tezini dolaylı olarak işliyorlar. Bu anlamda Alman tarihi böyle bir "iftira"dan uzak tutulmaya çalışılıyor, yorumu yapılabilir.

Alman tarihçilerinin Türk ve Osmanlı tarihine olan ilgisi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Geçmişte yaşanan Osmanlı seferlerinin Alman coğrafyasına yönelmesiyle başlayan mücadele ve çatışma Almanların bilinçaltında oluşturduğu "korku" ve "tehdit" belli aralıklarla gündeme getiriliyor. Hem akademik ve hem de popüler tarih çevreleri belli aralıklarla bunları konu edinen yayınlar yapmışlardır. Hatta Türkler ve Osmanlı Tarihi, Alman tarihçiliğinin sevdiği temel konulardan biridir. Yalnız bu yayınlarda dikkatleri çeken ayrıntı ise, 1683 İkinci Viyana Kuşatması'na kadarki süreç doğrudan bir "Türk Korkusu" ve "Türk Tehdidi" kavramları üzerinden anlatılmadır. 1683 sonrası ise tam tersine daha ziyade Türk Modası ve sempatisi merkezli olarak takdim ediliyor. Böylesine bir farkın olmasının nedeni ise, 1683 yılında Viyana'nın düşürülememesiyle birlikte geri çekilen ve savunan Osmanlı, dolayısıyla Türkler, artık Alman coğrafyası için bir tehlike arz etmemesidir. Fakat tehlike olmaktan çıkan Türkler, Almanların bilinçaltında korku kaynağı olarak kalmıştır. Dolayısıyla aradan

yüzyıllar geçse de Türkiye ile Almanya veya Avrupa arasındaki ilişkiler her hangi bir sorunlu durum yaşandığında ister istemez geçmişteki bu korku ve tehdit algısı tarih söyleminde gündeme getirilebiliyor.

Bu arada Türkiye iç siyasetinde Ak Parti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın önemli bir aktör olması ve özellikle de bu süreçteki takriben 15 yıllık inişli çıkışlı Türk-Alman ilişkileri, Alman tarih gündemini belirlediği tespiti de yapılabilir. İslâmcı bir iktidarın döneminde, bu Alman kamuoyundaki genel kabuldür, Türk-Alman ilişkilerinde yaşanan sorunlardan dolayı Alman tarih gündeminde "Türk Korkusu" ve "Türk Tehlikesi" jargonu özellikle de popüler söylemde ciddi olarak yer buluyor. Bir de buna Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Almanya ve Avrupa ilgili sert bazı açıklamaları eklenince, geçmişteki o korku ve tehlike günümüzle bağlantılı bir şekilde işlenebiliyor.

Kısacası yüzyıllar öncesinde Osmanlı'nın/Türklerin, Alman ve Avrupa coğrafyasına karşı yaptıkları seferleri ve elde ettikleri başarıları, modern zamanlardaki siyasî çekişmeler bağlamında yeniden gündeme getirilebiliyor.

21. Yüzyılın İlk Yirmi Yılında Fransa'daki Tarihyazımsal Yönelimler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Güneş IŞIKSEL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Giriş

Son yıllarda Fransa'da, tarihin, özellikle de Fransız tarihyazımının geleceği üzerine önemli tartışmalar yapılmaya başlandı ve bunların bir kısmı kitap ya da makale olarak yayınlandı. Hatta bunların bir kaçı tedirgin edici soruları başlıklandırdı: *Bugün tarih ne işe yarıyor?*[1]; *21. yüzyılda tarihçilik. Tarihçiler ne düşünüyor?*[2]. Jean-François Sirinelli gibi önde gelen bir çağdaş dönem tarihçisi, *Tarih hâlen Fransız mı?* adlı deneme kitabında Fransızcanın bir uluslararası dil olma özelliğinin azalması sonucu, bu dilde yapılan araştırmaların Fransızca konuşulan ülkeler dışında hızla dolaşımdan çıkmasına ve Fransa bilim dünyasında da tarihin özgül ağırlığını yitiri olmasına dikkat çekti.[3] Sorbonne Üniversi-

1. Emmanuel Laurentin (Der.), *A quoi sert l'histoire aujourd'hui ?*, [Bugünün Tarihi Nedir?], Paris, Bayard, La Fabrique de l'histoire, 2010.
2. Christophe Granger (Der.), *A quoi pensent les historiens ? Faire de l'histoire au XXIe siècle*, [Tarihçiler ne düşünü ? 21. Yüzyılda Tarih Yazmak], Paris, Éd. Autrement, 2013.
3. Jean-François Sirinelli, *L'Histoire est-elle encore française ?* [Tarih Hâlen Fransız Mı?], Paris, CNRS Editions, 2011

tesinin kıdemli Yakın Çağ tarihçilerinden Christophe Charle ve ülkenin en önde gelen tarihyazımı uzmanlarından François Hartog ise çeşitli sorunların olduğunu onaylasalar da konuyla ilgili karamsar bir tablo çizmekten geri durdular.[4] Bu bölümde, geçen yüzyılın özellikle üçüncü çeyreğinde Fransa'daki öncü akademik disiplinlerden biri olarak nitelenen tarihçiliğin kendi durumunu sorgular hâle gelmesinin koşulları ele alınmıştır. Bunun için hem siyasi-idari, başka deyişle alan-dışı görülebilecek etkenlere hem de alan-içi, tarihyazımının yapısal sorunlarına değinilmiştir. Sorunun ortaya konmasının peşi sıra, aslında tablonun pek de karamsar olmadığını vurgulamak üzere son yıllarda baskın duruma gelen bazı yöntemsel öneriler ve yaklaşımlar örneklendirilmiş ve son olarak bu ülkedeki Türkiye tarihi üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkılarak bazı noktalar ele alınmıştır.

21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Fransız Tarihçiliği

Yavan görünecek olsa da öyküyü belki biraz geri sarmak gerekiyor. 1970'li yıllarda, *Annales* okulunun tarihe yaklaşım biçimleri önce Fransa'da, sonra da ABD üzerinden tüm dünyada kayda değer bir ilgi görür. Okulun en önemli temsilcisi Fernand Braudel'in kurdurduğu *Maison de Sciences de l'Homme*, ülkenin en önemli yükseköğretim kurumlarından biri hâline gelir. Okulun önde gelen yazarları, önemli yayınevlerinin dizi editörü olurlar ve böylece *Annales* çevresinin tez ve çalışmaları akademik yayın dünyasındaki kısıtlı dağıtım ağından çıkıp kolay ulaşılabilir duruma gelir. *Annales*ciler gazete ve çok-satan dergilere sabit olarak yazı gönderir. Örneğin, Le Roy Ladurie *Le Monde*'da, François Furet *Le Nouvel Observateur*'de yazar. Radyo ve televizyonlarda önemli işlere imza atarlar. Jacques Le Goff, *France Culture*'de haftalık bir radyo programı hazırlar; Georges Duby televizyon için belgeseller

4. Christophe Charle, *Homo Historicus. Réflexions sur l'histoire, les historiens et les sciences sociales* [Homo Historicus. Tarih, Tarihçiler ve Toplumbilimleri Üzerine Düşünceler], Paris, Armand Colin, 2013; François Hartog, *Croire en l'histoire* [Tarihe İnanmak], Paris, Flammarion, 2013. Ayrıca bkz. Christian Delacroix *vd.* (Ed.), *Historiographies. Concepts et débats, I et II*, Paris, Gallimard, 2010.

hazırlar. Bütün bu isimler, ayda bir yayınlanan *L'Histoire* [Tarih] dergisinin çoksatar haline gelmesini sağlar. Fransız Devrimi'nin 200. Yılı kutlamaları sırasında François Furet, Mona Ozouf, Pierre Nora gibi tarihçiler, hem kitap ve dergiler hem de televizyon üzerinden popülerliklerini iyiden iyiye arttırıp kamu figürü hâline gelirler.[5] Özellikle yakın çağ ve çağdaş tarih uzmanları bellek ve özellikle, insanlığa karşı işlenen suçlar tartışmalarında uzman olarak önemli kamu görevleri almaya başlarlar.[6]

Her ne kadar kamu, bölge idareleri ve belediyeler kültür varlıklarını öne çıkarmak üzere müzeler kurup, türlü etkinlikler düzenleseler ve amatör tarihçiler soy-kütük ya da yerel tarih çalışmaları için arşivleri ve kütüphaneleri aşındırmaya sürdürseler de[7] 21. yüzyıl ile önceki ivme ve bunun getirdiği görünürlük ortadan kalkmaya başlar. Tarih kitapları çok-satarlar listelerinden görülmez olur; tarihçiler medyada daha az belirirken, yerlerini iktisatçı ve siyaset bilimcilere bırakırlar. Ne var ki bu durum beğenilerdeki değişikliklerden çok bir takım yapısal etmenlerin sonucu gibi duruyor.

Burada belki ilk anımsatılması gereken olgu, 2000'li yıllarda Fransa'daki üniversite sisteminin neo-liberalleşmesi ve beşeri bilimlerin bu süreçte önemini giderek yitirmesi. 2005'te kurulan Bilimsel Araştırma Ajansı (*Agence Nationale de la Recherche*) ve Yüksek Eğitim ve Araştırmayı Denetleme Ajansı (*Agence d'Evaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur*) ile 2007'de tedavüle giren ve eğitim kurumlarını Eğitim Bakanlığından bağımsızlaştıran Üniversitelerin Özgürlük ve Sorumluluklarını Düzenleme Yasası,

5. Hervé Couteau-Begarie, *Le phénomène Nouvelle Histoire - Grandeur et décadence de l'école des Annales [Yeni Tarih Fenomeni. Annales Okulu'nun Azameti ve İnkirazı], Paris, Economica, 1989;* Christian Delacroix, "La falaise et le rivage. Histoire du "tournant critique" [Yalıyar ve Sahil Şeridi. Eleştirel Dönemeçin Tarihi] *Espaces Temps,* 59-61 (1995), s. 86-111.

6. Guillaume Mouralis, "Le procès Papon. Justice et temporalité" [Papon Davası. Adalet ve Zamansallık] , *Terrain,* n° 38 (2002), pp. 55-68; Boris Adjemian, "Le débat inachevé des historiens français sur les « lois mémorielles » et la pénalisation du négationnisme: retour sur une décennie de controverse" [Fransız Tarihçilerinin 'Bellekle İlgili Yasalar' Üzerine Bitmemiş Tartışmaları ve İnkârcılığın Cezalandırılması: On Yıllık Bir Tartışmaya Geri Dönüş], *Revue arménienne des questions contemporaines,* 15 (2012), s.9-34.

7. Luc Boltanski ve Arnaud Esquerre, *Enrichissement: une critique de la marchandise,* [Zenginleşme. Bir Meta Eleştirisi] Paris, Gallimard, 2017 s. 304-314.

tarihin yazılma biçimlerini pek çok açıdan etkiledi.[8] Araştırmaların yürütülmesinin yanı sıra bunların bütçelenmesi, projelendirilmesi ve yürütülmesi işlerinin araştırmacıların sırtına binmiş olması; yeni değerlendirme biçimlerine ve akademik hareketlilik yapılarına uyum (Avrupa Birliği Projesi vb. çalışmalara katılma) ve araştırma sonuçlarını yayarken yeni araç ve biçimlere ayak uydurma zorunluluğu gibi bir dizi etmen dönüşümün en görünür yansımaları oldu. Bununla birlikte, kadrolu öğretim üyelerinin sayısının ve kürsülerin azaltılıp, neo-liberal hüsn-i tâbiri yineleyecek olursak, daha "esnek" bir çalışma düzene geçilmesi, öğretim üyeleri için tedirgin edici bir ortamı ve özellikle, kariyerine yeni başlayan ve doktora hazırlayanlar için de güvencesiz çalışma koşullarını getirdi. Fransız üniversitelerinin Anglo-Sakson muadillerine göre derecelendirme ve araştırmaların değerlendirilme biçimlerinin değişmesi geleneksel biçimde iş gören ve Fransızca yazan beşeri bilimcilerin ve özellikle tarihçilerin farklı baskılarla çalışmalarının koşullarını oluşturdu. Aşağıda göreceğimiz üzere, tarihçiler bu duruma çeşitli ve bazen yaratıcı tepkiler vermiş olsalar da şurası açık ki Braudel, Duby ya da Le Goff'a sunulan çalışma ortamı ve koşullarının ortadan kalktığı neredeyse bir kesinlik.[9]

Öte yandan, bir dizi toplumsal gelişme, özellikle tarih ve bellek tartışmaları da tarihçiliğin üzerinde farklı bir baskı alanı oluşturdu.[10] Yakın zamanlara kadar, tarih Fransa'nın ulus-oluş tahkiyesinin (*roman national*) temel taşlarından birini oluşturu du. Sömürge düzeninin ilgâsı, küreselleşme, yerelleşme gibi birbirinin içine geçebilen dinamikler bu öykünün sorgulanmasını getirdi. Her ne kadar tarihçiler öykünün yapı-sökümüne kayda değer katkılar getirmiş olsalar da, tarihe olan inançta belirli bir azalma oldu.

8. Christophe Charle, "La loi LRU dans une perspective européenne" [Avrupa Perspektifinde LRU Yasası], *Mouvements*, 55-56 (2008), s. 94-101.
9. P.E.C.R.E.S., *Recherche précarisée, recherche atomisée [Güvencesizleştirilmiş ve Parçalara İndirgenmiş Araştırma]*, Paris, Raisons d'agir, 2011. Önceki çalışma koşulları üzerine: Brigitte Mazon, *Aux origines de l'École des hautes études en sciences sociales : le rôle du mécénat américain (1920-1960) [EHESS'in Kökenleri: Amerikan Yardımları'nın Rolü (1920-1960)]*, Paris, Cerf, 1988; Ludovic Tournès, "La fondation Rockefeller et la construction d'une politique des sciences sociales en France (1918 - 1940)" [Rockefeller Vakfı ve Fransa'da Toplumbilimlerin İnşası (1918-1940)], *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 63 (2008), s. 1371-1402.
10. François Dosse, "L'histoire à l'épreuve de la guerre des mémoires" [Tarih Hafıza Savaşları İmtihanında], *Cités*, 33 (2008), s. 31-42.

Üstelik bu gelişme tarihin, artık şimdinin "dikta"sında, bugünün önceliklerine göre yazılmasının koşullarını da oluşturdu.[11] Öte yandan, araştırmacı sayısındaki artışla birlikte aşırı uzmanlaşma ve tarihin birimlere (dönemler, konular, yöntemler) ayrılması akademik tarihçiliği, "ortalama Fransız" için merak uyandırmayan alanlardan biri haline getirdi.[12] *Annales*'in ikinci döneminde üretilen yeni sorunsallar tüketildi ve yeni araştırma alanları, Fransızlar gibi diyecek olursak "şantiyeler" açılmadı. Öte yandan Fransız tarihçileri, başka ülkelerde geliştirilen yeni konuları (örneğin madûniyet, cinsiyet çalışmaları vs.) araştırma programlarına eklemleseler de bu doğrultudaki çalışmaları ne ülke içinde ne de ülke dışında büyük bir yankı uyandırdı.[13]

İnternet vb. iletişim araçları üzerinden, hem daha kolay bilgiye ulaşabilen hem de akademik denetimden bağımsız bir bilgi toplumu oluşturan amatör tarihçilerle meslekten olanların arasındaki mesafe açılırken, aralarındaki tartışmalar yeni bir boyut kazandı.[14] Uç bir örnek verecek olursak, Napolyon Bonaparte'ın siyasi mirası, kölelik tartışmaları çerçevesinde, yeniden ele alınırken sağcı tarihçilerle Afrika-Amerika kökenli amatörler arasında mahkemelerde son bulan gerilimler meydana geldi.[15] Nicolas Sarkozy gibi popülist siyasetçiler de bu tür tartışmalar bağlamında

---

11. François Hartog, *Tarih, Başkalık ve Zamansallık*, Ankara, Dost, 2001, s. 220-226 ve a.y., *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps* [Tarihsellik Rejimleri, Şimdicilik ve Zaman Deneyimleri], Paris, Seuil, 2000.
12. Bu konudaki açılımlar için bkz. Jacques Le Goff, *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?*, İstanbul, İşbankası, 2016.
13. Yine de küresel tarih çalışmaları için önemli katkılar burada anımsatılmalı: Serge Gruzinski, *Les quatre parties du monde histoire d'une mondialisation* [Dünyanın dört bir yanı. Bir küreselleşme öyküsü], Paris, Martinière, 2004; Romain Bertrand, *L'histoire à parts égales. Récits d'une rencontre Orient-Occident (16-17e siècles) [Eşit Parçalara Ayrılmış Tarih. Batı-Doğu Karşılaşmasının Tarihleri (16. ve 17. Yüzyıllar)], Paris, Seuil, 2011*; Patrick Boucheron, Nicolas Delalande, *Pour une histoire-monde* [Bir Dünya-Tarihi İçin], Paris, PUF, 2013.
14. Nicolas Offenstadt, *L'Histoire Bling-Bling. Le retour du roman national* [Sonradan-görme Tarih. Ulusal Romanın Geri Dönüşü], Paris, Stock, 2009; Hartog, *Croire en l'histoire*, s. 87-101.
15. Claude Ribbe, *Le crime de Napoléon* [Napolyon'un Suçu], Paris, Privé, 2005 ve buna Napolyon Derneği'nin başkanının yanıtları: Thierry Lentz (Pierre Branda ve Chantal Lheureux-Prévot ile), *Napoléon, l'esclavage et les colonies* [Napolyon, Kölelik ve Sömürgeler], Paris, Fayard, 2006. Bu tartışmaya farklı bir açıdan yaklaşmak için bkz. Susan Buck-Morss, *Hegel, Haiti ve Tarih*, İstanbul, Metis, 2010.

tarihi araçsallaştırmaktan geri durmadılar.[16] Cezayir Savaşı, devletin Afrika'da 1960'lardan sonraki karanlık işleri ya da Afrika'da Fransız varlığının kıtaya katkıları çevresindeki yoğun ve medyatize edilen tartışmalara tarihçiler bazen katılmak zorunda kaldılar, bazen de bunları alevlendirdiler.[17] Başka bir deyişle, 2000'li yıllarda tarihin farklı bir popülerlik kazanması ve toplumsal hafıza bağlamındaki tartışmalar, tarihin ve tarihçilerin araçsallaştır(ıl) malarının koşullarını oluşturdu.

Yine de bu koşullar, yeni nesil Fransız tarihçilerini yeni "patikalar" bulmaktan ve yapıtlarını okuyucularına iletmenin yeni yollarını araştırmaktan alıkoymadı. Bu tarihçiler, çok-disiplinli ve disiplinler-arası hatta -ötesi pratikler geliştirmeyi sürdürdüler. Burada çok-disiplinlilikten kast olunan, beşeri bilimler içinden iki ve ikiden fazla disiplinin araçlarını kullanarak yeni "nesneleştirme" ve tematik oluşturma pratikleridir. Bu pratiklerin disiplinler-arası hatta –ötesi olanlardan farkı ikincilerin beşeri olmayan bilim türleri ile oluşturduğu melezlemeler. Her ne kadar ilk dönemlerinden itibaren *Annales*'ciler bu iki türü içeren uygulamalar da başı çektilerse de – ilk kuşağın iktisat, coğrafya ve nüfusbilim ile ikinci ve üçüncü kuşakların bunlarla birlikte edebiyat, sanat tarihi, budunbilim vs. ile ilişkilerini anımsayalım[18] – bu alanlarda "dijital beşeri bilimler" gibi araçların gelişmesi yeni uygulamaları getirdi.[19] Ancak şurası kesin ki bu tür çalışmalar çoğu zaman

---

16. Offenstadt, *a. g. e*, ve Christophe Prochasson, *L'Empire des émotions, Les historiens dans la mêlée* [Duyguların Hükümranlığı. ***İtiş Kakışın Ortasında Tarihçiler]***, Paris, Demopolis, 2008

17. Benjamin Stora, *La guerre des mémoires la France face à son passé colonial [Bellek Savaşları. Sömürgeci Geçmişinin Karşısında Fransa]*, La Tour d'Aigues, Éditions de l'Aube, 2007. Öte yandan, aynı dönemde Afrika tarihçiliği yeni bir ivme kazandı ve kayda değer yapıtlar ortaya çıktı: örn. Camille Lefebvre, *Frontières de sable, frontières de papier. Histoire de territoires et de frontières, du jihad de Sokoto à la colonisation française du Niger (xixe-xxe siècles)* [Kumun ve Kağıdın Sınırları. Uzam ve Sınırların, Sokoto'da Cihad'ın Tarihinden Nijer'in Fransuızlar Tarafından Sömürgeleştirilmesine *(19. ve 20.. Yüzyıllar)]*, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2015; Rémi Dewière, *Du lac Tchad à La Mecque. Le sultanat du Borno et son monde (xvie-xviie siècle)*[Çad Gölü'nden Mekke'ye. Borno Sultanlığı ve Dünyası *(16. ve 17. Yüzyıllar)]*, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2017.

18. Peter Burke, *Annales Okulu. Fransız Tarih Devrimi*, Ankara, Doğu Batı, 2014. Edebiyet ile tarih ilişkileri için Etienne Annheim ve Antoine Lilti'nin Annales dergisi için hazırladığı 2010 yaz sayısını anımsatalım.

19. Örn. bkz. https://ephilolog.hypotheses.org/ ve http://humanum.ephe.fr/fr (son erişim tarihi 02. 09. 2019)

alan-içi kalıyor ve kitlelerle temâsı pek de çok olmuyor. Ancak son yıllarda belirginleşen biri iki yönelim, kitleleri tarihyazımı ile yeni bir tür ilişkiye sokmanın farklı yollarını bulduğunu ve yeni araçları ve yazınsal ürünleri dolaşıma soktuğu söylenebilir.

Jablonka'nın Bir Önerisi: "Tarih Bir Tür Çağdaş Edebiyattır"

Bu noktada belki son yılların en büyük ticari başarılarını sağlayan akademik tarih kitaplarından birinden söz emek gerekir. Paris-13 Üniversitesi çağdaş tarih kürsüsü profesörlerinden Ivan Jablonka, 2012'de yayınladığı ve bir dizi ödül kazanmasını sağlayan kurmaca ile araştırmanın sınır-alanındaki *Hiç Tanımadığım Büyük Annem ve Babamın Tarihi*[20] adlı metninden üç yıl sonra *Tarih Bir Tür Çağdaş Edebiyattır: Toplumbilimleri İçin Bir Manifesto*'yu hazırladı.[21] Bu ikinci kitap ilkinde sorgulamaya başladığı iki alan arasındaki ilişki biçimlerinin sorunlaştırılmasına dayanı ve tarihçileri bilimsel konumlarından taviz vermeden ele aldıkları nesneleri edebiyatçılar gibi kurmaya çağırıyor.

"Büyük Ayrım" adını verdiği ilk bölümde yazar, tarihin yüzyıllar içinde nasıl düşünüldüğünü inceli ve tarih ve edebiyat arasındaki ayrımın tarihçinin ciddi, tumturaklı bir tavır takınarak yazması gerektiğini öneren Thukidides ve Polybius'dan başlatılması gerektiğini vurguluyor. Ortaçağ'da hatta Rönesans ve sonrasında bu ayrım bir nebze önemini kaybetmiş olsa da 19. yüzyıl tarihçilerinin edebiyatçı gibi görülmemek üzere türlü teknikler icat ettiklerine değini dipnotlar, belgelerden uzun alıntılar, kaynakça ve birinci çokluk kişide metni kaleme alma bunlardan başlıca olanları. Jablonka metninde savlarını desteklemek üzere sıklıkla Hayden White, Paul Veyne ve Paul Ricœur'e başvurması boşuna değil, zira bu yazarlar Jablonka'nın keskinliğinde açımlamasalar da bu savları türlü biçimlerde dile getirmişlerdi.[22]

Tarihsel düşünme başlıklı ikinci bölümde, Jablonka, geçmişin

20. Ivan Jablonka, *L'histoire des grands-parents que je n'ai pas eus*, Paris, Seuil, 2012.
21. Ivan Jablonka, *L'Histoire est une littérature contemporaine*, Paris, Seuil, 2015
22. Hayden White, *Metatarih*, Ankara, Dost, 2008; Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı*, IV Cilt İstanbul, YKY, 2007 ve Paul Veyne, *Tarih Nasıl Yazılır?*, İstanbul. Metis, 2014.

anlatılması çerçevesinde hakikat rejimlerini, nedensellik bağıntılarının kuruluşunu ve kanıtlama yükümlülüğünü ele alıyor. Tarihçilerin, yine son yılların kitleselleşebilen yazarlarından Patrick Boucheron'un *Leonardo ve Makyavelli*[23] adlı eserinde yaptığı gibi "tarih ırmağını", araştırmalarının kaynakları olan kayaların üstünden atlayarak geçmelerini; daha az şiirleştirilerek ifade edecek olursak türlü anlatım tekniklerini sıkı kaynak kullanımıyla yan yana ilerletmesi gerektiğini öneriyor. Metnin belki de en iddialı kısmı olan "Edebiyat ve Toplumbilimleri" adlı üçüncü bölümünde, olgusal ile kurmaca arasındaki ayrımın artık aşılması gerektiği vurgulanıyor. Jablonka'ya göre, tarihçiler yazarları taklit etmek zorunda değillerse de yeni yaratıcı teknikler geliştirmek durumundalar. İki yüzyıl önce bulunan yukarıda sözü edilen yöntemsel kurmacaları (dipnot, kaynakça vb.) terk edip internet vb. araçları kullanarak yenilerini bulmalılar; yazım dilini gözden geçirmeliler, belki yaratıcı toplumbilim yazarlığı atölyeleri kurmalılar. Yazar bunları önerirken, bir önceki kitabının *making-of*unu da ayrıntılandırıyor.[24] Jablonka'nın önerilerinin etkisinde kalmamak pek mümkün değil. Okuyucuya kuru verilerin ötesinde bir sürükleyici bir anlatı çerçevesinde okuma hazzı vermek (s. 280), anlatıyı interaktif biçimde ve bir film ya da dizi gibi kurgulamak (s. 302), okuyucuya geçmişi deneyimlemede yeni araçlar sunma düşünceleri kuşkusuz çok önemli ancak bunların ne biçimde gerçekleştirilebileceklerini zaman gösterecek.[25]

Son dönemde yeni olasılıkları tarih için devreye sokan bir tek Jablonka olmadı. *Bertrand Vakası. Tarihin Oyunları*nda tasarımı ortaya koyan Philippe Artières ve diğer dört tarihçinin her biri 19. yüzyılda taşralı bir banka memurunun sahaftan alınmış az sayıda belgeyi içeren arşivi üzerinden bir yaşamöyküsü kurmayı denedi. Bu deneme tabii yalnızca bir oyundan ibaret değildi ve asıl amaç, eksik belgeler üzerinden bir yaşamı yeniden canlandırabilmek,

---

23. Patrick Boucheron, *Leonard et Machievel*, Paris, Verdier, 2008.
24. Laurent Demanze, "Les enquêtes d'Ivan Jablonka. Entre histoire et littérature" [Ivan Jablonka'nın Sorgulamaları. Tarih ve Edebiyatın Arasında], *Les Temps Modernes*, 692 (2017), s. 192-203
25. Bu kitabın sıkı bir eleştirisi için ise bkz. Elie Haddad et Vincent Meyzié, "La littérature est-elle l'avenir de l'histoire ? Histoire, méthode, écriture" [Edebiyat Tarihin Geleceği Mi? Tarih, Yöntem, Yazım] *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 62-4 (2015), s. 132-154.

öykülemeyebilmek üzere farklı tarihçilerin yöntemlerini göstermekti.[26] Bir dizi tarihçi *uchronie*'nin, bu da demektir ki tarihte belli başlı olaylar başka türlü gelişseydi varsayımından yola çıkarak– örneğin 24 Ağustos 1572'de Aziz Barthelomeo katliamı gerçekleşmese ve Protestanlar ile Katolikler anlaşabilse Fransa Tarihi nasıl evrilirdi?[27] – tarihyazımındaki nedensellik bağlarını yeniden sorguladı.[28]

XXI. Yüzyılda Fransa'daki Türkiye Tarihçiliği

Yukarıda sözü edilen yapısal siyasi-idari dönüşümler Fransa'daki Türkoloji çalışmalarını da kısmen etkiledi. AERES çerçevesinde, EHESS'teki Türk ve Osmanlı Tarihi bölümü Türk, Osmanlı, Balkanlar ve Orta Asya Çalışmaları Merkezi'ne (CETOBAC) dönüştü. Yaşayan Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü (INALCO), Collège de France ve EPHE'deki kürsüler ise ufak değişiklikler ile statülerini korudu. Paris dışında Strasbourg ve Aix-en-Provence'deki üniversite kürsüleri ve araştırma merkezlerinin bütçelerinde ise kısıtlamaya gidildi. Bu son dönemde Selçuklu dönemiyle ilgili çalışmalar çok azaldıysa da[29], Irène Beldiceanu-Steinherr, Jean-Louis Bacqué-Grammont, Faruk Bilici ve özellikle Gilles Veinstein (ö. 2013) ile Nicolas Vatin öğrencileriyle birlikte Tanzimat öncesi Osmanlı çalışmaları alanında kayda değer yapıtlar ortaya çıkardı.[30] Osmanlı sanat tarihi alanında da önemli çalışmalar ya-

---

26. Philippe Artières vd., *Le dossier Bertrand. Jeux d'histoire*, Paris, Manuella, 2008
27. Joël Schmidt, *La Saint-Barthélemy n'aura pas lieu* [Bartholemi Gecesi Olmamış Olurdu], Paris, Aibin Michel, 2011.
28. Bu konyla ilgili bkz. Gavriel Rosenfeld, "Why Do We Ask 'What If?" Reflections on the Function of Alternate History." *History and Theory*, Cilt: 41, Sayı: 4, (2002), s. 90–103
29. Maxime Durocher, *Zāwiya et Soufis dans le Pont intérieur, des Mongols aux Ottomans: contribution à l'étude des processus d'islamisation en Anatolie médiévale (XIIIe-XVe* siècles) [Moğollar ile Osmanlılar Arasında Zaviyeler ve Sufiler. Ortaçağ Anadolu'sunda İslamlaşma Üzerine Bir Çalışma (13. ve 14. Yüzyıllar)], yayınlanmamış doktora tezi, Sorbonne, 2018.
30. Irène Beldiceaunu-Steinherr, Études ottomano-byzantines [Osmanlı ve Bizans Üzerine Çalışmalar], İstanbul, ISIS, 2015; Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein, *Le Sérail Ebranlé. Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans, XIVe-XIXe siècle* [Saray-ı Şikeste. Osmanlı Sultanlarının Ölümü, Tahttan İndirilmeleri ve Cü-

pıldı ve önemli bir kongre düzenlendi.[31] Bununla birlikte Türkiye tarihi çalışmalarında asıl ivme Tanzimat sonrası Osmanlı, Erken ve Çağdaş Cumhuriyet tarihi çalışmalarında gözlemlendi.[32]

---

lusları Üzerine Bir Deneme], Paris, Fayard, 2003; Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein (Ed.), *Insularités ottomanes* [Osmanlı Adasallıkları], Paris, Maisonneuve & Larose, 2004; Nicolas Vatin, Gilles Veinstein ve Elizabetta Zachariadou, *Catalogue du fonds ottoman des archives du monastère de Saint-Jean à Patmos les vingt-deux premiers dossiers [Patmos'daki Aziz Yahya Manastırı Arşivindeki Osmanlıca Belgelerin Katalogu. İlk 22 Dosya]*, Athènes, 2011; François Georgeon, Nicolas Vatin & Gilles Veinstein (Ed.), *Dictionnaire de l'Empire otoman [Osmanlı İmparatorluğu Sözlüğü]*, Paris, Fayard, 2015; Benjamin Lelouch, *Les Ottomans en Égypte. Historiens et conquérants au xvie siècle [Mısır'da Osmanlılar. 16. Yüzyılda Fatihler ve Müverrihler]*, Louvain, Peeters, 2006; Elisabetta Borromeo, *Voyageurs occidentaux dans l'Empire ottoman (1600-1644). Inventaire des récits et étude sur les itinéraires, les monuments remarqués et les populations rencontrées (Roumélie, Cyclades, Crimée) [Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı Gezginler (1600-1644). Anlatıların Envanteri, Güzergâhlar, Karşılaşılan Eserler ve Halklar Üzerine Bir Çalışma. Rumeli, Ege Adaları ve Kırım]*, Paris, Maisonneuve & Larose, 2007; Constantin Emmanuel Antoche, *Guerre et diplomatie dans l'Europe orientale au XVIIe siècle, le cas de la principauté de Moldavie (1607-1621) : édition critique et commentaire de l'ouvrage de Jacques Baret, seigneur de La Galanderie, (1579-vers 1650)* [17. Yüzyılda Doğu Avrupa'da Savaş ve Diplomasi. Boğdan Örneği (1607-1621). Jacques Baret'nin (1579-1650?) Eserinin Tenkidli Neşri], yayınlanmamış doktora tezi, EHESS, 2008; Yavuz Aykan, *Rendre la Justice à Amid. Procédures, acteurs et doctrines dans le contexte ottoman du xviiième siècle*, Leiden, Brill, 2016; Güneş Işıksel, *La diplomatie de Selîm II. Paramètres et périmètres de l'Empire* [II. Selim'in Diplomasisi. İmparatorluğun Ölçüt ve Çeperleri], Louvain, Peeters, 2016; Juliette Dumas, *Les perles* de *nacre du sultanat. Les princesses ottomanes (mi-XVe -mi-XVIIIe siècle)*, [Saltanatın Sedefleri. Osmanlı Sultan Kızları (15. Yüzyılın İkinci Yarısından 18. Yüzyılın Ortasına)], yayınlanmamış doktora tezi, EHESS, 2013; Hayri Gökşin Özköray, *L'esclavage dans l'Empire ottoman (XVIe-XVIIe* s.)[Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik (16. ve 17. Yüzyıllar)], yayınlanmamış doktora tezi, EPHE, 2018. Burada başlıca derleme ve monografilerine yer verilen yazarların 2000'li yıllardaki yapıtlarının kısmen toplu bir kaynakçası için bkz. http://cetobac.ehess.fr/.

31. Frédéric Hitzel, *Couleurs de la Corne d'Or. Peintres voyageurs à la Sublime Porte [Altın Boynuz'un Renkleri. Bab-ı Saadet'te Gezgin Ressamlar*, Paris-Courbevoie, ACR édition, 2002; a. y., *Iznik. L'aventure d'une collection. Les céramiques ottomanes du musée national de la Renaissance [İznik: Bir Koleksiyonun Macerası. Rönesans Milli Müzesindeki Osmanlı Çinileri]*, Paris, Réunion des musées nationaux, 2005, (Mireille Jacotin ile); a. y. *Artisans et commerçants du Grand Turc [Sultanın Zanaatkar ve Tüccarları]*, Paris, Les Belles-Lettres, 2007, 356 p. Kongrede sunulan metinler için: a. y. (Der.), *14. Congress of Turkish Art. 19-21 Septembre 2011*, Paris, Collège de France, 2013.

32. François Georgeon, II. Abdülhamid, İstanbul, İletişim, 2012; Nathalie Clayer, Alexandre Papas ve Benoît Fliche (Ed.), *L'autorité religieuse et ses limites en terres d'islam [İslam Topraklarında Dinî Yetke ve Sınırları]*, Brill, Leiden, 2013; Nathalie Clayer ve Xavier Bougarel, *Europe's Balkan Muslims. A New History*, London, Hurst, 2017,Nathalie Clayer, Fabio Giomi ve Emmanuel Szurek (Ed.), *Kemalism: Transnational Politics in the Post Ottoman World*, London, Tauris, 2018; Hamit Bozarslan, *Ortadoğu Bir Şiddet Tarihi*, Istanbul, a. y., *Türkiye Tarihi. Osmanlı'dan Günümüze*,

2008'den itibaren CETOBAC'ın müdürleri Nathalie Clayer ve Marc Aymès'in de çalışmalarını bu alanlarda sürdürmesiyle peş peşe, disiplinler-arası çalışmalar düzenlendi ve yayınlandı.[33]

Sonuç Yerine

21. Yüzyılın ilk yirmi yılında Fransa'daki tarihyazımsal yönelimleri kısa bir deneme çerçevesinde derli toplu sunmak pek kolay bir iş değil. Disiplinler-arası çalışmaların güçlü bir ivme kazandığı bu dönemde, uzamsal tarih araçlarının kullanıldığı Eski Çağ çalışmalarında, *Digital Humanities*'in yepyeni bir biçime büründürdüğü diplomatika ve Ortaçağ alanında ya da siyaset bilimi, sosyoloji ve iktisadi çözümlemelerin iç içe geçtiği 21. yüzyıl çalışmalarında, kısacası tarihin yan ve alt alanlarının tümünde yeni açılımlar getirildi. Öte yandan, yenilikçi tarihçiler, bu yıllarda, disiplinler-arasılığın önemini yadsımasalar da yeni yazım biçim ve biçemlerini geliştirme yoluna gittiler ve bu alanda da her yıl yeni bir kitap ve

---

İstanbul, İletişim, 2015; Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, İstanbul, İşbankası Yay., 2016; a. y., *Les noblesses du nom. Essai d'anthroponymie ottomane* [Adın Soylulukları. Osmanlı Adbilimi Üzerine Deneme], Turnhout, Brepols, 2013; a. y., *Quand les Ottomans firent le point. Histoire graphique, technique et linguistique de la ponctuation turque ottomane* [Osmanlılar Vurguyu Yapıp Noktayı Koyduklarında. Osmanlı Türk Noktalama İşaretlerinin Görsel, Teknik ve Dilbilimsel Tarihi], Turnhout, Brepols, 2013; Marc Aymes, *Un grand progrès - sur le papier: Histoire provinciale des réformes ottomanes à Chypre au XIXe siècle [Kağıt Üstünde – Büyük Bir İlerleme. 19. Yüzyıl Osmanlı Reformlarının Dışarlıklı Bir Tarihi], Louvain, Peeters, 2011; a. y., A Provincial History of the Ottoman Empire: Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Nineteenth Century*, London: Routledge. 2014; Élise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, İletişim, Istanbul, 2007; Özgür Türesay, *Être intellectuel à la fin de l'Empire ottoman: Ebüzziya Tevfik (1849-1913) et son temps* [Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Entelektüel Olmak. Ebüzziya Tevfik (1849-4913) ve Zamanı], yayınlanmamış doktora tezi, Inalco, 2008; *Ségolène Débarre, Cartographier l'Asie Mineure. L'Orientalisme allemand à l'épreuve du terrain [Küçük Asya'yı Haritalandırmak. Saha İmtihanında Alman Şarkiyatçılığı]*, Louvain, Peeters, 2016; Güneş Işıksel ve Emmanuel Szurek (Ed.), *Turcs et Français. Une histoire culturelle 18601960 [Türkler ve Fransızlar. Bir Kültür Tarihi 1860-1960]*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2014; Marie Bossaert ve Emmanuel Szurek (Ed.), *Transturcologiques. Une histoire transnationale des études turques/Transturkology. A Transnational History of Turkish Studies, European Journal of Turkish studies*, 24 2017.

33. Örn. Marc Aymes ve Benjamin Gourisse, *Devlet Olma Zanaatı: Osmanlı'dan Bugüne Kamu İcraatı*, İstanbul, İletişim, 2016.

bir dizi makale ve metin dolaşıma girmekte. Türkiye üzerine olan çalışmalarda da yeni tarihçilik anlayışları için özellikle kaynaklar noktasında daha verimli alanlar oluşturan Tanzimat sonrası tarihi araştırmalarında bu gelişmelerin yansımaları gözleniyor.

Günümüz İran Tarihçiliği

Serhan AFACAN
Marmara Üniversitesi

Giriş

E. H. Carr, birçok tarih talebesinin bu sosyal bilim disiplininin metodolojisiyle ilk tanıştığı kitaplardan biri olan *Tarih Nedir?* adlı eserinde, tarihçi ve tarihi olgu konusunu yirmi sayfadan fazla tartıştıktan sonra ilgili bölümün sonunda şöyle der: *"Bu nedenle, benim "Tarih nedir?" sorusuna vereceğim ilk cevap onun tarihçi ve olguları arasında mütemadi bir etkileşim, şimdiki zamanla geçmiş arasında biteviye bir diyalog olduğudur."*[1] Bir tanımdan çok bir analitik çerçeve olan bu basit cümle, son derece etkili olduğu gibi günümüz İran'ında yapılan tarih tartışmalarını ele almak için anlamlı bir çıkış noktasıdır.

Kuşkusuz her nesil, tarihini yeniden yazmaya çalışır ki bu hareketlilik, tarih disiplinine başka türlü sahip olamayacağı türden güçlü bir dinamizm kazandırır. Tarihi yeniden yazma uğraşının, bağımsızlık kazanma, devrim yahut darbe gibi süreçleri takip eden yıllarda hız kazandığı görülür. Burada, yeni bir toplumsal norm inşa etme, önceki dönemi itibarsızlaştırma yahut mevcut düzeni meşrulaştırma gibi birbiriyle bağlantılı amaçlar öne çıkar. Buna bağlı olarak tarihyazımı etrafındaki sınırlardan ikisi bulanıklaşır. Bunlardan ilki, tarihyazımının yeni siyasa tara-

1. Edward Hallett Carr, *What is History?*, Londra: Penguin Books, 1990, s. 30.

fından farklı bir geçmiş inşa etmek yahut geçmişle hesaplaşmak için araçsallaştırılması suretiyle resmi tarih ile akademik tarihçilik arasındaki sınırın bulanıklaşmasıdır. Böylece kültür devrimi, sansür yahut oto sansür gibi yollarla akademik tarih yazımının resmi tarih anlatısının tahakkümü altına girer. Bu, tıpkı İngiltere'nin eski başbakanlarından Margaret Thatcher'ın bir üniversite ziyareti esnasında kütüphanede pürdikkat bir kitap üzerinde çalışan bir öğrenciyle yaşadığı söylenen diyaloğu anımsatır şekilde belirli bir amaca hizmet etmeyen bir tarihçiliğin "lüks" olduğu andır. Ne üzerinde çalıştığını sorduğu öğrenciden "*Tarih çalışı um Bayan Thatcher, çalıştığım şey tarih*" yanıtını alan "Demir Leydi" şu cevabı verir: "*Genç adam, tarih bu ülkenin pek de altından kalkamayacağı türden bir lükstür.*"[2]

Bu gibi koşullarda bulanıklaşan bir diğer sınır, akademik tarihçilikle popüler tarih konuları arasındakidir. Burada da ister fikir birliği olsun, ister fikir ayrılığı, bu iki alanda tartışılan tarih konuları birbirine yaklaşır. Ya da diğer bir ifadeyle, popüler tarih olgusunun görece yeni bir şey olduğu dikkate alınırsa, akademik tarihçiliğin gündemi toplumun ilgilendiği konuların etkisi altında kalır. Her halükârda, akademik tarihçiliğin, bu iki alandaki sınırlarının tekrar belirginleşmesiyle belirli ölçülerde resmi tarihten ve popüler beklentilerden bağımsız bir hüviyet kazanması zaman alır. İran bütün bu süreçleri tecrübe etmiş ve hala da etmekte olan bir ülke.

1979 İran Devrimi, güçlü tarihsel iddialar üzerine inşa edildiği için özellikle 1980'ler boyunca ülke sınırları içinde tarihyazımı büyük bir gözetime tabi tutuldu. 1990'ların ortalarından itibaren birçok alanda olduğu gibi tarih yazım alanında da yaşanan açılım, özellikle yeni neslin neler olup bittiğini ve gelinen noktaya nasıl gelindiğini anlamak istediği bir konjonktürde olmuş ve bu durum İran'da tarih yazımının yakın geçmişteki gelişimini doğrudan etkilemiştir. Bu açıklamaların ardından, günümüzde İran tarihçiliğinin gündemini incelemeden önce birkaç noktaya temas etmek faydalı olacaktır.

İlk olarak İran'ın siyasi tarihinin tarihyazımı üzerine etkisine değinmek gerekir. Bir asırdan kısa bir sürede, 1906 Anayasal Dev-

---

2. Douglas Greenberg, "History is a Luxury": Mrs Thatcher, Mr Disney, and (Public) History", *Reviews in American History*, Sayı: 26, (1998), s. 294-311.

rimi, 1925 Pehlevi Hanedanı'nın yükselişi ve 1979 İran Devrimi şeklinde siyasal sistemin en az üç defa değiştiği İran'da bu dönüm noktalarının tarih yazımını da içeren önemli sonuçları olmuştur. Öyle ki, Kacar dönemi tarihyazımı, Pehlevi döneminkiyle aynı olmadığı gibi İran İslam Cumhuriyeti döneminin tarihyazımı da kendine has özellikler taşır. Bu durum, yerine göre yeni tartışma konularının önünü açarken, bazı konular ise sürekli önemini korur. İran İslam Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında takip edilen Kültür Devrimi kapsamında üniversitelerin yeniden dizaynını da içeren adımlar atılmış ve tarihin devrimin idealleri" ekseninde yazılmasına özel bir önem verilmiştir.[3] Ne var ki 90'larda başlayan bir sürecin devamı olarak 2000'lerle beraber bu bakış açısı, belirli etkenlere bağlı olarak eski gücünü kaybetmiştir. Ülkede meydana gelen sosyo-politik ve sosyo-ekonomik değişimler, yeni jenerasyonun ülkelerine ve dünyaya bakışlarındaki farklılık ve daha somut bir konu olan dijital devrim gibi maddeler bu etkenlerden bazılarıdır.

Değinilmesi gereken ikinci husus ise biraz daha tekniktir. Dünya çapında ve büyük oranda, bizatihi İran'ın içinde İran tarihçiliğine ilişkin tartışmalara yönü, genelde Farsça yayımlanan kitaplar değil, İngilizce olanlar verir. Bunun iki temel nedeni var. İlki, 1979 yılındaki devrimin ardından, entelektüel sermayesi yüksek çok sayıda İranlının başta ABD gelmek üzere Batı ülkelerine göç etmesidir. Öyle ki, dünyanın önde gelen üniversiteleri dahil birçok üniversitede sosyal bilimler ve özellikle tarih alanında çok sayıda İran asıllı akademisyene rastlanır. Bu akademisyenlerin ve Batılı İran tarihçilerinin ortaya koyduğu çalışmalar hızla Farsçaya tercüme edilerek, çoğu zaman İran içinde de tartışmaların merkezine oturur. İkinci neden, 1979 Devrimi nedeniyle Batılı ülkelerde çoğu zaman siyasi gailelerden kaynaklı olarak İran konusunda uyanan meraktır. Bu merak sayesinde çok sayıda yabancı yayınevi, İran'ın tarih ve diğer boyutlarına dair İngilizce ve diğer Batı dillerinde eserler neşretmiştir ve etmektedir. Bu nedenle, takip eden sayfalarda İran tarihçiliğinin durumu irdelenirken, tercüme eserler de

3. 1980-1983 İran Kültür Devrimi üzerine geniş bir literatür bulunur. Sürecin yüksek eğitime etkilerine ilişkin en ayrıntılı çalışmalardan biri şu yayımlanmamış doktora tezidir: Shahrzad Mojab, "The State and University: The Islamic Cultural Revolution in the Institutions of Higher Education of Iran, 1980-1987", Doktora Tezi, University of Illinois at Urbana-Champaign, 1991.

dikkate alınacaktır.

Bu iki husus dışında temas edilmesi gereken üçüncü ve son husus, bu satırların yazarının öznel bir umunu yansıtmaktadır. Yurt dışında akademik çevrelerde, İran'da özgür düşüncenin ve tartışma ortamının olmadığı yönünde umlara sıklıkla denk gelmek mümkündür. Ancak bunun doğru olamayacak kadar büyük bir genelleme olduğu izahtan varestedir. İran İslam Cumhuriyeti, ne İranlı siyasi elitlerin resmetmeyi sevdiği kadar "demokratik", ne de bu rejim muhaliflerinin iddia ettiği kadar "baskıcıdır". İran'da "zülfiyare" dokunmadıkça hemen her şeyin tartışılabildiği söylenebilir. Kuşkusuz bu çember belirli dönemlerde fazlaca daralabilmekte ve ülkede özgür düşünce üzerindeki resmi ya da gayrı resmi baskıların dozu artabilmektedir. Yine de her şeye rağmen İran'da entelektüel tartışmalar canlılığını yitirmemektedir. Nitekim, Tahran'ın Babıali Caddesi konumundaki İnkılap Meydanı'nda, basımı resmi olarak yasak olanlar dahil hemen neredeyse her türlü kitabı bulmak mümkün olduğu gibi ülkede yayımlanan zengin akademik ve yarı akademik dergilerde çok esaslı tartışmalar yapılır. Elbette bu biraz da 1990'ların sonlarından itibaren İran'da reformist siyasal kanadın güçlenmesine bağlı olarak entelektüel alandaki özgürlüğün bir derece daha artmasıyla da ilgilidir. He ne kadar bu, İran'da sansürün ya da oto sansürün olmadığı anlamına gelmi sa da ülkede tarihi de içeren geniş bir alanda güçlü bir entelektüel tartışma zemininin bulunduğunu teslim etmek gerekir.

Takip eden üç kısımdan ilkinde, günümüzde İran tarihçiliğinde öne çıkan konu, eser ve isimler ele alınacaktır. Bu kategoride, üniversitelerin tarih bölümlerinde görevli akademisyen tarihçilerin, siyaset bilimcilerin ve akademi dışında tarihçilik yapan isimlerin modern İran tarihine ilişkin eserlerine yer verilecektir. Burada 2000'lerden itibaren üretilen tarih çalışmalarının bütüncül bir listesini sunma amacı güdülmediğini belirtmeyi zait bulu um. Zira böyle bir uğraş, bu mahdut çalışmanın sınırların aştığı gibi çok kapsamlı bir döküm yapmayı gerektirir. Benzer bir şey söz konusu dönemde İran'da Türkiye'ye dair yapılan çalışmalara değineceğim ikinci bölüm için de geçerli. Her iki bölümde de temel amaç, öne çıkan eser ve isimlere değinerek İran tarihçiliğinin gündemine ilişkin genel hatlarıyla bir resim ortaya koymaktır. Bu iki bölümün ardından üçüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise İran

tarihçiliğinin daha teorik yönlerine ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

2000 Sonrası İran Tarihçiliğinin Gündemi*

Son yirmi yılda, İran'da tarih alanında yayımlanan dergi ve kitapların sayısında bir patlama yaşandığını söylemek abartı olmaz. Bunun en önemli nedenleri arasında sosyal bilimlere ayırılan bütçedeki görece artış ve arşivcilik çalışmalarına hız verilmesi gösterilebilir. Nitekim 2000'lerin başından itibaren, örneğin İran İslam Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Kütüphanesi'nde tasnif edilen arşiv belgelerinde muazzam bir artış olduğu gibi arşiv büyük bir dijitalleşme hamlesine de girişmiştir.[4] Benzer bir durum, İslami Şura Meclisi Kütüphane, Müze ve Arşivi için de geçerlidir.[5] Elbette bu istikamette atılan önemli adımlara rağmen İran'da kaynakların dijitalizasyon süreci, henüz oldukça yetersiz olduğu ve hatta son yıllarda belki de İran'ın içinde bulunduğu ekonomik koşullar nedeniyle bu konuda bir duraklama olduğunu kaydetmek gerekir. Bu sayılan arşivler dışında, özellikle Pehlevi dönemi ve İran İslam Devrimi'nin oluşum süreciyle ilgili İslam Devrimi Arşivi, Muhammed Rıza Şah'ın istihbarat örgütü olan SAVAK'ın belgeleri dahil çok sayıda önemli doküman içermektedir. Bunlara Dışişleri Bakanlığı İhtisas Kütüphanesi'ni de katmak gerekir.[6] Daha önceleri özel olarak belirlenen araştırmacılara hizmet veren bu kütüphane en azından kağıt üstünde 1999'dan itibaren daha geniş bir araştırmacı kitlesinin hizmetine açılmıştır. Her ne kadar İran'ın bu son ikisi gibi bazı arşivlerine girip araştırma yapmak

---

* Transliterasyona dair not: Metinde çok sayıda Farsça isim ve kelime geçmektedir. Bunları Latin harflerine aktarırken hafifletilmiş bir transkripsiyon takip ederek Farsçadaki çeşitli "s" "h" ya da "t" gibi harfleri yalnızca Türk alfabesinde bulunan harfleri kullandığım gibi kelimelerin çoğu Türkçede de bulunduğu için bizdeki telaffuzu esas aldım. Ayrıca, özellikle İranlı yazarlar içinde uluslararası konumlarından dolayı isimleri belirli oturmuş bir şekilde Latinize edilmiş olanları, okurun bu isimleri araştırırken zorluk çekmemesi için o şekilde kullandım.

http://www.nlai.ir/history (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

5. https://www.ical.ir/ical/fa/Moarrafi (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

6. http://lpis.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=4&pageid=162 (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

oldukça zor ise ve bazı arşivlerin belge tasnif ve neşir yöntemleri açık şekilde mevcut siyasal sistemin çok sayıdaki hassasiyeti zemininde yapılıyorsa da İran arşivleri son yıllarda araştırmacılara önemli kaynaklar sağlamıştır.

Ülkenin prestijli yayın evleri dahil birçok yayıncı çok sayıda tarih kitabı yayımlarken, başı üniversitelerin çektiği çeşitli ilim müesseseleri de akademik tarih dergileri neşretmeye başlamıştır. Bu alanda tek tek zikredilemeyecek kadar çok akademik dergi bulunuyor.[7] Bunların içinde bazıları öne çıkmaktadır: El-Zehra Üniversitesi tarafından yayımına 2009 yılında başlanan ve altı ayda bir çıkarılan *Tarihçilik ve Tarih Yazımı* (Tarih-negeri ve Tarih-negari)[8]; Isfahan Üniversitesi'nin 2009 yılında yayımlamaya başladığı ve üç ayda bir çıkan *Tarih Araştırmaları* (Pejüheşha-yı Tarihi)[9]; Tahran Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi tarafından neşrine 2009 yılında başlanan ve altı ayda bir çıkarılan *Tarih İlmi Araştırmaları* (Pejüheşha-yı Ulum-ı Tarih)[10]; Şehid Biheşti Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi tarafından 2009 yılında yayımlanmaya başlanan ve altı ayda bir neşredilen *İran Tarihi* (Tarih-i İran)[11]; ve Peyam-ı Nur Üniversitesi'nin yayımına 2012'de başladığı ve altı ayda bir çıkan *İran Yerel Tarihler Dergisi* (Pejüheşname-i Tarihha-yı Mahalli).[12] Bu listeye, ülkenin sosyal bilimler alanında en büyük araştırma merkezi konumundaki Beşeri Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Enstitüsü'nün (Pejüheşgah-i Ulum-i İnsani ve Mutalaat-ı Ferhengi), neşrine sırasıyla 2010, 2011 ve 2012'de başlanan ve her biri altı ayda bir çıkan *Tarih Araştırmaları* (Costarha-yı Tarihi), *Sosyal Tarih İncelemeleri* (Tahkikat-ı Tarih-i İctimai) ve *Sosyal ve Ekonomik Tarih Araştırma Dergisi* (Pejüheşname-i Tarih-i İctimai ve İktisadi) adlı dergileri de eklemek gerekir.[13] Ayrıca, İran İslam Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Kütüphanesi'nin yayın hayatına 90'ların başından başlamasına rağmen 2000'lerde daha sık çıkmaya başlayan *Arşiv Hazinesi* (Gencine-i Esnad) dergi-

---

7. Bu dergilerden bir kısmının listesi için bkz. https://irisweb.ir/index.php?sid=3&slc_lang=fa# (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
8. https://hph.alzahra.ac.ir/ (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
9. http://jhr.ui.ac.ir/ (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
10. https://jhss.ut.ac.ir/ (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
11. http://irhj.sbu.ac.ir/ (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
12. http://localhistories.journals.pnu.ac.ir/ (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
13. http://www.ihcs.ac.ir/history/fa (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

sini de bu bağlamda anmak gerekir.[14]

Bunlara ülkenin popüler ve yarı akademik dergilerini de eklemek gerekir. Zira, her ne kadar hiçbiri doğrudan tarih dergisi değilse de oldukça yüksek tiraja sahip bu dergiler, sık sık yer verdiği ve hatta zaman zaman dosya çalışması yaptığı tarih konularıyla gündemi belirleme özelliğine sahiptir. Bunların önde gelenleri yayın hayatına başlayış yıllarıyla beraber şöyledir: *Goftogu* (1993), *Mihrname* (2009), *Endişepuya* (2012), İran-ı Ferda (2014)[15] ve *Siyasetname* (2016). Bu dergilerin her biri güncel siyaset, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi konuları ele almakla beraber bunu genelde tarihsel bir zeminde yapmaktadır. Bunlardan örneğin *Goftogu,* Meşrutiyet Dönemi'ni derginin temel odak noktalarından biri olarak beyan etmektedir.[16]

2000'li yıllarda İran'da tarihyazımı büyük atılım yapmış, çok sayıda yeni tarihçi öne çıkmaya başlamış ve tarih alanında üretim belki de tüm bir yirminci yüzyılla kıyaslanabilecek ölçüde artmıştır. Bu yıllarda bir yandan da Nazimü'l-İslam Kirmani (ö. 1918), Hasan Pirniya (ö. 1935), Ahmed Kesrevi (ö. 1946), Abbas İkbal Aştiyani (ö. 1956), Ahmed Melik Sasani (ö. 1967), Abdü'l-Hadi Hairi (ö. 1993), Muhammed İsmail Rızvani (ö. 1996), Hüseyin Mekki (ö. 1999), Abdü'l-Hüseyin Zerrinkub (ö. 1999), Feridun Ademiyet (ö. 2008), Bakır Akıli (ö. 2013), Muhammad İbrahim Bastani Parizi (ö. 2014), Homa Natık (ö. 2016) ve daha niceleri gibi 20. yüzyıl tarihçilerinin bazı eserleri önemini korumakla kalmamış, çok daha ön plana çıkmıştır. Defalarca basılarak okunan bu isimlerin eserlerine çok sayıda örnek vermek mümkünse de bunlardan birkaçını zikretmekle yetinebiliriz: *İranlıların Uyanışının Tarihi* (Kirmani); *Meşrutiyet Tarihi* (Kesrevi); *Kapsamlı İran Tarihi* (Pirniya ve İkbal); 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yaşayan ve kendine

---

14. http://ganjineh.nlai.ir/ İran'da çok sayıda araştırma kuruluşu yayın yapmaktadır. Modern İran Tarihi Araştırmaları Kurumu (Müessese-i Tarih-i Muasır-ı İran) bu kurumlar arasında öne çıkar. Bu kurumca neşredilen Modern İran Tarihi (Tarih-i Muasır-ı İran) dergisi bu noktada kaydedilmelidir. Kurumun yayınlarında özellikle İran tarihinde "Ruhaniyet" olarak adlandırılan İranlı din adamlarının rolleri ön plana çıkarılır. http://www.iichs.ir/ (Erişim Tarihi: 10.02.2020).
15. İran-ı Ferda 1992 yılında, Muhammed Hatemi henüz cumhurbaşkanı değilken, Muhafazakar iktidara karşı eleştirel bir dergi olarak yayın hayatına başlamış ve 1997 sonrasında da Reformistlerin önemli mecralarından biri haline geldikten sonra 2000 yılında kapatılmıştır. Dergi, 2014'te tekrar yayımlanmaya başlamıştır.
16. http://goftogu.com/aboutus.html (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

"Hırsızların Peygamberi" lakabını takan Şeyh Muhammed Hasan Sircani'nin hayatını mizahi bir dille anlatan *Hırsızların Peygamberi* (Bastani Parizi); ve *Emir Kebir ve İran, Özgürlük Fikri ve Meşrutiyet Hareketinin Başlangıcı, Tebrizli Mirza Abdurrahim Talibov'un Fikirleri, Mirza Fethali Ahundzade'nin Fikirleri, İlerleme Düşüncesi ve Kanuni Yönetim, İran Meşrutiyetinde Toplumsal Demokrasi Düşüncesi* ve *İran Meşrutiyet Hareketinin İdeolojisi, Daha Önce Yayınlanmamış Eserlerde Kacar Döneminin Siyasi, İçtimai ve İktisadi Fikirleri* (Homa Natık ile beraber) ve *Mirza Ağa Han Kirmani'nin Fikirleri* (Ademiyet). Görüldüğü üzere, Ademiyet'in İran modernleşmesinin fikri yönünü en ayrıntılı şekilde işleyen eserleri 2000'li yıllarda özel bir ilgi görmüş ve bu yıllarda Ademiyet tabir yerindeyse yeniden keşfedilmiştir. Bunda Ademiyet'in eserlerinde, oldukça erken bir dönemde İran modernleşmesinin yapısal yönünden çok zihniyet boyutunu incelemesi kadar onun eserlerine konu olan meselelerin 2000'lerde de yoğun olarak tartışılmasının etkisi de büyüktür.

Yine 2000'li yıllarda, içerik itibariyle İranlı tarihçiler arasında süreklilik arz eden konular olduğu gibi konjonktürel olarak gündeme gelen konular da vardır. Örneğin Meşrutiyet Devrimi, Musaddık darbesi, İran solu ve genel anlamda modern İran tarihi, İranlı tarihçiler arasında üzerinde en fazla tartışma cereyan eden dönemdir. İran tarihçileri arasında en çok tartışılan konunun 1906 Meşrutiyet Devrimi ve onunla bağlantılı meselelerdir. Abrahamian'ın İngilizce orijinali 1982'de yayımlandıktan yıllar sonra 1999'da Farsçaya çevrilen İki *Devrim Arasında İran* kitabı, son olarak yirmi sekizinci baskısını yapmış ve bir anlamda takip eden yıllarda modern İran tarihi tartışmalarına yön vermiştir.[17] 19. yüzyıl başında başlayan modernleşme hareketlerine değindikten sonra 1906 Meşrutiyet Devrimi ile 1979 İslam Devrimi arasındaki dönemi Tudeh Partisi'ni ayrıntılı şekilde inceleyerek ele alan kitabın İran tarih yazımındaki etkisi belki bizde E. J. Zürcher'in 1993 yılında İngilizcesi çıktıktan iki sene sonra dilimize çevrilen *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* kitabıyla karşılaştırılabilir.[18] Bu noktada, Abrahamian'ın 2015'te yayımlanarak birkaç senede ondan fazla

---

17. Ervand Abrahamian, *İran beyn-i do ingilab*, Çev. Ahmed Gülmuhammedi & Muhammed İbrahim Fettahi, Tahran: Neşr-i Ney, 1999.
18. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim, İstanbul, 1995.

baskı yapan *İran Siyasetinde Halk* kitabına temas etmek gerekir.[19] Bir derleme olan kitap, Abrahamian'ın muhtelif yıllarda yayımladığı şu makalelerden oluşur: "İran Siyasetinde Kitlenin Rolü: 1905-1953" (The Crowd in Iranian Politics, 1905–53), 1968; "İran Meşrutiyet Devriminde Kitlenin Rolü" (The Crowd in the Persian Revolution), 1969; "İran'da Komünizm ve Komünalizm: Tudeh Partisi ve Demokrat Parti" (Communism and Communalism in Iran: The Tudah and the Firqah-i Dimukrat), 1970; "Modern İran'da Proletaryanın Oluşumu: 1941-1953" (The Formation of the Proletariat in Modern Iran, 1941-1953), 1978; ve "İran Devrimi'nde Kitlenin Rolü" (The Crowd in the Iranian Revolution), 2009. Bu noktada, toplumsal dönüşümü daha geniş bir zaman diliminde ele alan bir kitabı daha zikretmek gerekir. John Foran'ın *Fragile Resistance: Social Transformation in Iran from 1500 to the Revolution* İngilizce başlığıyla 1992'de yayımlanan kitabı, 1998 yılında *Kırılgan Direniş: Safeviler'den Devrim Sonrası Yıllara Kadar İran'da Toplumsal Değişimin Tarihi* adıyla tercüme edilerek yayımlanmış ancak bu 640 sayfalık kitap 2000'li yıllarda çok daha fazla ilgi çekerek yirmiye yakın baskı yapmıştır.[20]

Daha özelde Meşrutiyet Devrimi'ne ilişkin bu dönemde çok tartışılan kitap ise Mashallah Ajoudani'nin ilk baskısı 2003'te yapılan ve sonraki yıllarda defalarca basılan *İran Meşrutiyeti* adlı kitabıdır.[21] Yine bu yıllarda 2006'da Janet Afry'nin İngilizce orijinali 1996'da yayımlanan *İran Meşrutiyet Devrimi* adlı kitabı yayımlandı.[22] Elbette burada, Gulam-Hüseyin Zergeriejad'ın eserlerini özellikle de şunları anmak gerekir: *Meşrutiyet Risaleleri 2: Taraftarlarının ve Muhaliflerinin Nazarından Meşrutiyet*[23] ve *Kacar Döneminin Siyaset Risaleleri.*[24]

İran'da, Pehlevi dönemine dair de 2000'li yıllarda birçok eser

---

19. E. Abrahamian, *Merdom der siyaset-e İran*, Çev., Behrang Rajabi, Çeşme, Tahran, 2015.
20. John Foran, *Mokavemet-i şikenende: Tarih-i tahavvülat-ı ictimai-yi İran ez Safeviyye ta salha-yi pes ez ingilab*, Çev. Ahmad Tadayyon, Tahran: Resa, 1998.
21. Mashallah Ajoudani, *Meşrute-i İrani*. Ahteran, Tehran, 2003.
22. Janet Afary, *İngilab-ı meşrute-i İran*, Çev. Rıza Rıai, Bistun, Tahran, 2006.
23. Gulam-Hüseyin Zergeriejad, *Resail-i meşrutiyet 2: Meşrute ve rivayet-i muvafıkan ve muhalifan*, Tahran: Müessese-i Tahkikat ve Ulum-ı İnsani, 2008. Bu eserin birinci cildi 1995'te yayımlanmıştır: *Resail-i meşrute* (Meşrutiyet Risaleleri), Kevir, Tahran,1995.
24. G. Zergeriejad, *Resail-i siyasi-yi asr-ı Kacar*, Tahran: İran Milli Kütüphanesi, 2001.

neşredilmiştir. Modern İran tarihi konusunda önemli çalışmalarıyla bilinen Abbas Milani'nin, İngilizce orijinali 2000 yılında yayımlanan ve bizzat Milani tarafından Farsçaya aktarılarak tespit edebildiğim kadarıyla yirmiden fazla baskı yapan *Hüveyda Muamması,* bu döneme ilişkin en çok ses getiren çalışmalardan biri olmuştur.[25] Muhammed Rıza Şah'ın 1941-1979 yıllarındaki saltanat döneminin uzun ve kritik bir bölümü olan, Haziran 1965 ila Ağustos 1977 yılları arasında bu görevi en uzun süreli yürüten isim sıfatıyla başbakanlık yapan Hüveyda, 1977'de Şah'ın gözünden düşerek azledilmişse de devrimciler nezdinde Pehlevi rejimiyle özdeş görülmüş ve 1979 Devrimi'nden sonra çeşitli suçlardan mahkum edilerek idam edilmiştir. *Hüveyda Muamması* İran'da yayımlanmasıyla büyük yankı uyandırmış ve hemen her çevre tarafından farklı boyutlarıyla tartışılmıştır.[26] Milani, diğer çalışmalarının yanı sıra özellikle İkinci Pehlevi Dönemi olarak bilinen Muhammed Rıza Şah döneminin önemli şahısları üzerine yaptığı biyografi çalışmalarıyla öne çıkmaktadır.[27] Milani'nin 2011 yılında yayımladığı Muhammed Rıza Pehlevi biyografisi ise bu satırların yazarının tespit edebildiği kadarıyla bu konudaki en etraflı çalışmadır.[28] Milani'nin bu eserinin Farsçası da 2013 yılında Toronto'da yayımlanmış ve İran'da basım izni olmamasına rağmen büyük ilgi görmüştür.[29] Yeri gelmişken, İran'da yazıları ve eserleri özellikle daha geniş kamuoyu tarafından takip edilen siyaset bilimci Sadık Zibakelam 2019 yılında yayımladığı *Rıza Şah* adlı esere değinmek yerinde olur.[30] Aşağıda da değinileceği üzere,

---

25. Abbas Milani, *Muamma-yı Hüveyda,* Atiyeh, Tahran, 2002. Kitap daha sonra Akhtaran Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Esasen kitap ilk olarak 2001 yılında Abdolreza Houshang Mahdavi tarafından *İran'ın Sfenksi: Emir Abbas Hüveyda ve İran Devrimi Muamması* adıyla çevrilmiş ancak çeviriden memnun olmayan Milani daha sonra eseri bizzat tercüme etmiştir.
26. Kitaba ilişkin iki ayrı bakış açısını yansıtan iki eleştiri için bkz. Afshin Matin, "Muamma-yı ne çendan", *Goftogu,* Sayı: 32, (Yaz 2001), s.210-240; "Hüveyda Muamması Yuvarlak Masa Toplantısı", *Endişe-i ingılab-i İslami,* Sayı: 2, (Kış 2001), s.182-227.
27. A. Milani, *Eminent Persians: Men and Women Who Made Modern Iran, 1941-1979*Syracuse University Press, , Syracuse, 2008, 2 cilt.
28. A. Milani, *The Shah,* Palgrave Macmillan, New k, 2011.
29. A. Milani, *Nigahi be Şah,* Persian Circle, Toronto, 2013.
30. Sadık Zibakelam, *Rıza Şah,* Londra: H&S Media, 2019. Zibakelam, Rıza Şah'ın Müttefik Güçler tarafından 1941 yılından tahttan indirilişinin yıl dönümünde İran Milli Arşiv ve Kütüphane Kurumunda 25 Ağustos 2018'de düzenlenen "Yirmi Yıl-

Zibakelam'ın tarihsel değerlendirmeler de içeren yazıları genelde büyük yankı uyandırmaktadır. İran'da basımına izin verilmeyen bu eserde de Zibakelam, İran İslam Cumhuriyeti resmi tarih sabitelerinden biri olan Rıza Şah'ın İngilizlerce iş başına getirildiği fikrini reddetmektedir. Her ne kadar Pehlevi dönemi, İran'daki resmi tarihin hassas konularından biriyse de bu ve benzer tartışmalar yakında takip edildiğinde İran'da belirli tabuların eskisi kadar katı olmadığı görülecektir.

Muhammed Rıza Pehlevi ve onun Başbakanı Hüveyda'dan bahsetmişken elbette İkinci Pehlevi Dönemi'nin belki de en önemli isimlerinden biri olan Muhammed Musaddık'a ilişkin yapılan çalışmalara temas etmeden geçmek olmaz. Farklı şekillerde de olsa Musaddık hakkında yapılan çalışmalar tıpkı Hüveyda biyografisinde olduğu gibi yoğun politik göndermeler ve tartışmalar içerir. Zira, her ne kadar 1951 yılında oturduğu başbakanlık koltuğundan 1953'te ABD-İngiltere-Şah tarafından tertip edilen bir askeri darbe ile indirilmiş olsa ve bu nedenle 1979 Devrimi'ne giden süreçte Şah karşıtlarının kahramanlarından birine dönüşse ve hatta devrim sonrasında iade-i itibara mazhar olsa da 1967 yılında ev hapsindeyken ölen Musaddık, İran İslam Cumhuriyeti'nde her zaman hassas bir konu olmuştur. Öyle ki, 1979'a giden süreçte Şah'ın otoriter idaresine karşı milliyetçi-mukaddesatçı bir şahsiyet olarak öne çıkarılan Musaddık, mevcut siyasal sisteme karşı da bazılarınca buna bir de seküler duruşu eklenerek vurgulanmaktadır.

Musaddık konusunda İran'da neşredilen telif ve tercüme eserler uzun bir liste tutabilir. Devrim sonrasında, Iraj Afshar tarafından Musaddık'ın, *Musaddık'ın Hatıraları ve Düşünceleri* adıyla hatıralarının neşredilmesi bu dönemde ona dair yapılan çalışmaların önünü açmıştır denebilir.[31] Sonraki yıllarda bunu çok sayıda başka çalışma takip etmiş ve 2000'lerde de bu uzun listeye yeni eserler eklenmiştir. Katouzian'ın 1990 yılında *Musaddiq and the Struggle for Power in Iran* orijinal İngilizce başlığıyla yayımlandıktan sonra

---

lık Saltanatında Rıza Şah'ın İcraatları ve Dönemi" başlıklı toplantıda "Rıza Şah Pehlevi'nin İş Başına Gelmesi: Dış Faktörler mi İç Etkenler mi?" başlıklı bir konuşmayla da bu düşüncelerini yinelemiştir.

31. Muhammed Musaddık, *Hatırat ve teemmülat-ı Musaddık*, Ed. Iraj Afshar, İlmi, Tahran,1987.

1993'te *Musasadık ve İran'da Güç Mücadelesi* adıyla Farsça olarak neşredilen kitap not edilmelidir.[32] Bu bağlamda kaydedilmesi gereken ilk eser, Dariush Rahmanian'ın 2012 tarihli *İki Darbe Arasında İran: Kacarlar'ın Çöküşünden 1953 Darbesi'ne Kadar İran'da Siyasi, İçtimai, İktisadi ve Kültürel Dönüşümlerin Tarihi* kitabıdır.[33] Abrahamian'ın, *The Coup: 1953, the CIA, and the Roots of Modern U.S.-Iranian Relations* başlıklı İngilizce orijinali 2013'te yayımlanan *Darbe: 1953, CIA ve Modern İran – ABD İlişkilerinin Kökleri* adlı kitabı bir yıl sonra Farsça olarak neşredilmiştir.[34] Buna, *Christopher de Bellaigue'nin Patriot of Persia: Muhammad Mossadegh and a Tragic Anglo-American Coup* başlıklı İngilizce orijinali 2013'te yayımlanan ve Farsçaya 2016'da *Yalnızlık Trajedisi: Muhammed Musaddık'ın Siyasi Yaşamı* başlığıyla çevrilen kitabı da eklenebilir.[35] Listeye ayrıca, Fakhreddin Azimi'nin ilk olarak 1989 yılında *Iran: The Crisis of Democracy* başlığıyla yayımlanıp 1993'te İran'da Demokrasinin Buhranı: 1941-1953 başlığıyla çevrilen 2002'lerde çeşitli defalar basılan kitabı da eklemek gerekir.[36] Kaydedilmesi gereken diğer bir eser de Arsalan Puriya'nın 2018'de yayımlanan *Musaddık'ın Karnesi* adlı eserdir.[37] Puriya, Tudeh Partisi mensubu ve 1953 darbesi sonrası hapse giren bir isimdir. Dolayısıyla onun birinci tanıklıkları, 1953 darbesini anlamak için büyük önem arz etmektedir. Listeye eklenmesi gereken bir diğer kitap, Sohrab Yazdani'nin genel olarak İran'da 20. yüzyılda yaşanan darbeleri (1908'de Birinci Meclis'in Muhammed Ali Şah Kacar'ın emriyle topa tutul-

---

32. Homa Katouzian, *Mosadık ve mobareze bera-yı kudret der İran*, Çev. Ferzadeh Taheri, Merkez, Tahran,1993.
33. Dariush Rahmanian, *İran beyn-i do kudeta: Tarih-i tahavvülat-ı siyasi, ictimai, iktisadi ve ferhangi-yi İran ez ingiraz-ı Kacariye ta kudeta-yı 28 mordad*, Semt, Tahrani 2012.
34. Ervand Abrahamian, *Kudeta: 28 mordad, sazman-ı siya ve rişaha-yı revabıt-ı İran ve Amrika der asr-ı modern*, Çev. Muhammad Ebrahim Fattahi, Ney, Tahran, 2014.
35. Christopher de Bellaigue, *Trajedi-yi tenhai: Zendegi-name-yi siyasi-yi Muhammed Musaddık*, Çev. Behreng Recebi, Çeşme, Tahran, 2016.
36. Fakhreddin Azimi, *Buhran-ı demokrasi der İran: 1320-1332*, Çev. Abdolreza Hoshang Mahdavi & Bijan Nouzari, Katre, Tahran, 1993.
37. Arsalan Puriya, *Karname-yi Musaddık*, Tahran: Qaqnoos, 2018. İlk olarak 1970'lerin başında, İran soluna ilişkin çalışmalarıyla bilinen Hüsrev Şakiri (Cosroe Chaqueri) tarafından İtalya'da yayımlanan kitap, 2018'de bu yayındaki orijinal başlığına sadık kalınarak *Musaddık'ın Karnesi ve Tudeh Partisi* başlığıyla yayımlanmışsa da Arsalan'ın oğlunun ilave belgeler sağlamasının ardından daha genişletilerek *Musaddık'ın Karnesi* bağlığıyla yayımlanmıştır.

ması, 1911'de İkinci Meclis'in Rus ültimatomuyla tatil edilmesi, 1921 Rıza Han darbesi ve 1953 darbesi) ele alan eseridir.[38] Ayrıca listeye, 1953 darbesinin mimari Kermit Roosvelt'in 1979 yılında *Countercoup: The Struggle for the Control of Iran* orijinal bağlığıyla yayımlanan kitabının 2015 yılında *Darbe: Kermit Roosvelt'in 1953 Darbesi Hatıraları* başlığıyla Farsça olarak yayımlanan kitabı da eklemek gerekir.[39]

Milliyetçi Musaddık olgusunun yanı sıra modern İran tarihinin diğer bir önemli meselesi İran soludur. Nitekim gerek Rusya ile olan coğrafi yakınlığı, gerek 19. yüzyılın sonlarından itibaren çok sayıda İranlının Çarlık Rusya'sına çalışmak için gidip gelişi nedenleriyle erken dönemlerden itibaren İran'da etkisini gösteren sol düşüncenin bu erken evreleri, 1941 sonrası Tudeh Partisi, 1953 darbesinde Tudeh'in pozisyonu ve 1979 Devrimi öncesi ve sonrasında İran solunun durumu ayrıntılı tartışmalara konu olmuştur. Ele aldığımız dönemde de Maziar Behrooz'un *Rebels with a Cause: The Failure of the Left in Iran* başlıklı İngilizce orijinali 1999'da yayımlandıktan sonra Farsça çevirisi 2001'de çıkan *Adanmış Asiler: İran'da Solun Yenilgisi* adlı kitabı bulunuyor.[40] Önemli bir konu olan İran solunu ele alan kitap, kısa sürede dikkat çekmiş ve son olarak 16. baskısını yapmıştır. İran'da sık sık İran solu üzerinde telif ya da çeviri eser yayımlanmaktadır. İran Demokrat Partisi, Adalet Partisi, Komünist Parti, Tudeh Partisi yahut Halkın Fedaileri gibi sol örgütler, bunların kuruluşunda yer alan önde gelen solcular ve solculuk ideolojisi, akademik ya da popüler birçok araştırmaya konu olmuştur. Nitekim aynı yayın evi 2017'de M. Ali Ahmedi'nin *İran'da Sol Söylem* kitabını da yayımlamıştır.[41] Sol bağlamında, her ne kadar İran soluyla ilgili olmasa ve Hırvat yazarın kendi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti deneyim-

---

38. Sohrab Yazdani, *Kudetaha-yı İran*, Tahran: Mahi, 2017. Yazdani'nin ayrıca, hepsi sırasıyla 1997, 2009 ve 2012 yıllarında Ney Yayınları tarafından neşredilen *Kesrevi ve İran Meşrutiyet Tarihi* (Kesrevi ve Tarih-i Meşrute-i İran), *Meşrutiyetin Mücahitleri* (Mücahidin-i Meşrute) ve *Sosyalist Fırka* (İctimaiyyun-ı Amiyyun) eserleri de zikredilmeyi hak ediyor.
39. Kermit Roosvelt, *Kudeta: Hatırat-ı kermit roosvelt az kudeta-yı bist u heşt-i mordad*, Çev. Mohsen Askari Jahaghi, Neşr-i Salis, Tahran, 2015.
40. Maziar Behrooz, *Şureşiyan-ı armanhah: Na kami-yi çep der İran*, Kaknus, Tahran, 2001.
41. Muhammad Ali Ahmadi, *Gofteman-ı çep der İran*, Kaknus, Tahran, 2017.

lerini içerse de Slavenka Drakulić'in İngilizcesi 1992'de *How We Survived Communism and Even Laughed* başlığıyla neşredilen kitabı, 2014'de *Komünizm Gitti Biz Kaldık ve Hatta Güldük* başlığıyla Farsça olarak yayımlandığında büyük ilgi görmüş ve birkaç sene zarfında 9. baskısını yapmıştır.[42]

İran'da 2000'li yıllarda kitapları en çok basılıp düşünceleri en çok tartışılan isimlerin başında Seyyid Javad Tabatabai gelir. Son derece velut bir yazar olan Tabatabai, hem telif eserleri hem de tercümeleriyle siyaset düşüncesi ve "İran kimliği" gibi önemli konuları işlemiş ve fikirleri lehte ve aleyhte birçok tartışmayı tetiklemiştir. Tabatabai'nin çeşitli yayın evlerince basılmış ve son yıllarda üst üste baskılar yapmış olan kitaplarının bazısı şunlardır: *İran Siyaset Düşüncesine Giriş*,[43] *İran'da Siyaset Düşüncesinin Gerileyişi*,[44] *İbn-i Haldun ve Sosyal Bilimler*,[45] *Nizamülmülk*,[46] *Ortaçağ'da Mutlak Hakimiyet (Plenitudo Potestatis) Kavramı*,[47] *İran Hakkında Düşünceler: İran'ın Çöküşü Teorisine bir Mukaddime*,[48] *İran Hakkında Düşünceler (Birinci Bölüm): Tebriz Ekolü ve Reformizmin Kökenleri*[49] ve *İran Hakkında Düşünceler (İkinci Bölüm): Anayasacılık Düşüncesinin Kökenleri*.[50] Siyaset düşüncesi tarihinden bahsedildiği noktada, metinleri Tabatabai'ninkiler kadar akademik olmayan ve daha geniş bir okur kitlesine hitap ederek büyük dikkat çeken Mahmood Sariolghalam'in *Kacarlar Döneminde Otoriterlik*[51] ve Sadegh Zibakalam'ın

---

42. Slavenka Drakulić, *Komunism reft, ma mandim ve hatta handidim*, Çev. Roya Rezvani, Goman, Tahran, 2014.
43. Seyyid Javad Tabatabai, *Der amedi ber tarih-i endişe-i siyasi der İran*, Tahran: Kavir, 1988. Dönem dönem kitaplarının basımına ilişkin sorunlar yaşayan hatta bu konuda davalar açan Tabatabai'nin bu ve hemen hemen diğer bütün çalışmaları 2000'lerde Minoo-ye Kherad Yayınları tarafından bazıları yeniden gözden geçirilip başlıklarında kısmi değişiklikler yapılarak "Tabatabai'nin Eserleri" serisinde defalarca basılmıştır.
44. S. J. Tabatabai, *Zeval-i endişe-yi siyasi der İran*, Kavir, Tahran, 1994.
45. S. J. Tabatabai, *İbn-i Haldun ve ulum-i ictimai*, Tarh-e Nev, Tahran, 1995.
46. S. J. Tabatabai, *Hace nizamü'l-mülk*, Tarh-e Nev, Tahran, 1996.
47. S. J. Tabatabai, *Mefhum-ı velayet-i mutlaka der siddeha-ye miyane*, Nigah-ı Muasır, Tahran, 2001.
48. S. J. Tabatabai, *Teemmüli der bare-i İran: Dibaçei ber nazariyee-i inhitat-ı İran*, Nigah-ı Muasır, Tahran, 2001.
49. S. J. Tabatabai, *Teemmüli der bare-i İran (bahş-i nohost): Mekteb-i tebriz ve mebani-i teceddüdhadi*, Sütudeh, Tebriz, 2005.
50. S. J. Tabatabai, *Teemmüli der bare-i İran (bahş-i nohost): Meban-i nazariyye-i meşrute-hahi*, Sütudeh, Tebriz, 2007.
51. Mahmood Sariolghalam, *İktidar-gerai der ahd-i Kacar*, Ferzan Ruz, Tahran, 2010.

Biz Nasıl Biz Olduk: İran'da Geri Kalmışlığın Nedenlerinin Bir İncelemesi[52] başlıklı kitaplarını da anmak gerekir. Özellikle Zibakalam'ın kitabı 1995'te yayımlanmasına rağmen 2000'lere gelindiğinde otuzdan fazla baskı yapmış ve Tabatabai'nin de değindiği "geri kalmışlık" tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bura ayrıca kaydedilmesi gereken bir diğer isim özellikle İran'da din-devlet ilişkilerinin tarihine dair çalışmaları önem arz eden Haşim Agaceri'dir. Onun şu eserlerine değinmek gerekir: *Safeviler Döneminde Din-Devlet İşleyişi* (2000)[53] ve yazarın 1987 yılında tamamladığı yüksek lisans tezine dayanan *Safevi Dönemi İran'ında Din-Devlet İlişkilerine bir Giriş* (2010).[54]

Türkiye Hakkındaki Çalışmalar

İran'da 2002'li yıllarda Türk tarihi konusunda yapılan çalışmalarda gözle görülür bir artış olmuştur. Ülkede, İstanbul lehçesi dışındaki farklı lehçeleriyle de olsa Türkçe bilen çok sayıda akademisyen olması, İranlı tarihçilerin Türkiye'deki arşivlerden daha çok istifade etmeye başlaması ve Türkiye'de tarih alanında doktora çalışması yapan İranlıların sayısındaki artış bu durumda etkili olmuştur. Bu ülkede Türk tarihi konusunda yapılan çalışmalar Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden her birini kapsar. Bekleneceği üzere özellikle Selçuklu tarihi konusunda İran'da çok sayıda çalışma bulunur. Benzer bir şey İran'daki Osmanlı tarihi çalışmaları için de söylenebilir. Bu döneme dair de İran'daki çalışmalarda Osmanlı-Safevi ihtilafının yoğun şekilde yaşandığı on altıncı yüzyıl başları ve her iki devletin de etraflı bir modernleşme sürecine girdiği on dokuzuncu yüzyıl öne çıkar.

Osmanlı tarihi alanında, 2000'li yıllardan önce de İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* ya da Halil İnalcık'ın *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* kitapları gibi birçok eser Farsça-

---

52. Sadegh Zibakalam, *Ma çe gune ma şodim: Rrişe-yabi-yi agab-mandegi der İran*, Ruzeh, Tahran, 1995.
53. Haşim Agaceri, *Keneş-i din ve devlet der İran-ı asr-ı Safevi*, Merkez-i Baz-Şinasi-yi İran ve İslam, Tahran, 2000.
54. H. Agaceri, *Mukaddimei ber müasebat-ı din ve devlet der İran-ı asrı-ı Safevi*, Tarh-ı Nev, Tahran, 2010.

ya tercüme edilmiş ve bunlardan ikincisi 2015'te tekrar çevrilerek birkaç baskı yapmıştır.[55] Telif eserler konusunda ise son yıllarda Osmanlı tarihi alanında çok sayıda eser neşreden Nasrullah Salihi'yi anmak gerekir. Salihi, Yunus Zeyrek'in 2001'de yayına hazırlayarak neşrettiği ve Kafkaslardaki Safevi varlığına son veren Özdemiroğlu Osman Paşa'nın fetihlerini konu alan ve Ebubekir b. Abdullah'ın telifi olan *Tarih-i Osman Paşa* adlı eseri 2008 yılında *Tarih-i Osman Paşa: Osmanlıların Kafkaslar ve Azerbaycan'a Saldırısı ve Tebriz'i Ele Geçirişi* adıyla Farsçaya çevirmiştir.[56] 2015 yılında bu defa *Safeviler Döneminde Osmanlı-İran İlişkileri Tarihi* adlı bir eser neşreden[57] Salihi aynı yıl Safiye Hadiv ile beraber, M. Münir Aktepe'nin 1970 yılında yayına hazırlayarak neşrettiği *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetih-namesi* adlı eseri *Erivan Fetih-namesi: Safevilerin Çöküş Döneminde İran-Osmanlı İlişkileri* başlığıyla Farsçaya çevirmiştir.[58] Bunlara ilaveten, Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında 1847'de imzalanan Erzurum Antlaşması gereği oluşturulan sınır belirleme komisyonuna başkanlık eden Derviş Paşa'nın, Türkiye'de son olarak 2016 yılında Fatih Gencer tarafından *Tahdîd-i Hudûd-i İraniyeye Me'mur Derviş Paşa Lâyihası* başlığıyla neşredilen *Tahdid-i Hudud-ı İraniye* adıyla hazırladığı ve Mirza Cihangir Han Nazımü'-l-Mülk'ün 1906'da Farsçaya çevirdiği layiha da yine Salihi tarafından *Osmanlı-İran Sınırını Belirleme Dair Layiha* adıyla 2018'de yayına hazırlanarak neşredilmiştir.[59] Salihi bunlar dışında da çeşitli eserleri yayına hazırladığı gibi, Osmanlı-İran ilişkileri konusunda çok sayıda makale neşretmiştir.[60] Bunların dışında, Türk Ta-

55. Halil İnalcık, *İmparatori-yi Osmani: Asr-ı motekaddem, 1300-1600*, Çev. Keyumers Karaklu, Basiret, Tahran, 2015.
56. Ebubekir b. Abdullah, *Tarih-i Osman Paşa: Şerh-i yuriş-i Osmani be Kafkas ve Azerbaycan ve tasarruf-ı Tebriz*, Ed. Yunus Zeyrek, Çev. Nasrullah Salihi, Tahuri, Tahran, 2008.
57. Nasrullah Salihi, *Tarih-i revabıt-ı İran ve Osmani der asr-ı Safevi*. Tahuri, Tahran, 2015.
58. Silahşör Kemani Mustafa Ağa, *Fethname-i erivan: Revabıt-ı İran ve Osmani der astane-i ber oftaden-i Safeviyan, 1132-1137*, ed., M. Münir Aktepe, çev., N. Salihi & Safiye Hadiv, Tahuri, Tahran, 2015.
59. Derviş Paşa, *Layiha-i tahdid-i hudud-ı İran ve Osmani*, Çev. Mirza Cihangir Han Nazımü'-l-Mülk, Ed. N. Salihi, Tahuri, Tahran, 2018.
60. Salihi'nin makalelerinin bir bölümü şu bağlantıdan erişilebilir: http://ensani.ir/fa/article/author/164?page=2. Bu site ayrıca, İran'da sosyal bilimler alanındaki makaleleri içeren önemli bir kaynaktır.

rih Kurumunun 2000'lerin başından itibaren her yıl düzenlediği ve bildirileri yayımlanan *Türkiye İran İlişkileri* başlıklı sempozyum serilerine de İran'dan yoğun katılım olmuş ve bazı ciltler İran'da yayımlanmıştır.[61] Bunlar dışında, gerek Selçuklu gerek Osmanlı tarihi konusunda çok sayıda başka çalışma da yapılmıştır.

Diğer yandan, son yıllarda İran'da Türkiye Cumhuriyeti dönemine dair nispeten çok sayıda telif ve tercüme eser neşredildiği görülüyor. Bunların içinde, Türkiye'de Ak Parti'li yılları ele alan çalışmalar ciddi bir yekûn tutmaktadır. Yine de Cumhuriyet'in ilk yıllarını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsını ele alan çalışmaların varlığı da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, ülkenin üniversite dışı tarihçiliğinin önemli isimlerinden biri olan ve hem yarı-akademik hem de popüler çalışmalarıyla bilinen Kaveh Bayat şu çalışmalarıyla öne çıkar: 1999'da neşredilen ve 1930 Ağrı İsyanı'nın liderlerinden İhsan Nuri'nin anıları olan *Ağrı Dağı Olayları*,[62] yine aynı yılda basılan *İran ve Pan-Türkizm*[63] ve 2015'te yayımlanan *İran-Türkiye İlişkileri: Osmanlı Devleti'nin Çöküşünden Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadar, 1918-1923*.[64] Ayrıca, Hasan Hazrati'nin 2018'de yayımlanan *Osmanlı ve Yeni Türkiye'nin Tarihi* adlı derleme çalışması da kaydedilebilir.[65] Bu noktada kaydedilmesi gereken iki çeviri kitap şunlardır: Touraj Atabaki ve E. J. Zürcher'in İngilizce orijinali 2004'te *Men of Order: Authoritarian Modernization Under Atatürk and Reza Shah* başlığıyla çıktıktan kısa süre sonra 2006'da *Otoriter Modernleşme: Rıza Şah Döneminde Toplum ve Devlet* başlığıyla aktarılan derleme kitap[66] ve yine diğer bir derleme eser olarak Atabaki'nin 2007'de İngilizce olarak *The State and the Subaltern: Modernization, Society and the State in Turkey and Iran* baş-

---

61. *Revabıt-ı İraniyan ve Türkan ba garb: Ez sidde-i dehom ta bistom-ı miladi* (İranlıların ve Türklerin Batı ile İlişkileri: Miladi 10. Yüzyıldan 20. Yüzyıla), Ed. Seyyid Ebu Talib Ruhani & Ziya Yılmaz, Uluslararası Kültürel Çalımalar Merkezi, Tahran, 2005.
62. Kaveh Bayat, *Vakayi-i ararat*, Şiraze, Tahran, 1999. Bayat'ın bu konudaki diğer bir kitabı şudur: *Şureş-i Kürdha-yı Türkiye ve tesir-i an ber revabıt-ı harici-yi İran* (Türkiye Kürtlerinin Ayaklanması ve Bunun Türkiye'nin Dış İlişkilerine Etkisi), Tarih-i İran, Tahran, 1995.
63. K. Bayat, *İran ve Pan-Türkizm*, Neşr-i Şiraze, Tahran, 1999.
64. K. Bayat, *Revabıt-ı İran ve Türkiye: Ez sukut-ı devlet-i Osmanni ta ber amaden-i nizam-ı cumhuri*. Pardis, Tahran, 2015.
65. Hasan Hazrati, *Tarih-i Osmani ve Türkiye-i cedid*, Logos, Tahran, 2018.
66. Touraj Atabaki & Erik Jan Zürcher, *Teceddüd-i amirane: Camia ve devlet der asr-ı Rıza Şah*, Çev. Mahdi Haghighatkhah, Kaknus, Tahran, 2006.

lığıyla neşredildikten sonra 2011'de Farsçaya *Devlet ve Maduniyet: Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşmenin İniş ve Çıkışları* olarak tercüme edilen kitabı.[67] Bu noktada, Nadir İntihabi'nin yine 2011 yılında neşredilen *İran ve Türkiye'de Milliyetçilik ve Modernizasyon* ve 2013'te yayımlanan *Türkiye'de Din, Devlet ve Reform* kitapları da zikredilebilir.[68] Ayrıca, 2010'ların ortasında Atatürk'ü konu alan birkaç eserin Farsçaya aktarıldığı görülüyor. Bunlardan biri Andrew Mango'nun *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* başlıklı İngilizce orijinali 1963 yılında neşredilen ve Farsçaya *Atatürk* olarak aktarılan eser,[69] diğeri ise Şükrü Hanioğlu'nun İngilizce olarak 2013'te *Atatürk: An Intellectual Biography* başlığıyla çıkan ve Farsçaya 2016'da *İmparatorluğun Çöküşü ve Cumhuriyetin Doğuşu* adıyla aktarılan kitaptır.[70] Zikredilen bu eserler dışında da İran'da Türkiye'ye ilişkin çok sayıda kitap bulunmaktadır. Her ne kadar bu kitaplardan bir bölümü metodoloji ve içerik açısından kayda değer nitelikte olmasa da mevcut gidişat İran'da bu alanda neşriyatın artacağını göstermektedir.

Sonuç Yerine

İran'ın oldukça eski bir tarihi ve bu tarihin her dönemini kapsayan bir tarihçiliği vardır. Yukarıda bu tarih ve tarihçiliğin modern dönemi belirli bir fikir verecek ölçüde ele alınmıştır. Kuşkusuz konu, burada ele alınandan çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Öyle ki kültürel devamlılıkla siyasal kopuşlar arasında gidip gelen İran'da tarihsel boyutu olmayan bir tartışma yok gibidir. Son yıllarda İran içinde ve dışında yapılan neşriyat ve düzenlenen ilmi toplantılara bakınca, İran tarihçiliğinin hem muhteva hem de metodoloji açısından genişlemeyi sürdürdüğü görülür. Nitekim günümüzde özellikle yeni nesil İranlı tarihçiler, tıpkı dünyanın

---

67. T. Atabaki, *Devlet ve furudestan: Firaz ve furud-ı teceddüd-i amirane der Türkiye ve İran,* Çev. Araş Azizi, Kaknus, Tahran, 2011.
68. Nadir İntihabi, *Nasyonalizm ve teceddüd-hadi der İran ve Türkiye,* Tahran: Negah-e No, 2011; *Din, devlet ve teceddüd der Türkiye,* Hermes, Tahran, 2013.
69. Andrew Mango, *Atatürk,* Çev, Houshmand Dehghan, Payam-e İmruz, Tahran, 2015.
70. Hani Şükrüoğlu [sic.], *Sukut-ı imparatori-yi Osmani ve tevellüd-i cumhuri,* Levh-i Fikr, Tahran, 2016.

diğer bölgelerinde olduğu gibi, tarihçiliğin konvansiyonel alanlarının dışına çıkıp farklı konulara yönelme eğilimindedir. Bu, büyük oranda küresel ölçekte tarihçilikte cari trendlerin etkisiyle olmakta ve bu etki yeni nesil İranlı tarihçileri, Türkiye'dekiler gibi, dışarıda özellikle Batı'da yapılan felsefi tartışmalara çok daha açık hale getirmektedir. Bunun bir yandan, teorik çerçevesi güçlü, ancak araştırma niteliği zayıf çalışmalara yol açmak gibi olumsuz bir sonucu olurken diğer yandan da ufuk açıcı konular üretmek gibi bir faydasının olduğu söylenebilir.

İran'daki tarihyazımı bağlamında tarihyazımı ile "kimlik" ilişkisine de değinmek gerekir. Belki de pek az ülkede, tarihi yeniden yazma ameliyesinde bu ilişki İran'daki kadar baskındır. İran'da, geçmişte ne olduğu sorusu her zaman açık şekilde bugün İran'ın ne olduğu ile bağlantılıdır. Bu nedenle, örneğin Zerrinkub'un ilk defa 1951'de yayımlanan ve İran'ın İslam fetihlerinden sonraki iki yüzyılını konu alan *İki Asırlık Sessizlik* kitabı hala üst üste basılmakta ve tartışılmaktadır.[71] Arapları ve Arap kültürünü milliyetçi bir dille eleştiren bu kitabın basımına, 1979 Devrimi'nden sonra bir süre izin verilmemiş ve nihayet kitap 1999'da tekrar basılınca başına İranlı meşhur mollalardan Murtaza Mutahhari'nin Zerrinkub'un düşüncelerine cevap niteliği taşıyan *İran ve İslam'ın Karşılıklı Hizmetleri*[72] kitabından bölümler konmuştur. Ayrıca, Kesrevi'nin bugün hala çok okunan tarihçilerden biri oluşu onun bugünü de ilgilendiren siyasi fikirlerinden bağımsız düşünülemez. Dahası, yukarıda da ele alındığı üzere, bugün İran'da Tabatabai, Zebakelam ve hatta Ali Şeriati gibi isimlerin İranlılık yahut Şiilik eksenindeki tarihsel metinlerinin bu kadar fazla dikkat çeki olması, tarihin kimlikle olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Zaten İran tarih yazımını irdeleyen kitapların bir bölümüne bakıldığında bu iki olgunun iç içe tartışıldığı açıkça görülecektir.[73]

---

71. Abdü'l-Hüseyin Zerrinkub, *Do karn-ı sukut*, Mihrigan, Tahran, 1951
72. M. Motahheri, *Hidemat-ı mütekabil-i İslam ve İran*. (?),Tahran,1950.
73. Bu bağlamda çok eser varsa da şu iki çalışma örnek gösterilebilir: Mohamad Tavakoli-Targhi, *Teceddüd-i bumi ve baz endişi-yi tarih* (Yerel Modernite ve Tarihi Yeniden Düşünmek), Neşr-i Tarih, Tahran, 2003; Ed. T. Atabaki *Iran in the 20th Century: Historiography and Political Culture* (20. Yüzyılda İran: Tarih Yazımı ve Siyasal Kültür), Londra: I. B. Tauris, 2009. Bu tartışmaların özellikle siyasi boyutlarına ilişkin ufuk açıcı bir çalışma için bkz. Shireen T. Hunter, *Iran Divided: The Historical Roots of Iranian Debates on Identity, Culture, and Governance in the Twenty-First Century*

Son olarak, İran tarihçiliğinin kabuk değiştirmekte olduğunu söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar bu metinde daha ana akım temalar üzerinde durulmuşsa da İran'da sosyal tarih, yerel tarih, çevre tarihi ve sözlü tarih gibi çeşitli alanlarında yapılan çalışmaların artmakta olduğu görülüyor. Ülkede son dönemlerde yaşanan çevre sorunlarının da tarihyazımına etki ettiği ve edeceği aşikârdır. Nitekim son yıllarda İran tarihçiliğinin teorik boyutlarına ilişkin yapılan tartışmaların gerek telif gerekse de tercüme eserler marifetiyle da arttığı görülmektedir. Bu tür tartışmalara çok daha erken giren Türk tarihçiliğinin İran'da yapılan tartışmalara büyük katkısı olabilir.

Diğer yandan, yukarıda da değinildiği üzere Kacarların hükümran olduğu 19. yüzyıldaki ıslahat çabalarından 1. Pehlevi döneminin Batılılaşma hamlelerini kapsayacak şekilde, İran tarihçileri arasında modernleşmenin fikri boyutuna dair yapılan tartışmalar da Türk tarihçiliğine katkı sağlayacak niteliktedir. Bu nedenle, iki ülkedeki tarihyazımları arasında inşa edilecek diyalog kanalları, yalnızca ülkemizdeki İran çalışmaları açısından değil, genel anlamda tarih yazımı için son derece faydalı olacaktır. Her halükârda, neşredilen kitaplar, makaleler ve lisansüstü tezleri İran'da tarihçilik alanında kayda değer bir canlılık olduğunu göstermektedir. Bu canlı ortamda, bir yandan kısmen daha genel kısmen de İran'a has siyasi ve içtimai nedenlerle sürekli önemini koruyan belirli temalar tartışıldığı gibi bir yandan da yeni ufuklar açılmaktadır. Kuşkusuz, diğer bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi tarih tartışmalarına da yönü, soyut düşüncelerden çok hayatın akışında olup bitenler tayin etmektedir.

Genç bir nüfusa sahip, eğitim düzeyi de oldukça yüksek 83 milyonluk İran, hemen anlamda dinamik bir süreçten geçmekte ve her yerde olduğu gibi bu ülkede de geçmişte ne olduğu yaşanan süreçleri anlamak için önem arz etmektedir. Carr ile başlayan bu yazıyı yine ondan bir alıntı ile bitirmek gerekirse, "*Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek tarihin sonsuz zinciri içinde birbirlerine bağlıdır.*"[74] İran tarihyazımındaki tartışmalarda bu bağlantı bariz şekilde görülebilir.

(Bölünmüş İran: İran'da Yirmi Birinci Yüzyıldaki Kimlik, Kültür ve Yönetişim Tartışmalarının Tarihsel Kökenleri), Rowman & Littlefield Publishers, Londra, 2014.

74. Carr, *What is History*, s.134

Çin'de Tarihçiliğin Gündemi

Kürşat YILDIRIM
İstanbul Üniversitesi

Çin'de köklü bir tarihçilik geleneği vardır. Hatta Çinliler kadar ayrıntılı ve istikrarlı tarih yazmayı/kaydetmeyi becerebilen bir başka milleti daha söylemek zordur. Bununla birlikte Çin'de tarihçilik, imparatorluk devrinin kapanmasından sonra yeni bir döneme girmiştir. Çin anakarasında modern tarih yazıcılığı bazı aşamalardan geçmiştir. Yazımızın konusu olan 2000'lerden sonraki tarih yazıcılığını anlayabilmek için Çinli tarihçilerin tecrübe ettikleri bu dönemlerden kısaca bahsetmek lazımdır.

Çin'de 20. yüzyılın başlarında geleneksel tarihçiliğe eleştiriler yapılmaya, yeni bakış açıları önerilmeye başlandı. İmparatorluk devrinin bitmesinden, 1912'de cumhuriyetin kurulmasından sonra dile getirilen bu ilk düşünceler; Çin'deki karmaşa, Japon işgali, içerideki siyasi mücadeleler gibi sebeplerle ve düzenli bir akademik hayatın ve neşriyatın olmayışından kaynaklanmak üzere gerektiği gibi yaygınlaşamadı.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasından sonra sosyalist toplum ve devlet düzenini tesis etmede tarih, bir aygıt olarak kullanıldı. Tarih yazıcılığı böylece 1980'lerin başına kadar Çin tarihini dönemlere ayırma, feodal yapılar, köylü isyanları, etnik Çin kimliği olan Han milli kimliğinin şekillenmesi, kapitalizmin doğuşu gibi konulara yoğunlaştı. Tarihçilikte çok katı bir Marksist tutum sergilendi, sürekli Çin'de tarih boyunca ezilenler üzerinde duruldu. Bunun yanında hem geleneksel tarihçilik hem de

Batı kökenli modern tarihçilik küçümsendi. Devrimci paradigma, modernliğe ve modern değerlere çok sert eleştiriler getirdi, Çin halkının sosyal iç dinamiklerini kutsallaştırdı. Bu devirde tarih yazıcılığında tarihi olay ve gerçeklere, mevcut siyasi yapıyı meşrulaştırmada aktif rol biçildi.

1976'da yıkıcı olduğunu düşündüğümüz Kültür Devrimi'nin sona erdirilmesi, akabinde Çin devletinin ve toplumunun açılımı ve dönüşümü tarihçiliğe de yansıdı. 1949'dan önce temelleri atılan bazı görüşler dillendirilmeye, Batıdan çeşitli yaklaşım, metot, bakış açıları ithal edilmeye başlandı. Tarih yazıcılığında köklü değişiklikler meydana geldi. 1980'lere kadarki 30 yıllık tarihçilik tamir edilmeye, toplumunun ihtiyacını karşılayacak bir şekle sokulmaya başlandı. Tarihçiler Çin'in gelenekleri, kültürü, Çin tarihinin temel dinamikleri ile barıştılar. Modernleşmede nedenler ve aşamalar incelendi. Kültür tarihi üzerine devasa bir külliyat oluştu. Yine 1990'larda yavaşlayan bu akımının yanı başında sosyal tarih, bölgesel tarih ve bunların türlü formları görülmeye başlandı. Siyasi tarih, tarihi antropoloji gibi yaklaşımlar ve çeşitli tarihçilerin birbirlerine verdikleri cevaplar, yaklaşımlardaki açıkları kapatma çabaları ve farklı disiplinlerden yararlanma ihtiyacı, bizatihi iktidarın politikaları ve müdahalesiyle Çin'de tarihçilik yeni bir döneme girdi.

Post-Modernist Tarih

Her ülkede olduğu gibi Çin'de de tarih çalışmalarının gelişimini ve dönüşümünü ekonomik, siyasi, sosyal geçişlerin ve yine düşüncedeki ilerlemelerin bir ürünü olarak görmek lazımdır. Çin'in yeni sanayileşmiş bir ekonomi olarak ortaya çıkışıyla, 1950'lerdeki ve 60'lardaki Batı modernleşmesi paradigmasının devrimci paradigma üzerindeki zaferinden bahsedilmeye başlandı ki aynı zamanda modernleşme teorileri yeniden canlandı. Modernleşme tarihçiliğinin yükselişi, esasında Çinli tarihçilerin Kültür Devrimi'ne bir cevap ve Maocu sosyalizmden kapitalist pazar odaklı reformun bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Modası geçmiş devrim anlatılarının tatmin etmediği tarihçiler, 19. ve 20. yüz-

yıllarda Çin'in ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi modernleşmesi üzerine çalışmaya başladılar.[1] Bundan önce Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'lere kadar Çin tarihi, sınıf mücadelesi teorisi çerçevesinde ele alındı. Bu teori özellikle modern Çin'in, Çin halkının emperyalizme ve feodalizme karşı mücadelesinin anlatımında geniş bir uygulama alanı buldu. Ülkenin bağımsızlığının ve sosyal gelişiminin ele alındığı devrimci tarih paradigmasını ortaya çıkaran modern Çin tarihi için geçerli oldu. 1980'lerden sonra, Çin'in hızla modernleşmesiyle, modern dönemi inceleyen tarih araştırmalarında yeni bir modernleşme paradigması şekillendi.

Post-modernist tarih denilebilecek bu görüşün esasları şöyle özetlenebilir:[2] Sosyal değişimin nihai amili sınıf mücadelesinden çok toplumdaki üretici güçlerinin gelişimidir. Dünya tarihinde esas olan, modernlik öncesi tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçiştir; böylece Çin'in Afyon Savaşı'ndan beri karmaşık dönüşümleri ve iniş çıkışları, gelenekten modernliğe ana temasının merkezinde yer alır. Haklı olarak denildiği gibi modernleşme paradigması, sadece devrimci tarih paradigmasına tepki değildir, aynı zamanda geniş perspektiften bakan Çinli tarihçilerin ulaştığı bir neticedir.[3] Buna karşılık dünya tarihi alanında kendisini göstermiş bazı Çinli araştırmacılar ise dünya tarihindeki modernleşme paradigmasına vurgu yapmakta, bunun devrimci tarih paradigmasından daha genel bir tutum olduğu üzerinde durmaktadırlar. Onlara göre bu iki paradigma arasındaki çatışma, her ne kadar modern Çin tarihi ile dünya tarihi arasındaki ilişkinin umlanmasında farklılıklar doğurursa da nihayetinde bu iki paradigma birbirine karşı değildir, birbirine paralel yürüyebilir veya birbirini tamamlayabilir.[4]

Çinli tarihçiler modernleşmeye, çoğunlukla devrimci tarih

---

1. Huaiyin Li, "From Revolution to Modernization: The Paradigmatic Transition in Chinese Historiography in the Reform Era", *History and Theory*, XLIX/3, 2010, s. 338; Arif Dirlik, "Modernity as History: Post-revolutionary China, Globalization and the Question of Modernity", *Social History*, Cilt: XXVII, Sayı: 1, 2002, s. 16-39.
2. Yu Heping, "Xiandai Hua Yanjiu yu Zhongguo Lishixue de Chuangxin", ("Çin Tarih Yazıcılığında Modernleşme Çalışmaları ve Yeni Akımlar"), *Shanghai Jiaotong Daxue Xuebao*, Sayı: 3, 2002, s. 36-40.
3. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 46.
4. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 46.

paradigmasındaki katı tutumlardan kaynaklanmak üzere sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunu geleneksel Çin kültürünün güvenliğini tehlikeye atan bir gelişme olarak görenler[5] olsa da Luo Rongqu gibiler, modernleşme paradigmasının modern Çin tarihi için bir tehdit teşkil ettiğini onaylamakla birlikte bunu ret etmek yerine devrimleri içeren bir kabul edişi savunmaktadır.[6] Zhang Haipeng ise modern Çin tarihi araştırmalarında sadece devrimci tarih paradigmasıyla hareket edilmemesi ve sosyal-ekonomik gelişme, sosyal değişimler, devrimcilere karşı tepkiler gibi konuları araştırırken modernleşme paradigmasından yararlanılması gerektiğini söylemektedir. Zhang'a göre esasında hem devrimci tarih paradigması hem de modernleşme paradigması Çin tarihini statik ve pasif, dışarıdan uyandırılmak için bekleyen bir öğe olarak görmektedir. Tek farklılık, devrimci paradigmanın pasif bir reaksiyonu, modernleşme paradigmasının ise aktif kucaklamayı vurgulamasıdır. Yazara göre ikisi de Çin tarihinin monistik yeniden inşasını isteyen, Çin tarihinin aracılığını ve özgüllüğünü görmezden gelen "yüce anlatı"lardır. Üstelik bu tür yüce anlatılar arkasında, üstü kapalı mitolojik ve siyasi inşalar gizlenir. Bu ise tarihçileri kör eder, nihai gerçeği aramalarının önüne set çeker. Bazı Çinli tarihçiler bu arka plana karşı çıktılar, XX. yüzyılın sonlarındaki "yüce anlatı"lara sert itirazlarda bulunarak Çin tarihini yeniden ele almak için post-modernist tarih yaklaşımını şekillendirdiler. Hızlı bir şekilde, geleneklerin icadı, bilginin tekrar üretimi, araştırma analizi, tarihi hafıza, aşağıdan tarih vb. gibi terim, konu ve yaklaşımlarla, Yeni Sosyal Tarih veya Yeni Tarih gibi yaklaşımları tetiklediler. Bu arada, post-modernist tarihi meşrulaştırma çabaları da göze çarpmaktadır. Mesela bazı tarihçiler, post-modernist tarih ile geleneksel Çin tarih yazıcılığı arasında doğal bir yakınlık olduğunu öne sürmektedirler. Onlar bu görüşlerini temellendirmek için, tarih çalışmasına bir metinler arasılık olgusu olarak bakan post-modernist tarihin numunelerini, Qing Sülalesi tarihçisi Zhao Yi'de ve onun *Yirmi İki Standart Tarih Üze-*

---

5. Zhao Yingchen, "Quanqiu Hua Beijing Xiade Zhongguo Wenhua Anquan", ("Küreselleşmenin Arka Planına Karşı Çin Kültürünün Güvenliği"), *Lanzhou Xuekan*, Sayı: 6, 2004, s. 27-36.
6. Luo Rongqu, "Zouxiang Xiandai Hua de Zhongguo Daolu", ("Modernleşmede Çin'in Yolu"), *Xiandaihu Xinlun Xupian: Dongya yu Zhongguo Xiandaihua Jincheng*, Beijing, 1997, s. 102.

rine Notlar (Nian Ershi Zhaji) adlı eserinde aramaktadırlar. Yine, Qing imparatorları Qianlong ve Jiaqing devirlerinde görülen tarihi metin kritiğini post-modernist metin umlama ve günümüzdeki pozitivist tarihçinin arşivlere yaklaşımı ile karşılaştırılmaktadırlar. Bununla birlikte Zhang Xupeng, Çin'de modernizmden post-modernizme geçiş paradigmasının gerçekleşmediğini ancak, Yeni Sosyal Tarih ve Yeni Tarih taraftarlarının başlattığı post-modernizmin, Çin tarihi çalışmalarında özlü değişiklikler meydana getirdiğini söylemektedir.[7] Son olarak Yang Nianqun'a göre geleneksel toplumu, kamu hafızasını ve günlük hayatı sosyoloji, antropoloji, tarih veya bunların çeşitli kombinasyonlarını kullanarak yeniden inşa etmek üzere sarf edilen çeşitli çaba ve motivasyonlar arasında, post-modernist teoriler eleştirme gücüyle öne çıkmaktadır. Bu türde araştırmada, kamu şuurunun şekillendirilmesi için siyasi ideolojinin nasıl kurulacağına dair tasvirler yapılır. Böylece post-modern tarihin hem devrim tarihi hem de modernleşme anlatılarına üstün gelme ihtimali söz konusudur.[8]

Yeni Sosyal Tarih

Çin tarih yazıcılığında 1980'lerden beri Batıdaki sosyal-ekonomik tarih teorisyenlerinden yapılan iktibas ve edinilen ilhamlarla bazı sentezlere ulaşılmıştır. Böylece 2000'lerden sonra Yeni Sosyal Tarih yaklaşımı şekillenmiştir. Bu yaklaşımın öncüsü Çin Renmin Üniversitesi'nden Yang Nianqun'un, bir teori ithal ederek Çin toplumuna uygulamaya çalışmasıyla yeni bir anlayış gelişmiştir. Yazar, teorik ve ampirik araştırmaları bütünleştirmek üzere tarih araştırmalarında Robert K. Merton tarafından geliştirilen "Orta Menzilli Kuram"a (Middle Range Theory) başvurmayı önermektedir. Qing Çin'indeki dönüşümler üzerine görüşler ile 1980'lerden sonraki ampirik araştırma ilgileri arasında bağlar kuran Yang'ın Orta Menzilli Kuram'a başvurma isteği, nihayetinde "Yeni Sosyal Tarih" adı altındaki derlemesinde somutlaşmıştır.[9] Bu

7. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 47-48.
8. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 48.
9. Yang Nianqun (Ed.), Zhongceng *Lilun: Dongxifang Sixiang Huitong Xia de Zhongguo Shi Yanjiu*, (Orta Menzilli Kuram: Doğu ve Batı Düşüncesi Arasında Çin Tari-

derlemede kendisi dâhil on Çinli araştırmacının makalelerine yer verilmiştir. 1990'ların sosyal tarih çalışmalarının 1980'lerinkinden problematik ve metodolojik bakımdan farklı olduğunu söyleyen Yang, Çin'deki yeni kuşak tarihçilerin çok disiplinli yaklaşımları kavrayacağını, Orta Menzilli Kuram'ın tetiklemesiyle yeni analitik eserlerin geliştirileceğini düşünmektedir. Yeni Sosyal Tarih başlığı altında Yang ve yine Zhao Shiyu tarafından dile getirilen bu görüşler zamanla karşılık bulmuştur. Yeni Sosyal Tarih'in önceki Sosyal Tarih yaklaşımından en önemli farkı; öncekinde birbirine benzemez ve uyuşmaz teorilerin, ilgilerin, metotların, fikirlerin tek bir Sosyal Tarih başlığı altında toplanmasıdır.[10] Merton'un çizdiği çerçeve Yeni Sosyal Tarih'te bu birliği sağlamaya yardımcı olmuştur; bunlar genel olarak modernist teorilere ve toptancı tarih yazımına itiraz ederler, soyut kuramlar arasındaki boşluğu doldurmayı ve toplumdaki gözlenebilen tüm somut değişiklikleri tarih çalışmasında kullanmayı hedeflerler.

Yang Nianqun'a göre Yeni Sosyal Tarih, sosyal tarih üzerine araştırmalarda post-modernist teorilerin ışığında modernist araştırmayı yıkmıştır. Özel bir analiz metodu taşıyan bu yeni yaklaşım, çeşitli modernist varsayımlardan ve onların tarih araştırmasındaki hâkimiyetinden daha ileri giderek tarih metnini örmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşımdaki bir diğer öncü olan Sun Jiang'a göre ise Yeni Sosyal Tarih'in bütün bir tarihi inşa etme tutkusunu bırakması, tarihi epistemolojinin bir dönüşümünün farkına varması, post-modernist / post-yapısalcı metin umlaması ve post-modernist rasyonelliği ve metodu benimsemesi, post-modernist tarih anlatımında daha önce hiç görülmemiş bir alan açmıştır. Sun Jiang'ın anlayışında, Yeni Sosyal Tarih'in hedefi post-yapısalcı tarihçilikle bir ittifak kurmaktır.[11]

Yeni Sosyal Tarih teorisyenlerinin kavramları, görüşleri Batıdan tercümedir. Bu yüzden onların görüşleri, Çinceden çok İngilizce yazılarda açıkça anlaşılabilmektedir. Çincede karşılık olarak üretilen kavramlar henüz tam yaygınlaşmamıştır. Bununla birlik-

---

hi), Renmin Yayınevi, Shanghai, 2001.

10. May-bo Ching, "Chinese History in China: The State of the Field (1980s-2010s)", *A Companion to Chinese History*, Ed. Michael Szonyi, Hoboken, 2017, s. 31.

11. Zhang Xupeng, "The Characteristics and Trends of Historical Writing in the People's Republic of China since 1978", *Historein*, Cilt: XIV, Sayı: 1, s. 47-48.

te Çin'in 1980'lerden sonra Batıya açılmasının çok önemli bir sonucu olarak, tarihçiler yeni teorileri ve metotları öğrenmişlerdir. Mesela Çin'de yakın zamanlarda Yeni Sosyal Tarih çerçevesinde yapılan "kadın çalışmaları", doğrudan Batıda yapılan ve "feminizm", "post-modernizm", "post-yapısalcılık" gibi kavramları içeren çalışmaların iktibasının ürünüdür ama, yeni teoriler, metotlar, kavramlar Çin'in geleneksel tarih yazıcılığıyla birleştirilmiş ve Yeni Sosyal Tarih'te çok önemli ilerlemeler sağlanmıştır.[12]

Buna karşılık Yeni Sosyal Tarih'e sert eleştiriler de yapılmıştır. Eleştirenlerden biri olan Zhang Xupeng'a göre Yeni Sosyal Tarih'i nizami bir akademik okul olarak adlandırmak biraz zordur, çünkü araştırmacılar bu şemsiye altına çok farklı geçmişlerle gelmişlerdir, yaklaşımları ve metotları büyük oranda melezdir. Bu yüzden Zhang'a göre Mikro Tarih, Yeni Kültür Tarihi, Tarihi Antropoloji gibi yaklaşımların hepsi çeşitli düzeylerde belirsizlikler taşımaktadır. Yazarın düşüncesine göre son yıllarda artan belirsizleşme üzerine Yeni Sosyal Tarih, daha belirsiz ve daha melez yeni bir yaklaşımla kendisini diğer okullardan ayırmak istemektedir. Yine Yeni Sosyal Tarih, bir araştırma paradigmasından çok bir araştırma perspektifidir ve hatta şimdi Yeni Sosyal Tarih taraftarlarının hedefi post-modernist bir yıkımdır.[13] Bu yaklaşıma yönelik bir başka eleştiri ise mesela kadın araştırmalarında modernlik öncesi dönemde aile hayatına, evliliğe, doğuma, cinselliğe odaklanılması ama kadının toplumdaki rolünün, işinin, eğitiminin, dini hayatının ihmal edilmesidir. Yine bu yaklaşıma etnik Çinli (Han) merkezli olduğu ve Çin'deki diğer etnik topluluklara eğilmediği yönünde itirazlar yapılmaktadır.[14]

Bölgesel Tarih

Çin tarih yazıcılığında 1990'larda yaygınlaşan Bölgesel Tarih, esasında daha gerçekçi bir sosyal-ekonomik tarih disiplini geliştirmiştir. 1980'lerin başında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Milli Sosyal

---

12. Shuo Wang, "The "New Social History" in China: The Development of Women's History", *The History Teacher*, Cilt: XXXIX, Sayı: 3, 2006, s. 319.
13. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 47.
14. Shuo Wang, "The "New Social History" in China, s. 321.

Bilimler Fonu, ülke çapında zaman (dönemlendirme) ve mekân (bölgesel yaklaşım) olarak iki boyutta Çin sosyal-ekonomik tarihi çalışmalarını başlatmıştır. Mekân yaklaşımı, stratejik önem taşıyan farklı bölgeleri inceleyen birbiriyle bağlantılı üniversitelerden tarihçiler tarafından yürütülmüştür. Nihayetinde, Jiangnan'daki (aşağı Yangtse Irmağı bölgesi) çalışmalar Nanjing Üniversitesi; Fujian'dakiler Xiamen Üniversitesi; Guangdong'dakiler ise Guangzhou'daki Sun Yat-sen Üniversitesi tarafından üstlenilmiştir. Bu süreçte Jiangnan'ın ele alınmasını araştırmacılar, Çin sosyal-ekonomik tarihinde Jiangnan'da kapitalizmin doğuşu ile ilişkilendirmektedirler. Böylece devlet destekli Bölgesel Tarih yaygınlaşmaya başlamıştır. Bölgesel Tarih'i savunanların en önemli gerekçesi, herhangi bir konunun yerel düzeyde daha çarpıcı ölçüde ele alınabileceğidir. Yeni Sosyal Tarih gibi bu yaklaşım da dışarıdan bir teorinin ithal edilmesiyle Çin'de yaygınlaşmıştır. Amerikalı antropolog G. William Skinner'in, kendi geliştirdiği "Merkez Yerin İç İçe Altıgen Modeli Teorisi"ni (the Nested Hexagonal Models of Central Place Theory) pazar sistemini analiz etmek üzere Sichuan'a uygulaması, Bölgesel Tarih'e ilgi duyan Çinli tarihçiler için önemli bir ilham kaynağı oldu. Skinner'in araştırması Çin'de ilk kez 1980'lerin başında tanındı; "Marketing and Social Structure in Rural China" adlı kitabı ise 1998 yılında Çinceye tercüme edildi. Skinner'in Çince tercümesi üzerine Bölgesel Tarih çalışmaları daha da hızlandı. 1998'den 2014'te kadar, bölgesel Çin tarihi üzerine, Skinner'in eserini referans gösteren 150'den fazla makale yayınlandı; Skinner'in metodunu inceleyen, tanıtan sayısız ders, çalıştay, seminer, konferans yapıldı.[15] May-bo Ching'a göre bu yayınlar içinde "Skinner Modeli"ni eleştirenler çıktı ise de bunlar Skinner'in hesapladığı pazar sayıları, makro bölgeler arasındaki sınırların farklı çizimleri, önerilen modellerin gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği gibi konularla uğraştılar. Wang Qingcheng (2004) ve Shi Jianyun (2004) gibi araştırmacıların ayrıntılı incelemeleri dışında Çin sosyal biliminde model oluşturmanın ne demek olduğu bu tartışmalarda gereği gibi anlaşılmadı. Çinli araştırmacılara göre yakın zamanlarda sosyal ve ekonomik tarih için Bölgesel Tarih'e başvurarak ulaşılan yenilikler, Skinner'in pazar sistemi

15. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 32, 33.

ve makro bölge modellerinin bir yansımasıdır. Bölgesel Tarih'te bilhassa Fujian ve Guangdong'da çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Zheng Zhenman Fujian'deki Putian düzlükleri üzerine yaptığı çalışmalarla Kuzey Song'dan (960-1127) Qing (1644-1911) devrine kadarki uzun tarihi süreçte toplumsal sistem katmanlarının yerel kimlikleri ve yerel işlerin yönetimini nasıl şekillendirdiğini gösterdi (1997). Zheng analizine çeşitli şekillerdeki yerel örgütleri, tapınakları, sulama birimlerini, türbeleri, şecere örgütlerini, köy teşkilatlarını vb. dâhil etti. Chen Chunsheng ise 2006 yılında yayınladığı araştırmasıyla Doğu Guangdong'da Han Irmağı deltasında, XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Hakka halkının kimliğindeki gelişimi aşama aşama gösterdi. Genel olarak kabul ettiği gibi Bölgesel Tarih, Skinner'in modelinin değiştirilmiş hâlidir. Çinli tarihçiler bu yaklaşımda, pazar yapısına ve daha büyük psikolojik ve sosyal-ekonomik bir sistemin şekillenmesini sağlayan ve diğer sosyal yapılara ve hiyerarşik yönetim sistemlerine baktılar, yine devlet politikalarının pazar sistemleri boyunca uygulayışına eğildiler. Böylece Amerikalı antropolog tarafından klasik ekonomi temelinde geliştirilen modeller, belli bölgelere yoğunlaşmış Çinli tarihçiler için önemli bir başvuru kaynağı oldu. Bölgesel Tarih'e de bazı eleştiriler getirildi; buna göre tüm çalışmaların Bölgesel Tarih şemsiyesi altında sıkıştırılması, çeşitli araştırma sorunlarını ortaya çıkardı ki bunlardan en önde geleni çoğu araştırmacının sadece bölgesel özellikleri saymakla yetinmesidir. Bazılarına göre bunlar, Çin genel tarihi metinlerinin yerel nüshalarından başka bir şey değildir ve Çin tarihini bir bütün olarak umlamaya çok az katkı sağlamaktadır.[16] Bölgesel Tarih de doğrudan yabancı bir teorinin ürünü olduğu için Çinceye sonradan eklenen kavramlarla doludur. Bu yaklaşımın Çin kavramlarıyla sistemli bir izahını Zhao Shiyu bir kitapla ortaya koymuştur.[17]

---

16. May-bo Ching, *a.g.e.*, 33.
17. Zhao Shiyu, *Xiao Lishi yu Da Lishi: Quyu Shehui Shi de Linian, Fangfa yu Shijian*, ("Küçük Tarih ve Büyük Tarih: Bölgesel Sosyal Tarihin İlkeleri, Metotları, Pratikleri"), Beijing, 2006.

Tarihi Antropoloji

Çin anakarasındaki tarih yazıcılığında yakın zamanlarda öne çıkan bir başka yaklaşım, Tarihi Antropoloji'dir. 1980'lerin başında, Hong Kong ve Taiwan'dan antropologlar ile Fujian ve Guangdong'dan tarihçiler arasında kurulan yakın bir işbirliğiyle bu iki disiplini birleştiren yaklaşımın temellerinin atıldığı söylenebilir. İşbirliği sürecinde, 1980'lerin ortalarında, Yale Üniversitesi'nden Helen Sui ve Hong Kong Çin Üniversitesi'nden David Faure, Sun Yat-sen Üniversitesi'nin birkaç tarihçisiyle beraber çalışmak üzere Guangzhou'ya gittiler, İnci Nehri Deltasında (Zhusanjiao) etnografik saha araştırmasına çıktılar. Aynı devirlerde, 30'dan fazla tarihçi ve antropologun katıldığı, Xiamen Üniversitesi ve Academia Sinica Etnografi Enstitüsü işbirliğinde "Minnan ve Taiwan Kültür ve Toplumu Üzerine Karşılaştırmalı Çalışmalar" başlıklı proje başlatıldı. Bu yıllarda Çin anakarasında antropoloji bölümü sadece Sun Yat-sen ve Xiamen Üniversitesi'nde vardı. 1991-1993 yıllarında Guangdong ve Fujian grupları, Chen Chinan koordinatörlüğünde "Güney Çin'de Çinlilerin Geleneksel Sosyal-Kültürel Şekillenmesi Üzerine Çalışmalar" başlıklı bir proje yaptılar. Bu projeden sonra Çin'de pek görülmeyen Tarihi Antropoloji, 2000 yılından sonra kurumsallaştı. Bunu sağlayan gelişme ise devletin yeni sosyal bilimler siyaseti oldu. Çin anakarasında 1999 yılı, sosyal ve beşeri bilimlerin gelişiminde dönüm noktası oldu. Çin hükümeti, Milli Eğitim Bakanlığı üzerinden sosyal ve beşeri bilimlere büyük maddi destekler verme kararı aldı, böylece farklı üniversitelerde kurulan merkezi araştırma enstitülerine büyük kaynaklar aktarılmaya başlandı. Çin'de 1999 yılından beri, 150'den fazla merkezi araştırma enstitüsü kuruldu. Sun Yat-sen Üniversitesi'nin kurduğu "Tarihi Antropoloji Merkezi", Milli Eğitim Bakanlığı tarafından merkezi enstitülerden biri olarak kabul edildi. Bunu zincirleme gelişmeler takip etti. 1980'lerde henüz çok yeni, yabancı olarak görülen Tarihi Antropoloji, artık yaygın bir yaklaşım hâline geldi. 2000 ile 2014 yılları arasında Çin anakarasında başlığında "tarihi antropoloji" ifadesi bulunan 170 makale yayınlandı. Bunlar arasında ampirik çalışmalar da vardır. Yaklaşımın Çin'de kurumsallaşması sürecine Xu Jiexun (2001), Zhang Xiaojun (2003), Wang Mingming (2007), Zhang Peiguo (2013) gibi

tarihçilerin çalışmaları önemli katkılar sağlamıştır.[18]

Çin'de Tarihi Antropoloji yaklaşımını başlatanlardan biri olan Helen Sui, tarihe kopukluk ve karşıtlık barındıran bir devamlılığı ifade eden doğrusal olmayan şartlarda baktığını söylemektedir. O'na göre olaylar sayısızdır ama onlar nasıl olu sa farklı becerilerden gelen insanlar tarafından tarih olarak seçilir, hatırlanır, kaydedilir ve umlanır. Gelenek ise geçmişin bir öğesi değildir, farklı paydaşlar tarafından günümüz için icat edilir[19]. Bir başka yazısında Helen Sui, yerelliği yereller arası güçlerle birleştirmek üzere analitik umlar yapmakta, tarihi faktörlerin gerçekliği veya hayaliliğini sorgulamakta ve bunları Çin'in 20. yüzyılın ortalarına kadarki uzun tarihinde birliği ve farklılığı anlamayla ilgili görmektedir. Merkez ile yoğun bir kimlik kazanma ama bunu kültürel değerlerin ve pratiklerin köklü bir bölgesel farklılığıyla gerçekleşmesi üzerinde durmaktadır.[20] Görülebileceği gibi aslında 1980'lerden itibaren böyle bir yaklaşımın gelişmesi, Çin'deki etnik azınlıkların geleneksel kültürleri üzerine çalışmalarla yakından ilgilidir. Bu ise modernleşme sürecinde azınlık bölgelerinde ortaya çıkan yeni durumu ve problemleri araştırmaya yönelmekten doğmaktadır.[21]

Çinli araştırmacılara göre Çin'de Tarihi Antropoloji, tıpkı Sosyal Tarih gibi öncüleri olan ve tekrar canlandırılan bir yaklaşım veya paradigma olarak görüldü. Tarihi Antropoloji Merkezi'nin ilk müdürü Chen Chunsheng ve arkadaşları akademik miraslar bıraktılar. İki sosyal-ekonomik tarihçi Fu Yiling ve Liang Fangzhong'ın çabalarına ilave olarak, Guangzhou'da Fu Sinian tarafından kurulan Academia Sinica'daki "Filoloji ve Tarih Enstitüsü" (adı sonraları "Tarih ve Filoloji Enstitüsü" olarak değiştirildi), Sun Yat-sen Üniversitesi'nde Gu Jiegang, Rong Zhaozu, Zhong

---

18. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 34.
19. Helen Siu, "Historical Anthropology-A View from "South China"", *Medieval Worlds*, Sayı: , 2015, s. 43.
20. Helen Siu, "Key Issues in Historical Anthropology: A View from "South China", *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, Sayı: 13, 2014, s. 178. Ayrıntılı bilgi için şu makaleye bakınız: Helen Siu, "Fansi Lishi Renlei Xue", ("Tarihi Antropoloji Üzerine Düşünceler"), *Lishi Renlei Xue Xuekan*, Cilt: VII, Sayı: 2, s. 105-137.
21. Mingxin Liu, "A Historical Overview on Anthropology in China", *Anthropologist*, Cilt: V, Sayı: 4, 2003, s. 221.

Jingwen tarafından yürütülen folklor çalışmaları, İnci Irmağı Deltasının kayıkçı halkı arasında sosyal araştırmalar yapan sosyolog Chen Xujing (Lingnan Üniversitesi), etnografik çalışmalar yapan etnolog Yang Chengzhi ve güneybatıda azınlıklar üzerine çalışan Jiang Yingliang'ın çalışmaları önemli katkılardır. May-bo Ching, Chen ve arkadaşlarının ortaya koyduğu problematik ve yaklaşımların gerçekte 1920'lerde doğan çok disiplinli çeşitli akademik paradigmaların bir devamı olduğunu vurgulamaktadır. Böylece yazara göre klasik vesika metotları, saha gözlemleri, sahada toplanan metinler ve sözlü kaynakların harmanlanmasıyla, Çinli tarihçiler yerel kaynak malzemelerinin ve yerel bilginin kavranması için analitik araçlar geliştirecekler, benzer çabaların artmasıyla Çin tarihine yeni umlar getireceklerdir. Görüldüğü gibi tarih ve antropolojinin işbirliği temelde, İnci Irmağı Deltasında tarihçiler ve antropologların ortak çalışmalarıyla kendisini göstermiştir. Bu işbirliğinin nasıl olacağı ve tarihçinin bu sentezden nasıl yararlanacağı ise Liu Zhiwei'yin çalışmalarında görülebilir. Yazılı malzemelerin toplanmasına ve okunmasına alışkın olan Liu, Helen Siu ile sahada topladığı sözlü kaynaklar karşısında önceleri ne yapacağını bilememişti. Etnografi tecrübelerinin gitgide artmasıyla, metinlerde çok sayıda karşıtlığın (toprak sahibi ve kiracı, büyük soylar ve alt tabaka haneler, yabancılar ve yerliler, Han ve Dan etnik kategorileri vb.), belirsizliğin ve akışkanlığın farkına varmıştır. Siu tarafından bildirildiği gibi, içeride yapılan tanımlamalar ile dışarıdakilerin yaptığı tanımlamalar arasında daima zıtlık göze çarpar. Liu'ya göre bu tür karşıtlıkların şekillenmesinin araştırılması; yerel düzeyde uzun süreçli fizyografik değişikliklerin tarihini, güç ve kaynaklara erişme mücadelelerini, devlet politikalarına karşı tepkileri, çeşitli dini geleneklerin umlanmasını ve benimsenmesini, edebi görüşleri göstermektedir. May-bo Ching'e göre Sosyal Tarih'i önemsiz ve Bölgesel Tarih'i parçalı olarak değerlendirenler, Tarihi Antropoloji'yi de mikro düzeyde saha araştırmasıyla çok uğraşan bir yaklaşım şeklinde görebilirler. Tarihi Antropoloji ile meşgul olanlar zaman zaman nihai hedeflerinin Çin'in ve Çin tarihinin bir bütün olarak anlaşılması olduğunu bildirseler de onları eleştirenler araştırma sürecinde "Çin'in kaybolması"ndan endişe

ettiklerini vurgulamaktadırlar.[22]

"Çin Rüyası", "Tianxia" (Göğün Altı), "Bir Kuşak Bir Yol"

Xi Jinping, 2012 yılının Kasım ayında Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak iktidara geldikten sonra "Çin Rüyası" sloganını kullanmaya başladı. İlk kez 2008 Beijing Olimpiyatları'nda duyulan bu slogan, medyada ve özellikle devlet propagandasında hızla yayıldı, partinin ideolojik organlarında, akademik yayın ve konferanslarda yaygınlaştı. Araştırmacılara göre resmi Çin anlatısında zenginlik ve gücü ifade eden bu "rüya", parti devleti liderliğinde Çin geleneklerini de içermek üzere Çin karakterli bir sosyalizm için öne sürülmüştü. Barmé-Szonyi'ye göre bir bilim olarak tarih, Çin Rüyası için en az üç bakımdan merkezdedir. İlk olarak, Xi'nin dediğine göre tarih, Çin Rüyası için önemlidir, çünkü sadece tarihi akılda tutarak gelecek doğru kurulabilir. İkinci olarak, tarih diğer tarihi rüyalar için karşı durma ve ret etme inşa eder. Son olarak, "Çin Rüyası" için tarih önemlidir, çünkü bunun özü bir tarih anlatımıdır. Rüya, uzun bir tarih sürecidir, "Çin halkının büyük uyanışı"dır. "Güçlü Çin" rüyası Çinli düşünürleri ve liderleri, Qing'in karanlık günleri geçtiğinden beri yüz yıldır canlı tutmaktadır.[23] Araştırmacılara göre "Çin Rüyası" çerçevesindeki tarih yazıcılığı, akademik ve popüler tarih metinlerinde bazı değişikliklere uğramıştır. Öncelikle Çin'in uzak ve yakın geçmişine daha olumlu bakılmaya başlanmıştır. Mao devrinde öne çıkan kötüleyici anlatıma karşılık bu tarih yaklaşımı; bir uzlaştırma, geleneksel Çin kültürü ve imparatorluk ve cumhuriyet geçmişiyle kucaklaşma şeklinde ortaya çıkmıştır. "Konfüçyüsçülük" adı altındaki geleneksel değerlerle barışılmıştır. Yeni anlatımda ezeli düşman Chiang Kai-shek ve Milliyetçi Çin Partisi (Guo Min Dang) dahi Japonlarla olan mücadeleleri sebebiyle takdir edilmektedir. Bu anlatımın Taiwan'a doğru bir yumuşama mesajı ve

22. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 35.
23. Geremie R. Barmé-Michael Szonyi, "Chinese History in the Era of the China Dream", *A Companion to Chinese History*, s. 65.

milli düşmanlara karşı ortak düşmanı vurgulayarak milli birliği sağlama hedefi de vardır. Bunun yanında, Qing tarihine bakış da değişmiştir. Buna göre imparatorluk Qing'inin sınırları Çin Halk Cumhuriyeti tarafından miras alınmıştır, böylece Çin'in sınırları tarihi olarak kutsaldır, işgal değildir. Bu karşı çıkış sadece Doğu Türkistan, Tibet veya Taiwan için değil, Güney ve Güney Doğu Çin için de geçerlidir. Böylece 2007 yılından sonra Taiwan ile ilişkileri düzenlemek üzere "ortak kaderi yaşayan toplumlar" söylemi geliştirilmiştir. 2013 yılında, bu formül Çin'in komşularıyla ilişkileri için genelleştirilmiştir. ABD tarafından da olumlu karşılanan bu yaklaşım, Çin'in bölgesel hakimiyeti için retorik bir hak olarak umlanmaktadır.[24]

Buna karşılık, bazıları bu yeni yaklaşımda dostluk, karşılıklı menfaat, kapsayıcılık gibi Konfüçyüs ilkelerinden çok hâkimiyet ilkesinin öne çıktığını söylemektedir. Buna Çin Merkezli Doğu Asya yaklaşımı denilmektedir ki, tarihi Tianxia ("Göğün Altı") geleneğinin güncel bir versiyonudur. Bu gelenek, Çin'i merkeze, etrafındakileri ise "medeniyet" düzeylerine göre hiyerarşik halkalar içine koymaktadır. Çin Sosyal Bilimler Akademisi üyesi Zhao Tingyang'a göre, Çin'in kendi düşünme kabiliyetine kavuşmasında, dünya görüşünü, değerlerini, metotlarını yeniden inşa etmesinde, Çin'in geleceğini düşünmesinde ve dünyada Çin'in rolünün ve sorumluluklarının anlaşılması gibi konularda Çin'in merkeze konulması çok önemlidir.[25] Bu bakımdan bilhassa eski Türk tarihine dair çalışmalarda, Tianxia yaklaşımı gitgide baskın hâle gelmiştir. Buna göre erken devirlerde Çin merkeze konulmakta, Hindistan, Roma, Fars dünyası ile etkileşimler ve ilişkiler vurgulanmakta, Türk dünyası, mesela Hunlar ise en dış halkada çoğu kez Çin'in azınlık grupları arasında incelenmektedir. Tiaxia yaklaşımında eski Türkler, "medenileştirilmesi", "erdem aşılanması" gereken bir topluluk gibi görülmektedir.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013 yılının sonlarında Türk Cumhuriyetlerini ziyaretinden sonra Çin tarafından açıklanan "Bir Kuşak Bir Yol" başlıklı modern İpek Yolu projesi sonrasında, tarih araştırmalarında yeni bir yönelim başladı. Buna göre "Orta Asya" denen coğrafya ile Çin arasında daimi ilişki düşmanlık

---

24. Barmé-Szonyi, *a.g.e.*, s. 67-68.
25. Barmé-Szonyi, *a.g.e.*, s. 67-68.

değil, ticaret ve medeniyet alışverişi ve dostluk temelindedir. Bu yeni yaklaşımın tarih çalışmalarına yansıması çok sürmedi. Tarih, dil, kültür üzerine toplantılar, seminerler, akademik konferanslar düzenlendi ve bunların çoğunun üst başlığında sürekli "Yi Dai Yi Lu" ("Bir Kuşak Bir Yol") ifadesi açık olarak yer aldı. İlgili-ilgisiz tarih çalışmalarında bir söylem olarak sürekli "Bir Kuşak Bir Yol" ifadesi zikredilmeye başlandı.[26]

Küresel Tarih

2000'lerden sonra Çin'deki tarih araştırmalarında, Küresel Tarih yaklaşımı tartışılmaya başlandı. Esasında Küresel Tarih, Wu Yujin (1913-1993) ve takipçilerinin çabaları sonucu, Çin'de bir "rehber teori" olarak ortaya çıkmıştı.[27] Yine araştırmacılara göre bu yaklaşım, L. S. Stavrianos'un *A Global History: From Prehistory to the 21st Century*, Andre Gunder Frank'ın *Re Orient: Global Economy in the Asian Age*, Kenneth Pomeranz'ın *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*, Jerry H. Bentley'in *Traditions&Encounters: A Global Perspective on the Past* gibi "küresel tarih" kitaplarının Çinceye tercüme edilmesiyle yaygınlaştı. Zhang Xupeng'ın düşüncesine göre ise bu yayınların Çinli tarihçiler arasında yayılması, Çin'in küresel sürece gitgide katılmasıyla ilgilidir. Yine Çin'de dünya tarihinin Çin tarihinden ayrılmasına karşı çıkarak Çin dışında herhangi bir dünya tarihi senaryosunun Çin veya dünya tarihinin gerçek bir yansıması olmayacağını ve bu yüzden Çin tarihini küreselleştirmek gerektiğini düşünenler vardır. Böylece Küresel Tarih hem geleneksel hem de yeni alanlardan araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Zhang Xupeng'a göre, mesela geleneksel tarihi coğrafya alanından araştırmacılar, Küresel Tarih yaklaşımı altında devletler, milletler, bölgeler arası karşılaştırmalı çalışmalar yapma ihtiyacı duymuş-

---

26. Peter B. Golden'in *Central Asia in World History* (Oxford University Press, New k, 2011) yani "Dünya Tarihinde Orta Asya" başlıklı eseri Li Zhengxian tarafından Çinceye çevrildi ve orijinalinde olmamasına rağmen *Yi Dai Yi Lu: Dai Ni Zouru Zhongya Lishi* ("Bir Kuşak Bir Yol: Orta Asya Tarihine Giriş"; Wunan Tushu Yayınevi, Taibei, 2017) adıyla yayınlandı.
27. Luo Xu, "Reconstructing World History in the People's Republic of China since the 1980s", *Journal of World History*, Cilt: XVIII, Sayı: 3, 2007, s. 327.

lardır.[28] Bu alanda Küresel Tarih üzerine çok sayıda çalışması bulunan Liu Xincheng'ın öncülüğünden bahsetmek gerekmektedir. 2004 yılı ile birlikte, Liu, Capital Normal Üniversitesi'nde Küresel Tarih Merkezi'ni kurdu. Merkez 2008 yılında Liu'nun editörlüğünde yıllık akademik bir dergi olan Global History Review'i yayınlamaya başladı. Bu dergi etrafında oluşan sinerji dolayısıyla Küresel Tarih çalışmalarının hızlandığı söylenebilir.

Bazı araştırmacılara göre tarihi küresel çapta ele alarak ekonomi tarihine eğilmek, Çin'e önceki Avrupa-merkezli dünya tarihinden daha önemli bir rol biçmektedir ve aynı zamanda dünya tarihçilerine Çin ekonomi tarihinin yeni bir bakış açısını sunmaktadır. Bu küresel Çin ekonomi tarihi, üç bakış açısında bir akademik duruş gösterir. İlk olarak, Çin'in ekonomi tarihini daha geniş bağlamda ele alır, ekonomik değişikliklere ve onların sadece Çin ile değil dünyanın diğer kısımları ile olan ilişkilerine dikkat çeker. İkinci olarak hem Çin'de hem de dünyanın geri kalanında karşılaştırmalı çalışmalar hedeflenir, bu daha önceki Çin ekonomi tarihi araştırmalarında uygulanır. Çin'in ekonomi gerçeklerini ortaya çıkarmayı hedefleyen modelleri yeniden incelemek üzere bir platform olarak kullanır. Üçüncü olarak, Çin'in dünya ile entegrasyonunda, belli küresel ürün ve varlıkları kullanmaya, Çin toplumunun ve ekonomisinin küresel değişkenliğini incelemeye çalışır.[29]

Küresel Tarih'e ciddi bazı eleştiriler yapılmıştır. Wu Xiaoqun, "Bir Küresel Tarihe Gerçekten İhtiyacımız Var mı?" adlı makalesinde Çin literatüründeki tüm argümanları sıralamıştır.[30] Küresel Tarih'e yönelen en önemli eleştiri, Avrupa merkezli oluşudur. Erken modern dünyada, mesela 17. yüzyılda, İngiltere ile Yangtse deltasını karşılaştıran Avrupa merkezli çalışmaların aksine, iki ülkenin de bu tarihlerde sosyal-ekonomik bakımda birbirine benzediği, Avrupa'nın Çin'den daha ileride olmadığı vurgulanmaktadır. Buna göre Avrupa'nın 19. yüzyılda başlayan üstünlüğü herhangi bir iç sosyal ve kültürel dürtüyle değil ekonomik kalkınmayla alakalıdır.[31]

---

28. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 48.
29. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 49.
30. Wu Xiaoqun, "Women Zhende Xuyao Quanqiu Shiguan ma?", ("Bir Küresel Tarihe Gerçekten İhtiyacımız Var mı?"), *Xueshu Yanjiu*, Sayı: 1, 2005, s. 22-25.
31. Luo Xu, "Reconstructing World History in the People's Republic of China since the 1980s", *Journal of World History*, Cilt: XVIII, Sayı: 3, 2007, s. 345.

Dünya Tarihi

Çin'de Dünya Tarihi biraz farklı anlaşılmaktadır. Bununla genelde Çin dışındaki dünyanın tamamının tarihini kastedilmektedir. Çin'de 1997'da yapılan akademik düzenlemeyle, Dünya Tarihi, eski çağ tarihi ve orta çağ tarihi olarak şekillendi; modern ve çağdaş dünya tarihi, farklı bölge ve ülkelerin tarihleri, A sınıfı akademik disiplin şemsiyesi altında B sınıfı içine sıkıştırıldı. Zhang Xupeng'a göre bunun sonucunda, çalışılan alanlar azaldı, disiplinler çok büyümedi. 2011 yılına kadar süren bu olumsuzluk nihayetinde giderilerek Dünya Tarihi, Arkeoloji ve Çin Tarihi ile birlikte A sınıfı statü içine sokuldu. Böylece Dünya Tarihi, toplam beş alt disiplinden oluştu; Dünya Tarihi teorisi ve tarihçiliği, eski ve orta çağ Dünya Tarihi, modern ve çağdaş Dünya Tarihi, farklı ülke ve bölge tarihleri, özel ve toptan tarih. Bu çabaya rağmen, dünya tarihi ve Çin tarihi arasındaki ayrımın devam ettiği, karşılaştırmalı tarih veya makro düzeydeki araştırmaların Çin'in dünya tarihindeki yerini belirleme işi olarak görüldüğü söylenmektedir. Çinli tarihçiler tarafından yürütülen dünya tarihi çalışmalarının çoğunun Çin'in dışındaki dünyanın tarihine girişten daha fazlası olmadığı düşünülmekteyse de önemli bir seviyeye gelindiği de kabul edilmektedir. Son yıllarda Çinli araştırmacılar Güney Doğu Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu üzerine çalışmalar yapmaktadırlar. Siyasi tarih, ekonomik tarih ve kültür tarihi içine hapsedilmeyen özel tarihler, şehir tarihi, aile tarihi, kadın ve çocuk tarihi, hastalık, kıtlık vb. tarihi, çevre tarihi, eğitim tarihi vb. üzerine çalışmaktadırlar. Çin'de şimdi eski Mısır tarihi, Grek-Roma tarihi, Avrupa Orta Çağ tarihi, Rönesans tarihi, erken modern Avrupa tarihi vb. işlenmektedir. Zhang Xupeng'ın tespitlerine göre 1980'lerin başındaki reform ve açılımdan beri, Çin'de dört ana görüş veya teori ortaya çıktı: Toptan/bütüncül tarih, modernleşme tarihi, medeniyet ilişkileri tarihi, küresel tarih[32].

Bununla birlikte Dünya Tarihi yaklaşımına bazı eleştiriler getirilmiştir. En önde gelen eleştiri yaklaşımın Batı merkezli olmasına değinmektedir. Buna rağmen, insanlık geçmişinin evrensel vasıflarını çalışmanın Dünya Tarihi'nin temel maksadı olduğunu

32. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 49, 50.

akıldan çıkarmayıp Batı merkezli de olsa mevcut yapıdan başlamak, sonradan düzeltmeler, değişiklikler yapmak gerektiğinden bahsedilmektedir.[33] Yine Marksist teorilerin az da olsa hâlâ etkisine, Çinli dünya tarihçilerinin sosyal evrelere dair revize edilmiş Marksist teorinin Batıdaki çağdaş dünya tarihi perspektifleriyle uyumlaştırma çabalarına işaret edilmektedir.[34]

Bu arada Çin'deki Dünya Tarihi tartışmalarında, medeniyetle ilgili öne çıkan yeni umlar da yapılmıştır. Peng Shuzhi 2001 yılında, "Lun Renlei de Wenming Jiaowang" ("Medeniyet İlişkisine Bir Bakış") başlıklı teorik bir makale yayınlamış, daha sonra bunu geliştirmiştir.[35] Bu göre; medeniyet ilişkileri, insanlığın dönüşümünün arkasında nihai itici güçtür, bu aynı zamanda dünya tarihinin temel yasasıdır; medeniyet ilişkileri ve üretici güçlerin gelişimi, insanlığın gelişiminin yatay ve kronolojik telleridir; medeniyet ilişkileri sosyal-ekonomik temellere sahiptir, bunun aşağı aşamadan yukarı aşamaya gelişimi bölgeler arasından küresel medeniyet değişimine doğru bir dönüşümdür. Araştırmacılara göre Peng'ın medeniyet değişimi teorisi, değişime ve üretici güçlere dair Marksist teorilerin bir sentezidir; bu tüm insanlık tarihini, medeniyetin başlangıcından küreselleşmeye kadar tek bir sistem içinde ele alır, medeniyetlerin parçalı hâlini ve çoğulluğunu ve yine dünyanın tarihi gelişiminde dengesiz karmaşıklığını da göz önünde bulundurur. Bununla beraber Zhang Xupeng'a göre, medeniyet değişimi teorisi Dünya Tarihi araştırmalarına rehberlik etmekten çok felsefi bir tartışmadır. Bunun uygulanabilirliği daha da muğlaktır; buna karşılık Ma Keyao, iki ciltlik Shijie Wenming Shi ("Dünya Medeniyetleri Tarihi") adlı eserinde iletişim, entegrasyon, çatışma ve karşı durmaya daha fazla yer vermektedir.[36]

---

33. Liu Xincheng, "The Global View of History in China", *Journal of World History*, Cilt: XXIII, Sayı: 3, 2012, s. 511.
34. Luo Xu, "Reconstructing World History in the People's Republic of China since the 1980s", *Journal of World History*, Cilt: XVIII, Sayı: 3, 2007, s. 350.
35. Peng Shuzhi, "Lun Renlei de Wenming Jiaowang" ("İnsanlığın Medeniyet İlişkileri Üzerine"), *Shixue Lilun Yanjiu*, 1, 2001, s. 5-18; *Wenming Jiaowang Lun* ("Medeniyet İlişkileri Üzerine Tahlil"), Xian, 2002.
36. Zhang Xupeng, *a.g.e.*, s. 52.

Yeni Kurumsal Tarih ve Yeni Siyasi Tarih

Li Yang'ın tespitlerine göre 2000'lerden beri, Çin tarih yazıcılığında Bölgesel Yaklaşım, Yeni Sosyal Tarih gibi yaklaşımlar, Ming-Qing dışındaki dönemleri inceleyen araştırmacılar arasında karşılık buldu. Eski Çağ ve Orta Çağı inceleyen tarihçiler, dikkatlerini saraydan topluma doğru çevirdiler. Çin Komünist Partisi tarihi dâhil olmak üzere modern Çin tarihini araştıranlar da onlara katıldılar, mikro ve yerel seviyede araştırmalara yoğunlaştılar. Böylece bazı tarihçiler, 1950'lerden sonraki yerel arşivleri, kaynak malzemelerini işlediler, kırsalda mülakat ve gözlemlerle saha araştırmasını eserlerine kattılar. Aynı zamanda, Cumhuriyet Çin'i üzerine yoğunlaşan tarihçiler, köylü toplumuna ve şehirlerdeki yeni alanlara odaklanarak kendilerini devrim paradigmalarından uzaklaştırmanın yollarını aradılar. Bu dönüşümle şehir gelişimi, belediye yatırımları, kamu sağlığı ve hijyen, medya ve eğlence, dini ve sosyal kampanyalar gibi tematik araştırmalar 1911'den sonra olduğu gibi gitgide arttı. May-bo Ching'e göre yasalar, tüzükler, kurallar, kurumlar geleneksel Çin tarih yazıcılığı için çok önemlidir, ama artık modern Çin üzerine çalışan tarihçiler bu tür yaklaşımlardan nispeten uzaktadırlar. Sang Bing ise geç Qing ve erken Cumhuriyet tarihini yeniden incelemek için tematik bir buluş olarak bilginin ve kurumun dönüşümü üzerine sistematik ve tematik çalışmalar önermektedir. Sang'a göre, hükümet kurumları ve düzenlemeleri üzerine çalışmalar sadece bunların gerçek anlamda kökenini ve gelişimini incelemeyle değil aynı zamanda bunlar uygulamaya konulduğunda ne tür etkiler ve sonuçlar doğuracağıyla da ilgilenir. 19. yüzyıldan XX. yüzyıla geçişte bilgi ve kurum dönüşümü karşı konulamaz bir şekilde Çin-yabancı çatışmalarını ve dönüşümlerini tetiklemektedir. Sang'a göre bu süreçte modern araştırmacılar, terimleri ve konseptleri tarihileştirerek kendilerini modern Çin tarihçiliğinde uzun süre hâkim olan "Doğu" ve "Batı", "geleneksel" ve "modern", "geri" ve "ileri" karşıtlıklarına düşmekten kurtarabilirler. Sang ve takipçileri, yaptıklarını anlatmak için Yeni Kurumsal Tarih terimini kullanmazlar. Deng Xiaonan (2004) ise Kurumsal Tarih'i öne çıkararak, araştırmacıların bir sosyal süreç olan kurumlara ve kurumsallaşmaya yoğunlaşması ve kurumların nasıl geliştiğini ve gerçek hayatta

nasıl uygulamaya girdiğini incelemek gerektiğini söylemektedir. O'na göre mesela, Song bürokrasisi üzerine çalışmalar sadece hükümetin yapısı ve örgütü ile değil aynı zamanda kurumların şekli ve işleyişi ile ilgilenir. Üstelik, hanedanlar arası kurumsal devamlılık, Song tarihçilerinin Tang devrinin orta ve geç dönemlerine ve Beş Sülale devrine bakmalarını gerektirir. Yazar tarihçilerin, Tang ve Beş Sülale devrini geleneksel bakış açısıyla inceleyen ve esasen hanedanların yükselişi ve düşüşüyle ilgilenen Song devri çalışan muadillerinin kısıtlamalarının üstesinden gelmesi gerektiğini söylemektedir; bu yeni usul, çalışmalarını daima imparatorluk hanedanlarına göre dönemlere ayıran Çinli tarihçiler için önemlidir.[37]

2000'lerden sonra Yeni Kurumsal Tarih'in yanında Yeni Siyasi Tarih yaklaşımından da bahsetmek gerekir. Taiwan'dan Huang Kuanchong, Deng Xiaonan'ın tartışmasına, "Yaşayan Kurumsal Tarihten Yeni Siyasi Tarihe" başlıklı makalesinde yer vermiştir.[38] Geleneksel bakışta imparatorlar, bürokratlar, memurlar karar alıcılar ve güç mücadelesi yapanlar olarak siyasi tarihte merkeze konulurken, Yeni Siyasi Tarih araştırmacıdan merkezdeki hükümet ile yereldeki toplum arasındaki etkileşimi görmesini, siyasi tabileri ve siyaset uygulayıcıları etkili bireyler değil daha çok bir aydın kesim olarak değerlendirmesini talep etmektedir. Bu arada Song insanının şahsi fikirlerini ve faaliyetlerini ayrıntısıyla veren edebi külliyatlara ulaşımın gitgide artması ve kaynak malzemelerini toplayan ve notlayan araştırmacılar sayesinde yeni araştırma eğilimleri doğdu. May-bo Ching'e göre Sosyal Tarih, Bölgesel Yaklaşım, Tarihi Antropoloji gibi yaklaşımlar ile kıyaslandığında henüz yeni olan Yeni Siyasi Tarih, Tarih Bilimi Dergisi'nin (Shixue Yuekan) 2014 yılında çıkan sayısında Çin, Taiwan ve Japonya'dan araştırmacılar arasında bir yaklaşım olarak tartışılmaya başlanmıştır.[39]

---

37. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 37-38.
38. Huang Kuanchong, "Cong Huo de Zhidushi Maixiang Xin de Zhengzhi Shi: Zonglun Song Dai Zhengzhi Shi Yanjiu Quxiang", *Zhongguo Shi Yanjiu*, Sayı: 4, 2009, s. 69-80.
39. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 38-39.

Çin Problematiği

Çin tarihçiliğinde yakın zamanlarda, Çin tarihini yeniden inşa ederken önce "Çin" kavramının yeniden tanımlanması gerektiği dile getirilmiştir. Buna göre "Çin" problematik olmalıdır. Bu bağlamda araştırmacılar, bir bütün olarak "Çin"e daha geniş bir açıdan bakmayı teklif etmektedirler. "Çin Düşünce Tarihi" kitabının yazarı Ge Zhaoguang, "Çin'e etraftan bakma" kavramını önermekte, bunu 2007'de Fudan Üniversitesi'nde kurduğu "Milli İleri Beşeri Çalışmalar Enstitüsü"nde ortaya koyduğu beş temadan biri olarak sunmaktadır. Ge'nın Çin'i bu tür konumlandırmasından, "Çin'e etraftan bakma"yı vurgulamasından sonra, Çin hakkında dışarıda toplanan ve yazılan kaynaklar üzerine Japonya, Kore, Moğolistan ve Vietnam özelinde ama bunlarla sınırlı kalmamak üzere yoğun çalışmalar başlamıştır. Bu kaynaklar, 16.-19. yüzyıllar arasındaki Ming-Qing muadillerinden çok Doğu Asya entelektüellerinin bakış açılarını sunacaktır. Böyle bir perspektifle Ge, Çin araştırmalarını sadece Çin merkezli olmaktan değil aynı zamanda önceki Batı kaynaklarına aşırı itimattan (Batı merkezli görüş) da kurtarmış olacaktı. Ge'nın Batı merkezciliğine karşı Asya perspektifi araması, onun Çin Problematiki girişiminde bel kemiğidir. O, "Çin" ifadesini Batı merkezli milli devlet paradigması dışında, sosyal-politik ve kültürel bir varlık olarak anlamakta, "Çin bilinci"nin ortaya çıkışının Song devrine kadar geri götürülebileceğini söylemektedir. Böylece Ge, uzun Çinlilik bilincindeki devamlılığı küçümseyen eğilime karşı çıkmıştır.[40]

May-bo Ching'e göre Çin Problematiki'ni incelemenin belki de en iyi yeri, Çin imparatorluğuna 16. ve 17. yüzyıllara kadar entegre olmayan Çin'in güneybatı kısmıdır (bugünkü Guizhou, Yunnan ve Sichuan'ın güney kısmı). Bölge hakkında Çince, İngilizce, Japonca çok sayıda yayın yapılmasına rağmen, Sun Yat-sen Üniversitesi'nden Wen Chunlai (2008), araştırma alanı olarak Guizhou'nun kuzeybatı kısmındaki Yi halkını özellikle seçmiştir. Wen'a göre, Yi halkı, diğer çoğu sınır halkından farklı olarak, kendi yazı sistemine ve siyasi örgütlerine sahipti, tarihleri güneybatıda bazı özerk devletlerin yan yana yaşadıkları Song devrine kadar

---

40. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 36.

geri götürülebilirdi. Wen, kesin anlamda Yi kimliğinin bu devirde şekillendiğini ve siyasi, sosyal ve kültürel varlık bakımdan nispeten özerk kaldığını söylemektedir. Bu varlık çoğunlukla Ming ve Qing siyasi ve sosyal kurumlarına karşı işlemiş ama kendisini bu zamanlarda Han-Çin kültürüne adapte etmişti. Wen, post-modern etnik kimlik kavramını ret ederek bunun sadece modern bir icat olduğunu söylemekte ve aynı zamanda Yi halkının eski zamanlarda homojen ve tek bir etnik grup olduğunu düşüncesini de ret etmektedir.[41] Birkaç yıl sonra Amerika'da Mançu Qing tarihi üzerine yeni umların başlaması üzerine, Çin anakarası ve Taiwan'daki Qing dönemi uzmanları Çinlileşmeyi yeniden incelemeye başladılar. Qing'in meşruluğu ve Çinli olmayan unsurların önemiyle ilgili yeni Qing tarihince ortaya atılan soruların önemini kabul eden Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nden Ding Yizhuang, eleştirel olarak anakaradaki Çinli tarihçiler arasında ortaya çıkan "büyük birleşme" tezi üzerinde durmaktadır. O, Mançu entelektüellerinin Qing'in sonlarında doğan Çinlilerin ve kendilerinin kimliklerini nasıl algıladıklarına bakmıştır. Çinli araştırmacılarda yeni Qing tarihinin tarihi-coğrafi konumlandırılmasının belirlenmesinde, Yang Nianqun "kuzeydoğu/İç Asya" konumlandırılması ile "güney/kuzey" konumlandırılması ve Çinlileştirme hikayeleri ile "Mançu" vurguları arasında denge teşkil edecek üçüncü bir yol önermektedir. Böylece Qin İmparatorluğu'nun şekillenmesinde çok boyutlu bakış açısına ulaşılacaktır. Benzer bir tartışma, "Ritüel, Kültürel Standartlaştırma ve Ortopraksi"ye ayrılan *Modern China*'nın 2007 baskısına David Faure ve Liu Zhiwei'yin cevabıyla başlamıştır. İki yazar, birleşme ve çeşitlilik arasındaki bariz uyuşmazlığın, Çin'in geniş ve çeşitli bölgeleri üzerindeki uzun meşrulaştırma sürecinin takdir edilerek ele alınması gerektiğini söylediler.[42]

Yeni Çağın İmkânları

Çinli araştırmacıların ittifakla belirttiği gibi 1990'lardan sonra Çin anakarasında tarih araştırmalarının gelişimi, ekonomisi gibi

41. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 36.
42. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 37.

oldu: Büyümesi hızlı, ölçüsü devasa, kaynakları sağlam ve daha da önemlisi devlet, özellikle Eğitim Bakanlığı desteğiyle. Halefler yetiştirme veya basamaklar inşa etme yönündeki Çin komünist stratejisi, bilim adamlarının nesilden nesile devam eden hatlar boyunca yetiştirildiği geleneksel Çin kurallarıyla çok iyi örtüşmektedir. Çin anakarasında genç araştırmacılar, kendi yabancı muadillerine göre hükümetten ve enstitülerinden daha fazla ilgi ve destek görmektedirler. Seleflerine göre kendi araştırma projelerini yapmak, konferanslara katılmak veya konferans düzenlemek, okumak ve araştırma yapmak üzere yurtdışına çıkmak, yayınlarını Çin'de ve dışarıda yayınlamak için genç yaşta daha fazla kaynağa sahiptirler. Üniversitelerde artık yurtdışı doktoralı araştırmacılar vardır. Lisans öğrencileri dahi üniversiteler arası seminerler ve yaz okulları gibi imkânlara sahiplerdir. Bu yeni kuşağın en iyi işlerinden birisi, geleneksel Çin bilimi ile modern sosyal bilimin problematiklerini birleştirebilmektir. Bunlar yabancı meslektaşlarıyla işbirliği ve iletişimde daha donanımlıdırlar. İletişim çağında, Çin haberleşme ortamlarında fikirlerini sunmak, paylaşmak imkânına sahiplerdir. Yaratıcı olmaya teşvik edilmekte, en iyisini yapmaya çalışmaktadırlar. Tarih araştırmalarında kaynak malzemelerinin devasa bir yayını ve dijitalleştirilmesi söz konusudur. Temel Çin kaynaklarının dijital veri tabanları, tarih kayıtları, Konfüçyüs klasikleri, coğrafya eserleri, türlü külliyatlar, yazıtlar, dergiler, gazeteler vb. dijital ortama aktarılmıştır. Çinli tarihçiler kendilerini kaynak okyanusunda bulmaktadırlar. Kaynağa ulaşmanın çok zor olmadığı böyle bir durumda, tarih araştırmalarında farklı bir yönelim olacaktır, elbette. Veri sağlama, anahtar kelime arama, kes yapıştır gibi uygulamaların bir sonucu olarak doktora tezleri, dergi makaleleri, monografiler sayılamayacak kadar çok artmıştır. Çin tarihi öğrencileri, Çin Bilgi Kaynağı Entegre Veritabanı'ndan (cnki.net) rahatlıkla faydalanabilmektedirler. Bu veritabanında Çin'de yayınlanan 8000'den fazla akademik derginin makaleleri yer almakta ve bunlar pdf formatında indirilip okunabilmektedir. Çin'de basılı akademik yayınlar da çok okunmaktadır. Dünyada akademik yayının gitgide düşmesine rağmen çeşitli konularda akademik kitaplar 1000-5000 arasında basılmaktadır.[43]

43. May-bo Ching, *a.g.e.*, s. 39-40.

Türk Tarihi Üzerine Çalışmalar

Çin'de Türk tarihi üzerine çalışmalar, yukarıda sıraladığımız tarih yaklaşımlardan çok "Azınlıklar Tarihi", "Sınır Bölgeleri Tarihi", "İpek Yolu", "Çin Tarihi" gibi başlıklar altında incelenmektedir. Dünya Tarihi, Küresel Tarih gibi yaklaşımlarda ise eski Türk tarihi olarak mesela Hunlar, Gök-Türkler değil, daha çok Selçuklular, İlhanlılar, Osmanlılar, Türkiye Cumhuriyeti vb. ele alınmaktadır. Eski Türk tarihine ise çoğu kez Çin tarihinin bir parçası olarak yaklaşılmakta, hatta daha da ileri gidilerek Asya'da devasa imparatorluklar kurmuş Türk toplulukları, yeri geldiğinde Çin'in azınlık milletlerinden biri olarak gösterilmektedir. Yine yukarıda zikrettiğimiz "Tianxia" yaklaşımı çerçevesinde eski Türkler, Çin merkezde olmak üzere dışa doğru hiyerarşik halkalara yerleştirilmektedir. Çin'de Türk tarihiyle ilgili en olumlu ve objektif değerlendirmeler, Türk Devrim Tarihi ile ilgili olanlarıdır. Türklerin emperyalizme karşı başkaldırmaları, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yeni bir cumhuriyetin kurulması, Türk devletini ve halkını modernleştirmek üzere yapılan devrimler Çinli tarihçiler tarafından ilgiyle değerlendirilmiştir. Bunda Türkiye ve Çin'in 19. ve 20. yüzyılda benzer süreçlerden geçmesinin payı da büyüktür.

Türk tarihi üzerine Çinli tarihçilerin çalışmalarını bu bakımdan birkaç kısma ayırmak lazımdır: Parça parça Türk devlet, boy ve toplulukların tarihi, mesela Hun Tarihi, Gök-Türk Tarihi, Wusun Tarihi vb.; İpek Yolu çalışmaları çerçevesinde Türk tarihi; Asya'nın batısında devlet kurmuş Türk ve Türkleşmiş devletlerin tarihi, mesela Selçuklular, Osmanlılar, İlhanlılar vb.; modern Türkiye Tarihi; Çin'de bugün hâlâ yaşayan ve Çinliler tarafından etnik azınlık olarak tasnif edilen Türklerin tarihleri, mesela Uygur Tarihi, Kazak Tarihi, Sarı Uygur Tarihi vb.

2000'lerden sonra Türk tarihi üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Özellikle "ortak kaderi yaşayan toplumlar", "İpek Yolu", "Xinjiang", "Bir Kuşak Bir Yol" gibi yaklaşım ve başlıklar altında, bir kısmı Çin Hükümeti tarafından desteklenen ve hatta birkaçı çeşitli yabancı dillere çevrilen tarih çalışmaları yayınlanmıştır. Çin gibi bir ülkede Türk tarihi üzerine yapılan yayınları ve tarihçileri tek tek saymamız imkânsızdır. Çin Bilgi Kaynağı Entegre Veritabanı'ndan (cnki.net) edindiğimiz kesin rakamlara

göre sadece Hunlar ile ilgili 2016'da 210, 2017'de 201, 2018'de 147 akademik tarih makalesi yayınlamıştır[44].

Çin Milli Kütüphanesi kataloguna (www.nlc.cn) göre sadece Hunlarla ilgili son üç yılda (2016-2018) 26 araştırmacı tarafından tarih kitabı ve tezi yazılmıştır.[45] Osmanlı Tarihi üzerine 2000 yılından beri 51 araştırmacı tarafından tarih kitabı ve tezi kaleme alınmıştır.[46] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine son beş yılda (2014-2018) 23 araştırmacı tarih kitabı ve tezi yazmıştır.[47] Görüldüğü gibi eski Türk tarihi ve Hunlar başta olmak üzere üzerine, Türk tarihiyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ya da devam etmektedir.

Çin'deki Türk tarihçiliğinde, Eski Türk Tarihi veya Genel Türk Tarihi konularına daima çok önem verilmektedir, çünkü bunlar

---

44. Sadece 2016 yılındaki makale yazarlarından bazıları şunlardır: Ai Chong, Chang Lei, Chen Si, Chen Yong, Chen Yong, Chen Yue, Chen Zhigang, Cheng Zuming, Chong Yue, Dang Yifeng, Ding Hongwu, Ding Shiyao, Dou Chao, Fei Fei, Gao Chongwen, Gao Qi'an, Gao Yiping, Gong Liying, Hu Yantao, Huang Chi, Huang Cong, Huang Huiqi, Huang Ruimei, Huang Yinghu, Jia Nan, Li Feng, Li Hongju, Li Jinjin, Li Lei, Li Xinwei, Li Yan, Li Yanfang, Li Yuanhui, Liu Jun, Liu Kai, Liu Xiaxin, Liu Yuping, Liu Zhengang, Ma Xiaojuan, Meng Yangyang, Miao Linlin, Miao Pusheng, Miao Zhongquan, Sen Jia, Shan Yue, Shang Yongqi, Song Zuxiong, Su Mingjie, Tan Fenfen, Tang Shangshu, Wang Hai, Wang Jingshuang, Wang Xilun, Wang Xingfeng, Wang Xingfeng, Wang Zijin, Wei Yanan, Wei Zhanlong, Wen Yuchen, Wu Jiang, Xu Deliang, Xu Lili, Xu Shuiping, Xu Shulan, Xu Weimin, Yan Changling, Yan Wei, Yang Li, Yang Yong, Yao Kezhen, Yin Botao, Yin Liang, Yuan Ya, Yuan Ya, Zeng Zhixiong, Zhang Chao, Zhang Huling, Zhang Yuming, Zhao Congcang, Zhao Haiqing, Zhao Jiujun, Zheng Dehao, Zhong Qing, Zhou Xiaozhou, Zou Jin.
45. Chen Xujing, Chen Xujing, Gao Jianqun, He Zhihao, Jia Nan, Li Wenlong, Lin Gan, Lin Yin, Liu Jiegang, Lu Yuan, Miao Runjie, Saqi Lenggui, Sayin Çogtu, Shui Musen, Wang Lei, Wang Shiyu, Wang Shiyu, Wang Yasai, Wang Zijin, Xue Mo, Yang Jianhua, Yang Jianhua, Yang Mingxiu, Yang Xianping, Zhang Li, Zhou Guoqin.
46. Bao Lili, Chen Heng, Chen Jie, Du Shuo, Fan Weizhi, Fan Xiaoyun, Guo Quanqin, Ha Quanan, Hu Jie, Huang Hui, Huang Weimin, Jiang Mingxin, Li Tuo, Li Yanzhi, Liao Mengyuan, Liu Ming, Liu Yuan, Liu Zhen, Lu Neng, Ma Keyao, Ma Mingxian, Ma Yixiao, Qiu Changpei, Shen Dingping, Song Baojun, Su Wenyu, Tang Tongming, Tian Wei, Wang Li, Wang Sanyi, Wang Wei, Wang Yongbao, Wu Hao, Wu Yufeng, Xu Xiaowang, Xu Xuya, Yan Shaohua, Yang Wei, Yang Mei, Yao Xiaoshan, Ye Wei, Yin Lijuan, Zhang Chuqiao, Zhang Mei, Zhang Wenguang, Zhang Xiaoyang, Zhao Yue, Zheng Feng, Zhou Zhaohua, Zhu Xiang, Zhuang Ziyue.
47. Bao Xin, Chen Aifang, Chen Peng, Chen Xia, Cheng Qian, Du Shuo, Gong Libin, Ha Quanan, Kong Min, Li Yanzhi, Liu Xiaoyan, Liu Yanbing, Liu Keshu, Lu Hong, Ma Zenghuang, Sun Liang, Wang Jingjing, Wang Yao, Wu Ligang, Wu Xingdong, Zaynur Tursun, Zhang Sumeng, Zhu Chuanzhong.

Çin tarihinin bir parçası olarak görülmektedir. Osmanlı Tarihi üzerine çalışmalar ise Çin'deki modern tarihçiliğin, yukarıda sıraladığımız çeşitli yaklaşımların gelişmesiyle artmıştır. Çin'de sosyalizmin kuruluşundan beri Cumhuriyet Tarihi üzerine devrimci paradigma sebebiyle daima bir ilgi olmuştur. Bunun yanında son 10 yılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve çöküşü üzerine yoğunlaşma göze çarpmaktadır. Çinliler bu konuda son birkaç yılda 9 tercüme[48] ve 8 telif[49] eser yayınlamışlardır. Bu yönelim, Türkiye'nin son yıllarda uluslararası siyasette belirleyici ve bölgesel bir güç hâline gelmesiyle ilgili olarak değerlendirilebilir.

---

48. Nouman Sitong (Norman Stone), *Tuerqi Jianshi*, ("Kısa Türkiye Tarihi"), Çinceye Çev. Liu Changxin, Zhongxin Yay., Beijing, 2017; Andelu Huikeluofute (Andrew Wheatcroft), *1683 Weiyena Gongfang Zhan*, ("1683 Viyana Kuşatması ve Savunma"), Çinceye Çev. Huang Zhongxian, Zuo'an Wenhua Yay., Taipei, 2016; Anuode Tangyinbi (Arnold Toynby), *Wenming de Jiechu: Xila yu Tuerqi de Xifang Wen*, ("Medeniyetin Teması: Yunanistan'ın ve Türkiye'nin Batı Sorunu"), Zhang Wentao, Shanghai Renmin Yay., Shanghai, 2019; Sitanfu Xiao (Stanford Shaw), *Aosiman Diguo*, ("Osmanlı İmparatorluğu"), Çev. Xu Xuya-Zhang Zhongxiang, Qinghai Renmin Yay., Xining, 2006 (tekrar baskıları yapıldı); Jiesen Gudewen (Jason Goodwin), *Aosiman Diguo Xian Shi*, ("Kolay Osmanlı İmparatorluğu Tarihi"), Çev. Luo Lei-Zhou Xiaodong-Guo Jin, Jiangsu Renmin Yay., Nanjing, 2010; Youjin Luogen (Eugene Rogan), Aosiman Diguo de Shuiwang: Yi Zhan Zhongdong, 1914-1920, ("Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü: Birinci Dünya Savaşı'nda Orta Doğu, 1914-1920), Çev. Wang Yangyang, Guangxi Shifan Daxue Yay., Guilin, 2017; Xian Maikemijin (Sean McMeekin), Aosiman Diguo de Zhongjie ("Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu"), Çev. Yao Zhihong, Zhongxin Yay., Beijing, 2018; Kaluolin Fenkouer (Caroline Finkel), Etuman Diguo Sanbuqu 1300-1923. I-III, ("Osmanlı İmparatorluğu Üçlemesi. I-III"), Çev. Deng Bochen-Xu Dacheng, Lixu Wenhua Shiye Yay., Taipei, 2016; Youjin Luogen (Eugene Rogan), *Etuman Diguo de Yunluo*, ("Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü"), Çev. He Xiuyu, Maotouying Yay., Taipei, 2016.

49. Huang Weimin, *Aosiman Diguo*, ("Osmanlı İmparatorluğu"), Zhongguo Guoji Guangbo Yay., Beijing, 2015 (Yeni Baskı); Tian Jin, *18 zhi 19 shiji Aosiman Diguo yu Ouzhou Wenhua Jiaowang Yanjiu*, ("18-19. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Arasındaki Kültürel İlişki Üzerine Araştırmalar"), Zhongguo Shehui Kexue Yay., Beijing, 2013; Ha Quan'an, *Aosiman Diguo Shi*, ("Osmanlı İmparatorluğu Tarihi"), Tianjin Renmin Yay., Tianjin, 2016; Zhang Chuqiao, *Aosiman Diguo Jueqi de Wenhua Moshi Yanjiu*, ("Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşunun Kültürel Modeli Üzerine Araştırmalar"), Jilin Wenshi Yay., Jilin, 2015; Wang Yongbao, *Aosiman Diguo Minda Dian*, ("Osmanlı Medeni Kanunu"), Shangwu Yay., Shanghai, 2018; Wang Sanyi, *Wangqi Aosiman Diguo Yanjiu*, ("Geç Dönem Osmanlı Araştırmaları"), Zhongguo Shehui Kexue Yay., Beijing, 2015; Chen Heng, *Qianjin Dai Qing Caho yu Aosiman Diguo de Bijiao Yanjiu*, ("Erken Modern Devirde Qing Hanedanı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Karşılaştırmalı Araştırma"), Daxiang Yay., Henan, 2016; Chen Jie, *Aosiman Diguo*, ("Osmanlı İmparatorluğu") Shandong Kexue Jishu Yay., Jinan, 2017.

Türkiye'de Çinli tarihçiler hemen hemen hiç tanınmamaktadır. Onları tanıtmak üzere bazı girişimlerde bulunulmuştur.[50] Çinli araştırmacıların Türkçe yayınlanan kitap ve makalesi çok azdır.[51] Parça parça bu tercümeler ise Çin'deki Türk tarihçiliği, Çinlilerin Türk tarihi hakkındaki fikirleri hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Çin'de Türkçeden çevrilip yayınlanan tarih kitabı ise birkaç tanedir.[52]

SONUÇ

Çin'in köklü bir tarih yazıcılığı geleneği vardır, gayet gelenekçi ve tutucu olan bu tarih yazıcılığı toplumun ve devletin dönüşmesiyle değişikliklere uğramış, yeni kalıplara girmiştir. Son 110 yıl-

---

50. Bunlardan birkaçı için bkz. Eyüp Sarıtaş, *Çin'de Hun Araştırmaları*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 109-126; Tuba Yalınkılıç, "Prof. Dr. Luo Xin'in "Orta Çağda Çin'in Kuzeyindeki Milletlerde Unvan" Adlı Kitabı Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 4, 2012, s. 246-256; ayn. yaz., "Çinli Tarihçi Wu Yugui'nin Çince Kaynaklarda Geçen Eski Türk Tarihi ile İlgili Çalışmaları", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt: III, Sayı:1, 2014, s. 85-95. Bununla birlikte Çince bilmeyen Türk tarihçileri tanıtılan yazarların eserlerinin Türkçeye tercümesinin olmaması sebebiyle istifade edememektedirler.
51. Kitaplardan bazıları şunlardır: Tian Weijiang, *Xinjiang Tarihi*, Türkçeye Çev. Yiqun Cao, Wuzhou, 2003; *Çin'in Xinjiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu*, Baş Ed. Li Sheng, Xinjiang Halk Yay., Baş Çev. Xu Xinyue, Urumçi, 2006; Li Sheng, *Sinciang Uygur Tarihi*, (Çeviren bilgisi yok), Kaynak Yay., İstanbul, 2013; He Xingliang-Guo Hongzhen, *Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi*, Çev. E. Ulun, Kalkedon Yay., İstanbul, 2015; Wang Shuofeng, *Marko Polo Çin'de*, Çev. S. Baykent, Kaynak Yay., İstanbul, 2016; *Kaimo'er Atatürk'ün Çin'de Yayınlanan İlk Biyografisi*, (komisyon), Çev. Giray Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul, 2019. Maalesef bu tarih kitaplarından sadece sonuncusu bir Türk tarafından doğrudan Çinceden çevrilmiştir. Hatta Çin'in propaganda maksadıyla yazdırdığı ilk üç kitap, Türkçe bilen Çinliler tarafından tercüme edilmiştir. Buna karşılık doğrudan Çinceden bazı tarih makalelerinin çevirileri yapılmıştır: Yang Shengmin, "T'u-chüeh ve T'ieh-le Kavim Adları Üzerine", Çev. Eyüp Sarıtaş, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1, 1996, s. 241-243; Lin Gan, "Göktürklerde Gelenekler ve Dini İnançlar", Çev. Eyüp Sarıtaş, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 4, 2000, s. 361-374; Zhong Jinwen, "Sarı Uygur-Şira Uygur Türk-Moğol İlişkisi", Çev. İ. İnce Erdoğdu, Çağdaş Türklük Araştırmaları Bildirileri, Ankara, 2003, s. 57-64.
52. Xina Akexin (Sina Akşin), *Tuerqi de Jueqi*, ("Türkiye'nin Doğuşu"), Çinceye Çev. Qi Jun-Liu Chunyan, Shehui Kexue Wenxian Yay., Beijing, 2016; Aierhan Afuyongzhu, (Erhan Afyoncu), *Zoujin Aosiman Diguo*, ("Osmanlı İmparatorluğu'na Giriş"), Çinceye Çev. Minghua Xing-Yuan Zhang-Giray Fidan, Yeditepe Yay., İstanbul, 2014.

da önce imparatorluk devri kapanmış ardından cumhuriyet ilan edilmiş ve çok geçmeden sosyalist bir rejim kurulmuştur. Cumhuriyet devrinde 1980'lerde başlayan modern tarih yaklaşımlarının ve paradigmalarının temelleri atılmıştır. Devrimden sonra tamamen devrimci tarih paradigmasına yoğunlaşılmış, çalışmalarda katı bir Marksist sınıf mücadeleleri teorisi tatbik edilmiştir. Halk Cumhuriyeti'nde ikinci dönemi Kültür Devrimi teşkil etmektedir. Bu dönemde geleneksel ve modern olan "yakılmış", iç dinamikler yüceltilmiştir. Kültür Devrimi'nden sonraki dönemde, 1980'lerden itibaren zaman kaybedilmeden ithal tarih teorileri Çin tarihine uygulanmış, 1990-2000 yılları arasında bu teoriler ve onların uygulama sonuçları tartışılmış, çeşitli cevaplar üretilmiş ve revize ve adapte edilmiş teori, model, yaklaşım ve paradigmalar yaygınlaşmıştır. 2000'lerden sonra ise geçen yirmi yılda müracaat edilen teori ve yaklaşımlardaki boşluklar, noksanlıklar giderilmeye çalışılmış, farklı disiplinlerin işbirliğine bakılmış, tarihçilikteki teori ve terim bazlı hatalar giderilmeye çalışılmıştır. Çin'in bölgesel bir güç hâline gelmesi ve artık küresel bir güç olmak istemesiyle yeni tarih yaklaşımları bizzat devlet eliyle tahrik edilmiştir. Son yıllardaki tarihçiliğin en önemli özelliklerinden bazıları şöyle sıralanabilir: "Çin" gibi bir kavramı dahi genişletmek üzere tartışmaya açacak kadar, içerideki totaliter rejimin tabiatıyla ilgisiz bir şekilde geniş bir ufuk taşıması; Çinli tarihçilerin modern kavram ve yaklaşımlara yine Çin geleneğinden, birikiminden ve Çin gerçeklerinden kaynaklanmak üzere cevaplar vermesi ve öz çerçevesini çizerek başına «yeni» koyacak kadar yaratıcı olması; Çin'in çok uzağında olan ama tarihi olarak az da olsa bağları bulunan coğrafyaların tarihine dair bile çok sayıda yayın yapacak kadar tarih üretkenliği göstermesi; farklı üniversite, kişi ve kurumların devletin koordinasyonu ve desteğinde hedefe yönelik olarak uyum içinde çalışması, işbirliği yapması; binlerce yıllık tarihçilik geleneği taşımasına rağmen herhangi bir taassup göstermeden Çin tarihine uygulanabilecek her türlü yaklaşım, paradigma, model ve teoriye kapılarını sonuna kadar açmasıdır.

Rus Tarihçiliğinin Gündemi: Yeni Bir Söylem İnşası

Tibet ABAK
Institute of Oriental Studies

Giriş

Tarih, sosyal bilimlerin bir parçası olarak her ülkede ve her devirde siyasal ve sosyo-ekonomik gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Bilimsel tarih teorileri ve anlatıları ile subjektif savlar ve psödo-tarih arasında hep ince bir çizgi olmuştur. Kendini güncel durumdan soyutlamayı başaran tarihçiler bir yana, her ülkenin tarih okulundaki genel eğilim, bize o ülkenin genel resmi hakkında da bir fikir vermektedir. Rusya, siyaset ile tarih okulu arasındaki bu ilişkinin en bariz şekilde gözlemlenebildiği yerlerden biridir. Batılı anlamda ilk akademik Rus tarihçi olarak kabul edilen Vasiliy N. Tatişçev'den bu yana tarih, Rusya'da devletin çıkarlarına hizmet etmiştir/ettirilmiştir.[1] Ancak, imparatorluk geçmişine sahip diğer ülkelerin aksine Rusya'da bu durum, Çarlık rejiminin yıkılması sonrası, yani 20. yüzyılda da yoğun şekilde devam etmiştir. Marksist tarih anlayışındaki öngörüleri siyasetin merkezine koyan Sovyet liderliği için tarih, hayati bir başvuru kaynağı olmuştur. Marks ve Engels'in Doğa Bilimleri ile tarihi aynı kefeye koyan görüşleri[2] Sovyet liderliğince benimsenmiştir. Dolayısıyla

1. Yu. A. Vasilyev, "O metodologiçeskih osnovaniyah russkoy istoriçeskoy şkolı: istoriosofskie aspektı, Çast I", *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2009, Sayı: 1, s. 54.
2. K. Marks; F. Engels, *Soçineniya*, T. 3, Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo poli-

tek bir tarih anlayışı, nihai komünist barışa giden çizgisel bir gelişim seyri tek doğru kabul edilmiştir.

Sovyet devrindeki dışa kapalı ve politize bu anlayışın günümüzdeki Rus tarihçiliğine etki etmemesi olanaksızdır. Nitekim, Marksist tarih anlayışının geçersiz hale gelmesiyle beraber Rus tarihçiliğinde büyük bir teori boşluğu meydana gelmiştir. 90'lı yıllar yeni bir tarih anlayışını aramakla geçmiş, eskinin kutsalları radikal eleştirilere maruz kalmışlardır. 2000'lerde kaos ortamı son bulmakla beraber, siyasi boşluğun ortadan kalkması ve ülkenin milliyetçi ve merkeziyetçi bir yola girmesi, yeni bir tarih söylemine ihtiyacı yaratmıştır. Son 20 yıl bazen sistematik, bazense bilinçsiz ve spontan şekilde bu yeni söylemin oluşturulmasıyla geçmiştir. Popüler kültürde ve akademide genel Rus tarihinin yeni çerçevesi aşama aşama çizilmiştir. Türkiye tarihi araştırmaları da bundan nasibini almıştır. 16. yüzyıldan beri Rus genişleme stratejisinde ve devlet ideolojisinde Türkiye'nin yeri dikkate alınırsa, bilhassa Osmanlı araştırmalarının Rusya'daki önemi anlaşılabilir. Bu çerçevede, Rus tarihçiliğinin ve Osmanistiğinin 2000'lerden bu yana genel gündeminin, tartışılan temel konuların ve öne sürülen tezlerin bilinmesi, Rus tarih okulunun yeni söyleminin anlaşılmasını sağlayacaktır;

Sovyet Dönemi Sonrası Rus Tarihçiliğinin Yeniden Yapılanması

Sovyetler Birliği'nde tarih araştırmaları geniş ölçekte kapitalist Batı dünyasına karşı sosyalist yolun doğruluğunu kanıtlamanın bir aracı olarak görülmüştür. Bu vaka tüm tarihçi kuşaklarına sirayet etmiştir. Aslında sosyal bilimler alanında yeni arayışlar henüz 1980'lerde glasnost sürecinde başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Marksizmin sosyal bilimlerdeki hakimiyetinin sona ermesi sonrası ise, Rus tarihçiler yeni bir metodoloji seçimiyle karşı karşıya kalmışlardır. Böylece, tarihçi topluluğunun Sovyet dönemindeki monolitik yapısı, 1991 sonrası çoğulcu hale gelmiştir. Batı menşeli metodolojik yöntemler ve birbirinden farklı teorilerin

---

tiçeskoy literaturı, 1955, s. 16.

benimsenmesi bunun ana sebebidir. Ancak çoğulculuğun etkileri, Rusya'da tarihçiliğin gelişimini inceleyen yazarlar arasında fikir ayrılıkları yaratmıştır. Bazı yazarlar çoğulcuğun demokratik ve entelektüel açıdan kaliteli bir tartışma ortamı yaratmadığını, kamplaşmalara yol açtığını öne sürmektediler. Bazı yazarlar bunu Marksizm krizi olarak adlandırmaktadırlar. Buna göre, Marksizm ve tarihsel materyalizmden ani kopuş teorik bir boşluk yaratmış, bu da ideolojik savrulmalara, zıtlaşmalara yol açmıştır.[3] Bu görüşü savunanlara göre, özellikle 1990'ların ilk yarısına bu kamplaşma damgasını vurmuştur.[4] Konuya daha olumlu yaklaşın diğer bazı yazarlar ise 1990'ların ilk yarısında ideolojik bir krizin varlığını kabul ederler, fakat teorik tartışmaların, Rus tarihçiliğinin Marksizmden kaynaklı metodolojik geri kalmışlığının aşılmasını sağladığını iddia ederler.[5]

Şunu ifade etmek gerekir ki, Marksizmin söylem ve içerik olarak ortadan kalkmış olmasına rağmen tarihçiliğin icrasında halen izleri görülmektedir.[6] Öncelikle çizgisel bir tarih ve gelişme seyri Rus tarihçilerin büyük çoğunluğu tarafından halen kabul edilmekte, uygarlıkların, devletlerin ve toplumların yaşam süreci idealize edilmektedir.[7]

2000'lere gelindiğinde Rus tarihçiliğinin Batı tipi akademik tarihçilikle arasındaki kopukluk aşılmıştır.[8] Tarihsel araştırmalardaki Marksist hegemonyanın ortadan kalkması, dış dünya ile artan işbirliği ve çoğulculuk meyvelerini vermiştir. Ancak yayınsal ve teorik bazda kopukluk aşılmış olmakla beraber, kurumsal bazda Sovyet döneminin sorunları 2000'li yıllara taşınmıştır. Şunu be-

---

3. V. T. Beriaşvili, "Oteçestvennaya istoriçeskaya nauka v kontse XX naçale XXI vekov: Poisk novıh metodov issledovaniya", *Vestnik Pskovskovo gosudarstvennovo universiteta*, 2008, Vıpusk 3, s. 49; M.G. Stepanov, "Osnovnıe tendentsii razvitiya postsovetskoy istoriçeskoy nauki (1990 –naçalo 2000 gg.)", *Vestnik Tomskovo gosudarstvennovo universiteta*, 2009, Vıpusk 3 (71), s. 248; A. V. Lubskiy, "İntellektualnaya situatsiya v Rossiyskoy istoriçeskoy nauke na rubeje vekov", *Gumanitariy Yuga Rossii*, 2013, Sayı: 1, s. 76.
4. Stepanov, *a.g.m.*, s. 247.
5. *A.g.m.*, s. 248
6. G. S. Batıgin, "Sotsialnıe uçenıe' v usloviyah krizisa: strukturnıe izmeneniya v distsiplinarnoy organizatsii i tematiçeskom repertuare sotsialnıh nauk", *Sotsialnıe nauki v postsovetskoy Rossii*, Akademiçeskiy proekt, Moskva, 2005, s. 64.
7. Lubskiy, *a.g.m.*, s. 84.
8. Stepanov, *a.g.m.*, s. 248.

lirtmek gerekir ki, Rusya'da genel olarak yükseköğretimin planlanmasında ve yürütülmesinde belli sorunlar mevcuttur.[9] Sovyet sistemi ve Sovyet sonrası sistem iç içe yer almaktadırlar. Rusya Bilimler Akademisi'nin mevcut sisteminin -2013 senesinden bu yana düzenli olarak belli değişiklikler yapılmasına rağmen- halen eski devir ile dikkate değer koşutlukları vardır. Akademisyenlerin yetiştirilmesi, lisans-lisansüstü öğretim ve bilimsel yayın kriterleri büyük oranda değişmemiştir. Bazı araştırmacılar, Rus eğitim sisteminin reformize edilmesini engelleyen en önemli hususlardan birinin, Sovyet döneminde yaratılmış "Rus eğitim sisteminin yüksek kalitede olduğu" miti olduğunu iddia etmektedirler.[10] Ancak, problemin daha çok gerekli reformların gecikmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Rusya'da yapılan tarih araştırmaları da hem Sovyet dönemi mirasından, hem de modernizasyon sürecinden etkilenmektedirler. Ancak, tarih araştırmalarını en çok etkileyen husus güncel siyasal gelişmeler ve medya olmuştur. 2000'lerdein ikinci yarısından itibaren, bir bütün olarak "geçmiş", belli tarihi şahsiyetler, dönüm noktaları ve tarihsel olaylar oldukça popüler hale gelmişlerdir. Bunun yansıması en çok resmi törenlerin boyutunda ve görsel medyada hissedilmiştir. Adeta yeni bir tarih anlatısı oluşturulmuş ve bu anlatı medya aracılığıyla toplumu çepeçevre sararak vatandaşların hafızasına nüfuz etmiştir.[11]

Bu hususta, kilometre taşı olarak tanımlanabilecek vakalardan biri 2008 yılında meydana gelmiştir. "Rossiya" (Rusya) adlı devlet kanalında "Rusya'nın Adı" (İmya Rossii) isimli bir televizyon programı yayınlanmıştır. Programın konseptine göre, Rusya Tarih Enstitüsü'nün seçtiği 500 isim arasından Rus tarihinde en önemli rolü oynayanların izleyici oylarıyla seçilmesi amaçlanmıştır. 500 kişilik liste oylarla 12'ye indirildikten sonra, Ekim 2008'de haftalık canlı yayınlara başlanmıştır. Her hafta belli bir isim, ünlü ve alanında yetkin bir konuk tarafından "Rusya'nın Adı" olarak sa-

---

9. Bu konu hakkında bkz. Yuriy Zaretskiy, *Strategii ponimaniya proşlovo*, Novoe literaturnoe obozrenie, Moskva, 2011, s. 353-354.

10. *A.g.e*, s. 355.

11. 2000'lerden itibaren Rusya'da tarihsel algının dönüşümünü/dönüştürülmesi "hafıza mekanları" teorisiyle umlanabilir. Pierre Nora, "Between Memory and History: Les Lieux de Memoire", *Representations*, Sayı: 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring 1989), p. 13.

vunulmuş ve bu isim etrafında tartışmalar yapılmıştır. Sözgelimi, ünlü Rus yönetmen Mihalkov, 1911'de suikast sonucu öldürülen Başbakan Piotr Stolıpin'i savunmuştur; Komünist Parti lideri Zuganov, Lenin'i savunmuştur vs. Programın sonunda, Aralık 2008'de, Rusya Metropoliti Kiril'in savunduğu Aleksandr Nevski birinci, yani Rusya'nın simge lideri seçilmiştir.[12] Bilindiği üzere Aleksandr Nevski, Moğollarla işbirliği yaparak, Moğolların onayıyla o dönemdeki Rus prensliklerini yönetmekteydi. Öte yandan, 1240'ta İsveçlileri, 1242'de ise Alman Töton şövalyelerini yenerek, Rus topraklarının Katolikleşmesini önlediği ileri sürülmektedir. Bu nedenle, Batıya karşı zafer kazanmış kutsal bir kişilik olarak görülmektedir. Nevskiy figürü, Stalin rejimi sırasında dahi -Nazi Almanyası'na karşı dayanışma yaratmak için- kullanılmış ve 1938 yılında, Eisenstein'in yönettiği meşhur *Alexander Nevsky* filmi yayınlanmıştır. Bütün bunlara koşut olarak, 2008 yılında Aleksandr Nevski'nin "Rusya'nın Adı" seçilmesinin genel siyasetin bir yansıması olduğu söylenebilir. Tarihçilik açısından ise, daha milliyetçi ve özellikle Batı-Rusya mücadelesini vurgulayan bir tarihçilik anlamına gelebilir.

TV programında ikinci sırayı Stolıpin, üçüncü sırayı ise Stalin almıştır.[13] Bu üç ismi yan yana koydğumuzda, Rus prenslikleri, Çarlık ve Sovyet devirlerinin kriz zamanlarındaki liderlerini görmekteyiz. Üç isim de Rus topraklarını dış tehditlerin yoğun olduğu dönemlerde yönetmişler ve günümüz bağlamında "milliyetçi" adlandırılabilecek bir siyaset izlemişlerdir. Dolayısıyla Rusya'nın sosyalist, ortodoks ve imparatorluk geçmişiyle barışması ve kendi tarihini Batıya karşı savunması söz konusudur. 2008 sonrası yapılan tarih çalışmalarında bu bakış açısının etkisi görülecektir.

Rusya'da Tarih Araştırmalarının Yürütüldüğü Başlıca Kurumlar

Tarih Cemiyetleri

Eğitim kurumlarından önce, son yıllarda faliyet gösteren iki

---

12. http://www.nameofrussia.ru/rating.html
13. Aynı yerde.

cemiyetten bahsetmek gereklidir. İlk olarak, 20 Haziran 2012 yılında Rus Tarih Cemiyeti (RİO) yeniden faaliyete geçirilmiştir.[14] 2015'te yayınlanan tüzüğünde cemiyetin amacı şu şekilde belirlenmiştir: *"...vatan ve dünya tarihinin objektif bir şekilde araştırılması, aydınlatılması ve popüler hale getirilmesi ve milli hafızanın korunması temelinde genel Rus tarihsel kültürünün oluşturulması için toplumun, devletin, bilim insanlarının, sanatçıların ve tarihseverlerin çabalarının birleştirilmesi."*[15] Cemiyet, Rus tarihinin ön plandaki olaylarıyla ilgili konferans ve sempozyumlar, gündemdeki vakalar ve önemli tarihsel şahsiyetlerle ilgili arşiv materyallerini sunduğu sergiler düzenlemekte, anma törenleri gerçekleştirmekte, süreli yayınlar çıkartmaktadır. Cemiyetin başkanlığını Rus Devlet Duması Başkanlığı yapmış olan (2011-2016) ve halen Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi Müdürü olan Sergey E. Narışkin yapmaktadır.

Buna paralel olarak, 29 Aralık 2012'de Rus Askeri-Tarih Cemiyeti kurulmuştur (RVİO).[16] Cemiyetin amaçları arasında Rus askeri tarihinin araştırılmasında devlet ve toplum güçlerinin birleştirilmesi, Rus askeri tarihinin çarpıtılmasının önlenmesi, askeri tarih çalışmalarının popüler hale getirilmesi, vatanseverlik duygusunun uyandırılması, askerlik hizmetinin prestijinin arttırılması yer almaktadır.[17] Cemiyetin başkanlığını yine oldukça üst düzey bir isim olan, Rusya Federasyonu Kültür Bakanlığı görevinde bulunmuş (2012-2020) ve şu anda Devlet Başkan Yardımcısı olan Vladimir R. Medinskiy yapmaktadır. Cemiyet, faaliyet alnının kapsamı sayesinde oldukça geniş bir kesime hitap etmektedir. Bugüne değin 3 tane askeri tarih müzesi açan, 200 farklı noktaya askeri tarih gezileri düzenleyen, çocuklar için askeri temalı kamplar organize eden,[18] festivaller düzenleyen Cemiyet doğrudan kitlelerin hayatına girmeyi başarabilmiştir.

---

14. Rus Tarih Cemiyeti 1866 yılında kurulmuştur. Yaklaşık 50 yıl içerisinde 148 cilt eser basan cemiyet, Bolşeviklerin iktidara gelmesi sonrası 1920 yılında kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://historyrussia.org/ob-obshchestve/o-nas.html
15. Ustav Assotsiatsii "Rossiyskoe istoriçeskoe obşestvo", Moskva, 2015.
16. 1907-1914 yılları arasında faaliyet göstermiş İmparatorluk Rus Askeri-Tarih Cemiyetinin devamı addedilmektedir.
17. Ustav Obşçerossiyskoy obşçestvenno-gosudarstvennoy organizatsii "Rossiyskoe voenno-istoriçeskoe obşçestvo", Moskva, 2018, s. 3.
18. Cemiyetin verilerine göre 2014 yılından bu yana 20.000 çocuk bu kamplarda bulumuştur. Bkz. https://rvio.histrf.ru/activities/lager

RVİO'nun bilimsel faaliyetleri de oldukça aktiftir, 2014 yılından itibaren Rus askeri tarihine dair pek çok yayın yapmıştır. Bu yayınların bir kısmı oldukça fazla baskı yapmıştır. Sözgelimi 2014 yılında 20 ciltlik "Velikie Polkovodtsı" (Büyük Komutanlar) dizisi yayınlanmış ve toplamda 3 milyon baskıya ulaşmıştır.[19] RVİO ayrıca konferanslar, sempozyumlar, sergiler, kitap tanıtımları düzenlemektedir. Bunların yanında, RVİO bünyesinde veya desteğinde televizyonlarda gösterime giren pek çok belgesel çekilmiştir.[20]

Eğitim ve Araştırma Kurumları

Rusya'da tarih eğitimi veren ve tarihsel araştırmaları yürüten kurumların temelleri Çarlık döneminde, 18. yüzyılın sonunda atılmıştır.[21] Bolşeviklerin iktidara gelmesi sonrası, 1920-30'larda yeniden yapılandırılan ve yeni rejimin hizmetine verilen bu kurumlar 1980'lere değin hükümet tarafından sıkı şekilde kontrol altında tutulmuşlardır.[22] Sovyetlerin dağılması sonrası Marksist tarih umlamalarının hegemonyası sona ermekle beraber bu kurumlarda uygulanan eğitim sisteminde –yukarıda ifade edildiği üzere- dikkate değer bir dönüşüm yaşanmamıştır. Bugün –Sovyet döneminden devralınmış- iki ayaklı bir yapı hakimdir. Birincisi üniversitelerin bünyesinde kurulmuş tarih fakülteleridir. İkincisi ise Rusya Bilimler Akademisine (RAN) bağlı olarak faaliyet gösteren enstitülerdir. Çarlık ve Sovyet dönemlerinde olduğu gibi bugün de akademik tarihçiliğin önde gelen kurumları Moskova ve St. Petersburg'da bulunmakta ve hem akademisyenlerin yetiştirilmesinde hem de tarih araştırmalarına yön verilmesinde liderlik etmektedirler.

---

19. https://rvio.histrf.ru/activities/nauk
20. Aynı yerde.
21. Gerek Moskova, gerekse St. Petersburg üniversitelerinde tarih dersleri 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren verilmeye başlanmıştır. İstoriçeskiy fakultet Moskovskovo gosudarstvennovo universiteta imeni M.V. Lomonosova (Sostavitel: L.S. Leonova), Moskva: Paralleli, 2009, s. 7; İstoriçeskiy fakultet Sankt-Peterburgskovo universiteta 19134-2004 (Otv. red. A. YU. Dvorniçenko), SPB: İzdatelstvo S.-Peterburgskovo universiteta, 2004, s. 6.
22. Sovyet Rusya'da üniversiteler ve eğitim kurumları Stalin döneminde sıkı baskı görmüşlerdir. Stalin sonrası baskı hafiflemekle beraber, Sovyet yönetiminin üniversiteler ve Bilim Akademisini siyasi amaçlarla kullanma çabaları devam etmiştir. Bkz. Peter Kenez, A History of the Soviet Union from the Beginning to the End, New k: Camridge University Press, 2006, p. 117, 211.

Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi (MGU) bünyesindeki Tarih Fakültesi, St. Petersburg Devlet Üniversitesi (SPBGU) Tarih Fakültesi, Rusya Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (MGİMO) bünyesindeki tarih bölümleri üniversite bazında kendi alanlarında lider konumdadırlar. RAN'a bağlı araştırma enstitüleri olarak ise Rus Tarihi Enstitüsü (İRİ), Genel Tarih Enstitüsü (İVİ) ve Slavistik Enstitüsü ön plandadırlar. Bunların dışında, MGU bünyesindeki Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü, SPBGU'daki Doğu Fakültesi ve RAN'a bağlı Doğu Bilimleri, Afrika ve Uzakdoğu enstitülerinde Asya, Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu üzerine araştırmalar yürütülmekte, uzmanlar ve akademisyenler yetiştirilmektedir. Batı dünyasına dair yapılan araştırmalarda ise yine RAN'a bağlı Avrupa Enstitüsü ve ABD ve Kanada Enstitüsü başı çekmektedir. Ayrıca, pek çok üniversitenin tarih ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde dünya tarihiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu açıdan Rusya'da tarihçiliğin sadece yerli tarih alanına sıkışmadığını, dış dünyaya dair önemli bir bilgi birikimine sahip olduğu söylenebilir.

Rus Tarihçiliğinin Gündemi

Sosyal bilimler, doğa bilimlerinden farklı olarak siyasal gelişmelerden yoğun olarak etkilenmektedirler. Bu, sosyal bilimlerin umlamaya, dolayısıyla manipulasyona açık yapısıyla ilgilidir. Sovyetler Birliği'nde sosyal bilimlerin devlet ideolojisinin tahakkümü altında faaliyetlerini devam ettirmesi bunun çarpıcı örneklerinden biridir. Böyle bir alışkanlık geçmişine sahip olan Rusya'da, tarihçiliğin siyasetten tamamen bağımsız, özerk bir alan olarak mevcudiyetini devam ettirmesi elbette olanaksızdır.

Nitekim, 2000'li yıllarda Rusya kendine yeni bir kimlik ve söylem inşa ederken, tarihçilik ve işlenen konular da buna göre şekillenmişlerdir. Yukarıda belirtilen "Rusya'nın Adı" programıyla da paralel bir şekilde savaş tarihi ve uluslararası ilişkiler ile ilgili konular daha çok gündeme gelmişlerdir. Gerek yapılan tezlere, gerekse süreli akademik yayınlara bakıldığında yeni bir devlet söyleminin oluşturulmasında önemli rol oynayacak tartışmalar

ön plana çıkmıştır. Şu da ifade edilmelidir ki, Rus arşivlerindeki çalışma koşulları Sovyet dönemine göre iyileştirilmiş (belge tasniflerinin hızlanması, kapalı fonların hizmete açılması, fotokopi hizmetleri vs.) ve akademisyenler, anlatılarını oluştururken görece bir özgürlükten faydalanmışlardır.

2000'lerden itibaren Rus tarihçiliğindeki en popüler konular incelendiğinde, İmparatorluk ve Sovyet geçmişlerini birbirine bağlama çabası barizdir. Bunlara ayrı ayrı göz atmak, Rus tarihçiliğinin yeni anlatısını anlamamıza yardım edecektir.

Bolşevik Devrimi ve Lenin

Bolşevik devrimi ve iç savaş, son yılların oldukça rağbet gören konularından biridir. Hem popüler, hem de akademik çalışmalarından çoğunda Çarlığın yıkılmasıyla başlayan ve iç savaşın Bolşevikler tarafından kazanılmasıyla biten süreç olumsuz ve yıkıcı olarak değerlendirilmektedir. 90'lı yıllarda, siyasal gelişmelere koşut olarak Bolşevik devriminin ülkeyi kaosa sürüklediği geniş bir kesim tarafından savunulmuş, çok sert eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştiriler halen sürmektedir. Temel çerçeveleri şudur: Rusya, 1. Dünya Savaşında galip devletlerin arasında yer almasına rağmen, Bolşevikler yüzünden tüm kazanımlarını bırakmış ve iç savaşa sürüklenmiştir.[23] Özellikle 1917-22 arası süren iç savaş ve Bolşeviklerin "krasnıy terror" (kızıl terör) olarak adlandırılan baskı, sürgün ve kitlesel katliamları hakkında pek çok çalışma yapılmıştır/yapılmaktadır.[24] Bununla beraber, az sayıda da olsa, Bolşeviklerin yıkıcı etkilerini görmezden gelen veya bunun aksini

---

23. A. Yu. Vatlin, "Oktyabrskiy perevorot 1917 g. v Petrograde i evo otsenki v Germanii", İstoriçeskie issledovaniya. Jurnal İstoriçeskovo fakulteta MGU, Sayı: 6, 2017, s. 15.
24. A. B. Danilin; E. N. Evseeva; S. B. Karpenko, "Grajdanskaya voyna v Rossii (1917-1922)", *Novıy istoriçeskiy vestnik*, Cilt: 1, Sayı:1, 2000, s. 1-38; N. V. Kıyaşko, "Krasnıy terror v godı Grajdanskoy voynı na Kubani: novıe dokumentı i materalı", *Nasledie vekov*, Sayı: 2, 2018, s. 28-35; M. V. Krivenko, "Politiçeskiy terror v Rossii v 1918-1922 gg. v otsenkah vidnıh obşestvennıh i politiçeskih deyateley", İzvestiya Rossiyskovo gosudarstvennovo pedagıgiçeskovo universiteta, 2007, s. 145-148; V. P. Kuptsov, "Grajdanskaya voyna v Rossii (1918-Sotsialno politiçeskie posledstviya)", *Vestnik Rossiyskovo ekonomiçeskovo universiteta*, Sayı: 9, 2012,s. 3-17; A. V. Medvedev, "Repressii i amnistii Sovetskovo gosudarstva v nijegorodskoy gubernii v godı grajdanskoy voynı (1918-)", *Vestnik Nijegorodskovo universiteta*, Sayı: 4, 2019, s. 38-51.

idda eden tarihçiler de vardır. Bolşeviklerin ülkeyi kaosa sürüklediği iddialarını kabul etmemekte, halen Rusya Çarlığı'nı Sovyet dönemi bilimsel anlayışıyla umlamaktadırlar.[25]

Bolşevizm ve Sovyet tarihine eleştirel yaklaşan tarihçiler, tıpkı Marksist tarihçilerle aynı hataya düşerek idealistik bir bakış açısıyla eleştirilerini yöneltmektedirler. Stalinizmin, Bolşevizmin bir yaratımı ve doğal sonucu olduğunu genel olarak kabul etmektedirler.[26] 20. yüzyıl Rus tarihindeki tüm aksamaları Marksizm ve Sovyet sistemine atfetmektedirler. Üstelik, -marksist tarihçiler gibi- eleştirdikleri unsurları "düşmanla işbirliği yapmak" veya "komploculuk" ile suçlamaktadırlar. Lenin önderliğinde Bolşeviklerin Alman istihbarıyla çalışı olmaları yaygınlaşmış bir iddiadır.[27] Bolşevik Devriminin lideri olarak Lenin'in, Sovyetlerin yıkılışının üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen halen akademik bir çalışma konusu olmaktan çok günlük siyaset malzemesi olduğu ve Lenin'in Rus tarihindeki rolü üzerinde bir uzlaşı bulunmadığı görülmektedir.[28]

Stalin

Stalin, biyografik olarak ve 2. Dünya Savaşına dair çalışmalarda en çok ele alınan lider olmuştur. Bugün, 1990'lardaki olumsuz yaklaşımın yerini bir nevi rehabilitasyonun aldığı söylenebilir. Bu rehabilitasyonun hem popüler kültür, hem de ve akademi ayağı vardır. 2000'lerden itibaren Stalin dönemini konu alan pek çok film ve dizi çekilmiştir. Bunların içinde 2010-2011 yıllarında çekilen, Mihalkov'un yönetmenliğini yaptığı *Güneş Yanığı 2* filmi popüler kültürdeki tarihsel anlatının değişimini gözler önüne sermektedir. 1994'de yayınlanan ve Oscar alan *Güneş Yanığı* filmi tam bir Stalin rejimi eleştirisiyken, serinin ikinci filminde 2. Dünya Savaşı konu alınarak, Sovyet liderliği rehabilite edilmiştir. Film,

---

25. Sözgelimi N. Ya. Laktionova, "Fevral 1917 goda: evo istoki i posledstviya", *Sotsialno-gumanitarnıe znaniya*, 2017, s. 161-169.
26. Yu. İ. İgritskiy, "Lenin i Stalin Sevodnya", *Rossiya i sovremennıy mir*, 2013, s. 27
27. V. A. Kosmaç, "Bolşeviki i Germaniya v godı Pervoy mirovoy noynı", *Pskovskiy voenno-istoriçeskiy vestnik*, Vıp. 2, 2016, s. 207
28. Lenin hakkındaki farklı görüşler için bkz. E. A. Kotelenets, Bitva za Lenina, Moskva: AYRO, 2017; E. A. Kotelenets, "Lenin kak politik i çelovek v noveyşih issledovaniyah", *Vestnik Rossiyskovo universiteta drujbı narodov*, Sayı: 2, 2012, s. 43.

Rusya'daki muhalif kesim ve Hollywood eleştirmenleri tarafından, tarihsel gerçekleri çarpıttığı gerekçesiyle kritize edilmiştir.[29]

Akademik dünyada ise, 2. Dünya Savaşının kazanılmasında Stalin'in rolünü inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardaki hakim görüş Nazi Almanyasının Stalin'in sayesinde mağlup edilmiş olduğudur. Stalin bir yandan ABD ve İngiltere'nin kararsızlıkları nedeniyle yalnız bırakılmış ve savaşın siyasal yükünü tek başına üstlenmiş bir lider olarak tanımlanır; öte yandan bir çeşit "askeri deha" mertebesine yükseltilir ve modern askeri bilimin gerekliliklerini yerine getiren, büyük bir stratejist ve kendi komuta kademesinin ilerisinde olan bir Sovyet kumandanı olarak tanımlanır.[30] İşin en ironik tarafı ise, Stalin'in askerlik sanatındaki yeteneklerine kanıt olarak Rus Mareşal Georgy Zhukov'un sözlerine sık sık atıf yapılmasıdır.[31] Bilindiği üzere 2. Dünya Savaşı sırasında Sovyet ordusunun en parlak komutanlarından olan ve savaş sonrası popüleritesi hızla artan Jukov, Stalin tarafından potansiyel bir tehdit olarak görülmüştür. Sovyet ordularının Avrupadaki kumandanlığından alınıp, Odessa Askeri Bölgesi kumandanlığı gibi nispeten önemsiz bir göreve getirilen Jukov böylece bertaraf edilmiştir.

Stalin'i bir diplomat olarak ele alan çalışmalarda da benzeri problemler mevcuttur. Stalin'in Roosvelt ve Churchill ile görüşmeleri "Büyük Devlet Adamı" olmanın bir göstergesi kabul edilmektedir. Bu yapılan görüşmelerde Stalin hep barıştan ve Avrupa'da düzenin yeniden sağlanmasından yana gösterilirken, diğer iki liderin sürekli olarak Sovyetlerin güçlenmesinin önünü kesmek ve Avrupayı kendilerine göre dizayn etmek istedikleri vurgulanmaktadır.[32] Sovyet Rusya'nın 2. Dünya Savaşının sonunda büyük güç olarak ortaya çıkmasında da Stalin'e ve onun diplomasideki ustalığına atık yapılmaktadır. 2. Dünya Savaşı koşulların-

---

29. https://echo.msk.ru/programs/personalno/689446-echo/; https://www.hollywoodreporter.com/review/exodus-burnt-sun-2-film-29667
30. İ. V. Pıhalov, "Stalin i pobeda", *Obşestvo. Sreda. Razvitie (Terra Humanata)*, 2010, s. 122; A. A. Belousov, "Rol Stalina v Velikoy oteçestvennoy voyne v otsenke zarubejnıh istorikov i politikov", *Rossiya i ATR*, 2002, s. 122.
31. Sözgelimi bkz. G. A. Porhunov, "İ. V. Stalin v godı velikoy oteçestvennoy voynı 1941-1945", *Omskiy nauçnıy vestnik*, Cilt: 31, Sayı: 2, 2005, s. 62
32. Ariza B. Kerimhanova; Magi N. Emirova, "Jukov G. K. o Staline İ. V. İ o voyne", *Gumanitarnıe, sotsialno-ekonomiçeskie i obşestvennıe nauki*, 2015, s. 170.

da Rusya'yı ancak Stalin gibi "Büyük bir insanın" ve olağanüstü önlemlerin muzaffer edebildiği iddia edilmiştir.[33] Stalin döneminin baskısı ve şiddeti kabul edilmekle beraber işlenen temel konu olağanüstü zamanların olağanüstü önlemler / uygulamalar gerektirdiğidir. Sözgelimi kitlesel sürgünlere gerekçe olarak "düşmanla işbirliği yapılması" ve "isyan çıkarma ihtimali" gösterilebilmektedir.[34]

Genel olarak hakim olan ve "Stalin rönesansı" olarak adlandırılabilecek bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Döneme ilişkin arşiv belgelerinde yapılan çalışmalar Stalin eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Sözgelimi Bugaev, arşiv belgelerine dayalı olarak Stalin dönemi sürgünlerinin sebeplerini incelemektedir. Özellikle, Kafkas ve Türk kökenli çeşitli halkların Stalin rejimi tarafından sürgün edilmeleri ve uygulanan baskı politikasını Sovyet Rusya'nın emperyalist siyasetine bağlamakta ve bunları insanlığa karşı işlenmiş suç addetmektedir.[35] Stalin rejiminin en çok tartışılan uygulamlarından olan komuta kademesinin, subay kadrolarının tasfiyesi ve askeri akademilerdeki siyasal baskı gündemde olan diğer bir konudur.[36] Stalin rejimini bu hususta eleştiren tarihçiler, hakim görüşün aksine 2. Dünya Savaşının Stalin'e rağmen ve tamamen Sovyet halkının kahramanlığıyla kazanıldığını savunmaktadırlar.[37] Böylece, Stalin dönemi uygulamaları hakkında ateşli bir tartışma halen sürmektedir.Ancak, baskın olan bakış açısı Sovyet liderin rehabilitasyonu yönündedir.

Ukrayna ve Kırım

2004'teki "Turuncu Devrim"den bu yana Ukrayna ve Kırım'a dair tarihsel çalışmaların sayısında önemli bir artış olmuştur. Ya-

---

33. N. İ. Kapçenko, "İ. V. Stalin kak diplomat", *Vestnik Russkovo universiteta drujbı narodov*, Sayı: 1, 2005, s. 140-141.
34. Sinitsın Fedor Leonidoviç, Natsionalnaya politika SSSR v Velikoy oteçestvennoy voyne (1941-1945), Avtoreferat kandidatskoy dissertatsii, Moskva, 2009, s. 28-29.
35. A. M. Bugaev, "Poçemu i Stalin vıselyal narodı? (Postanovka problemı)", İzvestiya vuzov. Severo-Kavkazskiy region, Sayı: 3A, 2009, s. 91.
36. Sözgelimi bkz. S. S. Blizniçenko; S. E. Lazarev, "Repressii v Voenno-morskom injenernom uçilişe imeni F. Y. Dzerjinskovo v 1930-e gg.", *Noveyşaya istoriya Rossi*, Sayı: 1, 2014, s. 124-139.
37. V. D. Ermakov, "İ Stalin i repressii protiv komandnıh kadrov armii i flota v 1945-1953 gg.", *Vestnik Sankt-Peterburgskovo gosudarstvennovo instituta kulturı*, Cilt: 27, Sayı: 2, iyun, 2016, s. 48.

pılan yayınların içeriğini ve elde ettiği sonuçları uluslararası arenadaki Rus-Ukrayna gerginliği belirlemiştir. İlk olarak, Kırım'ın Bizans mirasını ve dolayısıyla Ortodoks varlığını vurgulayan ve bunu Rusya ile bağdaştıran pek çok yayın mevcuttur.[38] Kırım, tarihsel olarak Rusya'nın bir parçası gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Ukrayna'nın Sovyetler Birliğinden, dolayısıyla Rusya'dan ayrılması süreci ve Ukrayna milliyetçiliğinin tarihi, rağbet gören diğer bir konudur. Resmi söyleme yakın akademisyenler sık sık Ukrayna milliyetçiliğinin tarihsel süreçte Batı ile işbirliğini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Onlara göre, Batı tarafından kışkırtılmış olan Ukrayna milliyetçiliği, Rus düşmanlığı üzerine kuruludur. Ukrayna'nın SSCB'den ayrılmasını açıklarken, bu düşmanlık argüman olarak kullanılmıştır.[39] Ukrayna milliyetçiliğinin tarihini 2. Dünya Savaşı ve daha öncesine götüren Rus tarihçiler, Ukrayna milliyetçileri tarafından gerçekleştirilen saldırı ve katliamları gündeme getirmişlerdir.[40]

Ukrayna'nın dışında, Rusya'nın ilişkileri Polonya ile de oldukça gerginleşmiştir. Buna paralel olarak Polonya ile tarihsel sorunlara ilgi artmıştır. Bilhassa, Katin katliamı meselesi hem medyada, hem de akademik dünyada popüler hale gelmiştir. Katin katliamı, yaklaşık 22 bin Leh subay ve entelektüelinin 1940 yılında, bugün Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan Smolensk bölgesindeki Katin ormanında, Sovyet İçişleri Halk Komiserliği tarafından katledilmesi olayıdır.[41] Bazı Rus tarihçiler bu katliamın Nazi-

---

38. Ye. S. İşçenko, "Kupola na fone minaretov: Krım pravoslavnıy i musulmanskiy", *Prostranstvo i vremya*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2014, s. 151-158; Emma Zilivinskaya, "Hıristianskie tserkvi zolotoorsınskovo perioda v Krımu", *Krımskoe istoriçeskoe obozrenie*, Sayı: 2, 2016, s. 167-198; O. M. Gonçarova, "Krım v Russkoy istorii i etnokulturnoy soznanii (XI-XVIII veka)", *Universum: Vestnik Gertsenovskovo universiteta*, Sayı: 3-4, 2014, s. 166-176.
39. M. V. Nazarova, "Russko-Ukrainskie otnoşeniya nakanune raspada SSSP (Pozitsiya Ukrainskoy intelligentsii)", *Vremya nauki*, Sayı: 2, 2015, s. 25; V. İ. Çura, "Rol oblastnıh komitetov KPSS v sobıtiyah avgusta 1991 g.: istoriçeskiy opıt Zapadnoy Ukrainı", *Znanie. Ponimanie. Umenie*, Sayı: 2, 2013, s. 134.
40. Bunlar arasında bilhassa 2. Dünya Savaşı sırasındaki Volin katliamı önemlidir. Bkz. L. S. Lıkoşina, "Volınskaya tragediya v obşçestvennom diskurse sovremennoy Polşi", *Aktualnıe problemi Evropı*, 2017, s. 40-60; Dmitriy Pavlov, "Banderovtsı i formirovanie natsionalnoy identiçnosti Zapadnoy Ukrainı", *Voprosı natsionalizma*, Cilt: 18, Sayı:2, 2014, s. 68-74.
41. Bu katliam Rusya Federasyonu tarafından da kabul edilmektedir. Bkz. http://old.memo.ru/daytoday/5katyn2.htm

ler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedirler;[42] katliamın kimin tarafından yapıldığını sorgulamadan Katin üzerindeki Nazi ve Sovyet propagandasını inceleyen araştırmacılar da vardır. Bunlar, Moskova'nın savaş sırasında bu katliamı örtbas etme veya Nazileri suçlama çabalarını haklı bulurlar. Zira, onlara göre Berlin'in amacı Katin katliamını kullanarak müttefikleri bölmektir.[43] Katin katliamına dair en ilginç görüşlerden biri Kaliganov'undur. Konunun bir Rus-Leh sorunu kapsamında tartışılmaması gerektiğini savunan Kaliganov, katliamın sorumlusunun Ruslar değil, Sovyet yönetimi olduğunu iddia etmektedir.[44]

Rusya Çarlığı

2000'lerden itibaren Rus tarihçilerin en çok çalıştıkları konulardan biri Rus Çarlığı tarihi olmuştur. Son 20 senedir yapılan yayınlara bakıldığında Rus Çarlığının her dönemine dair çalışmalara rastlamak mümkündür. Çarlık dönemine dair bu ilgi, iki hususa bağlanabilir. Öncelikle –yukarıda ifade edildiği üzere- tarih arşivlerinin çalışma koşulları kolaylaştırılmış ve pek çok yeni fon kullanıma açılmıştır. İkinci olarak, siyasi arenada Rus devleti, kendi ihmal edilmiş Sovyet öncesi geçmişiyle barışma yoluna gitmiştir. Bunun simge olaylarından birisi, Romanov ailesinin 20 Ağustos 2000 senesinde Moskova Patrikhanesi tarafından aziz ilan edilmiş olmalarıdır.[45] İmparatorluk geçmişiyle barışan Rusya'da hem kitlesel medya araçlarında, hem de akademik yayınlarda Çarlık Rusyası çok sık işlenen bir konu olmuştur. Bilhassa savaş tarihi ve Rus dış politikası en fazla rağbet gören alanlar haline gelmişlerdir. Bir bakıma, Rusya'nın kendi imparatorluk geçmişini hatırlamış oldu-

---

42. A. S. Brıçkov;G. A. Nikonorov, "Katınskiy sled v Rossiysko-Polskih otnoşeniyah: istoriya i sovremennost", *Vestnik Polesskovo gosudarstvennovo universiteta*, Sayı: 1, 2016, s. 13.
43. Yu. L. Buyanova, "Katınskoe delo v Sovetskom inoveşçanii v aprele 1943", *Vestnik Sankt-Peterburgskovo gosudarstvennovo universiteta*, Ser. 2, Vıp. 1, 2011, s. 147; Katin katliamından çok olayın propaganda boyutuna yoğunlaşan diğer bir çalışma için bkz. V. N. Gurkoviç, "Katinskaya tragediya interpretatsii profaşistskoy gazetı 'Golos Krıma'", *Krımskiy arhiv*, Cilt: 22, Sayı: 3, 2016, s. 69-79.
44. İ. İ. Kaliganov, "Minimaya zagadka priçin rasstrela Polskih ofitserov v Katini v marte 1940 g.", *Vestnik slavyanskih kultur*, 2012, s. 50.
45. https://www.nytimes.com/2000/08/15/world/nicholas-ii-and-family-canonized-for-passion.html

ğu iddia edilebilir. Bu gelişmeler, bizzat Vladimir Putin'in demeç ve söylemlerinden de takip edilebilir. Sözgelimi, 1. Dünya Savaşının 100. yılı vesilesiyle yapılan anıtın açılışı sırasında, Putin, Rusya'nın savaşı kazanmasına rağmen, zaferinin ülkeyi yönetenlerin ve siyasi elitin aşırı hırsları yüzünden çalındığını ifade etmiştir.[46]

Çarlık geçmişine dair araştırmalarda *AB Imperio* dergisinin özel bir yeri vardır. Önemli bir değişim getiren dergi, 2000 senesinden bu yana New k ve Kazan merkezli olarak çıkmaktadır. Sovyet döneminden bu yana çıkan dergilerin aksine imparatorluk dönemi çalışmalarına yeni bir disiplinler arası yaklaşım getirmeyi amaç edinmiş olan dergide, Sovyet sonrası coğrafya bir imparatorluk sahası olarak ele alınmakta ve bu sahada yaşayan halkların, devletlerin tarihleri ve milliyetçilik, imparatorluk mirasına dayalı olarak incelenmektedir.[47] Her sayısında ayrı bir konuyu esas alan dergide, Rus ve Sovyet coğrafyasına dayalı olarak oluşturulan disiplinler arası metodoloji "yeni imparatorluk tarihi" olarak adlandırılmaktadır[48]. Derginin editörleri, Sovyetlerin dağılması ve 90'lı yıllarda yaşanan gelişmeler sonrası ulus devletlerin sorgulanması gerektiğini ve yeni ulus-devlet ötesi koşullara uygun olarak yeni bir imparatorluk tarihi yazılması ve yeni bir konsept oluşturulması gerektiğini savunmaktadırlar.[49] Buna göre, İmparatorluk, genel kanının aksine kötü veya –Sovyet döneminde iddia edildiği gibi- gerici bir yapı olmayabilir.[50]

Rusya'da Türkiye Tarihi Üzerine Yapılan Araştırmalar

Rus tarihçiliğinde Türkiye ve Osmanlı tarihinin yeri müstesnadır. 15. yüzyıldan itibaren bakıldığında, Türkiye coğrafyası Rus bilim insanlarının ve gezginlerinin en fazla ilgi duydukları

---

46. https://www.kommersant.ru/doc/2537963
47. "'Ab Imperio' Pereosmıslenie ponyatiy 'imperii' i 'natsii' v rossiyskoy i sovetskoy istorii: nekotorıe metodologiçeskie podhodı", *Ab Imperio*, Sayı: 1, 2000, s. 11-14.
48. İ. Gerasimov; S. Glebov; A. Kaplunovskiy; M. Mogilner; A. Semyonov, "In Search of a New Imperial History", *Ab Imperio*, Sayı: 1, 2005, s. 49-55.
49. *A.g.m.*, s. 34-35.
50. *A.g.m.*, s. 37-42.

ve araştırdıkları sahalardan biri olmuştur. 18. yüzyılda sistematik Doğu bilimleri/Şarkiyat araştırmalarının başlaması sonrası hakkında en fazla araştırma yapılan ülkelerden biri Osmanlı İmparatorluğu olmuştur.[51] Bu nedenle Rusya, Osmanlı çalışmaları hususunda çok zengin kaynaklara sahiptir. Arşivler bazında, Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi (AVPRİ), Rus Devlet Askeri-Tarih Arşivi (RGVİA), Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (GARF), Rus Devlet Tarih Arşivi (RGİA), Rus Devlet Askeri Donanma Arşivi (RGAVMF), Rus Devlet Kadim Tutanaklar Arşivi (RGADA) Osmanlı tarihine dair oldukça zengin fonları barındırmaktadılar. Rusya Çarlığı Dışişleri Bakanlığı ve diplomatik temsilciliklerinin, Rusya Kafkasya Genel Valiliğinin, Rus Genelkurmay Başkanlığının ve son olarak da Rus Doğu Bilimcilerin (Şarkiyatçıların) Osmanlı topraklarında sürdürdükleri faaliyetlerin ve sistematik raporlarının neticesi olarak, Rus tarihçiler, -Çarlık yetkililerinin gözünden- Türkiye tarihini anlama ve umlamada oldukça bol belgeye ve bilgi kaynağına sahiptirler. Nitekim, Rusya'da yürütülen Türkiye tarihçiliğinin akademik olarak en önemli katkısı Çarlık dönemi belgelerinin okuyucuya sunulmasıdır.

Eğitim kurumları açısından bakıldığında, Rusya'da Türkiye tarihi çalışmalarının devam ettirildiği kökleşmiş kurumlar Moskova ve St. Petersburg'da bulunmaktadırlar. Yukarıda zikredilen MGU bünyesindeki Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Rusya Bilimler Akademisine bağlı Doğu bilimleri Enstitüsü ve St. Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi alana liderlik etmektedirler. Hem Türkiye tarihinde uzman yeni kadrolar büyük oranda bu kurumlarda yetiştirilmekte, hem de yayınların çoğu bu kurumların bünyesinde yapılmaktadır. Bununla beraber, Rusya'nın tüm büyük şehirlerindeki tarih ve uluslararası ilişkiler fakültelerinde Türkiye tarihi ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili pek çok araştırma yürütülmektedir.

---

51. St. Petersburg'da Doğu bilimleri araştırmalarının gelişimi hakkında bkz. E. P. Ostrovskaya, "K 200-letiyu Aziatskovo muzeya (1818)-İnstituta vostoçnıh rukopisey RAN", *Vestnik SPBGİK*, Cilt: 37, Sayı:4 dekabr, 2018, s. 112-118. Moskova'da Doğu bilimleri çalışmalarının gelişimi için bkz. Özhan Kapıcı, "Çarlık Otokrasisinin Hizmetinde bir Şarkiyat ve Türkoloji Mektebi: XIX. Yüzyılda Ermeni Lazarev Şark Dilleri Enstitüsünün Kuruluşu ve Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Türkbilig*, Sayı: 31, 2016, s. 1-32;

Türkiye Tarihi Araştırmalarının İçeriği

2000'lerden itibaren Rusya'da Türkiye tarihi çalışmalarını idare eden kadro büyük oranda Sovyet okulunda yetişmiştir. Sözgelimi Mihail S. Meyer, Svetlana F. Oreşkova, Konstantin A. Jukov ve Yuri A. Petrosyan en önde gelen isimlerdir. Temel eserlerini Sovyet döneminde vermişlerdir.[52] Bu isimler ve Sovyet okulunda yetişmiş meslektaşları bugünkü Rus Türkolojisini şekillendirmişlerdir. Bilhassa, MGU Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü Müdürü olan Meyer, en kıdemli Rus Türkolog'u kabul edilmektedir. Bugün, yapılan çalışmalarda oluşturulan anlatı, çıkarımlar ve kaynaklara bakıldığında Sovyet okulunun etkileri güçlüce hissedilmektedir. En önemli fark, Marksist teorinin artık araştırmaların temelini oluşturmaması ve çalışmalarda faydalanılan kaynakların çeşitlenmesidir. Elbette, bazı yayınlarda anlatı farklılıkları da vardır. Mesela, Çarlık Rusyası'nın Osmanlı Devleti ile ilişkileri daha milliyetçi bir gözle umlanmaktadır. Ancak, söylemdeki bu tarz farklılaşmalar bugünkü Rus Türkolojisinin/Osmanistiğinin Sovyet okulunun devamı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

2000'lerden itibaren başlayan sürecin en farkedilir özelliği Türkiye ve Osmanlı tarihi konularının Rusya'da oldukça popüler hale gelmiş olmalarıdır. Bilhassa Osmanlı tarihi, sadece Türkologların değil, fakat Rusya tarihi ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının da ilgisini daha çok çekmeye başlamıştır. Böylece Rus Osmanistiği bir nevi disiplinler arası bir dal haline gelmiş bulunmaktadır. Fakat bu eğilimin akademiye yansımaları yeteri kadar olumlu olmamıştır. Şöyle ki, Rus tarihçiler, Çarlık ve Sovyet arşiv materyallerine dayalı yürüttükleri araştırmalarda yeni belgeler ve umlamalar sunmaktadırlar, fakat kullandıkları kaynaklar ağırlıklı olarak Rusçadır. Osmanlıca ve Türkçe kaynaklardan oldukça sınırlı oranda faydalanıldığı görülmektedir. Elbette, Osmanlı arşivleri söz konusu olduğunda, Rus tarihçiler bazı yayınlanmış belge kolesksiyonlarına, Osmanlı kroniklerine veya Çarlık devrinde elde edilmiş Osmanlıca materyallere başvurmaktadılar; ne var ki

---

52. M. S. Meyer, Osmanskaya imperiya v XVIII veke. Çertı strukturnovo krizisa, Moskva: Nauka, 1991; S. F. Oreşkova, Russko-turetskie otnoşeniya v naçale XVIII v., Moskva: Nauka, 1971; K. A. Jukov, Egeyskie emiratı XVI-XV vv., Moskva: Yayınevi, 1988; Yu. A. Petrosyan, Mladoturetskoe dvijenie (vtoraya polovina XIX-naçalo XX v.), Moskva: Nauka, 1971.

Osmanlı arşivlerinden orjinal belge kullanan Rus tarihçilere rastlanmamaktadır. Osmanlıca ve Türkçe kaynakların sınırlı şekilde çalışmalarda yer alması, sosyal bilimlerin en önemli yöntemlerinden, vakaların karşılaştırmalı analizini engellemektedir. Bu da tek taraflılığı ortaya çıkarmakta ve Türkiye tarihine dair çıkarımlar bütünsel değil, tek yönlü hale gelmektedir.

Rusya'daki Türkiye tarihi araştırmalarıyla alakalı ikinci bir husus ise, yukarıda belirtilen popülarite konusuyla bağlantılıdır. 2000'lerden bu yana yaşanan gelişmeler göz önüne getirilirse, Moskova'nın dış politikadaki en radikal adımları, Türk dış politikasıyla ihtilaflı olduğu konularda atılmıştır (Kırım'ın ilhakı, Suriye müdahalesi). Böyle bir arka plan mevcutken tarihçiliğin bundan etkilenmemesi elbette mümkün değildir. Nitekim, son zamanlarda Rusya'da yapılan Türkiye ve Osmanlı tarihi çalışmalarına göz atıldığında genelde siyasi ve askeri tarih konularının ön plana çıktığı, Rus-Türk ilişkilerine ve savaşlarına özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Genelde Türk-Rus ilişkilerinin güncel sorunlarıyla veya Rus milliyetçi söylemiyle bağlantılı konular rağbet görmüştür. Sadece Türkiye tarihini inceleyen yayınlar mevcut olmakla beraber, çoğunlukla Türk-Rus ilişkilerinin farklı devirlerini ele alan çalışmalar yapılmıştır. Tezlerde ve akademik yayınlarda sıkça işlenen konulara göz atmak, Rusya'daki Türkiye tarihçiliğine dair genel bir fikir verecektir.

Osmanlı-Kırım Hanlığı İlişkileri ve Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kırım Sorunu

Esasen, Kırım tarihi çalışmaları Rus Osmanistiğinin en güçlü alanlarından biridir. 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Rus ilişkilerinin ana gündem maddelerinden birisi olan Kırım, Çarlık döneminden bu yana detaylıca incelenmiş bir konudur.[53] Kırım üzerine yüzyıllardır o kadar çok şey yazılmıştır ki, yeni bir tez ortaya koymak veya yeni bir anlatı geliştirmek oldukça zordur. Ancak, Rus-Ukrayna ilişkilerinin 2001 yılından itibaren bozulmasına paralel olarak Kırım üzerine yapılan akademik yayınlarda artış

53. Çarlık döneminde yazılmış en önemli eserlerden biri için bkz. V. D. Smirnov, Krımskoe hanstvo pod verhovenstvom Ottomanskoy Portı do naçala XVIII v., S. Peterburg, 1987.

görülmektedir. Özellikle Kırım Hanlığı devri ve Osmanlı-Kırım Hanlığı ilişkileri bu yayınlarda önemli yer tutmaktadır. Zaytsev'in 2004 senesinde yayınlanmış eseri bu alanda yapılmış en kaliteli çalışmalardandır.[54] Rus arşiv belgelerini oldukça etkin bir şekilde kullanan ve eserini Türkçe ve İngilizce ikincil kaynaklarla da zenginleştiren Zaytsev, 15-16. yüzyıllardaki Osmanlı-Rus-Hanlıklar ilişkilerini bütünsel bir yaklaşımla incelemiştir. Sovyet devrinde oluşmuş, -Moskova'ya yönelik Osmanlı saldırganlığı- gibi bazı klişe fikirlere karşı çıkan yazar, Kırım üzerinden gelişen Osmanlı-Rus ilişkilerinin ideolojiden ziyade pragmatizme dayandığını göstermiştir.

Kırım ve 15-16. yüzyıllar Osmanlı-Rus ilişkilerine dair pek çok tez çalışması yapılmıştır.[55] Ancak, bunların Zaytsev'in eseri kadar yetkin oldukları söylenemez. Çoğu Rus tarihçi, Çarlık döneminden devralınan söylemi tekrar etmiştir. Sözgelimi, Kırım Tatarlarının Rusya içlerine düzenledikleri akınlar ve yağmalama olayları değinilen önemli konulardandır. Bazı Rus tarihçiler, Osmanlı-Kırım-Rus ilişkilerini incelerlerken, Osmanlı ve Kırım idarelerinin yayılmacı politikalarına değinmekte, fakat Moskova'nın 16. Yüzyılın ikinci yarısındaki genişleme siyasetinden bahsetmemekte, Moskova'yı kendi topraklarını savunan bir devlet olarak tasvir etmektedirler.[56] Kırım Tatarlarının aksine, Rus himayesinde bulunan Kazak güçlerinin Osmanlı ve Kırım topraklarına yaptıkları baskınlar ve yağmalamalar ise bir şiddet olayı olarak değerlendirilmemektedir. Sözgelimi Şapovalov, Moskova'nın yönlendirdiği Karadeniz'deki Don Kazak akınlarının bölgede üstünlük kurmak için verilen stratejik mücadelenin bir parçası olduğunu söylemek-

54. Bkz. İ. V. Zaytsev, Mejdu Moskvoy i Stambulom, Moskva, 2004.
55. Sözgelimi V. V. Korolev, Bosforskaya voyna, Avtoreferat dis. doktor ist. nauk., Rostov-na-Donu, 2002; O. M. Kurnikova, Dokumentalnıe istoçniki po istorii Osmanskih vladeniy na territorii Krıma v XVI-XVIII v., dis. ... kand. ist. nauk, Moskva, 2009; R. T. Deynikov, Rossiya, Turtsiya i Krımskoe hanstvo: geopolitiçeskaya situatsiya v severnom periçernomore v period s 30-h gg. XVIII v. po 1783, Avtoreferat dis. ... kand. İst. nauk, Moskva, 2013; Y. V. Priymak, Severo-Vostoçnoe Priçernomore vo vnutri i vneşnepolitiçeskih protsessah formirovaniya yujnıh granits Rossii (konets XVII-pervaya tret XIX v.), Avtoreferat diss. ... doktora ist. nauk., Armavir, 2013;
56. D. S. Kidirniyazov; A. K. Karakaev, "Ukreplenie yujnıh granits Rossii v borbe s Osmanskoy imperiey v XVII veke", İzvestiya Dagestanskovo gosudarstvennovo pedagogiçeskovo universiteta, 2012.

tedir.[57] Benzer şekilde, Korolev, Kazakların Kardeniz kıyılarında yaptıkları, İstanbul'a dahi ulaşan akınlarını Osmanlı karşıtı savaşın bir parçası, askeri bir operasyon olarak değerlendirmektedir.[58] Osmanlı ve Rus yayılmasının tek taraflı değerlendirmesi, Kırım'ın Rus topraklarına katılma süreci için de geçerlidir. Örneğin Priymak, Rusya'nın Kırım ve genel olarak Karadeniz'in kuzeyine yönelik yayılmacı emellerini reddetmektedir. Ona göre Rusya'nın bölgeyi ele geçirmesi bir süreç sonucunda ve Kırım Hanlığındaki iç çatışmalar ve Osmanlı egemenliğine tepki olarak gerçekleşmiştir.[59] Yafarova ise, 1677-1681 yıllarında Ukrayna'daki Osmanlı-Rus savaşlarını ele aldığı çalışmasında benzer bir yaklaşım içerisindedir. Osmanlı ile Moskova-Varşova ittifakının Ukrayna Kazakları üzerinde nüfuz kurma mücadelesinde, Rusya'yı adeta Ukrayna topraklarının ve Doğu Avrupa'nın koruyucusu gibi tasvir etmiştir.[60]

Kafkasya'da Osmanlı-Rus Mücadelesi

Osmanlı-Rus çatışmasının Kafkasya ayağı da Rus tarihçiler tarafından sıkça ele alınmaktadır. Özellikle 17-18. Yüzyıllarda Kafkasya'daki Osmanlı-Rus çekişmesi üzerine pek çok tez yazılmıştır. Genel eğilim –tıpkı- Kırım ve Ukrayna özelinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacı siyasetinin vurgulanmasıdır. Kafkasya'nın Rus egemenliğine geçmesi doğal bir sonuç olarak sayılmakta, St. Petersburg'un bölgedeki emelleri görmezden gelinirken, Osmanlı yayılmacılığından ve Batının Rusya karşıtı siyasetinden bahsedilmektedir.[61] Konunun önemli uzmanlardan

57. S. N. Şapovalov, "Morskie pohodı Donskih Kazakov na Tamasnkie vladeniya Osmanskoy imperii v XVII v.", *Obşestvo: Filosofiya, istoriya, kultura,* Sayı: 3, 2015, s. 26.
58. Korolev, *a.g.e.*, s. 1.
59. Y. V. Priymak, Severo-Vostoçnoe Priçernomore vo vnutri i vneşnepolitiçeskih protsessah formirovaniya yujnıh granits Rossii (konets XVII-pervaya tret XIX v.), Avtoreferat diss. ... doktora ist. nauk., Armavir, 2013, s. 21.
60. M. R. Yafarova, Russko-Osmanskoe protivostoyanie v 1677-1681 gg., Avtoreferat diss. ... kand. ist. nauk, Moskva, 2017, s. 21.
61. Sözgelimi: A. K. Çeuçeva, Severo-Zapadnıy Kavkaz v politike Velikobritanii i Osmanskoy imperii v posledney çetverti XVIII-60-h gg. XIX vv., Avtoreferat diss. doktora ist. nauk, Moskva, 2008; İ. İ. İbragimova, Voenno-diplomatiçeskiy aspect deyatelnosti Rossii v Dagestane v kontekste mejdunarodnıh otnoşeniy v posledney çetverti XVIII-naçale XIX v., Avtoreferat diss. ... kand. ist. nauk, Mahaçkale,

biri olan Kasumov, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'ın Rusya tarafından ilhakının bu bölge halklarınca bir işgal olarak değil, fakat ortak düşmanlara (Osmanlı ve İran) karşı bir siyasi ittifak gibi kabul edildiğini iddia etmektedir.[62] Kidirniyazov ve Abdulaeva ise, Dağıstan'da 1750'lerdeki Osmanlı-Rus çatışmasını inceledikleri makalelerinde Osmanlı'nın Kafkasya'daki halkların yaşamlarına müdahale ettiğini ve bu bölgeye nüfuz etmek için iç çatışmaları kışkırttıklarını ileri sürmüşlerdir.[63] Bazı araştırmalarda Rusya Çarlığı'nın da emperyalist bir siyaset takip ettiğinin belirtilmesine rağmen, St. Petersburg'un Babıali'ye göre daha kabul edilebilir, daha barışçıl olduğu ve yerli halkların ona meylettikleri vurgulanmıştır.[64]

Kafkasya özelinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelen Panislamizm ve daha sonra Pantürkizm ideolojileri Rus Osmanistlerinin en popüler araştırma alanlarından olmuşlardır. Sovyet devrinde oldukça ilgi çeken bu konu, bugün de güncelliğini korumaktadır. Babıali'nin Kafkasya'daki propaganda faaliyetleri, Panislamizm ve Pantürkizm teorilerine vurgu yapılarak yayılmacı ve emperyalist bir siyaset kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bakış açısının Sovyet okulundan miras kaldığı söylenebilir.[65] 2000'lerden itibaren Panislamizm, Pantürkizm ve Osmanlıcılık hakkında yazılanlar büyük oranda Sovyet tarih yazımını tekrar

---

2010, s. 24; A. V. Siçkar, Pereselenie narodov Severnovo Kavkaza v Osmanskuyu imperiyu (50-60-e g. XIX v.): Priçinı, harakter, posledstviya, Avtoreferat diss. kand. ist. nauk, Vladikavkaz, 2009.

62. R. M. Kasumov, Dagestan v politike protivoborstvuyuşçih derjav na Kavkaze ot Peterburgskovo dogovora do gyulistanskovo traktata (1723-1813), Avtoreferat diss. ... doktora ist. nauk, Moskva, 2013, s. 45.

63. D. S. Kidirniyazov; M. İ. Abdulaeva, "Dagestan vo vzaimootnoşeniyah Rossii s İranom I Turtsiey v naçale 50-h gg. XVIII v.", *Gumanitarnıe, sotsialno-ekonomiçeskie I obşestvennıe nauki*, 2014, s. 3.

64. U. M. Alieva, Narodı Severnovo Kavkaza vo vzaimootnoşeniyah Rossii s Osmanskoy imperiey i İranskoy derjavoy (70-e gg. XVIII-20-e gg. XIX v.), Avtoreferat diss. ... kand. ist. nauk, Mahaçkala, 2007, s. 20-21; K. Z. Mahmudova, Severo-Vostoçnıy Kavkaz v politike Rossii, İrana i Turtsii v XVIII-20-e XIX v., Avtoreferat diss. ... doktora ist. Nauk, Vladikavkaz, 2013, s. 8; C. M. Bagamaeva, Narodı Severo-Zapadnovo Kavkaza vo vzaimootnoşeniyah Rossii s Osmanskoy imperiey (konets 60-h gg. XVIII-20-e gg. XIX vv.), Avtoreferat diss. ... kand. ist. Nauk, Moskva, 2010, s. 25.

65. Bu konu üzerine yapılmış önemli bir çalışma için bkz. İ. A. Sotniçenko, Severnıy Kavkaz v sfere politiçeskovo vliyaniya Osmanskoy imperii v XIX-naçale XX veka, Avtoreferat disser. ... kand. ist. nauk, Sankt-Peterburg, 2011.

etmektedir.[66] II. Abdülhamit'ten İttihat ve Terakki'ye Osmanlı'nın dış siyasetini bir İslam birliği kurma ve dış Türklerle birleşme yolunda irredentist ideolojilerin yönlendirdiği, Rusya'da yerleşmiş bir kanıdır. Bazı araştırmacılar irredentist eğilimlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne de geçtiğini iddia ederler. Sözgelimi Terehov ve Subaev bu fikirdedirler, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Türklerle en ufak bir ilişkisini dahi Pantürkist siyaset şeklinde adlandırmaktadırlar.[67]

Doğu Sorunu

"Doğu Sorunu", Sovyet Şarkiyatçılığının en çok işlenen konularındandır. Başlıbaşına bu konuyu ele alan yayınların yanında, Osmanlı tarihini inceleyen pek çok araştırmada da Doğu Sorununa geniş yer ayrılmıştır.[68] Babıali'nin Gayrimüslim tebaa ile ilişkileri, Osmanlı etrafındaki Batı-Rusya mücadelesi ve 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı-Rus ilişkileri "Doğu Sorunu" temel alınarak işlenmiştir. Dolayısıyla içerik bakımından oldukça zengin ve ağırlıklı bir araştırma mevzusu haline gelmiştir. Sovyet dönemindeki ele alınış şekli bugün de sürdürülmektedir. Öncelikle, Babıali-Gayrimüslim tebaa ilişkilerine dikkat çekilmektedir. Sovyet okulunun yetiştirdiği önemli tarihçilerden olan ve halen yayın çalışmalarını aktif şekilde sürdüren Oreşkova, bugün Doğu Sorunu üzerine Rusya'daki en önemli uzmandır. Son kitabında, konuyu 18. yüzyıldan başlatan Oreşkova, problemin doğuşunun ayrıntılı bir anlatısını sunmaktadır. Yazar, Gayrimüslim halkların

---

66. Bkz. E. Yu. Gasanova, İdeologiya burjuaznovo natsionalizma v Turtsii v period mladoturok, Baku: AN AzSSR, 1966, s. 154; E. K. Sarkisyan, Politika Osmanskovo pravitelstva v Zapadnoy Armenii i derjavi v posledney çetverti XIX i naçale XX vv., s. 248; G. V. Pipiya, Germanskiy imperializm v Zakavkaze v 1910-1918 gg., Moskva: Nauka, 1978, s. 40.

67. R. S. Terehov, Vliyanie ideologii Pantürkizma na vneşnuyu politiku Osmanskoy imperii i Turetskoy respubliki v XX veke, Avtoreferat diss. kand. ist. nauk, Nijnıy Novgorod, 2011, s. 27; R. R. Subaev, "Vstuplenie Turtsii v Pervuyu mirovuyu voynu", Slavyanskiy almanah, Sayı: 1-2, 2014, s. 156.

68. Bu konuya değinen bazı temel eserler için bkz. A. D. Noviçev, İstoriya Turtsii, II Novoe Vremya çast pervaya, İzdatelstvo Leningradskovo universiteta, 1968, 1973, 1978; V. İ. Şeremet, Osmanskaya imperiya i Zapadnaya Evropa. Vtoraya tret XIX v., Moskva: Nauka, 1986; Oçerki istorii Turtsii (M.A. Gasratyan, S. F. Oreşkova, Yu. A. Petrosyan), Moskva: Nauka, 1983; N. A. Dulina, Osmanskaya imperiya v mejdunarodnıh otnoşeniyah (30-40 ie goda XIX v.), Moskva: Nauka, 1980.

kaderlerinin "Doğu Sorunu"nun temelinde yattığını ileri sürmektedir.[69] Fakat, bundan da önemlisi, din kardeşliği ve Panslavizm çerçevesinde, Gayrimüslim halkların durumunun Rus milli bilincinin oluşumuyla iç içe geçtiğini kaydetmektedir.[70] Yani, Doğu Sorunu'nu içselleştirme söz konusudur. Önde gelen Rus tarihçilerden Jukov da "Doğu Sorunu"nu Rus tarihinin ayrılmaz bir parçası gibi görmekte ve bu konunun merkezine Babıali'nin Balkanlardaki Gayrimüslim halklarla ilişkilerini koymaktadır.[71]

Fakat bazı yazarların Osmanlı merkeziyle Gayrimüslim tebaa arasındaki ilişkisiyi sağlıklı biçimde inceledikleri ileri sürülemez. Örneğin, millet sistemi dönemin şartlarına göre değil, fakat milliyetçiliğin ortaya çıkışı sonrası gelişen koşullara göre değerlendirilmektedir. Osmanlı'nın Gayrimüslim halkları dinsel gruplar halinde bölerek milliyetçiliğin önünü almaya ve merkezi kontrolü sağlamaya çalıştığı iddia edilmektedir.[72] Şunu da ifade etmek gerekir ki, Rus tarihçiler Gayrimüslim halkların durumlarına eğilirken, Çarlık ve Sovyet devirlerinden gelen bir gelenekle "milli-kurtuluş savaşları" anlatısını kullanmaktadırlar. Bilhassa Balkanlarda Osmanlı'ya karşı çıkan isyanlar "milli-kurtuluş hareketleri" şeklinde tanımlanmaktadırlar. Bu hareketlere ve Balkanlardaki isyancıların Rusya ile olan ilişkilerine büyük önem atfedilmektedir. Genel olarak, Rusya'nın Osmanlı Ortodoks milletiyle ilişkileri ve Balkanlardaki milletlere yönelik siyaseti tarihçilerin ilgisini çekmiştir.[73]

---

69. S. F. Oreşkova, Nemirovskiy kongress: Ot dvustoronnıh Osmano-rossiyskih otnoşeniy k Vostoçnomu voprosu, İV RAN, Moskva, 2015, s. 7.
70. Oreşkova, *a.g.e.*, s. 7.
71. K. A. Jukov, "Nekotorıe uzlovıe momentı Russko-turetskih otnoşeniy v kontse XVII-Naçale XX vv.", *Vestnik Sankt-Peterburgskovo universiteta*, Ser. 13, Vıp. 2, 2009, s. 10.
72. A. Z. Kartaşyan, "Nekotorıe aspektı formirovaniya sistemı milletov v Osmanskoy imperii", *Vestnik Sankt-Peterburgskovo universiteta*, 2013, ser. 13, vıp. 4, s. 92.
73. M. İ. Yakuşev, Hristianskie subektı Osmanskoy imperii-Antiohiyskiy I İerusalimskie patriarhatı v politike Rossiyskoy imperii (30-e gg. XIX-naçalo XX v.), Avtoreferat diss. kand. ist. nauk, Moskva, 2009; L. A. Gerd, Konstantinopol i Peterburg, Avtoreferat, diss. ... kand. ist. Nauk, Sankt-Peterburg, 2006; M. V. Nigalatiy, Perspektivı serbsko-russkovo voennovo sotrudniçestva v 60-e-naç. 70-h gg. XIX v., Avtoreferat diss. ... kand. ist. Nauk, Moskva, 2009; L. Yu. Pahomova, Bosniyskiy vopros v rossiyskoy vneşney politike v 1878-1908 g., Avtoreferat diss. ... kand. ist. Nauk, Moskva, 2010; K. A. Pançenko, Blijnevostoçnoe Pravoslavie pod osmanskim vladıçestvom: Pervıe tri stoletiya 1516-1831, İndrik, Moskva, 2012.

Büyük Güçler arasında "Doğu Sorunu" etrafında şekillenen çıkar çatışması, üzerinde durulan diğer bir husustur. Ancak, burada daha çok Batılı devletler tek bir kamp gibi gösterilirken, Rusya yalnız ve Batı hegemonyasıyla tek başına mücadele eden bir güç olarak tasvir edilmektedir. Başta İngiltere olmak üzere, Avrupalı güçlerin "Doğu Sorunu"nun çözümünde attıkları her adım, genellikle Batının Rusya karşıtlığıyla açıklanmaktadır.[74] Bilhassa Kırım Savaşı bu konuda önemli bir örnektir. Kırım Savaşı –veya Rus tarihçilerin adlandırdığı şekliyle Doğu Savaşı- (1853-56) güncel tarih araştırmalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Avrupa Devletleri-Osmanlı ittifakına karşı verilmiş olması Rus milli devlet söyleminin ihtiyaçlarıyla oldukça örtüşmektedir. Rusya'nın 2014 senesinde Kırım'ı ilhakı sonrası, Batı devletleri ile ilişkilerinin gerginleşmesi ile Kırım Savaşı arasında paralellikler kuran bir söylem ortaya çıkmıştır.[75] Bu konu üzerine son yıllarda çok çalışılmıştır.[76] Savaş tarihi çalışmalarında en çok rağbet gören konulardan biridir. Rus tarih yazımında, bu savaşın sorumlusu olarak öncelikle Avrupa devletleri gösterilmektedir. Buna göre, Avrupa'nın bu devirdeki ana amacı Rusya'nın askeri ve diplomatik üstünlüğüne son vermektir.[77] Marksist paradigmaya bağlı kalınarak, Avrupa devletlerinin Osmanlı-Rus çatışmasından iktisadi kazançla

---

74. E. İ. Zelenev; İ. V. Zeleneva, "Vostoçnıy vopros vo vneşney politike Nikolaya I: Geopolitiçeskiy aspect", *Vestnik Sankt-Peterburgskovo universiteta*, 2005, Ser. 9, Vıp. 2, s. 63-77; T. V. Platitsına, "İstoriçeskiy opıt voenno-politiçeskovo protivostoyaniya Rossiyskoy imperii s evropeyskimi gosudarstvami I Turtsiey v reşenii Vostoçnovo voprosa v XIX v.", *Vestnik Universiteta*, Sayı: 4, 2015, s. 277.

75. D. L. Kaptar, "Krımskaya voyna: Novıe podhodı k otsenke itogov", *Vestnik Finansovovo universiteta*, Sayı: 3, 2017, s. 7.

76. Sözgelimi V. G. Şavşin, Sevastopol v istorii Krımskoy voynı, Sevastopol: Teleskop, 2004; S. V. Çennık, Krımskaya kampaniya (1854-1856 gg.) Vostoçnoy voynı (1853-1856 gg.), Ç. 1-5, Sevastopol: Gala, 2010-2014; S. E. Pavlova; G. Ya. Ulrihson, Ob itogah Krımskoy kampanii v Sevastopole i v Severo-Zapadnom Priazove: k 160-letiyu Vostoçnoy (Krımskoy) voynı 1853-1856 gg., Raduga, Moskva, 2013; Voyna za Krım v rasskazah i memuarah (red. E. Demina), Olma media grup, Moskva, 2015; O. P. Ayrapetov, Krımskaya voyna: populyarnıy oçerk, Regnum, Moskva, 2017; S. P. Kuliçkin, Krımskaya voyna 1853-1856, Veçe, Moskva:, 2018.

77. T. V. Bakulova, "Krımskaya voyna: Konflikt tsivilizatsiy", *Vestnik Volgogradskovo gosudarstvennovo universiteta*, Cilt: 21, Sayı: 6, 2016, s. 39; M. V. Joludov, "K voprosu o geopolitiçeskih protivoreçiyah mejdu Rossiey i Velikobritaniey nakanune Krımskoy voynı (1853-1856 gg.)", *Pskovskiy voenno-istoriçeskiy vestnik*, 2015, s. 100; E. P. Kudryavtseva, "Turetskaya diplomatiya v pervoy polovine XIX v.", *Vestnik MGİMO Universiteta*, Sayı: 2, 2008, s. 31-38.

çıktıkları, bu nedenle iki tarafı birbirine karşı kışkırttıkları genel kanıdır.[78] Rus tarihçiler, Kırım Savaşının ikinci müsebbibi olarak ise Osmanlı'yı görmektedirler. Babıali'nin Karadeniz ve Boğazlar konusundaki düşmanca tutumu ve başta Gayrimüslim halk üzerindeki baskısı St. Petersburg'u harekete geçmeye itmiştir.[79]

Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı-Rus İlişkileri

Berlin Kongresiyle (1878) başlayan ve 1917 Devrimiyle sona eren dönem, 20. yüzyıl boyunca çok çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Marksist literatürde "emperyalizm çağı" şekinde nitelenen ve büyük önem atfedilen bu devir, güncelliğini korumaktadır. Berlin Kongresi, Panslavizm, Balkan milliyetçiliği, Osmanlı'daki etnik prolemler, II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki yönetimleri, I. Dünya Savaşı, Boğazlar Meselesi vb. kritik meseleler Rus Osmanistlerin yoğun ilgisini çekmişlerdir.

Son yıllarda bu devirle ilgili en kapsamlı araştırmalardan biri Mihaylov tarafından yapılmıştır.[80] Rusça, Türkçe ve İngilizce kaynakları bir arada kullanmıştır. Ne var ki, pek çok Rus tarihçinin yaptığı gibi Panislamizm ve Pantürkizm ideolojilerini fazlaca ön plana çıkarmakta, Babıali ve Berlin'i Çarlık rejimine kıyasla daha saldırgan ve "maceracı" olarak resmetmektedir.[81] Pantürkizmle bağlantılı şekilde ele alınan diğer bir konu Osmanlı-Alman ittifakıdır. Sovyet dönemi geleneğini devam ettiren Rus tarihçiler, 1. Dünya Savaşı ve özellikle Osmanlı-Alman ittifakına ilişkin sıkça yayın yapmaktadırlar. Osmanlı'nın Almanya tarafından iktisadi bir sömürgeye dönüştürüldüğü iddiası, Hilafet kurumu vasıtasıyla başta Rusya'dakiler olmak üzere tüm dünya Müslümanlarının ayaklandırılmaya çalışılması[82] bu yayınların odak noktasıdır.

---

78. O. P. Ayrapetov, Krımskaya voyna: populyarnıy oçerk, Regnum, Moskva, 2017, s. 4;
79. *A.g.e.*, s. 4;.A. G. Besov, "O priçinah i itogah Krımskoy voynı 1853-1856 godov", *Vostoçnıy arhiv*, Sayı: 14-14, 2006, s. 5.
80. V. V. Mihaylov, Velikie derjavı i vovleçenie Osmanskoy imperii v Pervuyu mirovuyu voynu, Sankt- GUAP, Peterburg, 2017.
81. Bkz. *A.g.e.*, s. 4-6.
82. A. S. Medyakov, "Probujdenie Vostoka: Osmanskaya imperiya v Nemetskoy propagandistskoy otkrıtke epohi Pervoy mirovoy voynı", *Vestnik Moskovskovo Universiteta*, Cilt: 8, Sayı: 5, 2017, s. 47-48; S. A. Şerstyukov, "Germano-osmanskiy alyans i propaganda cihada: mejdu vımıslom i realnostyu (1914-1918)", İzvestiya

Karadeniz ve Boğazlar Sorunu Türk-Rus ilişkilerinde sürekli güncelliğini koruduğundan, 1878-1917 arası döneme dair Çarlık ve Sovyet tarih yazımının en rağbet gören konulardan biri olmuştur. Anlatı ve çıkarımlar önceki devirlere benzer olmakla beraber, yeni materyallerin kullandığı bazı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Luneva ve Boldırev'in çalışmaları ön plana çıkmaktadırlar.[83] Her iki çalışmanın da odak noktasını Rusya'nın Boğazlar üzerinde Batı ile olan rekabeti oluşturmaktadır. İki yazara göre de Çarlık rejiminin Boğazlar siyaseti –askeri ve maddi yetersizlikler nedeniyle- statükoyu korumaktır.[84] Boğazlar ile ilgili başka önemli çalışmalar da yapılmıştır. Sözgelimi Bakulin, 1880-90'larda Nelidov başta olmak üzere Rus yetkililerin Boğazları işgal planlarını, arşiv belgeleri ışığında ayrıntılı olarak açıklamıştır.[85] Halihazırda, Boğazlar Sorununun farklı dönemlerine ve yönlerine değinen pek çok makale basılmıştır.[86]

Ermeni Sorunu her zaman olduğu gibi popülerliğini korumaktadır. Bu konuya en çok eğilenler genelde Ermeni tarihçiler olmuşlardır. Sovyet döneminden bu yana pek bir gelişme kaydedilmediği görülmektedir. Halen Safrastiyan'ın,[87] Fadeeva'nın,[88]

Altayskovo gosudarstvennovo universiteta, Sayı: 5, 2018, (103).

83. Yu. V. Luneva, Bosfor i Dardanellı: Taynıe provokatsii nakanune Pervoy mirovoy voynı (1907-1914), Moksva: Kvadriga; Obedinennaya redaktsiya MVD Rossii, 2010; A. V. Boldırev, Çernomorskie prolivı vo vneşney politike Rossii na rubeje XIX-XX vv., Avtoreferat diss. ... kand. ist. Nauk, Moskva, 2003.

84. Luneva, a.g.e., s. 241; A. V. Boldırev, Çernomorskie prolivı vo vneşney politike Rossii na rubeje XIX-XX vv., Avtoreferat diss. ... kand. ist. Nauk, Moskva, 2003, s. 28.

85. V. M. Bakulin, Voennaya podgotovka Rossiey Bosforskoy ekspeditsii v 80-naçale 90-h gg. XIX., Avtoreferat dis. ... kand. ist. nauk, Moskva, 2008;

86. Sözgelimi bkz. L. A. Fişer, "Demarş Çarıkova v 1911 godu i problema Çernomorskih prolivov", İstoriçeskaya I sotsialno-obrazovatelnaya mısl, Sayı: 1, 2012, s. 102-107; A. N. Skvoznikov, "Pravovoy rejim Çernomorskih prolivov i Russko-turetskie otnoşeniya v posledney çetverti XVIII-naçale XX v.", *Vestnik Samarskoy gumanitarnoy akademii*, Cilt: 19, Sayı: 1-2, 2017, s. 10-18; N. V. Vasileva, "Çernomorskie prolivı –imperativ rossiyskoy/sovetskoy vneşney politiki v Vostoçnom Sredizemnomore: mifı i geopolitiçeskie realii (pervaya polovina XX v.)", *Slavyane i Rossiya*, Sayı: 1, 2017, s. 408-424;

87. R. A. Safrastiyan, Doktrina Osmanizma v politiçeskoy jizni Osmanskoy imperii, AN ASSR, Erevan, 1985.

88. İ. L. Fadeeva, Ofitsialnıe doktrinı v ideologii i politike Osmanskoy imperii (osmanizm-panislamizm) XIX-naçalo XX v., Nauka, Moskva, 1985.

Sarkisyan'ın,[89] Kirakosyan'ın[90] eserleri temel başvuru kaynağı işlevi görmektedirler. Önemli bir istisna Natalya Y. Şutova'nın 2006 senesinde yapmış olduğu doktora çalışmasıdır. "Türk-Rus İlişkilerinde Ermeni Sorunu 1911-1921"[91] adlı çalışmasında oldukça zengin Çarlık arşiv materyallerini okuyucuya sunan ve –Rusça- ikincil literatüre de hakim olan Şutova, Rusya'nın Ermeni siyasetini ve Ermeni Sorununu yeniden umlamaya gayret etmiştir. Ne var ki, o da klasik görüşe bağlı kalmıştır. Buna göre, 1915 olayları bir "soykırım" olarak görülmektedir; Rusya, tüm Büyük Güçler arasında Ermeni Sorununu Ermenilerin lehine çözmeye çalışan yegane devlettir; Osmanlı İmparatorluğu, II. Abdulhamit döneminden bu yana panislamist ve pantürkist emellere sahip olan, yayılmacı bir siyaset takip etmektedir; Rusya, Osmanlı Gayrimüslimlerinin kurtarıcısıdır. Bugün Rusya'da yayın yapan Ermeni kökenli tarihçiler ise, halen çok keskin ifadelerle Osmanlı siyasetini eleştirmektedirler.[92] Rusya'ya gelince, Batının belirsiz ve çıkarcı Ermeni politikasına karşı Ermeni ıslahatlarının hayata geçirilmesini istemiş yegane devlet addetmektedirler.[93] Esasen, Rus tarihçiliğinde Ermeni Sorunu bitmiş, halledilmiş, uma kapalı bir konu olarak görülmektedir. Ermeni Sorununa yaklaşımın akademik olmaktan ziyade, bir paradigmaya dönüştüğü iddia edilebilir.

---

89. E. K. Sarkisyan, Ekspansionistskaya politika Osmanskoy imperii v Zakavkaze nakanune i v godı Pervoy mirovoy voynı, Erevan: Yayınevi, 1962; E. K. Sarkisyan, Politika Osmanskovo pravitelstva v Zapadnoy Armenii I derjavi v posledney çetverti XIX-naçale XX v., AN Arm. SSSR, Erevan, 1972.

90. J. S. Kirakosyan, Zapadnaya Armeniya v godı Pervoy mirovoy voynı, Erevan: İzdatelstvo Erevanskovo universiteta, 1971; J. S. Kirakosyan, Mladoturki pered sudom istorii, Ayastan, Ervan, 1986.

91. N. E. Şutova, Armyanskiy vopros ve rossiysko-turetskih otnoşeniyah (1911-1921 gg.), dis. ... kand. ist. nauk, Vladimir, 2006.

92. Sözgelimi L. S. Zeytunyan, "Armyanskoe naselenie v Osmanskoy imperii nakanune genotsida 1915 g.", *Vestnik Adıgeyskovo gosudarstvennovo universiteta*, 2010, ser. 1, No 4; V. A. Ponomarev, "K voprosu o genotside Armyanskovo naroda v Turtsii i Zakavkaze v XIX-XX vv.", *Vestnik Tomskovo gosudarstvennovo universiteta*, 2009, s. 119-122.

93. M. G. Piloyan, "Rossiyskiy proekt Armyanskih reform v Osmankoy imperii pered Pervoy mirovoy voynı", *Vlast*, Sayı: 2, 2017, s.143.

SONUÇ

2000'lerden itibaren Rus tarihçiliği incelendiğinde, Sovyet devrine kıyasla daha özgür ve çoğulcu bir akademik ortamın mevut olduğu görülmektedir. Ancak, bu olumlu gelişmenin yanında, Sovyet rejimi altında doruğa ulaşmış olan tarih-siyaset ilişkisinin izleri bugün de sürmektedir. 90'lı yıllardaki kaostan sonra siyaset, ideolojik bir enstrüman olarak tarihe yeniden el atmıştır. Bu çerçevede, bugün Rusya'da tarihçiliğin gündemini oluşturan, üzerinde en çok fikir teatisi yapılan konular büyük oranda siyasal arenadaki gelişmelerin sonucudur. İmparatorluk-Sovyet hafızasındaki ayrışmalar ve milli bir söylem ihtiyaç, tarihsel çalışmaların önemini arttırmış, yeni tartışmaları körüklemiştir. Hem akademide, hem de popüler kültürde en fazla sorulan soru Rusya'nın milli kimliğini hangi şahsiyetlerin ve devirlerin daha iyi temsil ettiği olmuştur. Bu süreçte, Sovyet ve Çarlık geçmişlerine dair en sert eleştirilerin yapılabildiği bir akademik ortam oluşmuştur. Bununla beraber, devletin kullandığı veya ihtiyaç duyduğu dil, tarihçiliğin de genel eğilimini belirlemiştir. Bugün, özellikle Çarlık Rusyası'nın dış siyaseti, Bolşevik Devrimi, Stalin rejimi ve Ukrayna'nın tarihsel geçmişi en fazla ilgi çeken ve tartışılan konulardır.

Rus tarihçiliğinin önemli bir dalı olan Türkiye Tarihi Araştırmaları ise 90'lı yıllarda büyük bir boşluğa düşmüştür; son 20 yıldır yeniden yapılandırılmaktadır. Rusya'da Türkiye Tarihi Araştırmalarının geldiği noktayı bugün için "ara dönem" olarak adlandırmak makul bir yaklaşım olacaktır. Halen, bu alana Sovyet okulundan yetişen kuşak hakimdir. Elbette, yeni arşiv belgelerine dayanan ve farklı bir metodolojiyle yazılmış pek çok yayın yapılmaktadır, fakat Sovyet devrindeki anlatının etkileri halen sürmektedir. Bunun yanında, Osmanlı çalışmalarına ilginin arttığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı-Rus ilişkileri hem tarih, hem de uluslararası ilişkiler bölümlerinin en popüler konularından biridir. Burada da belli oranda siyasettin etkisi hissedilmektedir. En çok çalışılan konular Kırım ve Kafkasya'daki Osmanlı-Rus rekabeti, tüm yönleriyle Doğu Sorunu gibi güncelliğini koruyan, hatta arttıran vakalardır. Genel olarak, Rus tarihçilerin Osmanlı araştırmalarındaki temel argümanlarının ve tezlerinin pek fazla değişmediği söylenebilir. Ancak bugün, Rus ve Türk tarihçiler ara-

sındaki temaslar ve işbirliği artış ivmesi göstermektedir. Siyasal arenada radikal bir dönüşüm yaşanmazsa, Rus tarihçilerin belli görüşlerini yeniden değerlendirmeleri mümkün olabilecektir.

21. Yüzyılda Mısır'da Tarihyazımı: Darbeler ve Devrimler Arasında Bir Müsvedde Olarak Tarih

Hilal GÖRGÜN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

"Herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda diğer sosyal faaliyetler gibi tarih araştırmaları da bölgenin ve zamanın hâkim eğilimleri tarafından yönetilir."
Arnold Toynbee[1]

Giriş

20. Yüzyılda imparatorluklar yıkılıp yerlerine ulus devletler/ yeni rejimler kurulurken ya da sömürgeci güçlere karşı verilen istiklal harpleri neticesinde yeni bir devlet kurma çabasına eşlik eden "uluslaşma" sürecine bağlı olarak yeni bir kimlik inşasına ihtiyaç duyuldu. Burada siyasilerin/ bağımsızlık mücadelesi veren "milli kahramanların" imdadına tarih bilimi yetişti ve yeni uluslara "yepyeni bir toplumsal hafıza oluşturulması" faaliyeti başladı. Bu durum manda/sömürge sonrası Arap coğrafyası için de söz konusu oldu. Ancak bu coğrafyayı diğerlerinden -en azından batılı devletlerden- ayıran bir husus bu "toplumsal hafıza"nın her darbe sonrası silinerek yeniden oluşturulması çabasıdır. Dolayısıyla Arap coğrafyasında ne kadar darbe/devrim söz konusuysa o kadar toplumsal hafıza oluşturma çabasına girişildiğini

1. *In any age of any society the study of history, like other social activities, is governed by the dominant tendencies of the time and the place.* Arnold Toynbee, *A Study of History: The One-Volume Edition, Illustrated*, Oxford University Press, London, 1988, s. 30.

söylesek yanlış olmaz. Bu bakımdan tarih bilimi, Arap coğrafyasında son derece siyasi bir alan haline gelmiştir.[2] Ancak ilk bakışta toplumlara hâkim hale gelmiş bir ekibin menfaatleri doğrultusunda inşa edildiği intibaını veren tarihler zamanla birbiriyle de çelişkiye düşmekte gecikmemiş, bir ekibin "hakikati" diğerininkini nakzetmiştir. Darbeler/devrimler sonrası aynı toplumun tarihi, birkaç yıl önce yazılan tarihle örtüşmez olmuştur. Dolayısıyla tarih alanı, aşağıda ele alacağımız gibi günlük siyasetin çıkarları doğrultusunda bir yap-boz tahtası gibi siyasi mücadele sathına dönüşmüştür. Bu mesele öyle bir hal almıştır ki rejimle karşı karşıya kalan insanların sicilleri de etkilenmiş ve sadece toplumun genelini ilgilendiren konularla sınırlı kalmayıp fertlerin/ailelerin özgeçmişleri de bu durumdan etkilenir hale gelmiştir. Bu bakımdan 2011 halk ayaklanmaları sonrası insan hakları savunucuları ve sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları ilk iş bireylerin/toplumun yakın tarihini ilgilendiren belgelere ulaşma çabası olmuştur.[3]

Bu bölümde, 21. Yüzyılda Mısır'daki tarihçiliği, tarihçileri, konularını ve tarih yazıcılığının problemlerini ele almaya çalışacağız. İçinde yaşadığımız zaman diliminde yapılan tarihçiliği, yani "çağdaş tarihçiliği" ele almak kendi içinde bazı problemleri de içinde barındırmaktadır. Bu durum günümüz Arap coğrafyasında yapılan tarih araştırmaları hakkında ise daha da problemli bir durum haline gelmektedir. Karşımıza çıkan ilk mesele 21. Yüzyıl Mısır tarih araştırmaları hakkında bize veri sağlayacak bibliyografya çalışmalarının henüz "emekleme" safhasında olmasıdır. Mevcut bazı bibliyografyaların yanı sıra üniversite kütüphanelerinin kataloglarında internet üzerinden yaptığımız taramalarla da belli bir veri tabanı oluşturmaya çalıştık. Çalışmamıza esas olan eserler ve çalışmaların çoğunluğunu, Mısır'daki kütüphanelerin internet katalogları, veri tabanları, gazete ve dergilerin online arşivleri ve İSAM kütüphanesindeki kitap/dergi ve pdf kitaplar da dâhil olmak üzere internet ortamında ulaşabildiğimiz kaynaklar oluşturmaktadır. Bu cihetten bu çalışmanın bizzat kendisi de günümüz tarihçiliğinin imkân ve problemlerini içinde barındırmaktadır.

---

2. Sonja Hegasy, "Die Bedeutung von Geschichtsbildern und Geschichtswissenschaft in Gesellschaften der arabischen Welt von heute", *VHD Journal*, Cilt: 7, (Juli 2018), s. 23-27.
3. Bkz. aşağısı

Her şeyden önce internet verileri, belgeleri vs. çok dinamik ve değişkendir. Bugünkü bir veriye yarın ulaşmanız bazen adres değişikliği, sayfanın kaldırılması veya yasaklanması gibi farklı sebeplerle mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte internet doğru veya yanlış bir nevi "ulaşılabilir" / tanınabilir olmanın ön şartı gibi önümüzde duran ve genelde kâğıt ve kalemle icra edilen klasik bilimlere bir nevi meydan okumaktadır.

1952 Darbesinden 2011 Devrimine Kadar Mısır'da "Toplumsal Hafıza" Problemi Olarak Tarihçilik

Bütün bilim alanlarında olduğu gibi beşeri bilimleri ve hassaten tarih yazıcılığını / tarih bilimini, içinde yeşerdiği toplumsal ve entelektüel ortamdan, sosyokültürel ve siyasal çevrelerden ve kurumlardan ayrı düşünmek imkânsızdır.[4] Mısır'ın 20. Yüzyıl siyasi, sosyal ve kültürel ortamı büyük ölçüde kolonyalizmin etkisi altında gerçekleşmiştir. Siyasi ve askeri kurumlar ve bürokrasi genel itibariyle işgal güçlerinin eliyle şekillendirilirken halk hareketleri de çoğunlukla işgale karşı direnen düşünürlerin ve aktivistlerin etrafında oluşmuştur.[5] 1952'de Hür Subaylar bütün Mısırlılar adına yönetime el koyarken en büyük iddiaları, ülkeyi yabancı işgalinden ve bunların yerel temsilcilerinden kurtarmaktı. Birkaç yıl içinde siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda atılan adımlar nihayetinde büyük değişimleri getirirken farklı mücadele alanları da oluşturdu ve bu yeni durumdan tarihçilik ve tarih yazımı en çok etkilenen alanlardan birisi oldu. 1920'lerden itibaren Mısır tarihçiliğini şekillendiren Muhammed Şefik Gurbal, Muhammed Sabri ve Abdurrahman er-Rafii gibi monarşiye yakınlığıyla bilinen tarihçilerin yerini, yine çoğu onların talebeleri olmakla birlikte ideolojik olarak yeni muktedirlere yakın tarihçilerin geçtiği görülür. Ahmed İzzet Abdülkerim, Cemaleddin eş-Şeyyal, Muhammed Mustafa Safvet, Muhammed Enis ve Muhammed Fuad

4. Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19.
5. Bununla ilgili olarak bkz. Albert Memmi, *Sömürgecinin Portresi, Sömürgeleşenin Portresi*, Çev. Şen Süer, Versus, İstanbul, 2009.

Şükri gibi isimler bu dönemin önde gelen tarihçileri arasında zikredilebilirler.[6]

Darbe sonrası Mısır'da siyasetin sosyalist bir eğilim kazanmasıyla birlikte tarihçilerin omuzlarına da "yeni bir tarih inşasıyla" "yeni bir millet" oluşturulması vazifesi yüklendi.[7] Abdünnasır 21 Mayıs 1962'de Mîsâku'l-vatanî'nin taslağının tanıtımı için Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmada, Mısır tarihini yeniden yazmanın vaktinin geldiğini vurgulamış[8] ve daha sonrada bütün Arap coğrafyasını kapsayıcı bir "sosyalist Arap milliyetçiliğinin" inşası için gerekli adımlar atılmıştır.[9] Bunun için yapılanların başında sosyalist faaliyetleriyle dikkati çeken Muhammed Enis'in yürütücülüğünü üstlendiği bir "milli tarihi yeniden yazma projesinin" (meşrû'u i'âdet kitâbeti't-tarihi'l-kavmi) geliştirilmesi olmuştur.[10] Enis ve çevresinde oluşan tarih ekolü Mısır'ın yakın tarihini bir taraftan tarihi materyalist bir perspektiften umlayan çalışmalar kaleme alırken, Mısır'ın Türk-Osmanlı hâkimiyeti altında geçen dönemini de oryantalistlerden üstlendikleri "sömürge dönemi" gibi gösteren umlar getirmişlerdir. 1967 Arap-İsrail savaşındaki büyük yenilgi henüz daha Cemal Abdünnasır'ın sağlığında Mısır'da sosyo-kültürel ve akademik çevrelerde de bir kırılmaya yol açmış, yakın dönemdeki icraatlar eleştirel bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

1970'li yıllardan itibaren Enver Sedat, bir taraftan Mısır'ın siyasetine yeni bir yön çizerek ekonomi ve siyasette açılım politikasını

---

6. Mısır'da modern Arap tarihçiliğinin gelişmesi hakkında bkz. Hilal Görgün, "Modern Arap Tarihçiliği ve Muhammed Şefik Gurbal", Ahmet Şimşek (Ed.), *Dünyada Tarihçilik: Dönemler, Okullar, Yaklaşımlar ve Tarihçilik*, Pegem-Akademi, Ankara, 2017, s.175-194.

7. Jack Crabbs, Jr, "Politics, History, and Culture in Nasser's Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 6, Sayı: 4 (1975), s. 386-420.

8. Abdünnasır'ın konuşma metnini teşkil eden Misâku'l-vatanî'nin taslağı (meşrû') için bkz. Hüdâ Cemâl Abdünnasır (Haz.), *El-Mecmû'atu'l-kâmile li-hutab ve tasrîhât er-Re'îs Cemâl Abdünnasır fi'l-fetreti min 19 yenâyir 1962 ilâ 24 dîsimber 1963*, el-Mektebetü'l-Akâdimiyye, Kahire, 2007, Cilt: 5, s. 67-157; Özeti için bkz. Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography*, Allen Lane, London, 1971, s. 344-355.

9. Atılan adımlar için bkz. Crabbs, a.g.m., s. 393 vd.

10. Bu proje hakkında geniş malumat için bkz. Anthony Gorman, *Historians, State and Politics in Twentieth Century Egypt: Contesting the Nation*, Routledge Curzon, London, New k, 2003, s. 57 vd.; Yoav Di-Capua, *Gatekeepers of the Arab Past Historians and History Writing in Twentieth-Century Egypt*, University of California Press, London, 2009, s. 285 vd.

başlatmış, diğer yandan da "düzeltme devrimi" (es-sevretü't-tashih) adı altında Abdünnasır döneminin etkili siyasetçilerini ve entelektüellerini devre dışı bırakma faaliyetlerini yürürlüğe koymuştur.[11] "Düzeltme" faaliyetlerine tarih alanında da ihtiyaç duyulmuş, Mısır devrim tarihinin yeniden "doğru ve objektif" bir şekilde yazılması için komisyonlar oluşturulmuştur.[12] Diğer taraftan Abdünnasır döneminde hapsedilen, susturulan, tasfiye edilen ve hatta kamulaştırma kapsamında mülklerine el konulan kesimlerin Sedat döneminde önleri açılmış ve yakın geçmiş sorgulanmaya başlanmıştır. Buna karşılık "yeni dönemin muhalifleri" bütün bu faaliyetleri "karşı devrim" (es-sevretü'l-muzadde) olarak isimlendirilmiştir.[13]

70'li yıllarda başlatılan görece "açılım politikası", etkisini kısa sürede akademik tarih yazıcılığında da göstermeye başlamıştır.[14] Hiç şüphesiz bunda Sedat'ın üniversitelerdeki Nasırcı ve sosyalist eğilimli kadroların tekelini kırma amacını da güderek, 70'li yıllarda üniversitelerin sayısının artırmasının da rolü büyük olmuştur. Birkaç yıl içerisinde Asyut, Tanta, Mansure, Zegâzig, Minye ve Menûfiyye şehirlerinde yeni üniversiteler açılmıştır. Farklı bölgelerde açılan bu üniversiteler tarihte branşlaşma açısından da önem kazanmıştır. Kahire Üniversitesi ve yine Kahire merkezli Aynu'ş-Şems Üniversitesi modern Mısır tarihi araştırmalarının merkezi olarak kalırken, yeni kurulmuş olan İskende-

---

11. Sedat'ın muhaliflerini ve Abdünnasır dönemi elitlerini sindirme siyaseti ve oluşan yeni sınıflar hakkında bkz. Hilal Görgün, "Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6 (2001), s. 77-92; Raymond Hinnebusch, "Egypt Under Sadat: Elites, Power Structure, and Political Change in a Post-Populist State", *Social Problems*, Cilt: 28, Sayı: 4 (April 1981), s. 442-464.
12. Bu komisyonlar ve tartışmalar için bkz. Gorman, *Historians, State and Politics*, s. 67 vd.; Di-Capua, *Gatekeepers*, s. 323 vd.; Abdulmunim İbrahim el-Cumey'î, *İtticâhâtü'l-kitâbeti't-tarih fî târîhi Mısr el-hadîs ve'l-mu'âsır*, Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, Kahire, 1994, s. 153 vd. Oluşturulan komisyonun başına o sıralarda yenice cumhurbaşkanı yardımcılığına atanan Hüsni Mübarek'in başkan tayin edilmesi işin ciddiyeti hakkında bir fikir verecektir.
13. Muhalif Kıpti bir tarihçi ve yazar olan ve 1973'te Mısır'dan ayrılmak zorunda kalan Gâlî Şükrî aynı başlıkla bir de kitap kaleme almıştır: *es-Sevretü'l-muzadde fi Mısr*, Dâru't-Talî'a, Beyrut, 1978; kitabın İngilizcesi Ghali Shoukri, *Egypt- Portrait of A President: Sadat's Road to Jerusalem*, Zed Press, London, 1981.
14. Peter Gran, "Modern Trends in Egyptian Historiography: A Review Article", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3, (1978), s. 367-371.

riye Üniversitesi ve özel statüdeki Kahire Amerikan Üniversitesi, Osmanlı dönemini ön plana çıkaran çalışmalarla dikkati çektiler. Tarih araştırmalarındaki yeni gelişmeleri, gerek yeni yetişmeye başlayan bu tarihçilerin sosyal arka planında, gerekse bunların ortaya koydukları çalışmalardaki farklı bakış açılarında takip etmek mümkündür.[15] Bugün Mısır'da çeşitli şehirlere dağılmış 26 devlet üniversitesi,[16] 17 özel ve yabancı üniversite[17] ve ayrıca bunlara bağlı çok sayıda enstitü[18] yükseköğrenim kurumu olarak hizmet vermektedir. Bunlar da Türkiye'deki YÖK benzeri el-Meclüsü'l-A'lâ li'l-Câmiât / Üniversiteler Yüksek Kurulu (The Suprem Council of Universities) çatısı altında birleşmişlerdir.[19] Ayrı bir kuruluş yasası ve teşkilat yapısı olan el-Ezher Üniversitesi ve askeri fakülteler[20] ise bunların dışındadır.

Sedat tarafından başlatılan ve Hüsni Mübarek tarafından da tahkim edilmeye çalışılan siyasi ve ideolojik çoğulculuk, meyvelerini 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren vermeye başlamış, hem siyasi hem de kültürel alanda bir rekabet ortamı oluşmuştur. Yeniden kurulmaya başlanan partilerin üyeleri, Nasırcı milliyetçiler ve komünistler arasında vuku bulan çekişmeye, artık Sedat'ın iktidarının ilk yıllarında ittifak ilişkisi kurduğu İhvan-ı Müslimin hareketinin mensupları da katılmıştır.[21] Bu hareketin etkisi, tarihyazım alanında da hissedilmiş, bir nevi "alternatif tarihler" ortaya konmaya başlanmıştır. İlk etapta örgütün yayın organları olarak bilinen *ed-Da've* ve *Muhtaru'l-İslami* gibi popüler dergilerde yer alan yazılarda, hareket liderlerinin biyografileri, dini hareketlerin ortaya çıkışı, ideolojisi, rejimler tarafından uygulanan baskılar vs. gibi konular işlenirken, bazı yazarlar tarafından bu yeni eğilim, "İslamcı tarihyazımı" (Islamist historiography) olarak nitelenmiş-

---

15. Gorman, *History, Institutions and State*, 35 vd.
16. http: / /scu.eg/ pages / public_universities (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
17. http: / /scu.eg/ pages / private_universities (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
18. http: / /scu.eg/ pages / public_institutes; http: / /scu.eg/ pages / private_institutes (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
19. http: / /scu.eg (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
20. http: / /scu.eg/ pages / another_institutes (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
21. Meir Hatina, "History, Politics, and Collective Memory The Nasserist Legacy in Mubarak's Egypt", Elie Podeh, Onn Winckler (Ed.), *Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, University Press of Florida, Gainesville, 2004, s. 100-124.

tir.[22] Ancak akademik tarihçiler arasında da o güne kadarki "resmi ideolojiden" farklı olarak sadece Arapların değil Müslümanların tarihinin ortak olduğu görüşünden yola çıkılarak, Osmanlı tarihi Arap tarihinden dışlanarak değil, onun bir parçası olduğu görüşü dile getirilmeye başlanmıştır. Bu tarihyazımının öncülerinden olan Abdülazîz Muhammed Şinnavi tarafından kaleme alınan Osmanlı tarihi hakkındaki 4 ciltlik bir eser, Osmanlı devletinin İslam medeniyetine hizmet eden Müslümanlar tarafından kurulmuş bir devlet olduğu tezine dayanarak kaleme alınmıştır.[23]

30 yıl süren Mübarek dönemi (1981-2011), her ne kadar zihinlerde sürekli baskı ve yıldırma siyasetiyle gündeme gelse de bu dönemde göreceli bir şekilde kültür ve sanat alanında yaşanan çok sesliliğe paralel olarak tarihyazımındaki karmaşaya varan düzensiz çoğulculuk da görmezden gelinmemelidir. Burada tarihçiliğin ve tarih çalışmalarının ne olduğu sorusu sorulduğunda karşımıza dünyanın herhangi bir yerinde olabileceği gibi tek bir cevap çıkmamaktadır. "Tarihçi" olarak karşımıza Rauf Abbas Hamid, Asım Dessukî, Abdülazim Ramazan, Eymen Fuad Seyyid, Yunan Lebib Rızk gibi üniversitelerde hocalık yapan, tarih kurumlarında çalışan "profesyonel tarihçilerin" yanı sıra gazeteci Muhammed Hasaneyn Heykel, siyasetçi ve parti başkanı Rıfat Said, siyaset bilimci Alaeddin Hilal Dessûkî, hukukçu ve müsteşar Tarık el-Bişrî gibi şahsiyetler de çıkar. Tarihçiliği amatör bir şekilde yapan ikinci gruptakilerin çalıştıkları alanın yakın dönem tarihi olması ise "asıl yaptıkları iş" ile tarih çalışmalarının arasındaki sınırın kalkmasının neticesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönemde Mısır'da görülen üçüncü bir grup tarihçi de vardır ki bunların Mısır tarihçiliğine bir şekilde sonradan eklemlendiği gözlenir. Aslen Mısırlı olmakla birlikte yurtdışında eğitim görmüş ve buralarda uzun süre çalıştıktan sonra Mısır'a dönerek Kahire Amerikan Üniversitesi başta olmak üzere yabancı dilde eğitim yapan üniversitelerde akademik hayata katılan tarihçiler bu sınıfı oluşturur. Afaf Lütfi el-Seyyid Marsot, Nelly Hanna, Halid Fehmi ve Muhammed Harb gibi tarihçilerin Mısır tarihçiliğine "dışarıdan" farklı bir bakış açısı getirdiklerini söyleyebiliriz.

---

22. Di-Capua, *Gatekeepers*, s. 315.
23. *ed-Devletü'l-Osmâniyye: devletun İslâmiyyetün müfterâ aleyhâ*, I-IV, Mektebetü'l-Anglo el-Mısriyye, Kahire, 1980-1986.

Mübarek döneminde her ne kadar çok sesli bir tarihçilik göze çarpsa da bu "resmi tarihçiliğin" ve tarihçilerin önündeki engellerin kalktığı anlamına da gelmemektedir. Arşivlerin belli bazı bölümlerinin tarihçilerin kullanımına açılmaması bu dönemin en büyük handikapları arasında yer alır.

Devrim, Darbe ve Tarihin Kaydı Meselesi

Mısır'da Hüsni Mübarek'in 2011 Şubat'ında devrilmesinin akabinde Yüksek Askeri Konseyin (YAK) işbaşına gelmesinden sonra diğer pek çok alanda olduğu gibi tarihyazımı alanında da ciddi tartışmalar başladı.[24] Tartışmaların odak noktasında Mısır tarihi, özellikle de 1952 askeri darbesi sonrası geçmişi bulunmaktaydı. 25 Ocak Devriminin ilk günlerinde halk istihbarat ve emniyet birimlerinin binalarını basarak, buralarda muhafaza edilen yakın geçmişle ilgili bilgi ve belgelerin yok edilmesinin önüne geçmek için çok sayıda belgeyi ele geçirdi. Bunlardan bir kısmı internet mecralarında yayımlanırken bir kısmı da hükümetin çağrıları üzerine resmi makamlara iade edildi.[25]

YAK yönetiminin el attığı acil konuların başında Mısır'ın toplumsal hafızasının "yeniden düzenlenmesi" hususu oldu. Buna da eğitim müesseselerinden başlandığı görülür. Nisan 2011'de Eğitim Bakanlığı bünyesinde üç tarihçi ve bir müfredat uzmanından oluşturulan bir komisyona ilk ve ortaokul tarih kitaplarının müfredatının gözden geçirilmesi vazifesi verildi. Bu komisyonun sunduğu rapora göre 2011-2012 öğrenim yılında ders kitaplarında değiştirilmesi veya ilave edilmesi istenen konulardan bazıları

---

24. Muhammed İzzeddin, "el-Bahs ani'z-zamani'z-zâ'i': sırâ'âtu's-sevreti ve'z-zâkireti ve'l-adâleti fî Misr-el-bahs an zamanin cedidin", Vecih Kevresânî (Haz.), *et-Târîhu'l-arabî ve târîhu'l-arab: keyfe kutibe ve keyfe yukteb? el-icâbâtu'l-mümkine*, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsâsât, Katar, 2017, s. 195-215; Judy Barsalou, "Post-Mubarak Egypt: History, Collective Memory and Memorialization", *Middle East Policy*, Cilt: 19, Sayı: 2 (2012), s. 134-147; a.mlf., "Recalling the Past: The Battle over History, Collective Memory and Memorialization in Egypt", (Jun 22, 2012, Egypt), https://www.jadaliyya.com/Details/26242/Recalling-the-Past-The-Battle-over-History,-Collective-Memory-and-Memorialization-in-Egypt (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
25. Barsalou, Post-Mubarak Egypt, s. 138 vd.

şunlardır:[26]

1. 25 Ocak Devriminin sebep ve sonuçlarıyla bir bölüm olarak yer alması;
2. kitaplarda devrik cumhurbaşkanının eşi Suzan Mübarek'in dünyada en etkili kadınlardan biri olarak gösterildiği bölümlerin çıkarılması;
3. yıllardan beri ders kitaplarında tarihi gerçekliğe aykırı olan bilgilerin düzeltilmesi.

Mısır'daki okul kitaplarında yıllardan beri keyfi olarak bazı bilgiler öğrencilere yanlış bir şekilde öğretilmekteydi. Bunlardan biri, 1952 darbesi sonrası Mısır'ın ilk cumhurbaşkanının isminin öğrencilerden saklanarak, tarihi gerçekliğe aykırı bir biçimde Cemal Abdünnasır şeklinde yer almasıydı. Halbuki Mısır'da monarşinin ilga edilmesinden sonra General Muhammed Necip, Haziran 1953-Kasım 1954 arasında ilk cumhurbaşkanı olarak görev yapmış, Abdünnasır ile aralarının bozulmasından sonra başkanlığı bırakmaya zorlanmış ve daha sonra da 18 yıl boyunca 1972'de Enver Sedat tarafından serbest bırakılıncaya kadar ev hapsinde yaşamıştır.[27]

Raporun tarihi hata olarak düzeltilmesini istediği konulardan diğer birisi de eski cumhurbaşkanlarından Enver Sedat'ın 1948'deki Filistin Savaşında bir "kahraman" gibi gösterilmesiydi. Hâlbuki Sedat hiçbir zaman bu savaşa katılmamıştı. Raporun dikkat çektiği önemli bir husus da İsrail ile Ekim 1973'te yapılan savaşta Sina Yarımadasının kurtuluşunun asıl mimarı olan genelkurmay başkanı Sadeddin eş-Şazli'nin oynadığı büyük role değinilmeyip, sadece Hüsni Mübarek komutasındaki hava kuvvetlerinden bahsedilmesidir. Şazli, Enver Sedat'ın İsrail ile barış görüşmelerine karşı çıkmış, tam da Camp-David Antlaşması imzalandığı yıl Ekim Savaşı hatıralarını kaleme aldığı kitabını (*Harbu Uktûber: Müzekkirâtü'l-ferîk eş-Şâzlî*) yayımlamıştı. Bu kitabında Sedat'ın savaş sırasındaki tavrını eleştiren ifadeleri olmuştu.

---

26. "Chapters Praising Mubarak Regime Removed from Egyptian Textbooks", https://www.alarabiya.net/articles/2011/04/21/146224.html (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
27. Nevine Khalil, "The Forgotten President", *Al-Ahram Weekly*, 18-24 July 2002, Sayı: 595, https://web.archive.org/web/20051030065710/http://weekly.ahram.org.eg/2002/595/sc6.htm (Erişim Tarihi: 23.05.2020); Rıfat Yûnân, *Muhammed Necib: Za'îm sevretin em vâcihetü hareketin?*, Dâru'ş-Şürûk, Kahire, 2008.

Bunun üzerine savaştaki katkılarından dolayı kendisine verilen şeref nişanı elinden alınmış, 1983'te Hüsni Mübarek zamanında hakkında askeri sırlarını ifşa etmekten dava açılmış ve üç yıl hapsine karar verilmiştir. Mübarek zamanında açılan Ekim Savaşı Panaroma Müzesinde Enver Sedat'ın yanında Şazli'nin bulunduğu hakiki fotoğraflar yerine sonradan çizilen tarihi gerçekliğe aykırı resimler kullanılmıştır. [28] Esasen bu durum Mısır'da münferit bir vakadan ibaret de değildir. *El-Ehram* gazetesinin 14 Eylül 2010'da Filistin barış görüşmeleri için Washington'da bulunan Hüsni Mübarek'in resmini arkada olması gerekirken fotomontajla Barack Obama'nın da bulunduğu bir heyetin önünde göstermesi pek çok çevrelerden eleştiriye neden olmuştu.[29]

Yine 1973 harbiyle ilgili olarak Mısır tarihçilerinden Halid Fehmi fahiş bir hataya işaret etmektedir: Buna göre yıldönümü, milli tatil ilan edilen ve her yıl büyük törenlerle kutlanan 1973'teki Ekim savaşı Mısır için aslında bir zafer değil hezimet olup, ordu savaşın başındaki üstünlüğünü muhafaza edememiş ve nihayetinde sonunda yenilgiye uğramıştır. 1979 Camp-David Barış Antlaşmasına rağmen Sina Yarımadası hâlâ tamamen Mısır'ın kontrolü altında olmayıp İsrail-Mısır sınırında BM askerleri güvenliği sağlamaktadırlar. Bu savaşla ilgili askeri arşiv, tarihçilerin kullanımına açılmadığı için bu dönemle ilgili tarih Mısır dışındaki arşivlere, özellikle de İsrail arşivlerine ve hatıratlara dayanılarak yazılabilmektedir.[30]

2011'de Mısır'daki ayaklanmalar henüz daha devam ederken kamuoyunu meşgul eden diğer bir mesele 25 Ocak Devrimi'nin

---

28. 10 Şubat 2011'de vefat eden Şazli'nin nişanı Mart 2011'de ailesine iade edilerek iade-i itibar yapılmıştır. Bkz. "el-Kuvvâtu'l-muselleha tekrimu usrete'l-ferîk 'Sa'de'd-dîn eş-Şâzlî", http://gate.ahram.org.eg/News/314737.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "Morsi grants Sadat and El-Shazli highest medal for October War 'victory'", http://english.ahram.org.eg/NewsPrint/54754.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "Saad Eddin El-Shazly: A war hero revisited", http://english.ahram.org.eg/News/23525.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
29. "Sahîfetü'l-Ehrâm: es-sûretu'l-müfebrikatü li Mübârek 'ta'bîriyyetün'", http://archive.arabic.cnn.com/2010/middle_east/9/18/altered.photo_reactions/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).; Muhammed Alaeddin, "es-Siyasetü'l-arabiyye beyne'l-vâkı'iyye ve't-ta'bîriyye", https://ahlan.com/politics-arabic-between-realism-and-expressionism. (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
30. Khaled Fahmy, "Who is afraid of the National Archives?", 16.6.2013 tarihli Ahramonline; http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/74092/Opinion/Who-is-afraid-of-the-National-Archives.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

gelecek nesillere nasıl aktarılacağı hususu oldu. Göstericiler bu konuda resmi makamlara güvensiz olmakta haklıydılar, zira yukarıda da kısaca bahsettiğimiz ve aşağıda tekrar değineceğimiz gibi yakın geçmiş konusunda nasıl bir karartmaya/çarpıtmaya gidildiğine şahit olunmuştu. Gerek bireyler gerekse bazı sivil toplum kuruluşları açmış oldukları internet sitelerinde bu dönemdeki olaylarla ilgili belgesel niteliğindeki pek çok kaydı muhafaza etme yoluna gittiler.[31] Bu çalışmalardan dikkat çekeni, Kahire Amerikan Üniversitesi öncülüğünde Mayıs 2011'de "25 Ocak Devrimini Belgeleme Komitesi"nin (lecnetü tevsiki sevreti 25 yenâyir/The Committee to Document the 25th January Revolution) oluşturulmasıdır.[32] "Üniversite Meydanda" (University on the Square) projesi kapsamında çok sayıda yazılı, sesli ve görsel belge kayıt altına alınarak yayınlandı.[33] Başta ABD'dekiler olmak üzere Mısır dışındaki bazı kuruluşların 2011 ve sonrası dönemle ilgili yazılı ve görsel malzemeleri bazı projeler çerçevesinde arşivleyerek kullanıma açmaları da dikkat çekici bir husustur.[34] Olaylar

---

31. Bunlardan bazıları: "Vesâ'iku't-tahrîr-Tahrir Documents", https://www.tahrirdocuments.org/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "Vox Populi-Archiving a Revolution in the Digital Age", http://tahrirarchives.com/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "18 Days in Egypt", http://beta.18daysinegypt.com/#/explore (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "International Digital Ephemera Project", https://idep.library.ucla.edu/search#!/collection=Tahrir+Square; "858 Arşîfu's-sevrî-An Archive of Resistence", https://858.ma/; "Musirrîn-Mosireen", https://www.mosireen.com/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).; "Lâ li'l-muhâkemâti'l-askeriyye li'l-medeniyyîn", http://tahrirdiaries.org/;https://www.archive-it.org/collections/2358 (Erişim Tarihi: 23.05.2020). Ayrıca bkz. Ahdaf Soueif, *Cairo: Memoir of a City Transformed*, Bloomsbury, London, 2014, s. 243.

32. Mary Mourad, "We will document Egypt's revolution, not dictate the story: AUC professor", http://english.ahram.org.eg/News/13026.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020); İzzeddin, el-Bahs ani'z-zamani'z-zâ'i', s. 208.

33. "University on the Square, Documenting Egypt's 21st Century Revolution", http://digitalcollections.aucegypt.edu/cdm/search/collection/p15795coll7 (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "2011 Egyptian Protests Web Archive", http://aucrbscl.blogspot.com/2011/02/2011-egyptian-protests-web-archive.html (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

34. Alex Winder, "Tahrir Documents," HAZİNE, 22/11/2013, http://hazine.info/tahrir-documents/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).; Jack Shenker, "The struggle to document Egypt's revolution", https://www.theguardian.com/world/2011/jul/15/struggle-to-document-egypt-revolution (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "Tahrir Documents Project flyers, newspapers, and other ephemera", http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/c88k7bd1/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020); Roberta L. Dougherty, "Documenting Revolution in the Middle East", https://www.crl.edu/

henüz devam ederken bu konuda kaleme alınan makalelerde bahsedilen bazı projelerin sonunun akim kaldığı görülür. Mesela Jack Shenker'in bahsettiği[35] beş projeden sadece birisi devam etmekte olup, diğerlerinin ya internet siteleri kapanmış, ya da ayaklanmalarla ilgisi kalmamıştır. Konumuz açısından burada dikkat çekici olan Mısır merkezli projelerin artık devam etmemesidir. Mesela o dönem İskenderiye Kütüphanesinin 2011 ayaklanmalarıyla ilgili belgeleri toplama ve yayınlama projesi olarak açılan "Memory of Modern Egypt"[36] sitesi artık sadece Mısır'daki 1800-1980 yılları arasındaki olaylarla ilgili dosyaları içermektedir.[37]

2013'teki askeri darbe tarih alanında "kartların tekrar karılmasına" sebep oldu. Darbe hükümetinin el attığı meselelerin başında, bir taraftan Müslüman Kardeşler (MK) başta olmak üzere muhalif kesimleri bastırmak olurken, diğer yandan yakın geçmişin gelecek nesillerin hafızasında nasıl yer alacağı tartışıldı. Bunun için eğitim müfredatından bazı bilgilerin çıkarılması, bazılarının da ilave edilmeleri gereki du. Mursi döneminde basılan binlerce ders kitabı kaldırıldı ve yeniden kaleme alınanlarda terör örgütleri listesine alınan MK teşkilatı yolsuz ve iktidar hırsıyla dolu tehlikeli bir örgüt şeklinde gösterilerek darbe meşrulaştırılmaya çalışıldı. Ayrıca ders kitaplarından Sisi'nin takip ettiği siyaseti benimsemeyen, eleştiren hayattaki şahsiyetlerin isimleri de silinmeye başlandı. Mesela 2014'te 2005 Nobel barış ödülü sahibi Muhammed el-Baraday'ın isṃi, 5. sınıf ders kitaplarındaki Mısırlıların kazandığı Nobel ödülleri listesinden çıkarıldı. Baraday 2013 darbesinden sonra içişleri bakan yardımcılığına atanmış, fakat aynı yılın Ağustos ayında hükümetin MK'in gösterilerini kanlı bir şekilde bastırmasına tepki olarak bu görevinden istifa etmişti. Dikkat çekici başka bir değişiklik de Selahaddin Eyyubi ve Ukbe

---

focus/article/7437 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

35. "The struggle to document Egypt's revolution", https://www.theguardian.com/world/2011/jul/15/struggle-to-document-egypt-revolution (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

36. "Zâkiretü Mısr el-mu'âsıra", http://modernegypt.bibalex.org/collections/home/default.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

37. Bu tarih sitesinin ve sayfalarının tanıtımı için bir kitap hazırlayan ve o sırada İskenderiye Kütüphanesi Yazmalar bölümü başkanı olan Halid Azab sitenin ilk kuruluş amacı hakkında hiçbir şey söylememektedir. *Mustakbelu't-târîh*, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekâfe, Kahire, ts.

b. Nâfi gibi Mısır tarihi açısından önemli tarihi şahsiyetlerin hikâyelerinin de radikal İslamcı fikirleri besledikleri gerekçesiyle ders kitaplarından çıkarılmasıdır.[38]

2012'de kısa ömürlü Mursi hükümeti, müfredata 25 Ocak Devrimini ilave ederken, Sisi hükümeti de 2014'te 30 Haziran ayaklanmalarını dâhil etmiş, fakat bu sefer 2011 Devriminin adı kısaca geçiştirilme yoluna gidilmişti. Konuyla ilgili olarak sadece Müslüman ve Hristiyanların hürriyet ve haysiyetleri için birlik ve beraberlik içinde gösterilerde bulundukları söylenmekle yetinilmiştir. Toplumun Mübarek yönetiminin "otoriter yapısına ve yolsuzluklarına" karşı duyduğu öfkeden bile bahsedilmemiş, "seçim sahtekârlıkları", siyasi ve ekonomik hayatın bozulmasından dolayı devrim yapıldığı ve askeriyenin de "devrimi kurtarmak" için iktidarı üstlendiği söylenmiştir. 9. Sınıf Vatandaşlık kitabında ise Sisi "milli kahraman" gösterilerek, Haziran 2013'teki Mursi hükümetini deviren halk protestoları 2011 Devriminin hedeflerini gerçekleştirmesinin önünü açtığı için yüceltilmektedir. Kitaba göre 2013 ayaklanması "Mısır'ın geleceğini inşa etmek ve kaynaklarını geliştirmek için bir yol planı" çizmiştir.[39]

2017'de eğitim bakanlığı bünyesinde oluşturulan bir komisyonun raporuna istinaden Mısır tarih ders kitaplarının tekrar gözden geçirilmesine karar verildi. Buna göre 2017-2018 öğrenim yılından itibaren müfredatta "Mısır'ın son devrimi" olarak sadece "23 Temmuz 1952" darbesinin yer alması ve "25 Ocak 2011 Devrimi" ve "30 Haziran 2013 Devriminin" üzerinden henüz yeteri kadar vakit geçmediği için çıkarılmasına karar verildi. Rapora göre hadiselerin neticelerinin tam olarak ortaya çıkması için gerekli olan süre yaklaşık olarak 10 yıldır. Buna sebep olarak da lisede öğrencilere bir sınavda sorulan soru gösterildi. Soru şuydu: "Sisi 30 Haziran 2013 konuşmasını yapmasaydı ne olurdu?"[40] Eğitim

---

38. Sudarsan Raghvan, "In New Egyptian Textbooks, 'It's Like the Revolution didn't Happen'" https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/in-new-egyptian-textbooks-its-like-the-revolution-didnt-happen/2016/04/23/846a-b2f0-f82e-11e5-958d-d038dac6e718_story.html (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
39. Agm.
40. Amr Mostafa, "Egypt strikes two revolutions from history textbooks", https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/06/egypt-omitting-revolutions-history-textbooks-20172018.html; "Masdar bi- 'et-ta'lîm': hazfu 25 yenâyir ve 30 yunyu min menheci't-târîh bi's-sâneviyye", https://www.almasryalyoum.com/

bakanlığı müsteşarı Memduh Kadri, eleştiriler üzerine bu sorunun "30 Haziran Devrimi" ile ilgili olduğunu ve cevabının ders kitabında yer aldığını ve öğrencilerden de beklenenin siyasi bir cevap olmayıp onların sadece kitaptaki bilgiyi vermeleri gerektiğini iddia etmiştir.[41] Böylece yeni hazırlanacak olan ders kitabında 30 yıl iktidarda kalan ve halk ayaklanması sonucu istifa etmek zorunda kalan Mübarek dönemi de yer almayacaktı.[42] Tarihçi Asım ed-Dessûkî henüz daha 2013 darbesi yapılmadan önce müfredat değişikliği sürecinde 25 Ocak'ın tarih ders kitaplarında yer almasının yanlış olduğuna dikkat çekmiş, bunun "henüz siyasi bir hadise olduğunu, tarihin de siyasetin bittiği yerde başladığı" fikrini savunmuştur.[43] 2017'de de aynı fikirlerini tekrar etmiş ve her iki hadisenin de ders kitaplarında yer almasının yanlış olduğunu, zira olayların sonuçlarının henüz tam olarak ortaya çıkmadığını, tarihin mevzuu olabilmesi için bu sürenin en az 20 yıl olduğunu ileri sürerek son durumun isabetli olduğunu vurgulamıştır.[44] Dessûkî Mart 2020'de verdiği bir mülakatta 25 Ocak'ın bir devrim olmadığını, "Arap Baharının" da bir Amerikan projesi olduğu iddiasında bulunmuştur.[45]

Mağlubiyetten Galibiyete Dönüştürülen Harp: 1. Dünya Harbi

2013 darbesini yapanların ideolojik olarak 1952 darbesini yapanlardan çok da farkları olmadıkları görülür. Her ikisinin de or-

---

news/details/1149934 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

41. "Müsteşar: Mâddetü't-târîh: sü'âlü's-Sîsî mine'l-menhec", https://www.elbalad.news/2802217 (Erişim Tarihi: 23.05.2020). Yasemin Muhammed, ""et-Ta'lîm tahzif fetret Mübarek ve sevretey 25 yenâyir ve 30 yunyû min kütübi't-târîh", https://www.masrawy.com/News/News_Egypt/details/2017/6/17/1106433/

42. "Kıssatu 3 senevât fi 'târîh' es-sâneviyye el-âmme intehet bi-hazfi Mübârek ve sevretey 25 yenâyir ve 30 yûnyû", https://news.misrelhurrah.com/2017/06/18/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

43. Muhammed Mendûr, "Sevretü yenâyir fi'l-menâhici'd-dirâsiyye", https://www.masress.com/ahrammassai/30067 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

44. "Mısr: sevretâ 'yenâyir' ve 'yunyû' hârice 'et-târîh'", https://www.aljarida.com/articles/1499793339289344200/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

45. "Asım ed-Dessûkî li-bevvâbeti Ahbâri'l-Yevm: 25 yenâyir leyset sevretün ve er-rebî'ü'l-arabî muhattat amerikî", https://akhbarelyom.com/news/newdetails/3011841/1 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

tak yönü ilk etapta herhangi bir ideolojilerinin olmamasıdır. 1952 darbecilerinin ideolojik bir konumlanmaya gitmeleri epeyce vakitlerini almış ve nihayet darbenin sponsoru olan ABD'den yüz çevirerek yönlerini Sovyetler Birliğine dönmüşler, Arap sosyalizmine dayalı milliyetçilik etrafında bir kimlik oluşturmaya çalışmışlardır. Sömürgeci güçler "dış düşman", Müslüman Kardeşler örgütü de "iç düşman" ilan edilerek bu çerçevede siyaset geliştirilmiştir. Tarihi açıdan henüz yeni bir olgu olan 2013 darbesinin de ideolojik açıdan arayışlar içerisinde olduğu görülür. Şöyle bir farkla: eskinin sömürgecileri ve işgalcileri, şimdi karşımıza "Mısır'ın müttefikleri" olarak çıkmaktadır. Bu bölümde "yüz yıllık tarihi" tersine çeviren bu çabanın ortaya çıktığı ilk olay üzerinde duracağız.

2013 Darbesi sonrasında Mısır tarihinde ve tarihçiliğinde bir ilk yaşandı. Mısır Silahlı Kuvvetleri aynı yılın 11 Kasımından itibaren "1. Dünya Harbinin başlamasının 99. Yıldönümünü ve Mısır ordusunun itilaf devletlerinin yanında" savaşta yer almasını kutladı. Bu kutlamalarda üzerinde durulan nokta, savaşın "kazanılmasında" Mısır ordusunun kilit rol oynadığı iddiasıydı. Mısır silahlı kuvvetlerinin resmi Facebook sayfasında kutlamaların içeriği hakkında bilgi verilirken kullanılan dil, ifade ve "bilgi" de dikkate şayan bir durumdadır. Buna göre Mısır ordusu, "kahramanlığı, fedakârlığı ve harika çalışkanlığıyla savaşların gidişatını değiştirmiş ve böylece medeniyet için yüce değer ve ilkelerin zaferine katkıda bulunmuştur."[46] Bu kutlamalar çerçevesinde düzenlenen resim sergisinin ve gösterilen belgesel filmin içeriğinin tarihi gerçekliklerle uyuşmayan hususlarla dolu oluğu anlaşılıyor. Facebook sayfasına da olduğu gibi konulan ve Mısır'ın yarı resmi gazetesi *el-Ehram* gazetesinde yer alan habere göre bu sergide üzerindeki gizlilik kararı kalktığı ileri sürülen, 1. Dünya Harbiyle ilgili fotoğraf ve vesikalar gösterilmiştir. Bunlarla Mısırın harbe nasıl katıldığı anlatılırken, nadir resimlerden oluşan bir koleksiyonun *"dünyanın tanıdığı en eski düzenli ordunun kahramanlıklarını ve Mısır devletini ayakta tutan taşıyıcı sütunlarını, medeniyetini ve*

---

46. "el-Kuvvâtu'l-müselleha tahtefil bi-mürûri 99 âmen alâ müşâreketi Mısr fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ", https://www.facebook.com/Egy.Army.Spox/photos/a.394602110670777.1073741937.217455035052153/394602870670701/?type=3 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

kültürel mirasını firavunlar döneminden modern çağa kadar nasıl koruduğunu anlattığı" ifade edilmiştir. Habere göre belgesel filmde 1. Dünya Harbinde itilaf devletlerinin yanında yer alan Mısır'ın üç kıtada savaştığı, doğuda Osmanlı'nın hücumlarını akamete uğrattığı, Şam, Irak, Arap Yarımadasında buradaki toplulukları savunmak için savaştığı; batıdan Senusiyye hareketini, güneyden Darfur Sultanlığının saldırılarını püskürttüğü ve aynı şekilde Avrupa cephelerine de 100 bin savaşçı gönderdiği ve burada savaştığı iddia edilmiştir. Bütün bunların "itilaf kuvvetlerinin zaferinin ana sebebi" olduğu ve çok sayıda askerin "insanlık tarihine tesir eden liderlere verilen en yüksek askeri nişan" olan Viktoria nişanıyla taltif edildikleri vurgulanmıştır. Ayrıca kutlamalarda bir askeri araştırma heyeti de çalışmalarının sonuçlarını bir sunumla takdim etmiştir. Buradaki iddiaya göre Mısır'ın savaştaki rolü belgelenmiş, çok sayıda devlet Mısırlıların kahramanlıklarını ve verdikleri kurbanları itiraf etmiştir. Açıklamada Mısır'ın böylece yakında medeni ülkeler yanındaki yerini alarak "bayrağını Londra ve Yunanistan'da insanlık medeniyeti için savaşan dünyanın en büyük ordularının bayraklarının yanında göndere çıkaracağı" vurgulanmıştır. Nitekim bu "amaca ulaşılmış" ve kutlamaların sonunda Abdulfettah Sisi'yi temsilen törenlere katılan komutan Emin Hüseyin çok sayıda yabancı temsilcinin ve konsolosun da bulunduğu topluluğun huzurunda Mısır bayrağını itilaf devletlerinin bayraklarının yanına göndere çıkarma mutluluğuna erişmiştir.[47] 99 yıl boyunca akla gelmeyen, 2013-2017 yılları arasında ise her 11 Kasımda büyük bir tanıtım ve davetli kitlesiyle kutlanan bu yıl dönümü 2018'den sonra gündeme bile gelmemiştir. Son olarak sadece önde gelen Mısır siyaset bilimcilerinden ve eğitim eski ba-

---

47. Aynı site. Konuyla ilgili bütün yazıların yazarları ve yayımlandıkları yerler farklı olmakla birlikte başlıkların ve muhteviyatının aynı olması dikkat çekicidir. Bu da bunların tek bir merkezden dikte edildiği intibaını doğurmaktadır. Bkz. Mahâ Sâlim, "el-Kuvvâtu'l-müselleha tahtefil bi-mürûri 99 âmen alâ müşâreketi Mısr fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ", http://gate.ahram.org.eg/News/416901.aspx (Erişim Tarihi: 23.05.2020); Ahmed Abdülazim, "el-Kuvvâtu'l-müselleha tahtefil bi-mürûri 99 âmen alâ müşâreketi Mısr fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ", https://www.elwatannews.com/news/details/354057 (Erişim Tarihi: 23.05.2020); Hâtem el-Cehmî, "el-Kuvvâtu'l-müselleha tahtefil bi-mürûri 99 âmen alâ müşâreketi Mısr fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ", https://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=11112013&id=e7b8889c-ed0b-44e9-9e9d-8038be800ace (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

kanlarından Alaeddin Hilal Dessûkî, aynı yıldönümde *el-Ehram* gazetesinde bir yazıyla Mısır'ın 1. Dünya Savaşı'nda itilaf devletlerinin yanında 1 milyon 200 bin kişilik bir orduyla[48] savaşarak nasıl "büyük bir rol oynadığının" üzerinde durmuş ve Askeri Araştırma Komisyonu'nu ve Eşref Sabri isimli bir "askeri tarihçiyi" çalışmaları için tebrik etmiştir.[49]

Tarihi gerçeklikle tamamen zıt bu duruma Mısır'ın önde gelen tarihçilerinden tepki gösterenlerin sayısı bir elin parmakları kadar bile olmamıştır. Uzun yıllar ABD'de üniversitelerde çalıştıktan sonra Mısır'a dönerek Kahire Amerikan üniversitesinde çalışmaya başlayan ve 2011 hadiselerinin kayda geçirilmesinde büyük gayret gösteren Halid Fehmi, çeşitli yazılarında[50] bu durumun çarpıklığını şiddetli bir şekilde eleştirirken, Ali Berekat gibi sosyal tarih araştırmaları için devlet ödüllü bir tarihçi de sadece verdiği bir mülakatta durumun yanlışlığına dikkat çekmiştir.[51]

Halid Fehmi, Mısır ordusunun içine düştüğü bu garip durumu araştırırken, Eşref Sabri isminin ön plana çıktığını ve onun bütün askeri erkânı bu kutlamalar hususunda "ikna ettiğini" iddia eder.[52] Aslen bir tıp doktoru olan Eşref Sabri sonradan tarihi konulara ilgi duymuş ve televizyon programlarına çıkarak 1. Dünya Harbiyle ilgili "orijinal" denebilecek fikirler ileri sürmeye başlamıştır. Ona göre Mısır 100 bin kişilik ordusuyla Afrika, Asya ve Avrupa'da itilaf devletlerinin yanında savaşarak, 1. Dünya Harbinin kazanılmasında kilit rolü oynamıştır.[53] Mısır içinden ve dışından hayatlarını bu savaşın araştırılmasına adayan hiçbir tarihçinin söylemeyi akıllarından bile geçirmeyeceği bu iddiaların Mısır'ın 20. Yüzyıl boyunca oluşturmaya çalıştığı "toplumsal hafıza" ve kimliğin altına neredeyse bir dinamit koyduğu muhteme-

---

48. Sayı burada önceki yıllarda verilenden 10 kattan fazladır.
49. Alâeddin Hilâl, "Mısır şerîkun mühim fi intisâri'l-harbi'l-âlemiyyetü'l-ûlâ" (Mısır 1. Dünya Harbinin kazanılmasında mühim bir ortaktır), https://www.masress.com/ahram/1679475 (Erişim Tarihi: 23.05.2020). Bu arada Alâeddin Hilâl'in bu yazısı gazetenin kendi online arşivinden kaldırılmış görünmektedir.
50. Halid Fehmi, "Ceyşu'l-Mısri fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ", *Bidâyât*, Sayı: 23-24 (2019), https://www.bidayatmag.com/print/1050 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
51. Ahmed el-Cemâl, "Havle Mısr ve'l-harbu'l-âlemiyyetu'l-ûlâ", http://hadfnews.ps/post/48586 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
52. Fehmi, agm.
53. https://www.youtube.com/watch?v=lXkl8y7QgKE (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

len ilgililer tarafından anlaşılmış ve kutlamalardan vazgeçilmiştir. Belki de kısa bir süreliğine olgu karşıtı post-truth bir tür "public relations" çalışması olarak yapılmış ve maksat hâsıl olduktan sonra devam ettirilmemiş de olabilir. Bu konu hem ilginç hem de spekülasyona açık bir durum arz etmektedir.

Diğer taraftan bütün tarihçiler Mısır'ın Osmanlı'nın bir eyaleti olduğunu ve İngiltere'nin bu toprakları 1882'de işgal ederek 1. Dünya Harbinde de burayı kendi amaçları için kullandığında hemfikirdirler. Aslında yukarıdaki anlatımda "Mısır askeri" olarak gösterilenler halk arasında *enfâru's-sulta* (egemenlerin neferleri) olarak bilinen Egyptian Labour Corps (feyâliku'l-ameli'l-Mısriyye), yani arka planda zorla çalıştırılan köylülerden başkası değildi ki bunlar daha sonraki ayaklanmalarda başı çekecek olan gruptur. Nitekim savaşın akabinde Mısırlılar işgal gücü olarak gördükleri İngilizlere karşı ayaklanarak istiklal harbini başlatmışlardır. Tarihe "1919 Devrimi" olarak geçen bu hadiseler modern Mısır tarihinin en önemli hadiseleri arasında yer alır. Eşref Sabri'nin iddiaları[54] doğru kabul edilecek olursa bu ayaklanmaları ve sonrasında verilen mücadeleleri izah etmek mümkün değildir. Halid Fehmi bu duruma biraz da duygusal bir şekilde tepki gösterir:

"Maalesef şimdiki Mısır Ordusu tarihi kayıtları tahrif eden iddialarda bulunmaktadır. Bir şarlatanın peşine düşerek Mısır Amele Birliklerinin fellahtan değil, askerlerden oluştuğuna ve bunların İngiliz değil Mısır ordusunun bir parçası olduğuna, savaştaki kurbanların da sivil halktan değil askerlerden verildiğine ikna olmuştur. Bütün bu iddiaların arkasında keşke milletin tarihinin unutulan bir safhasını hatırlatma amacı olsaydı... Amaç 'Mısır bayrağını Londra'da ve Yunanistan'da insanlık medeniyeti için savaşan dünyanın en güçlü ordularınınkinin yanında göndere çektirmektir.' Ordu bayrağını alsın ve Avrupa devletlerinin ve gelişmiş ülkelerin yanındaki yerini alsın. Fakat elimizden 2011 devrimini çaldıkları gibi 1919 devrimini de çalmalarına izin verilmeyecektir."[55]

---

54. Halid Fehmi Eşref Sabri'nin fikirlerinin kendine ait olmadığını, Latife Muhammed Salim'in *Mısır fi'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ûlâ* (Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 2008) başlıklı eserinden intihal yaptığı konusunda şüpheleri olduğunu belirtir. Bkz. agm.
55. Bkz. agm.

Bu hadise, tarihin günlük siyaset tarafından nasıl suiistimal edildiğinin bir misali olarak önem arz etmekle birlikte, bunların Mısır'daki tarih yazıcılığını uzun vadede etkileyip etkilemeyeceği; etkilerse bu etkinin nasıl olacağını tahmin etmek oldukça güç gözükmektedir. Bu durum bir taraftan akademik tarihçiliğin bunu nasıl algılayacağı ile alakalı olmakla birlikte, Mısır'daki siyasi gidişatın kendisine de bağlı gözükmektedir.

2000'li yıllarda Mısır Akademik Tarihçiliğinde Öne Çıkan Konular

Son yıllarda akademik alanda tarihçilik yapanların istisnalar hariç mümkün mertebe günlük siyaseti ilgilendiren konuların dışında kaldıkları görülür. Bununla birlikte Mısırlı tarihçilerin hangi konularla ilgilendiklerine dair elimizde herhangi bir envanter çalışması[56] bulunmadığı için bu açığımızı uzun süren internet taramalarından edindiğimiz gözlemlerimize dayanarak gidermeye çalışacağız. Kütüphanelerin online katalog kayıtları, Mısır merkezli bazı tarih kurumlarının yıllık sempozyum başlıkları, belli başlı tarih dergilerinde neşredilen makale bibliyografyaları ve biyografisini ele aldığımız önde gelen tarihçilerin yayınları tespitlerimizde bize yardımcı kaynaklar oldu.

Son 20 yılda Mısır tarihçilerinin yelpazelerini oldukça geniş tutarak antik dönemden günümüze kadar tarihin her alanına büyük ilgi duyduklarını söyleyebiliriz. Antik Mısır tarihi oldukça ilgi çekmekle birlikte bu alanda uzman yetiştirilebilmesi hala büyük problem arz etmektedir. Kahire Amerikan Üniversitesinde açılan bölüme çoğunlukla yabancı öğrenciler ilgi göstermektedirler. Son zamanlarda genç araştırmacılar Mısır'ın tarihiyle de bağlantılı olarak Roma-Bizans tarihine ittikçe daha fazla ilgi göstererek bu konuda eserler ortaya koymaya başlamışlardır. Feyyûm Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Muhammed Zayid

56. Mesela Irak'lı tarihçiler için son zamanlarda böyle bir çalışma yapılmıştır. Bkz. Jenny Rahel Oesterle, Bashar Ibrahim, "Geschichtswissenschaften an irakischen Universitaeten-eine Bestandsaufnahme 2018/19", *VHD Journal*, Cilt: 8 (Juli 2019), s. 64-68.

Abdullah İd'in çalışmaları buna örnek olarak verilebilir.[57]

İslam Tarihi, Hulefa-yı Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Kuzey Afrika devletleri ve Endülüs tarihi hakkındaki çalışmalar dikkat çekicidir. Mısır'da da bütün Arap coğrafyalarında olduğu gibi tarihte kendi toprakları üzerinde yaşayan toplumların ve kurulan devletlerin tarihine ilgi daha fazladır. Bu bakımdan Fatımiler ve Memluk çalışmaları diğerlerinden daha fazla göze çarpar. Mısır'da 20 yüzyıl boyunca çeşitli önyargılarla ihmal edilen Osmanlı tarihi ve Osmanlı dönemi Mısır tarihine olan ilgi 1980'li yıllardan itibaren giderek artmıştır. Muhammed Harb, Seyyid Muhammed Seyyid ve Nelly Hanna'nın Osmanlı tarihi çalışmaları dikkat çekicidir.

Modern Mısır'ın kurucusu olarak görülen Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve hanedanı modern Mısır tarihçiliğinin kurucuları arasında yer alan Gurbal'den itibaren tarihçilerinin yakından ilgilendikleri konular arasında yer almıştır. Hür subayların, 1952 yılındaki ihtilalinden itibaren "ancien regime" ve sömürgecilerin temsilcisi olarak görülen hanedan hakkındaki araştırmalar, 20. yüzyılın sonralarına doğru farklı bakış açısına sahip tarihçiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitlilik kazanmıştır. Raûf Abbas Hamid, Ali Berekât, Ahmed Zekeriyya Şılık ve İmad Ebu Gazi'nin çalışmaları bunlara örnek olarak verilebilir

Sömürgecilik (isti'mâr) ve bağımsızlık konusu Mısır tarihçilerinin gündemini sürekli meşgul etmiş, özellikle de pek çok Arap toplumunun bağımsızlıklarını büyük mücadeleler sonrası II. Dünya Harbi sonrasında kazanması bu konuların araştırılmasını çağdaş tarihle meşgul Mısır tarihçileri için cazip kılmıştır. Bununla bağlantılı olarak sömürgecilerin bölgedeki temsilcisi gibi görülen İsrail'in Araplarla yaptığı savaşlar ve Arap-İsrail ilişkileri, Filistin meselesi çağdaş tarihçilerin vazgeçilmez konuları arasındadır. Mısır'da Filistin'in meselesi hakkında ilk akademik çalışmaları yapan tarihçilerin başında Adil Hasan Guneym gelmektedir.[58] Kendi

---

57. Çalışmalarının listesi ve pdf'leri için bkz. https://fayoum.academia.edu/MohammedZayed (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

58. Razva Hâşim, "el-Yevm azâ'u'l-müerrih âdil Hasan Guneym bi-mescidi'l-kuvvati'l-müselleha", https://www.elwatannews.com/news/details/2232178; "Rahîlu'd-duktûr Âdil Hasan Guneym râid ed-dirâsâti'l-filastîniyye", https://www.albawaba.com/ar/%D8%A3%D8%AF%D8%A8-%D9%88%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9/%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D9%84-%-

kaleme aldığı onlarca eserin yanı sıra üniversitede bu konuda çok sayıda yüksek lisans ve doktora çalışmasını da yürütmüştür.[59]

Günümüz Mısır tarihçiliğinin önemli bir kısmını çağdaş Mısır tarihi çalışmaları oluşturmaktadır. Mısır'da genellikle 1919 Devrimi (Sevre 1919) olarak isimlendirilen, Mısır bağımsızlık mücadelesinin yüzüncü yılı münasebetiyle 2019 yılında bu konuda kongre-konferans ve kutlamalar tarzında üniversite ve diğer kurumlar tarafından çok sayıda akademik toplantı düzenlenmiştir. Mesela Mısır kültür bakanlığı ve Cemiyyetü't-tarihiyye tarafından düzenlenenler bunlar arasında sayılabilir. Bütün bu ve benzeri faaliyetler gündelik siyasete endeksli müdahaleler ile akademik tarihçilik arasında belirli bir mesafenin muhafaza edildiği gibi bir intibaı oluşturmak için yeterli gözükmektedir.

Bunların yanı sıra Mısır'ın yarı bağımsızlığını kazanmasından sonraki tarihle ilgili hatıratların yeni gün yüzüne çıkanları ve eskilerin de tekrar basımları tarzında çok sayıda eser göze çarpar. Bunlar arasında kültür bakanlığı tarafından *Turasu'n-nahda* serisinden neşredilen Ahmed Şefik Paşa'nın 8 ciltlik *Havliyyâtu Mısr es-Siyâsiyye* isimli eseri örnek olarak verilebilir[60].

Diğer yandan 1952 ihtilali ve Abdünnasır dönemi ile ilgili araştırmalar da günümüz Mısır tarihçilerini meşgul eden önde gelen konulardandır. Gerek ihtilali gerekse Abdünnasır dönemini yaşayan ve zamanın şahidi, aktörü veya bunların yakınları olanların kaleme aldıkları hatırat ve günlük tarzında belgesel önemi haiz çok sayıda eser 2000'li yıllardan sonra neşredilmiştir. İsrail ile yapılan savaşların belgelerinin Mısır arşivlerindeki büyük bir kısmının kullanıma açılmamış olduğu göz önüne alındığında bunların yakın dönem Mısır tarihinin hala aydınlanamamış taraflarının anlaşılmasına yönelik önemlerini de vurgulamak gerekir. Bu eserler arasında aşağıdaki çalışmaları örnek gösterebiliriz.

Cemal Abdünnasır'ın akademisyen kızı Hüdâ Cemal Abdün-

D8%AD%D8%B3%D9%86-%D8%BA%D9%86%D9%8A%D9%85-987836 (Erişim Tarihi: 23.05.2020). Adil Hüseyin Guneym, el-Hareketü'l-Vataniyyetü'l-Filastiniyye min sevreti 1936 hattâ el-harbi'l-âlemiyyeti's-sâniye, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1980, mukaddime.

59. Kendi yaptığı çalışmalar ve danışmanı olduğu tezlerden bazıları için bkz. http://srv3.eulc.edu.eg/eulc_v5/libraries/start.aspx?fn=ApplySearch&SearchId=164346209&frameName=&PageNo=1&PageSize=10 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

60. I-VIII, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 2012.

nasır tarafından babasının o güne kadar yayınlanmamış belgeleri, *60 âmen ala sevre 23 yûlyû - Cemâl Abdünnasır: el-evrâk el-hâssa* (23 Haziran Devrimi 60 Yaşında- Cemal Abdünnasır: Özel Evraklar) başlığıyla 6 cilt halinde neşredilmiştir.[61] Sami Şeref'in *Senevât ve eyyâm ma'a Cemâl Abdünnasır* (I-IV, 2. bs. Mektebetu'l-Mısri el-Hadis, Kahire, 2014-2015) başlıklı eseri de kaynak teşkil eden başka bir çalışmadır.

Günümüzde bazı tarihçilerin Abdünnasır dönemiyle ilgili olarak Sedat zamanından beri oluşan "olumsuz bakış açısını dağıtmaya çalıştıkları", Abdünnasır döneminin icraatlarını meşrulaştırmaya çıkarmaya çalıştıkları gözlenir. Bunda hiç şüphesiz 2013 darbesinin de etkisi vardır. Çağdaş Mısır tarihi uzmanlarından Asım Dessûkî'nin *Makâmâtu Nâsıriyye* (Daru'l-Cumhuriyye, Kahire, 2015) başlıklı çeşitli mecralarda yayımlanan makalelerinden oluşan derleme eseri böyle bir çalışmadır. Aynı yazar, Sisi yönetiminin aldığı kararları da meşrulaştırma eğilimindedir. Tiran ve Sanafir adalarının Suudi Arabistan'a devri söz konusu olduğunda[62] 2017'de bilirkişi olarak Mısır meclisinde konuşmuş ve adaların Mısır'a değil başından beri Hicaz'a bağlı olduğunun tarihi vesikalarla tespit edildiğini iddia etmiştir.[63] Aynı konuyla ilgili fikir beyan edenlerden birisi de Cemal Abdünnasır'ın Kahire Üniversitesinde siyaset bilimci olarak görev yapan kızı Hüdâ Abdünnasır'dır. Eski beyanlarında bu iki adanın Mısır'a ait olduğu konusunda babasının açıklamalarını[64] tasdik eden yazar, "yeni bulduğu" belgelerin iki adanın Suudi Arabistan'a ait olduğunu gösterdiğini söyleyerek eski iddiasından vazgeçtiğini ilan etmiş-

---

61. I-VI, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 2015. Ciltlerin alt başlıkları ise şöyledir: 1. Cemal Abdünnasır taliben ve zabiten; 2. Es-Sevru bidâyetuhâ; 3. Te'mîmu Süveys ve udvânu 1956; 4. El-Vihdetu meriyye es-Sûriyye; 5. Es-Sevre mâ'iyye ve mürâca'a şamile li'n-nizâm min 1961-1967; 6. Udvân ve harbu'l-istinzâf.
62. Konuyla ilgili bkz. Taha Kılınç, "Tiran ve Sanafir sadece ada değil", https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakilinc/tiran-ve-sanafir-sadece-ada-degil-2038514 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
63. Mahmud Hüseyin, "el-Müerrih Asım ed-Dessûkî emâme'l-barlemân: 'cezîretâ Tîrân ve Sanâfîr suûdiyyetân'", https://www.youm7.com/Article/NewsPrint/3279468 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
64. Cemal Abdünnasir: Tîrân ve Sanâfîr cüzur Mısriyye ve ettehadâ men yakrib minhâ", https://www.youtube.com/watch?v=np9VPNQ1U00 (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

tir.[65]

Mısır'da genel tarih çalışmalarının yanı sıra belli alanlarda uluslararası seviyede derinleşen uzmanlar da mevcuttur. Yazma eserler konusunda uzman olan hayatı ve eserleri hakkında aşağıda bilgi vereceğimiz, Eymen Fuad Seyyid aynı zamanda bir Memlük tarihçisidir. Yine aynı şekilde Abbas et-Turâbilî şehir tarihleri çalışmalarıyla dikkat çeker.

Tarihte gerek isyan, gerekse devrim hareketlerinin taşıyıcısı olarak görülen köy ve köy hayatı Mısır tarihçilerinin özel ilgisini çekmektedir. Buna örnek olarak 2014 yılında sosyal bilimler alanında devlet takdir ödülüne layık görülen Ali Berekat'ın *el-Karye ve's-sulta fi Mısr fi'l-karni't-tâsi aşer* (Kahire: el-Hey'etü'l-Âmme li'l-Kitâb, 2018) başlıklı eseri gösterilebilir. Köylülerin hâkim zümreye karşı mücadelesinin ele alındığı çalışmaya da Mısır tarihine "devrim tarihinden "bakma alışkanlığı damgasını vurmuştur.

Tarih Alanındaki Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Mısır Üniversitelerinde 2000-2020 yılları arasında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının yer aldığı internet sitesinde Arapça "tarih" anahtar kelimesi ile yaptığımız taramada karşımıza 4920[66], "şarku'l-evsat" taramasında 3348[67] ve aynı şekilde İngilizce "history" taraması yaptığımızda da 424[68] tez baş-

65. Şâdî Fevzi, "Hüdâ Abdünnasır teterâci'u bi'l-vesâiki cezîretâ Tîrân ve Sanâfîr suûdiyyetân ve 'ihnâ ihvâtun'", https://www.almasryalyoum.com/news/details/936156 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
66. http://srv4.eulc.edu.eg/eulc_v5/libraries/Start.aspx?ScopeID=1.&fn=ApplySearch&SearchIdForm=&ScopeIDSelect=1.&ItemType=24.2.5.&SearchText1=%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE+&criteria1=3.&opr1=and&SearchText2=&criteria2=1.&opr2=and&SearchText3=&criteria3=1.&SearchTextFT=&Generation_Term=&BibID=&PublishYear=2000-2020&OrderKey=&PageSize=100 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
67. http://srv4.eulc.edu.eg/eulc_v5/libraries/start.aspx?fn=ApplySearch&ScopeID=1.&item_id=12624939&criteria1=5.&SearchText1=956 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
68. http://srv4.eulc.edu.eg/eulc_v5/libraries/Start.aspx?ScopeID=1.&fn=ApplySearch&SearchIdForm=&ScopeIDSelect=1.&ItemType=24.2.5.&SearchText1=history&criteria1=1.&opr1=and&SearchText2=history&criteria2=3.&opr2=and&Se-

lığı çıkmıştır. Bunların kahır ekseriyeti beşeri bilimlerde yapılan tezlerdir. Antik çağdan günümüze tarihin bütün dönemleri başta olmak üzere kültür tarihi çalışmaları bunların içinde yer alır. Yapılan tezlerin çoğunun tam metinlerine mezkûr siteden ulaşılıp okunabilmektedir. Bu durum Mısır'daki akademik tarihçiliğin belirli bir düzen içerisinde sürdüğünü göstermesi açısından yeterince fikir vermekte ise de bu çalışmalarda günlük siyasetteki değişikliklerin etkisinin olup olmadığı; varsa bunun boyutları konusunda çalışmalar yapılmadan bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

21. Yüzyılda Mısır'da Etkili Olan Bazı Tarihçiler

Afaf Lütfi es-Seyyid Marsot (1933-) Kahire'de dünyaya geldi. Stanford Üniversitesinde yüksek lisansını tamamladıktan sonra Oxford Üniversitesinde doktorasını yaptı ve bu üniversitede doktora yapan ilk Mısırlı kadın olarak kayıtlara geçti. Amerika'daki üniversitelerde çalıştığı yıllar boyunca Modern Mısır'ın siyasi, sosyal ve kültür tarihi hakkında da çok sayıda kitap ve makale kaleme aldı. Uluslararası çok sayıda üniversitede misafir hoca olarak bulundu. Mısır dışında eğitim görüp çalışan çok sayıda akademisyenin yaptığı gibi nihayet Mısır'a döndü ve bir taraftan American Reserarch Center'in başkanlığını yürütürken diğer yandan Kahire Amerikan Üniversitesinde hocalık yaptı.[69] Uluslararası pek çok ödül sahibidir.

Adil Hasan Guneym (1934-2017). Mısır'ın Dekahliye muhafazasında dünyaya geldi. Aynu'ş-Şems Üniversitesinde doktorasını yaptı. Çalışma hayatını Filistin meselesine adayan ve bu alanda ilk akademik çalışmaları yapan Guneym bu konuda çok sayıda kitap ve makale kaleme almıştır. 2010'da sosyal bilimler alanında

archText3=&criteria3=1.&SearchTextFT=&Generation_Term=&BibID=&PublishYear=2000-2020&OrderKey=&PageSize=100 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

69. Hayatı hakkında bkz. "Interview with Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot", *The Historian,* Cilt: 54, Sayı: 2 (1992), 225-242. Jennifer Scanlon, Shaaron Cosner, *American Women Historians, 1700s-1990s: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 1996, s. 152-153.

devlet takdir ödülüyle taltif edilmiştir. Kendi kaleme aldığı onlarca eserin yanı sıra üniversitede Filistin ve İsrail konusunda çok sayıda yüksek lisans ve doktora çalışmasını da yürütmüştür.[70]

Rauf Abbas Hamid (1939-2008) Mısır'ın Port Said şehrinde dünyaya geldi. Kahire'de Aynu'ş-Şems Üniversitesinde tarih eğitimi gördü, aynı üniversitede tarih doktorası yaptı. Üniversite'deki hocalığının yanı sıra çok sayıda tarih kurumunun idareciliğini de yapmış, Mısır içinde ve dışında toplantılara katılmıştır. Japonya, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Almanya ve ABD'deki üniversitelerde misafir hoca olarak bulunmuş ve buralarda araştırmalarına devam etmiştir. Modern Mısır tarihi hakkında çok sayıda eser kaleme alan Abbas'ın tarih metodolojisi hakkında da eserleri mevcuttur. Gurbal ekolünü devam ettiren tarihçilerdendir. Hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. [71]

Ali Berekat (1939-) Said Mısr eyaletinin el-Ganâyim köyünde doğdu. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okuduktan sonra aynı üniversitede akademik kariyerine devam etti. Sosyal ve iktisat tarihi alanına yoğunlaşan Berekât bu sahada çok sayıda eser kaleme aldı. İlerlemiş yaşına rağmen 2011'deki halk ayaklanmalarına destek vererek bunların demokratik sonuçları olacağına inandı. Üniversitedeki akademik ve idari görevlerinin yanı sıra pek çok projede ve tarih kurumunda da çalışan Berekât prestijli çok sayıda ödülün sahibidir. Son olarak 2015'te sosyal bilimler alanında devlet onur nişanıyla taltif edildi.[72]

Eymen Fuad Seyyid (1949-) Kahire'de dünyaya geldi. Babası Fuad Seyyid (1916-1967) meşhur bir muhakkik ve İslam kültür tarihçisidir. Kahire Üniversitesi Edebiyat fakültesinde tarih eğitimi aldı. Paris Sorbonne Üniversitesinde doktorasını tamamladıktan

---

70. https://www.elwatannews.com/news/details/2232178 (Erişim Tarihi: 23.05.2020); http://www.almajidcenter.org/search_details.php?keyword=%D8%BA%D9%86%D9%8A%D9%85%D8%8C%20%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D9%84%20%D8%AD%D8%B3%D9%86&how=3&by=2&in= (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

71. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. El-Cem'iyyetü'l-Mısriyye li'd-Dirâsâti't-Târîh (Haz.), *Ra'ûf Abbâs: el-müerrih ve'l-insân*, Kahire 2010. Ayrıca kendi adına bir internet sayfası mevcuttur. http://www.raoufabbas.org/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

72. Hayatı ve eserleri için bkz. Mustafa Mahmud Ali, "Fevzu'l-müerrih el-kadîr: Dr. Ali Berekât bi-câ'izeti'd-devleti't-takdîriyye fi'l-ulûmi'l-ictimâ'iyye", http://www.shbabmisr.com/t~113416 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

sonra Mısır'a döndü ve uzun yıllar Kahire'de Fransız Şarkiyat Enstitüsü (Institut français d'archéologie orientale/el-Ma'hadu'l-Frânsî li'l-Âsâri'ş-Şarkiyye) kütüphanesinin Arapça eserler bölümünde idareci olarak çalıştı. Daha sonra Mısır'daki arşivler ve yazmalarla ilgili kurumların yöneticiliğine atandı. Pek çok kurumun da üyesi olan Seyyid tahkikini yaptığı yazma eserlerin neşrinin yanı sıra Fatımiler ve Memlükler tarihiyle ilgili çok sayıda eserin de altına imza atmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen İslam Ansiklopedisi'ne 20'den fazla maddeyle katkıda bulunmuştur. Aldığı diğer ödüllerin yanı sıra 2006'da sosyal bilimler alanında devlet takdir ödülüyle taltif edilmiştir.[73]

İmâd Bedreddin Ebu Gâzî (1955-) Kahire'de doğdu. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde okudu. Memlukler dönemi hakkında yaptığı çalışmasıyla doktor unvanını elde etti. Çalışmaları sırasında önde gelen ortaçağ yazmaları ve arşiv uzmanı Abdüllatif İbrahim'in (ö. 2001) talebesi oldu. Mısır içinde ve dışında çeşitli üniversitelerde çalıştı. Mısır sosyal ve siyasi tarihi alanındaki çalışmalarının yanı sıra arşivler hakkında da çok sayıda çalışması mevcuttur. Mübarek sonrası kurulan YAK hükümetinde Mart-Kasım 2011 arasında kültür bakanlığı yaptı.[74]

Muhammed Harb (1941-) Helvan'da dünyaya geldi. Kahire Aynü'ş-Şems Üniversitesinden mezun olduktan sonra İstanbul'a geldi. İÜ. Edebiyat Fakültesi Yeni Çağ Kürsüsünde Yavuz Sultan Selim ve Mısır Seferi konulu doktorasını yaptıktan sonra Kahire'ye döndü. Burada bir süre Ortadoğu Araştırmaları Merkezinde çalıştıktan sonra Medine'ye giderek Muhammed b. Suud Üniversitesinde Osmanlı tarihi dersleri okuttu. Burada ders kitaplarını hazırlayan komitede görev alarak tarih dersleri müfredatına Osmanlı Devleti tarihi koyulmasını sağladı. Daha sonra da Kahire'ye geri dönerek Aynü'ş-Şems Üniversitesinde Osmanlı tarihleri vermeye başladı. Son yıllarda Türkiye'deki üniversitelerde de ders vermektedir. 2018 yılında Necip Fazıl Uluslararası Kültür Sanat ödülüne layık görüldü.[75]

---

73. Hayatı ve eserleri için bkz. https://www.bibalex.org/Manuscriptscenter/ar/event/details.aspx?id=18 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
74. Hayatı ve eserleri için bkz. https://www.marefa.org/%D8%B9%D9%85%D8%A7%D8%AF_%D8%A3%D8%A8%D9%88_%D8%BA%D8%A7%D8%B2%D9%8A (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
75. https://arabi21.com/story/1230151/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "Muham-

Rauf Abbas Hamid, Mahmûd Mütevelli, Asım Dessûkî, Ali Berekât ve Yunan Lebib Rizk gibi tarihçiler henüz daha akademik kariyerlerinin başlarında 1970'li yıllardan itibaren yaptıkları çalışmalarla Mısır'ın 19 ve 20. yüzyıl sosyoekonomik tecrübesini kendilerinden önceki tarihçilerden farklı olarak arşiv belgelerine dayalı olarak yeni bir perspektiften umlamışlardır.[76] Böylece üniversitelerde yetiştirdikleri talebelerle 21. yüzyıl Mısırının akademik tarihçiliğinin etkin üyeleri olarak dikkat çekmektedirler.

Son Yıllarda Mısır'da Osmanlı-Türk Tarihi Araştırmaları

1990'lı yıllardan itibaren Osmanlı-Türk tarihi çalışmaları Mısır tarihçilerinin hem ilgi alanına girmiş, hem de bakış açıları Nasırcı tarihçilerinkinden ayrışmış durumdadır. Gerek eski bir Osmanlı eyaleti bağlamında Mısır tarihini ele almak, gerekse Osmanlı-Türk tarihini bir araştırma konusu yapmak modern Mısır tarihçileri için biraz vakit almış bir durumdur. Mısır'ı Osmanlı ile irtibatsız bir şekilde ele alan yerleşik paradigmanın dışına çıkan André Raymond ve Peter Gran'ın çalışmalarının temsil ettiği yaklaşımlarla da irtibatlı bir şekilde Mısır'ın 16-19. yüzyıl tarihini Osmanlı tarihi içine yerleştirerek ele alma yönelimi Nelly Hanna gibi akademik hayatına batıda başlamış, Mısırlı tarihçilerin çalışmalarına da yansımıştır. Bunun neticesinde Mısır'ın ekonomik ve sosyal tarihini ait olduğu siyasi ve kültürel bağlamın bir parçası olarak kavrayan geniş bir perspektiften ortaya koyan eserler ortaya çıkmıştır.[77]

---

med Harb", https://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=5199 (Erişim Tarihi: 23.05.2020); "İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Öğretim Üyesi Mısırlı Prof. Dr. Muhammed Harb: Türkiye Model Ülke", http://gazetebirlik.com/haber/istanbul-sebahattin-zaim-universitesi-ogretim-uyesi-misirli-prof-dr-muhammed-harb-turkiye-model-ulke-7351/ (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

76. Peter Gran, "Modern Trends in Egyptian Historiography: A Review Article", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 9, Sayı: 3 (1978), s. 368-371; a.mlf, " A Changing American Context? Reflections on Two Books on Egyptian History from Cairo", https://www.jadaliyya.com/Print/25243 (Feb 10, 2012, Egypt) (Erişim Tarihi: 23.05.2020); Di-Capua, *Gatekeepers*, s. 310.

77. Bkz. "el-Müerriha Nelly Hanna: Avrûbâ lem tekun masdar el-hadâse fi Mısr",

Diğer yandan Türkiye'de doktorasını yapıp Mısır'a dönen Muhammed Harb'in çalışmaları da Osmanlı tarihçiliğini olumlu manada etkileyen hususlardandır. Muhammed Harb, İngiliz sömürgeciliğinin Mısır üzerinde siyasi olduğu kadar kültürel açıdan da olumsuz büyük etkileri olduğunu belirterek, uzun yıllar bu coğrafyada Osmanlı tarihinin ihmal edildiğinin altını çizer. Bu açığı gidermek amacıyla 1993 yılında Kahire'de bir Osmanlı Araştırmaları Merkezi kurmuş ve hem Türkiye'den Mısır'a okumak amacıyla giden Türk talebelere destek olmuş, hem de burada Osmanlı-Türk tarihi çalışmalarının gelişmesi için çaba sarf etmiştir.[78]

90'lı yıllardan itibaren Mısır ve Arap coğrafyasında Osmanlı ve Türkler hakkında oluşmaya başlayan olumlu havanın yerini son yıllarda Arap isyanlarının bastırılmasından sonra farklı bir tavra bıraktığı görülür. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde 2013 darbesinden sonra yaşanan sıkıntılar Mısır'daki Osmanlı araştırmalarını da menfi yönde etkilemişe benzemektedir. Dolayısıyla bazı Arap ülkelerinde de gözlenen benzer eğilimler Arap coğrafyasındaki Osmanlı-Türk araştırmalarının günlük siyasi gelişmelere oldukça duyarlı bir görüntü sergilediği söylenebilir.

Sonuç

Özet olarak 1952 darbesinden itibaren Mısır'da tarih alanının mücadele verilen bir harp sahası gibi olduğunu söylersek abartmış olmayız. Bunun neticesinde özellikle "toplumsal hafıza" ve "tarihe dayalı kimlik" oluşturma çabaları sırasında devrimcilerin/darbecilerin siyasi duruşlarına uygun bir şekilde tarih sürekli bir "yeniden yazılan", "yeniden üretilen", "düzeltilen" bir yapboz, diğer bir deyişle sürekli silinip düzeltilmeye çalışılan bir müsvedde haline gelmiştir. Akademik tarihçiler bu faaliyetlerin dışında kalmaya çalışmışlarsa da kendilerini tamamen bunun dı-

---

http://gate.ahram.org.eg/News/80167.aspx. (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

78. Bu merkez ve çalışmaları için bkz. "Mısır'da Osmanlı Araştırmaları Merkezi'ni Kuran Prof. Dr. Muhammed Harb ile... 'Türkleri Sevmemiz İçin Çok Sebep Var'", *Altınoluk*, Sayı: 152 (1998), online: https://www.altinoluk.com.tr/blog/makale-18401 https://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=5199 (Erişim Tarihi: 23.05.2020).

şında da tutamamışlardır. Dünyanın herhangi bir yerinde bütün sosyal bilimcilerin/tarihçilerin maruz kaldığı arşiv belgelerine ulaşmadaki zorluklar, maddi imkânsızlıklar yüzünden projeler geliştirememe, fikir hürriyeti ve intihal problemleri gibi pek çok meseleyle uğraşmak durumunda kalırken diğer yandan oluşturulan komisyonlar marifetiyle çalıştıkları alana sürekli "müdahale" edilmesi, okul kitaplarındaki tarih müfredatının değiştirilmesi, bütün dünyada yaygın olmakla birlikte, Mısır'da kendine özgü bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Japonya'da Modern Tarihyazıcılığı Akımları

Selçuk ESENBEL
Boğaziçi Üniversitesi

Giriş

Modern Japonya'da Tarih yazıcılığı 19'uncu yüzyılda, Meiji Restorasyonuyla Batı modellerini kullanarak yapılan kapsamlı reformların bir parçası olarak başlamıştır. Meiji Restorasyonuyla 1868'de Tokugawa feodal yönetimini deviren yeni Japonya'nın kurucularının Batı'dan öğrenme amacı doğrultusunda Londra'daki Japon Elçiliği, Londra'da sürgün hayatı yaşayan Macar diplomat-tarihçi George G. Zerffi'den (1820-92) Tarih yazıcılığı biliminin kısa bir tarihini yazmasını istemiştir. Zerffi yazdığı eserde kısaca, kadim Yunan ve Roma tarihçiliğinden, Orta Çağ ve sonrasını özetledikten sonra 19'uncu yüzyılda bilimsel tarihçilik okulunun Almanya'da Leopold von Ranke tarafından kurulusundan bahsetmektedir. Ranke'nin kurduğu bilimsel Tarih yönteminin önemini gören Tokyo Üniversitesi yetkilileri, Leopold von Ranke'nin öğrencilerinden Rudvig Riess'in Tokyo Üniversitesinde 1887'de Profesör olarak görevlendirilmesiyle, Japonya'da ilk defa modern Tarih metodolojisi eğitimi başlar. Riess'in Tarih Metodolojisi dersi, ilk nesil modern Japon tarihçilerinin yetişmesi yanında, modern Batı tarihçiliğinin Japon akademyasına girişini sağlamış, bugün dahi Tokyo Üniversitesinin Tarih Bölümünün ana dersi olarak devam etmektedir. Modern Japonya'nın ilk devlet üniversitesi olan Tokyo Üniversitesi (kuruluş 1877) Batı yöntemleri özellikle Alman

ekolunun ampirisist ve belge dayalı bilimsel tarihçilik geleneğinin bugünkü Japonya'da hakim olan bilimsel tarihçilik uygulamasının temelini oluşturmasında öncü olmuştur. Rudvig Riess, Ranke yaklaşımının kavramsal çerçevesindeki Protestan ruhu ve İdealist felsefe boyutunu arka planda bırakıp, daha ziyade, Japonlara yönelik, pragmatik ve "ulus devlet"in kuruluşunda elzem olacak bir bilimsel ulusal tarihyazımı yöntemini vurgulayan bir ders oluşturmuştur.[1]

Japonya'da Tokugawa döneminin Çin tarihçiliği geleneğinin içinde yoğrulan bilimsel alt yapısı, Ranke metodunun kabulüne uygun bir ortam vadetmiş olduğu gözlemlenmiştir. Konfüçyüs felsefesinde, gerek Çin'de gerek Japonya'da son dönemlerde, kadim metinlerin kaynaklarının bilimsel incelenmesini önemseyen düşünce akımı, üst düzey samurai aydınların üzerinde hakimdir. 19'uncu yüzyılın ilk nesil Japon tarihçilerinden Kume Kunitake, Shigeno Yasutsugu, Konfüçyüsçü metin kaynaklarının incelenmesi geleneğinden yetişmişlerdi. Dolaysıyla Ranke'nin belgelere dayalı ampiririst yöntemi onlara makul gözükmüştü. Ancak, Batıdan aldığı modern ulus-devlet ve imparatorluk modelini inşa etmeye çalışan Japon iktidarında reformcu Batıya yönelen pragmatik yönetici çevrelerle rakip Japon dini kültürünün yerel inanç geleneğini oluşturan Shinto dininin modern devletin ideoloji halinde kullanılmasında ön ayak olan Shinto taraftarlarının İmparator merkezli ulusalcı ideolojisi, modern tarihçiliğin bilimsel gelişmesinde dönem dönem ideolojik baskı yaratan bir unsur olarak yer almıştır. 1868'de yeni kurulan rejimin taraftaralar arasında Japon toplumunda eskiden beri hakim olan Budist kurumlarına karşı tepki duyan Shinto'cular, askeri yönetimin başı Tokugawa ailesinin yerine yeni kurulan merkezi devletin başı olarak iktidarın merkezi haline getirilen İmparator hanedanının, eski Shinto yerli inançlarından kaynaklanan Güneş Tanrıçasının oğlu olarak bu kültün en üst yetkili dini yetkilisi olduğu geleneği asırlardır birlikte olduğu Budizm'den kopartarak, yeni bir ulusal ideolojinin merkezine taşıdılar. Nitekim, tarihçiliği ile saygın bir konumda olan Tokyo Üniversitesi tarihçisi Kume Kunitake, bilimsel çalışmalarının sonucunda, Shinto'nun aslında Çin'den kaynaklanan

1. Georg G. Iggers, Q. Edward Wang, Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography*, Routledge, New k, 2013, s. 41-156, 217-220, 331-333.

Gök Tanrı inancından etkilendiğini öne sürünce, üniversitesinden 1892 yılında istifa etmeye mecbur kalmıştır. Modern Japon Tarihçiliği Meiji devrinden itibaren Tokyo Üniversitesi basta olmak üzere, Tarih Bölümlerinin Japon Tarihi, Batı Tarihi, ile Cin/Asya/ dünyasını içeren "Şark" tarihi, Cin/Hindistan gibi Asya'daki Doğu dünyasını kapsayan temel 3 ana bilim dalı etrafında kurulmuş olması dikkate değerdir. 20'inci yüzyılda ise "Şark" tarihi anabilim dalına, İslam tarihi ve Osmanlı tarihi eklemlenmiştir. Nitekim Çin Halk Cumhuriyet'inin de örnek aldığı bu kurumsal yapı, Türkiye'de çok zayıf kalmış olan Batı tarihinin -Avrupa ve ABD –Japon tarihi gibi ciddi bir şekilde yayın ve eğitiminin gelişmesini mümkün kılmıştır. Japonya'daki tarihçiliğin öte yandan, Japonya'yı "Şark" veya Doğu tarihinden ayrı görmesi de, Japonya'nın Çin ve Kore gibi aslında ortak bir bölge tarihini paylaşmasını inkar ederek, Japonya'nın "Şarklı" olmadığı, kendine özgü bir ulusal tarihi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Nitekim Tokyo Üniversitesinde Meiji döneminde "Şark tarihi", ana bilim dalını kuran Shiratori Kurakichi, Japonların köken olarak "şarklı yani Çinli veya Korelilere yakın olmadığını", hatta belki de Kuzey halkları Türkler ve Moğollarla Altay dilleri yoluyla ilişkili olmuş olabileceği görüşünü ortaya atmıştır. Kendisi Moğolca çalışmaları yapan Shiratori döneminden itibaren Tokyo Üniversitesinde Türkoloji, Moğolca gibi Altay dilleri filolojisinin gelişmesine önem verilmiştir. Japonya'da Türkoloji'nin tarihi özellikle Orta Cağ İslam öncesi kadim Türk dilleri ve Orta Asya tarihi çerçevesinde yüz yılı askın bir surenin güçlü birikimine sahiptir.[2]

Güneş Tanrıçası soyu olmasıyla kutsal bir kökten gelen İmparator'a sadakatin modern devletin vatanperverlik ve milliyetçilik düşüncesinin odak noktası olmasıyla, bunu sorgulayabilecek Tarih çalışmaları mümkün olmayacaktır. Tokugawa devrinde, mevcut ruhani ve dini geleneklerden sadece biri olan Güneş Tanrıçası inancı artık tartışılması mümkün olmayacak bir milli din ideolojisine dönüşmüş ve ilk okul/orta okulda milli kimlik eğitiminin

---

2. Stephan Tanaka, *Japan's Orient; Rendering Pasts into History*, University of California Press, Berkeley, 1993, s. 90-91, 98-99 Turkler, s. 88-91 Mogollar; 259 Klaus Röhrborn, "The Beginning of Turkish Philology and Linguistics in Japan", Selcuk Esenbel, (Ed.), *Japan on the Silk Road: Perspectives and Encounters of Politics and Culture in Eurasia*, Brill, Leiden, 2018, s. 259-288.

bir parçası haline getirilmiştir. Dolayısıyla 20. yüzyıl modern Japon tarihçileri, her ne kadar üniversitenin seçkin bilimsel ortamında doğrudan Shintoizm baskısının altında olmasalar da araştırmalarındaki bu hakim ideolojinin çerçevesine dikkat ederek faaliyetlerini sürdürmek mecburiyetindeydiler. Nitekim 1920'ler ve 1930'larda Marksist iktisat tarihi çevreleri dahi İmparatorluk kurumunu doğrudan konu almamaya özen göstermek durumundaydılar.

1945 yılında Japon imparatorluğunun II. Dünya Savaşında ABD'ye yenilmesiyle imparatorluk ve milliyetçilik ideolojisinin çöküşü, tarihçiliği de bu tür ideolojik baskılarından özgür olmasını mümkün kılmıştır. Japonya'nın 1945-1952 yılları arasındaki ABD işgalinin getirdiği radikal reformlara rağmen, Shinto mitlerinin resmi ideolojideki yerinin kaldırılması, eğitimde tarih kitaplarının dinsel anlayıştan arındırılarak, Japon militarizmi ve emperyalizmini eleştiren bir tutum içinde tekrardan yazılması, modern Japon tarihçiliğinin üzerinde milliyetçi ideolojilerin baskısının kalkması uzun bir süre kolay olmamış, savaş aleyhtarı ve pasifist tutum, özellikle Japonya'nın modern tarihinin tartışmasında yakın zamanlara kadar hakim olmuştur.

II. Dünya Savaşından sonraki dönemden bugüne kadar Japon tarih yazıcılığının en önemli gündemi, 1920'lerde ortaya çıkan Marksist ekonomi tarihi tartışmalarının gündeme getirdiği Batı Kapitalizminin tarihinin ışığı altında, Meiji Restorasyonu ve Japon kapitalizminin ne tür bir tarihsel dönüm noktası teşkil ettiği üzerinedir. Japon siyasetinin 1920'lerde yasadığı liberal atmosferde 1922'de kurulan Japon Komünist Partisi etrafından oluşan entelektüel ve akademik çevrelerde Marksist ekonomi ve iktisat tarihi, başat bir gelişme göstermiştir. Japon Komünist Partisi hukuken yasaklandığı için gayri resmi olarak süren bu tartışmalar, ikiye ayrılmıştır. Komintern görüşü doğrultusunda 1931-1932 de, 7 ciltlik Japon kapitalizmi tarihini yayınlamış olan ekibin kitap adındaki *Nihon shihon-shugi hattatsu shi kōza* (Japon Kapitalizminin Gelişme Tarihi Tezi) *kōza* (Tez) kelimesini kullanarak Kōza-ha olarak bilinen Noro Eitarō, Ichikawa Shichi, Takashashi Sadaki gibi iktisat tarihçileri, Japonya'nın Meiji Restorasyonunun ilerici boyutunu kabullenmişseler de bu kapitalist sınıfsal gelişimin görece zayıf olmasından dolayı olayın samurai sınıfı ve kırsal ekono-

minin zengin Toprak sahiplerinin bir işbirliği olarak zorunlu bir tepeden inme devlet eliyle kapitalizmin kuruluş süreci olduğunu öne sürmüşlerdir. *Kōza-ha*'ya göre modern Japon ulusal kimliği, feodalite özelliği olan İmparatorluk kurumu içinde teşekkül etmiştir. Japon kapitalizmi bu görüşe göre, sonuçta "yarım" kalmış bir burjuva devrimidir. Dolaysıyla, Japon kapitalizmi, Fransa'daki Napolyon dönemini hatırlatan bir *zettaishugi* Absolutizm şeklini aldığı, Japonya'da monopol kapitalizminin özgürlüklere imkan vermeyen bir şekilde geliştiğini iddia etmişlerdir. Bu um zımnen Japon devriminin önce yarım kalmış burjuva demokrasinin gerçekleştirilmesini gerekli görmüştür. II. Dünya Savaşından sonra, Meiji Restorasyonu üzerinde en önemli klasik eseriyle tanınan Toyama Shigeki, feodal unsurların gerçekleştirdiği Meiji Restorasyonu umuyla bu görüşün bir uzantısını temsil etmiştir, tarihçi.[3]

Marksist iktisat tarihçileri arasında Japon Komünist Partisi çizgisine karşı görüşü temsil eden, çıkardıkları dergi adi olan Rōnōha (Isci ve Koylu) gurubuna mensup olan Ōuchi Hyōe, Tsuchiya Takao gibi tarihçiler, Meiji Restorasyonu ve Japon ekonomik gelişmesinin Batı ile eş düzeyde başarılı bir kapitalizm olduğunu öne sürerek, Japon devriminin artık burjuva devrimini gerçekleştirdiğini ve Japon köylü ve isçi sınıflarının proleter devrimini gerçekleştirme potansiyeli olduğunu kuvvetle öne sürmüşlerdir. Çin'deki Maoist Marksizmin esintileri sezinlenen bu görüşe göre, Japonya köylü ve isçileriyle proleter devrimi gerçekleştirebilecektir. Öte yandan, Marksist iktisat tarihçiliğinde özgün bir çizgiyi temsil eden Takahashi Kamekichi ise Japon kapitalizminin Lenin'in bahsettiği yüksek emperyalizm düzeyine erişmediğini, ancak sınıfsal ve ekonomik verilerin ışığında "küçük emperyalizm" olarak Asya halklarının Batı sömürgeciliği altında ezilen Çin ve Hindistan halklarının yanında yer almasının anlaşılır olduğunu öne sürerek, 1930lar ve 1940'lardaki Japon militarizminin emperyalist yayılmacılığını bir ölçüde "kabul edilir" gösteren ve sağ kesimde daha belirgin olan "Pan-Asyacılık" akımına yakınlığı ile sert tartışmalara yol açmışsa da ilginç analizi, Marksistlerde dahil geniş bir çevreden kabul görmüştür.[4]

---

3. Toyama Shigeki, *Meiji Ishin*, Iwanami shoten, Tokyo, 1957.
4. Conrad, s. 26-28, 54-62, 99, 178, 182-83, 186-187, 196-197, 219; Germaine A. Hoston, *Marxism and the Crisis of Development in Japan*, Princeton University Press, Prin-

Bugün, Modern Japon tarih yazıcılığının en fazla tartışma yaratan konusu, II. Dünya Savaşı'nda ABD, İngiltere, Hollanda ve Çin ile savaşan Nazi Almanya'sıyla ittifak yapmış olan Japonya'nın rolü üzerinedir. Japon emperyalizmini eleştiren görüşe göre, modern Japonya imparatorluğunun Asya'da 19'uncu yüzyılda başlayan genişlemesi sonucunda, 1931'den itibaren Çin'de yayılmacı siyaset yürüten Japon militarizminin Asya'da yürüttüğü saldırgan bir savaşa yol açmıştır. Öte yandan, daha savunmacı görüşe göre, Batı emperyalizmi ve ırkçılığına karşı bağımsız olma çabasıyla modernleşme sürecine atılan Japonya, anlaşılır nedenlerle bu savaşa sürüklenmiştir. Hatta bazı tarihçilere göre, Japonya'nın II. Dünya Savaşına girişi, aslında, 1853'de ABD'nin donanmasıyla Komodor Perry'nin Japonya'yı zorla dış dünyaya açmasıyla başlayan Batı hegemonyasına karşı bir yüzyıllık mücadelenin parçası olduğudur.[5]

Savaştan sonra, 1946-1948 ABD ağırlıklı yürütülen Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi, II. Dünya Savaşı ve Japonya'nın 1931'de Çin'de başlayan yayılmacılığında, Japon toplumu ve devletini topyekun bir şekilde suçlu bulmamış, Meiji Anayasa'sının askeri kuvvet komutanlarına verdiği bazı imtiyazlardan dolayı yönetimi *ele geçiren* Japon militaristlerinin savaş suçlusu olduğuna hüküm vermişti. Japonya İmparatorluğunun, Çin ve Kore'de büyük şiddet ve saldırganlığa neden olduğu ve Japonya'yı Pearl Harbor baskıyla II. Dünya Savaşına soktuğunu kabul eden bu resmi görüş, Japonya'da akademik tarihçiliği ve genel toplumu etkileyen hakim görüşün temelini oluşturmuştur. Tokyo mahkemesi kararı, ilköğretimde de uzun süre tarih ders kitaplarının yazımını belirlemiştir. Savaş sonrası Japon tarihçiliğinin önemli isimlerinden Ienaga Saburo'nun *Taiheiyō sensō*, 1968 Pasifik Savaşı tarihi ve Toyama Shigeki ile başka yazarların, *Showa-shi*, 1959, Savaş sırasında tahtta bulunan İmparator Showa devri tarihleri bu konuda hakim olan savaş karşıtlığı ve sol-demokrat yaklaşımı temsil etmiştir. Tokyo mahkemesi görüşünden farklı olarak Savaş tarihine derin eleştiri getiren bu eserler savaşa yol açan sorumluğu kapitalizm eleştirisi çerçevesinin yani sıra Meiji devrinden itibaren ülke-

---

ceton, 1986, s. 76-80.

5. Shoji Junichiro, "Historical Perception in Postwar Japan: Concerning the Pacific War" *NIDS Security Reports*, Sayı: 4 (March 2003), s.109-133.

ye hakim olan İmparatorluk Kurumu düzeninde görmektedirler. [6]

Bugünkü Japonya'da II, Dünya Savaşı hakkında tartışmanın sürdüğü ve bir ortak görüşün ortaya çıkmadığı gözlemlenebilir. Savaş sonrası dönemde, Ienaga ve Toyama gibi sol-demokrat eleştirisel görüşe karşı bazı Japon tarihçileri ve kamuoyunun bir kısmi Japonya'nın savaşına karşı daha meşrulaştırıcı bir şekilde bakan görüşlerini dile getirmişlerdi. Takuyama Michio, Ueyama Shunpei ve Hayashi Fusao gibi tarihçiler, Japonya'nın Tokyo mahkemesi kararı doğrultusunda görülmesini çeşitli noktalardan eleştirmişlerdir. Takuyama Michio'ya göre dönemin zihniyetinin sadece Marksist bir analizle anlaşılması yetersiz kaldığından, *Showa no seishinshi,* (Showa'nin zihinsel tarihi) 1959 eseriyle Showa dönemi zihniyeti ve ruhunu on plana almıştır. Ueyama Shunpei ise *Daitoa senso no imi* (Büyük Doğu Asya Savaş'ının Manası) 1964 eseriyle, savaşın II. Dünya Savaşı sırasında kullanılan resmi adını tekrar canlandırarak, Japonya'nın bu savaşta ABD ve Batı'ya karşı mücadele ederek Asya halklarını kurtarma amacının güdüldüğünü vurgulamıştır. Hayashi Fusao, *Daitoa senso koteiron* 1964 eserinde, II Dünya Savaşının aslında Japonya'nın Asya'daki Batı emperyalizmi ve kolonyalizmine karşı 1853'den beri suren 100 yıllık mücadelesinin sonucu olduğu iddiasında bulunmuştur.[7]

Son yıllarda, özellikle Soğuk Savaşın bitişi ve Sovyetler Birliğinin çöküşü, ABD'nin Vietnam Savaşındaki eleştirilen rolü ışığında, Japonya'nın II. Dünya Savaşındaki konumu, görüşlerini daha bariz bir şekilde ifade eden muhafazakar sağ kesimin II. Dünya Savaşı sırasında Japon hükûmetinin kullandığı "Büyük Doğu Asya Savaşı" terimini canlandırarak Japonya'nın anlaşılır nedenlerle bu savaşa sürüklendiğime hatta Asya halklarının kurtuluşu için savaştığı gibi görüşleri gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak, bu tartışma 1990lardan itibaren Japon hükûmet üyeleri, Çin ve Kore gibi dış ülkelerin Japon emperyalizmi eleştirileri, popüler kültür ve medyada neden olduğu polemik ve duygusal tartışma ortamında gerilimli bir ortam yaratmaktadır. Özellikle, Çin Halk Cumhuriyet'inin gündemde tuttuğu 1937 Japon ordusunun

6. Ienaga Saburo, *Taiheiyō sensō*(Tokyo: Iwanami shoten, 1968); Toyama Shigeki, Imai Seiichi, Fujiwara Akira, *Showa-shi*, Iwanami shoten, Tokyo, 1959; Toyama Shigeki, *Meiji ishin to Tennō*, Iwanami shoten, Tokyo, 1991.
7. Shoji, s. 112.

Nanjing kenti katliamı, Güney Kore'nin Savaş sırasından cinsel köleler gibi kullanılan Koreli kadınların uğradığı adaletsizliği ve gayri insani muameleyi gündemde tutması, Japon hükûmetlerinin uluslararası ilişkilerinde sorunlar olarak devam etmektedir. Öte yandan, Çin ve Kore'nin 1982 de Japon ders kitaplarında Japon saldırgan yayılmacılığının sadece askeri bir "ilerleme" sözcüğü ile yumuşatıldığı, her ne kadar doğru olmayan bir bilgilere dayalı yazısında, Japonya'da daha açıkça görüşlerini dile getiren bir milliyetçi kesimin son zamanlarda ilköğretim ders kitaplarının daha vatanperver bir görüşle yazılması gerektiği eylemleri ortaya çıkmıştır. Popüler kültürde *Pride* (Gurur) filmi, çizgi roman *Manga* yazarı Kobayashi Yoshinori'nin savaş üzerine çizdiği roman, popüler kültürde Japonya'nın 21. yüzyılına damgasını vuran II. Dünya Savaşı tarihi hakkında tartışmanın devam edeceğini göstermektedir. Ancak, bu polemik ortamı, bir çok akademik tarihçinin bu tartışmasına girmemeye çalışmasına da yol açmıştır. Ünlü modern tarihçi Hata Ikuhito, akademik tarihçileri bu konuda eleştirmektedir.[8]

Tokyo Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan *Shigakkai* Tarih Kurumunun 1889 yılından itibaren yayınlanan *Shigakuzasshi*'nin (*Tarih Bilimi* dergisi) son yıllarda neşrettiği makaleler ve kitap değerlendirmesi yazıları Japon tarih yazıcılığının yıllar içinde ilgilendiği konuları göstermektedir. Japon akademyasının tarih araştırmalarında en prestijli yayın olarak tanınan *Shigakuzasshi*'nin son yıllarda yayınlanan sayılarına bir göz atıldığında, Japon tarihçileri yukarıda bahsedildiği gibi Japonya'da kamuoyu gündemindeki "savaş suçlusu" tartışmasına katılsa da makalelerin eğilimi ulusalcı bir çizgiye mesafeli çok yönlü bilimsel görüşleri sergilemektedir. Ancak, son olarak 2015 Mayış ayında çıkan Japonya'da tarih yazıcılığı özel sayısında, *Shigakuzasshi* yönetiminin Sato Mokoto tarafından yazılan giriş yazısı, bugünün gündemini oluşturan olayları değerlendirerek yurt dışındaki ABD akademyasında güçlü liberal görüşü temsil eden Japon tarihçileriyle diyalog içinde olduklarını göstermektedir.

2015 yılında, II. Dünya Savaşının bitişinin 70'inci yıl dönümünde Başbakan Abe Shinzo'n 29 Nisan'da ABD ortak Kongre

8. Shoji, s. 115.

toplantısında yaptığı önemli konuşmasında, savaştan dolayı ölen Amerikalıların ruhlarına ebediyen başsağlığı dilemesi ve geçmiş Japon Başbakanlarının dilediği özürleri kabul etmesine rağmen, gündemde olan kadınların askeri genelevlerde zorla kullanılmaları konusuna değinmesine dikkat çekilmektedir. Uluslararası Japon uzmanı ve tarihçilerinden 187 kişinin (imzacılar sonra 464 e çıkacaktır) imzasıyla, 7 Mayış 2015 de Abe'nin başını çektiği "revizyonist Tarih" görüşünün, özellikle Japon ordusunun kadınları zorla kullanmalarının kabul etmeyen tutumunu eleştiren ve Japon tarihçilerinin bu konuyu açığa kavuşturan çabalarını destekleyen açık mektup takdirle değerlendirilmektedir. *Shigakuzasshi*, 1945 öncesi Japon ve diğer savaş hükûmetleri ve askeri güçlerinin müdahil olduğu şiddet ve insan hakları ihlalleri olaylarının incelenmesinde çözümünün bugün Çinli, Koreli, Japon araştırmacılar ile ortak olarak yapılmasının Savaş sorununun çözümü için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür ulus ötesi bölge tarihçilerinin işbirliğinin ortak kabul edilebilir bir tarihsel açıklamaya yaklaşacağı ve bugün bu ülkeler arasındaki barışçıl ilişkilerin sağlamlaşmasına katkıda bulunacağını öne sürmektedir. Dergi, bu şekilde, milliyetçilik ötesi çözüm arayışını vurgulamaktadır.[9]

Sato Makoto, son dönemlerin tarih yazıcılığında dikkat çeken yeni yaklaşımlar arasında insanlık tarihinde "sınır ötesi" komünikasyonun önemi ve insanlar arasındaki bağlantıların geçişkenliğine önemine dikkat çekmektedir. Japon tarihçilerini ilgilendiren bir başka konu, insan ve çevre ilişkisi, özellikle insanların doğal felaketler ve insan eliyle yaratılan felaketler ve yıkımlara karşı gösterdiği direniş ve hızla ayağa kalma temayülünün bir Tarih konusu olarak incelenmesidir. Giriş yazısında kısaca Shigakuzasshi'nin kurulusunu 125'inci yılını anma vesilesiyle "Japonya'da tarihçiliğin değerlendirilmesi", "Üniversite ve Lisede Tarih Eğitimi Sempozyumu", "2011 de Büyük Deprem ve Tsunami Felaketiyle Karşılasan Japonya'nın Kuzey Doğu Bölgesinin Tarihi", "Birinci Dünya Savaşı'nı konu Alan Modern Tarihte Savaş-Felaketler ve Çevre", "Geçmişin Aktarılması, "Bugünün Miras Bırakılması",

---

9. *Shigakuzasshi*, Dai 125: Dai 5 No (Mayis 2016) Japonya'da Tarih Çalışmaları, 2015, Sato Makoto Giriş, s. 1-5; Tarihçilerin Açık Mektubu icin bkz. https://apjjf.org/data/final_list_20150518.pdf; *The Asia Pacific Journal*, Japan Focus open letter updated, Mayıs 11, 2015.

"Tarih Kaynakları", "Kültürel Miras, Kime Ait?" konulu yayınlar değerlendirilmiştir. *Shigakuzasshi*'ye göre, Japon tarihçiliğindeki yeni bir eğilim, Arkeoloji, Arşiv Bilimi ile Tarih Eğitimi ve Araştırmacı Tarihçilik arasında köprü kurmak. Böylece, tarihsel incelemelerin çok yönlü yöntemlerle daha zengin bir anlatısına sahip olmaktır. Japonya tarihi, Doğu tarihi ve Batı tarihi incelemelerinde bölgesel bir çerçeveden tarihi olayların analizinin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede yeni yayınlar kuzey doğu Japonya'da eski ve orta çağ döneminde Japonlar ve sınır bölgesinde yasayan Japon olmayan yerli Ainu halklarının ilişkileri açığa kavuşturmaya başlamıştır. Bu doğrultudaki yayınlar, Japon toplumunun homojen bir halk olarak tarihini yasadığı genel yaklaşımını sorgulayarak bugün çok küçük bir azınlık olarak (40,000 kişi) çoğunlukla Hokkaido adasında yasayan Ainu halkının tarihini Japonya'nın tarihine entegre etme çabasını göstermektedir. Göze çarpan bir başka yayın, Japonya'nın 1868'e kadar başkenti olan Kyoto'nun orta çağ dönemindeki Ryukyu kraliyeti bugünkü Okinawa adasıyla olan ilişkilerine ışık tutmaktadır. Batı tarihi alanında göze çarpan bir eser, orta çağ Suriye'sinde yabancı kültürlerin kesişmesini konu alan yayındır. Batı tarihi alanında yer alan bir başka eser, 16. yüzyıl çevre tarihini ele alan Osmanlı devletinde yiyecek krizi ve tahıl tedarikinde rekabet konulu çalışmadır. Bölgeler arasındaki bağlantılar ve iletişimi temel alan bir başka eser, 13-16'inci yüzyıllar arasında İtalya'nın bakan Alplerin kuzeyindeki bölgelerde Rönesans'ın ortaya çıkışını, kültür, sanat, iktidar ilişkileri, siyaset, askeriye, din, mali güç, sanayi, ticaret ağlarını takip ederek çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Yeni yayınlanan arşiv kaynakları arasında, İmparatorluk Hanedan Yönetimi (Kunchicho) tarafından yayınlanan *Showa tenno jitsuroku* İmparator Showa'nin kayıtları eserin, bundan sonra 1926-1989 yılları arasında modern Japonya'nın tarihine damga vurmuş olan bu dönemin yeni araştırmalarında kilit bir kaynak rolü oynayacağı belirtilmektedir. Giriş yazısı son olarak *Shigakkai*'in genç araştırmacılara verdiği bu yılki ödülün, 1930'lar Japon işgalinde olan Manchukuo devletinin geleceği hakkında Japon Ordu'sunun Manchurya'yi Japon sanayisinin merkezi olarak kolonileştirme amacıyla, Japon Dışişleri Bakanlığının, 1922 uluslararası anlaşmaları doğrultusunda bölgenin dış ticaret ve yatırıma açık bırakılma-

sı siyasetinin çelişkili ilişkisini İngiliz ve Japon arşivlerine dayalı makaleye verildiğini açıklamaktadır. En son olarak doktora sonrası araştırma imkânları, kadın tarihçilerin ve Batı tarihi çalışanların karşılaştığı sıkıntılara değinilmektedir. [10]

Shigakuzasshi'nin 2015 Japon tarihçiliğinde son zamanlardaki yeni araştırmaları tanıtan bu özel sayısı, Japonya'da tarih yazıcılığının alanlarını aşağıdaki listeye göre sıralamaktadır: Arkeoloji, Japon Tarihinde Eski Çağ tarihi, Orta Çağ, Erken Modern, Modern ve Çağdaş dönemler, Doğu Asya tarihini Çin hanedanları, Modern Çin, Çağdaş Çin, Taiwan tarihleri, İç Asya, Güney Doğu Asya, Batı Asya ve Kuzey Afrika, Avrupa tarihi içinde Eski Yunan, Roma, Orta Çağ Genel ve Batı ile Güney Avrupa, Orta, Doğu ve Kuzey Avrupa, İngiltere, Rusya ve Bizans İmparatorluğu, Modern Batı Tarihi içinde Genel, İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre, Hollanda, Rusya, Doğu ve Kuzey Avrupa, Güney Avrupa tarihlerinde yapılan yerli ve yabancı yayınları ele alınmaktadır. Japon tarihçiliğinde "modern" dönem Fransız İhtilalinden II. Dünya Savaşına kadarki dönemi kapsamaktadır. Bunun yani sıra, II Dünya Savaşından sonra bugüne kadarki döneme "Eş zamanlı "anlamında bugünü de içeren "Çağdaş" kategorisi kullanılmaktadır. Özel sayı, Amerikan tarihini de Kuzey Amerika ve Güney Amerika olarak vermektedir.

Sonuç

Bugünkü geldiği noktada, Japon Tarihçiliğinin Türkiye'ye nazaran çok daha gelişmiş bir Dünya tarihi çerçevesi içinde araştırma ve eğitim verebildiği görülmektedir. Japon üniversitelerinin, ülkemizde Bilkent Üniversitesinde Halil İnalcık Hoca'nın kurduğu Tarih programının dışında neredeyse hiç gelişmemiş olan bir Batı tarihçiliğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Modern tarihin bir çok ülkede, milliyetçilik, savaşlar sonucunda toplumların arasında yasanmış olan büyük şiddet olayları, yıkıntılar ve kayıplarının henüz taraflar açısından bitmemiş acı hatırasının, bölgesel barışçıl ilişkilere darbe vurduğu gerçeği inkar edilemez. Ja-

10. Sato, Giriş.

pon tarihçiliği için de II. Dünya Savaşı ve öncesinin imparatorluk çatışmalarının hatırasının devam eden tartışmalarının siyasetin, uluslararası ilişkilerin ve tarih yazıcılığının gündeminde kaldığını söylemek mümkündür.

İspanya'da Tarihçiliğin Gündemi

Tufan TURAN
Sakarya Üniversitesi

Giriş

İspanyol tarihçiliğinin ve tarihçilerin gündeminin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla İspanya'da yayın yapan akademik ve popüler tarih dergilerinde hangi konular üzerinde durulduğunun incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme sırasında, İspanya'nın akademik dergilerine örneklem olarak ülkede yayın yapan önemli tarih dergilerinden *Hispania- Revista Española de Historia* ve *Historia Contemporanea* ve ülkenin önemli popüler tarih dergileri olan *Historia y Vida* ve *Clio- Revista de Historia* dergilerinde 2000 yılından itibaren günümüze kadar yayınlanmış olan makaleler değerlendirilmiştir. Bu dört dergi, 2000 yılından itibaren toplam 550 sayı yayınlamışlardır. Yapılan araştırma sırasında 550 sayıda yayınlanan makaleler, konularına göre tasnif edilmiş ve İspanyol tarihçiliğinin gündemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Türk tarihi ile ilgili araştırmaların tespiti sırasında, 2000 yılından sonra İspanyol üniversitelerinde tamamlanan ve Türkiye ile ilgili doktora tezleri de taranmıştır.

Bu çerçeve içerisinde ele alınan ilk İspanyol dergisi, akademik makaleler yayınlayan *Hispania- Revista Española de Historia* adlı dergidir.[1] Bu çalışmada incelenen 2000-2019 yılları arasındaki sü-

1. Web of Science- Art and Humanities Citation Index (AHCI) tarafından da taranmakta olan (Sosyal Bilimler alanında D Sınıfı, Beşeri Bilimler alanında A sınıfı), 0018-2141 ISSN numaralı *Hispania*, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (Bilimsel Araştırmalar Yüksek Konseyi)'nin Tarih Enstitüsü ve Yayın Hizmetleri Bi-

reçte, derginin 204-262. sayıları incelemeye alınmıştır. İlgili tarih aralığında yayınlanan 59 sayıda, monografi, akademik makale, kitap tanıtımı, düzeltilmiş metinler, önemli kişilerin ölüm ilanları, tarihî bibliyografya, hatıra yazıları, eleştiri yazıları (Rus devrimi üzerine Anglo-Sakson tarihçiliği gibi) ve umlar bölümleri bulunmaktadır. Bu türlerin hepsi birlikte aynı sayıda yer almamakla birlikte, temel olarak hemen her sayıda bulunan türler akademik makaleler ve kitap tanıtımlarıdır. Diğer türler derginin farklı sayılarında dağınık olarak yer almaktadır. Kabul edilen makale dilleri arasında İngilizce de bulunmasına rağmen incelenen sayılarda makalelerin tamamının İspanyolca olduğu göze çarpmaktadır.

Ele alınan ikinci akademik dergi, 1988 yılında yayın hayatına giren *Historia Contemporanea* dergisidir.[2] Derginin 2018 yılında yayınlanan 56. sayısında ilk kez bir İngilizce makaleye yer verilmiştir (The Best Sheepherder[3] isimli makalenin, Batı Amerika'daki Bask göçmenlerinin ırk özellikleri üzerine olması nedeniyle kabul edilmiş olması muhtemeldir). Derginin ilgili tarih aralığında incelenen 41 sayısında, Akademik çalışmalar, derlemeler, kamuoyu yazıları, kitap eleştirileri ve tarih yazıcılığı umları türlerinde yayınlar yapılmaktadır.

Çalışma sırasında en büyük iş yükünü, aylık olarak yayın yapmakta olan popüler tarih dergilerinin incelenmesi oluşturmuştur.

---

rimi'nin editörlüğünde yayın hayatını sürdürmektedir. *Hispania*, yayın hayatına 1940 yılında başlamıştır. Yılda üç sayı yayınlayan dergi (1942-1968 yılları arasında yılda 4 sayı) toplamda 262 sayı yayınlamıştır. Derginin 1996 yılından itibaren tüm sayılarının tam metinlerine http://hispania.revistas.csic.es/ index.php/hispania/issue/archive adresinden ulaşılabilir. Daha önceki sayılara Online erişim olmamakla birlikte, derginin tüm sayılarının içeriklerine (makale ve yazar bilgileri) https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/254245 adresinden erişim sağlanabilir.

2. Derginin tüm sayılarına ve yayınlanan makalelerin tam metinlerine https://www.ehu.eus/ojs/index.php/ HC/issue/archive adresinden erişim sağlamak mümkündür. Yakınçağ ve Modern Dönem tarihi üzerine yoğunlaşan 1130-2402 ISSN numaralı dergi, yılda iki sayı yayınlamaktadır. Bununla birlikte bazı yıllarda, yılda yek sayı yayınlandığı da görülmektedir. Yayın hayatına girişinden günümüze kadar 60 sayı yayınlayan *Historia Contemporanea*, Universidad de Pais Vasco (Bask Ülkesi Üniversitesi) Yayın Hizmetleri Birimi'nin editörlüğünde İspanyolca makalelere yer vermektedir. Dergi, Web of Science- Emerging Sources Citation Index (ESCI)'te (Sosyal Bilimler D sınıfı, Beşeri Bilimler B sınıfı) ve Latindex, Scopus, Historical Abstract gibi önemli indekslerde taranmaktadır.

3. Iker Saitua Idarraga, "The Best Sheepherder. The racial stereotype of basque immigrants in the american west between the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries", *Historia Contemporanea*, 56, 2018, s. 81-119.

Ele alınan iki akademik derginin ilgili tarih aralığında çıkardığı 100 sayıya karşılık, incelenen popüler tarih dergilerinde bu sayı 450 olmuştur. İncelemeye alınan ilk popüler tarih dergisi, 617. sayısına ulaşmış olan *Historia y Vida* (Tarih ve Hayat)'dır[4]. Yayın dili İspanyolca olan dergide, röportajlar, arkeoloji yazıları, resimlerle tarih, bilim ve sanat tarihi, nesnelerin tarihi, özel dosyalar, araştırma makaleleri, tarihi yerler, anahtar temalar, kitap yerleri, okuyucu önerileri, manşet, odak ve profiller (kraliyet aileleri, ünlüler, bilim adamları, asilzadeler, arşidükler, kontlar, düşünürler, ressamlar ve lordlar gibi tarihte önemli bir yere sahip kişilerle ilgili yazılar) başlıkları altında çeşitli yazılar yayımlanmaktadır.

Çalışmada ele alınan son süreli yayın, yayın dili İspanyolca olan *Clio- Revista de Historia* (Tarih Dergisi) isimli dergidir.[5] Derginin farklı sayılarında farklı tür ve konu başlıkları altında yazılar yayınladığı görülmektedir. İncelenen 214 sayıda, güncel, savaşlar arasında, önemli konular, seyahat için tarih (farklı Avrupa ve Dünya şehirlerinde görülmesi gereken tarihî yerler ve şehirler için önemli kişiler, "Kudüs-Theodor Herzl" gibi), tarihle randevu, profiller (tarihte önemli kişiler), tarihî fotoğraflar, özel dosya, tarihte kadınlar, tarihin hikâyeleri, fotoğraflarla röportaj, kurtarılan tarih, yerinde tarih, tarihin "B" yüzü, tarihin ayak izleri, makaleler, tarihten haberler, efsanelerle tarih, bilim ve tarih, biyografi (Darwin, W. Shakespeare gibi önemli kişiler), eski ve antik medeniyetler ve tarihî savaşlar başlıkları altında yazılar yayınlandığı tespit edilmiştir.

---

4. *Historia y Vida, La Vanguardia* gazetesinin tarih dergisidir. Dergide yayınlanmış makalelerden seçmeler, https://www.lavanguardia.com/historiayvida adresinde yayınlanmaktadır. Ancak bu makalelerin sayı ve künye bilgileri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, derginin tüm sayılarının içerik bilgilerine https://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=3625 adresinden erişim sağlanabilir. 1968 yılında İspanya'nın Barselona şehrinde yayın hayatına başlayan ve editörlüğünü Mundo Revistas'ın (Dergiler Dünyası) yürüttüğü 0018-2354 ISSN numaralı dergi, 2000 yılından sonra toplam 236 sayı yayınlamıştır.

5. 2001 yılında yayın hayatına başlayan dergi, 1579-3532 ISSN numaralı ve aylık olarak yayın yapmaktadır. Editörlüğünü Comunicación y Publicaciones'in (İletişim ve Yayınlar) yürüttüğü derginin 2001 yılından itibaren yayınladığı 214 sayının tamamı araştırma kapsamında incelenmiştir. Derginin şu sıralarda ulaşılamamakla birlikte, http://www.cliorevista.com/ adresli web sitesinden derginin sayılarındaki içeriklere ilişkin bilgi elde edilebilir. Ayrıca https://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=6414 adresinden de derginin sayılarına ve içeriklerine ilişkin bilgi elde edilebilir.

Akademik Yayınlarda Tarih Gündemi

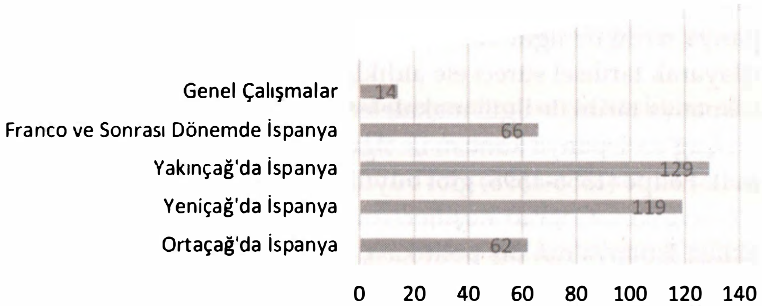
2000'li yıllarda İspanya'da tarihçiliğin gündemini ortaya koymak için ele aldığımız iki akademik yayın olan *Hispania* ve *Historia Contemporanea* dergileri, genel itibariyle İspanya tarihine odaklanmış durumdadır. *Hispania,* eskiçağlardan günümüze kadarki tarihî süreci ele alan makaleler yayınlarken, *Historia Contemporanea,* adından da anlaşılacağı üzere çağdaş dönem tarihine ilişkin akademik çalışmalar yayınlamaktadır. *Hispania, Historia Contemporanea*'ya nazaran hem ele aldığı tarihsel süreç olarak hem de konu edindiği coğrafya olarak daha geniş kapsamlıdır. Avrupa ve Dünya tarihine ilişkin içeriklere, *Hispania* dergisinde daha fazla rastlanmaktadır.

Hispania dergisinde yer alan konu başlıkları şu şekilde tasnif edilebilir: İspanya Tarihi, Avrupa Tarihi, Tarih Eğitimi, Afrika Tarihi, Uzakdoğu Tarihi, Dünya Tarihi, Ortadoğu Tarihi, Hıristiyanlık Tarihi ve Amerika Tarihi. İlgili süreçte, Türk tarihine ilişkin dergide sadece 3 makale yer aldığı da tespit edilmiştir. Derginin 2000 sonrası yayınlanan 59 sayısında yer alan 534 makalenin 390'ı İspanya tarihinin çeşitli dönemleriyle ilişkilidir. Makalelerin yukarıda belirtilen tasnife göre dağılımı şu şekildedir:

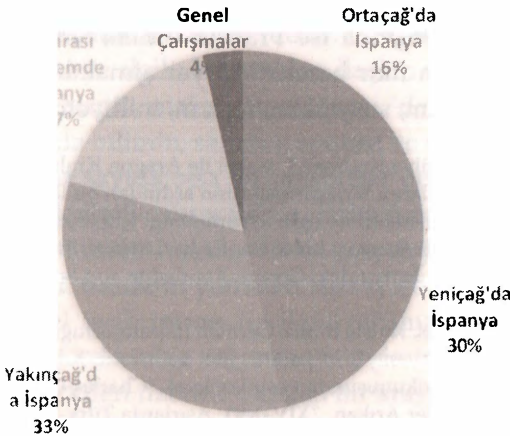
	Afrika Tarihi	Avrupa Tarihi	İspanya Tarihi	Uzakdoğu Tarihi	Amerika Tarihi	Orta Doğu Tarihi	Tarih Bilimi ve Yazımı	Hıristiyanlık Tarihi	Dünya Tarihi
Tarih Öncesi									
İlkçağ							23		
Ortaçağ		12	62					8	2
Yeniçağ	1	35	119		1			8	
Yakınçağ	5	32	195	1	5	1		2	3
Genel		2	14					3	
TOPLAM	6	81	390	1	6	1	23	21	5

Tablo 1. *Hispania* Dergisi'nde yer alan makalelerin konulara ve çağlara göre dağılımı

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere dergi, genel itibariyle ve büyük çoğunlukla İspanya Tarihi'ni konu alan makaleler yayınlamaktadır. İspanya tarihi ile ilgili makalelerin dönemsel olarak da özellikle Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağla ilişkili çalışmalar olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablolarda, İspanya tarihi ile ilgili makalelerin dönemsel dağılımı aktarılmaktadır:

Grafik 1: *Hispania* dergisinde İspanya tarihi ile ilgili makalelerin konulara göre dağılımı

Grafik 2. *Hispania* dergisinde yayınlanan İspanya tarihi ile ilgili makalelerin çağlara göre dağılımı

Dağılımda %16'lık kesimi oluşturan Ortaçağ'da İspanya Tarihi'ne ilişkin makalelerin şu konulara ağırlık verdiği görülmektedir: İspanya'da Hıristiyanlık, İspanya'nın idari durumu (aristokrasi, asilzadeler, monarşi, kralların başarıları ve savaşları vs.), Vizigotlar, İspanya İmparatorluğu'nun kuruluşu ve yükselişi, Endülüs Emevi Devleti ile ilişkiler, İspanyol krallıkları, reconquista (İspanyolların yarımadayı Müslümanlardan yeniden fethetme politikası, yeniden fetih), İspanyol denizciliği ve korsanlığı, deniz savaşları, İspanyol gelenekleri, önemli İspanyol kralları (Katolik Krallar[6], Şarlken[7] ve I. Fernando gibi), İspanyol seyyahları ve seyahatnameleri ve arkeolojik kazılar. Bununla birlikte, Yeniçağ İspanya tarihi ile ilgili ve bazı genel çalışmaların da Ortaçağ'dan başlayarak tarihsel süreci ele aldıkları görülmektedir.

İspanya tarihi ile ilgili makalelerin %30'luk kesimini oluşturan Yeni Çağ'da İspanya konusu ile ilgili olarak, bu dönemde hükmeden II. Felipe (1556-1598) gibi büyük İspanyol krallarının başarıları ve savaşları, Coğrafi Keşifler, Amerika'nın keşfi ve Amerika ile ilişkiler, İspanya'nın dış politikası, matbaacılık faaliyetleri (basın, sansür, propaganda ve basın özgürlüğü vs.) gibi konular ele alınmaktadır. Genel konularla ilgili yayınlanan ileride sözü edilecek çalışmaların bazılarında da Yeniçağ İspanya'sındaki durumdan bahsedilmektedir.

Yakınçağ Dönemi İspanya tarihi ile ilgili makalelerde dikkat çeken konuların başında ise Fransız İhtilali'nin etkisiyle İspanya'da ortaya çıkan fikir hareketleri yer almaktadır. Anayasa hareketleri[8], liberalizm, sosyalizm, faşizm, milliyetçilik, cumhuriyet,

6. Katolik Krallar, Kastilya Kraliçesi I. Isabel ile Aragon Kralı I. Fernando'nun evlenmelerinin ve krallıklarını birleştirmelerinin ardından bu ikili için kullanılan tabirdir. Kendileri ve dönemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. William H. Prescott, *Historia del Reinado de Fernando y Isabel, Los Reyes Catolicos,* Traduccion al Castellano: Juan Manuel Arias Fernandez, George Routledge and Sons, Limited, Londra, 1892.

7. İspanya kralı I. Carlos, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu seçim mücadelesini kazanarak V. Carlos unvanıyla imparator ilan edilmiştir. Kendisi Türk kaynaklarında ismin Fransızca okunuşundan esinlenilerek (Charles-Quint) Şarlken olarak anılmıştır. Bkz. Muzaffer Arıkan, "XIV.-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:* XXIII, Sayı: 3-4 (1965), s. 249.

8. İspanya'da ilk anayasa, 19 Mart 1812 tarihinde Cadiz şehrinde ilan edilmiştir. Bkz. *Constitución Política de la Monarquía Española,* http://www.cepc.gob.es/docs/constituciones-espa/1812.pdf?sfvrsn=2, Erişim Tarihi: 02.10.2019.

siyasi muhalefet, meclis ve anayasa, toplumsal hareketler, sosyal ve idari yapı, vatanseverlik, oryantalizm, masonluk ve anarşi gibi ihtilal sonrası dönemde ortaya çıkan yeni kavramlar ve hareketler İspanya tarihi açısından değerlendirilmiş ve İspanya'da bu kavramların gelişim süreçleri üzerinde durulmuştur. Bunların yanı sıra modern çağda Akdeniz'in durumu, Karlist-Liberal çatışmaları[9], Fransa'nın İspanya'yı işgali ve İspanyol Bağımsızlık Savaşı gibi siyasî tarih çalışmalarına da yer verilmiştir. Franco dönemi ve sonrasıyla ilgili de pek çok makale göze çarpmaktadır. Bu çalışmaların bu dönemdeki İspanyol siyaseti, uluslararası ilişkileri, eğitimi, İspanya'ya yapılan göçler, İspanya'da basın ve sansür uygulamaları ve anarşi konuları üzerinde durulduğu tespit edilmiştir.

İspanya tarihine ilişkin genel çalışmaları ise şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Kadın Çalışmaları, Hukuk Tarihi, Ticaret ve Ekonomi, Tıp Tarihi, Bilim Tarihi, Spor, Sanat ve Sinema Tarihi, Şehircilik ve Eğitim Tarihi. Kadın çalışmaları içerisinde cinsellik, kadının toplumdaki yeri ve annelik konularının işlendiği görülmektedir. Hukuk tarihiyle ilgili makalelerde, İspanya'da suçlar, cezalar, intiharlar, cinayetler, hapishaneler, medeni kanun, ceza hukukunun gelişimi, engizisyon ve cenazelerle ilgili makaleler göze çarpmaktadır. İspanyol ticaret ve ekonomisine ilişkin üzerinde en çok çalışılan konular ise fiyatlar, ekonomi politikaları, vergiler, sosyal yardımlar, tarım, tüccar, borçlar ve sendikalardır. İspanyol tıp tarihi ile ilgili, hastalıklar, ilaçlar, eczacılık ve tıbbın gelişimi üzerine birçok makalenin *Hispania*'da yer aldığı görülmüştür. İspanya'da bilimin, sanatın, sporun ve sinemacılığın gelişimi üzerine de az sayıda olsa da çalışmalar dergide yer almıştır. Şehircilik tarihi ile ilgili çalışmalarda, farklı İspanyol şehirlerinde idari yapılanma, ticaret, hukuk, dil ve sosyal yapı ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra İspanya'da eğitimin gelişim süreci ile kültürel tarih mirası ile ilgili çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer makale de *Hispania* dergisinin toplum üzerine etkileri üzerine yapılan bir araştırmadır. Derginin

9. İspanya'da monarşi taraftarı Karlistlerle, meşrutî yönetim yanlısı liberaller arasındaki mücadeleler, 1833-1839 yılları arasında savaşa dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gabriele Esposito, *Armies of the First Carlist War 1833-39*, Osprey Publishing, Oxford, 2017.

akademik ve popüler olarak etkileri bu çalışmada tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hispania dergisi, Tarih eğitimi ve yazımına ilişkin de pek çok makale yayınlamıştır. Tarihyazımı alanında dikkat çeken makaleler, tarihyazımında paradokslar, İspanyolluk ve Katalanlık olgusu ve milliyetçilik, kültür tarihi yazımı, tarih yazımında halkın yeri, İnternetten tarih yazımı, tarihçilik ve sansür, arşiv ve arşivciliğin tarih yazımındaki yeri, tarihî metinlerde kimlik inşası, tarihin edebiyat ve sosyoloji gibi diğer bilimlerle ilişkisi ve tarihî metinlerin tercüme edilmeleri sırasında uygulanması gereken yöntemler gibi konularda yayınlandığı görülmektedir. Tarih eğitimi alanında ise akademik tarih eğitimi, asilzadelerin eğitimi, İnternetten tarih öğrenme, tarih ve gençlik ilişkisi konularında makaleler yayınlanmıştır.

Hispania'da Avrupa Tarihi ile ilgili yayınlanan çalışmalarda Portekiz'le ilgili yazıların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. İspanya ve Portekiz'in tarihleri 1640 yılında Portekiz'in İspanya'dan ayrılmasına[10] kadar birlikte devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Portekiz'in tarihî, kültürü ve kralları gibi konuların dergide ele alındığı görülmektedir. Portekiz'le ilgili çalışmaların yanı sıra dergide, Avrupa'da kurulan ittifaklar, Fransız Devrimi'nin etkileri ve İspanyol-Fransız çatışması, Kavimler göçünün Avrupa haritasına etkileri, Avrupa'da anayasal hareketler, 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'ya gelen göçmenlerin eğitim, sosyal durum ve kimlikleri, İtalya, Almanya ve İngiltere'de gençlik hareketleri, Habsburg hanedanı, Avrupa sömürgeciliği ve dünya savaşlarına ilişkin makaleler de bulunmaktadır. Ayrıca, İspanya'nın Almanya, İngiltere ve İtalyan Krallıkları ile ilişkileri konularındaki makaleler de dergide yer almaktadır.

Dergide Dünya Tarihi ile ilgili makaleler, fikir hareketleri, kadın hareketleri, sanat, kültür ve hukuk tarihleri ile ilişkilidir. Amerika tarihine ilişkin 6 makale, Arjantin ve Peru tarihi, Amerika'daki halk hareketleri ve kültür tarihi üzerinedir. Afrika tarihi konusundaki 6 makale ise Fas, Rif Savaşı ve İspanya'daki Afrikalı-

---

10. İspanya Kralı II. Felipe, varisi bulunmayan Portekiz'i 1580 yılında Portekiz asilzadelerinin de onayını alarak İspanya topraklarına dâhil etmiştir. 1640 yılında Portekiz'de başlayan ihtilal neticesinde Portekiz yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Louis Bertrand, İspanya Tarihi, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu ve Nurullah Ataç, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 169, 176-177.

larla ilgilidir. Uzakdoğu tarihine ilişkin yayınlanan tek makale, Filipinler'deki sömürgecilik faaliyetlerini konu edinmektedir. Orta Doğu tarihine ilişkin ise derginin 2019 yılında yayınlanan 261. sayısında "Çatışma ve Çatışamama" başlığı altında İsrail-Filistin savaşının İspanyolların gözünden aktarıldığı görülmektedir.

Hispania'da ele alınan diğer bir konu ise Hıristiyanlık Tarihidir. Bu konudaki makalelerin İspanya'da Hıristiyanlığın gelişimi, kiliselerin sosyo-politik etkileri, İspanyol aziz ve azizeleri, kardinal manifestoları, dinde reform, Camino de Santiago, manastırlar, dini yapılar ve sömürgecilik-din ilişkisi üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra Yahudilik, Yahudi toplumu, dinî intolerans ve Hıristiyan-Yahudi çatışmalarına ilişkin makaleler de yayınlandığı görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında incelenen diğer akademik dergi olan *Historia Contemporanea*, tamamen modern döneme (Fransız İhtilali'nden günümüze kadar) ilişkin makaleler yayınlamaktadır. 2000 yılı sonrasında yayınlanan 41 sayıda yer alan makalelerin şu şekilde tasnif edilmesi mümkündür: İspanya Tarihi, Avrupa Tarihi, Amerika Tarihi, Afrika Tarihi, Orta Doğu Tarihi, Dinler Tarihi ve Tarih Yazımı. Bu başlıkların yanı sıra Asya Tarihi'ne ilişkin sadece tek bir makale (2013 yılında yayınlanan 46. sayıda yer alan ve Birmanya'da 1945-1948 yılları arasında yaşanan devrim savaşlarını konu edinen makale) yayınlandığı görülmektedir.

Historia Contemporanea da *Hispania* gibi daha çok İspanya tarihine ilişkin makaleler yayınlamıştır. Üzerinde en çok durulan konu, Franco dönemi ve İspanyol Sivil Savaşıdır. Franco döneminin siyasi tarihi, Frankizm (Frankoculuk), Franco'ya siyasî muhalefet, sivil savaşın maliyeti ve kurbanları, İspanya'da Karlizm (kralcılık), cumhuriyet, anayasa ve meclis üzerine yazılan pek çok makale, bu çerçevede dergide yerlerini almıştır. İspanya'da çağdaş dönemde yaşanan fikir hareketlerine ilişkin de pek çok makale dergide yayınlanmıştır. Bu çerçevede, İspanya'da sosyalizm, milliyetçilik, liberalizm, demokrasi, cumhuriyet, sekülerizm, anarşi ve sendikacılık konularında yayınlanan makaleler tespit edilmiştir. Özellikle milliyetçilik konusunda, Katalan milliyetçiliği, Bask milliyetçiliği (dergide bu konuya ilişkin pek çok makale bulunmaktadır) ve bu milliyetçilik hareketlerinin dış politikaya etkileri üzerinde durulmuştur. Cinsiyet ve kadın çalışmalarına

ilişkin makaleler de dergiye konu olmuştur. Bu çerçevede, cinsiyet, kimlik-ırk, kadınlık, feminizm, sosyal kadın hareketleri gibi konular işlenmiştir.

İspanya'nın modern dönemdeki ekonomisine ilişkin de oldukça fazla makale olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, dergide, İspanyol ekonomi-politiği, ticareti, şirketleri, sanayisi, bankacılığı, tarımı, taşımacılık ve turizmine ilişkin makaleler yer almaktadır. Hukukî konular da dergiye konu olmuştur. İspanya'da mülkiyet hakkı, hukukun gelişimi, suçlar, basın özgürlüğü, siyasî oluşumlar, cemiyetler ve göç politikalarına ilişkin makaleler yayınlanmıştır. İspanya'da kültür, düşünce, gelenek, beslenme ve gastronomi, medeniyet ve politika tarihi gibi konularda da çalışmaların dergide bulunduğu göze çarpmaktadır. Yine İspanyol şehirleri, İspanya'da yenileşme hareketleri ve sosyal sorunlar konularında da makaleler ele alınan süreç içerisinde dergide yayınlanmıştır.

Historia Contemporanea'da Avrupa, Amerika, Afrika ve Orta Doğu ve dinler tarihine ilişkin makalelerin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Avrupa tarihi ile ilgili olarak yayınlanan makaleler, Avrupa'da devrimler, kadın hareketleri turizm ve termaller (Avrupa, İngiltere ve İsviçre'deki termallerin turizm tarihi açısından değerlendirilmesi), İngiltere'de kimlik sorunları, İngiliz orta sınıfı, İtalya tarihi ve Avrupa devletlerinin İspanya politikaları üzerinedir. Amerika tarihine ilişkin makaleler arasında, Latin Amerika'daki (Amerika kıtasında İspanyolca konuşan ülkeler) eğitim ve kültür, yerel politikalar, sömürgecilik faaliyetleri, kadın hareketleri, İspanyol vatandaşlığı sorunu ve bu ülkelerde meşruti yönetim kültürünün ve İspanyol liberalizminin gelişimi gibi konular dikkat çekmektedir. Afrika Tarihine ilişkin makaleler, İspanya'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetlerine ve Fas'ta yaşanan çatışmalara yoğunlaşmıştır. Ayrıca Ekvator Ginesi'nin ekonomisi ve Fas'taki fikir hareketlerine ilişkin çalışmalara da dergide yer verilmiştir. Dergide, Orta Doğu ve İslam konusunda 4 makale yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu makalelerde Filistin-İsrail savaşları ve bölgedeki karşı devrimciler üzerinde durulmaktadır. Dinler Tarihi konusunda yayınlanan makalelerde ise İspanyol ruhban sınıfı, modernite-Katoliklik ilişkisi, sekülerizasyon tartışmaları, Katoliklik-kutsallık ilişkisi ve eklestik tarih üzerinde durulduğu görülmektedir.

Dergide İspanya tarihinden sonra en çok üzerinde durulan konu ise tarihyazımı meselesidir. Fikir hareketlerinin tarihyazımı üzerindeki etkilerine ilişkin birçok makale bulunmaktadır. Milliyetçilik, devletçilik, vatandaşlık, halkçılık, İspanyolluk ve pozitivizmin İspanyol tarih yazımındaki yeri bu çalışmalara konu olmuştur. İspanyol vakanüvisleri, İspanya'da sosyal hareketlerin tarih yazımına etkileri, çağdaş tarih araştırmaları, İspanyol şehir tarihçiliği, Franco döneminde tarih yazıcılığı ve İspanyol aile tarihi yazıcılığı konularında da birçok makale kaleme alınmıştır. Tarihyazımında modern yöntemlere ilişkin makaleler de dergide yer almaktadır. Bu çerçevede, bilişim ağlarının tarihyazımına etkileri, haritacılığın tarih yazımındaki yeri, sinemanın tarihî verilerin aktarımında kullanımı gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. İngiltere'deki tarih yazıcılığı, İngiliz tarihçilerin İspanya tarihi yazımı ve uluslararası tarihçilikte Bask sorunu konularındaki makaleler de bu alanda göze çarpmaktadır.

Popüler Tarih Dergilerinde Gündem

2000'li yıllarda İspanyol tarihçilerinin gündemini ortaya koymak için ele alınan ilk popüler tarih dergisi *Historia y Vida*'dır. Dergide, eskiçağlardan günümüze kadarki tarihi süreç içerisinde, İspanya, Avrupa, Afrika, Asya, Ortadoğu ve Amerika tarihleri ile Hıristiyanlık Tarihi ve genel tarih konularında makaleler ve yazılar yer almaktadır.

İspanya tarihi konusundaki yazıların tarihsel sürece bağlı olarak, Fenikelilerle başlayarak Franco dönemine kadarki konuları ele aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, dergide, İspanya'da istilalar, Endülüs, Reconquista (yeniden fetih) ve keşifler dönemleri, İspanyol Altın Çağı, İspanyol modern çağı ve Franco dönemine ilişkin pek çok makale yayınlanmıştır. İstilalar dönemi ile ilgili makalelerde Fenikeliler, Romalılar ve Vizigotların İspanya'ya gelişleri ve burada yaptıkları faaliyetler ve savaşlar konu edinilmektedir. Endülüs ve Reconquista dönemlerinde, Kurtuba Hilafeti, Katolik Krallar, El Cid,[11] İspanya'da Yahudiler ve ülkeden kovul-

11. Gerçek adı Rodrigo or Ruy Diaz'dır. Kral Alfonso'nun sağ kolu olan Rodrigo,

maları, İspanyol kral ve prensesleri ve Endülüs'le mücadele gibi konular ele alınmıştır. İspanyol Altın Çağı ile ilgili makalelerde, Amerika'nın keşfi, İspanyol korsan ve denizcileri, İspanyol kral ve prensesleri, seyyahlar ve seyahatnameler, İspanya'nın toplum yapısı, siyaseti ve kültürü, İspanyol sarayında entrika ve tutku, ilk İspanyol turistler, İspanyol Yenilmez Armadası, İspanyol-İngiliz Savaşı, engizisyon, Moriskoların[12] ülkeden kovulmaları ve İspanyol hanedanları gibi konular dikkat çekmektedir. Modern çağda İspanya tarihine yönelik çalışmalar, İspanyol seçimleri, dünya savaşlarında İspanya, İspanyol sarayları, İspanya'da seçimler, isyanlar ve isyancılar, İspanya'ya hükmeden hanedanlar, Afrika'da yapılan savaşlar, 1808 İspanyol Bağımsızlık Savaşı, Vietnam Savaşı'na katılan İspanyollar gibi önemli konuları ele almaktadır. Bunların yanı sıra İspanyol şehirleri, İspanyol sineması, İspanyol ajanları ve İspanya'da politika ve ekonomi alanlarında ünlü şahsiyetlerle ilgili makalelere de dergide rastlanmaktadır.

Historia y Vida dergisinde, genel tarihle ilgili çok sayıda yazı ve makale olduğu da görülmektedir. Hemen hemen her sayıda var olan nesnelerin tarihi yazı dizisinde, mamul ürünlerin tarihçeleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu çerçevede, masa, sandalye, pantolon, çorap, diş fırçası, küvet, kravat, top, ilaç, tütün, petrol, teleskop gibi nesneler hakkında tarihî bilgiler aktarılmaktadır. Bu yazı dizisinde, bazı gıda maddeleriyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Tuz, ekmek, bira, çay ve gazpacho[13] bu ürünler arasında sayılabilir. Genel tarihle ilgili yazılar arasında, Ortaçağ'da icatlar, kayıp medeniyetler, Nostradamus ve kehanetleri, gladyatörler, bilim devrimi, ajanlar ve tiyatro-sinema tarihi gibi konular dikkat çekmektedir. Dergide, tıp tarihi ile ilgili olarak da hastalıklar, aşı, ilaçlar, cerrahî ve anestezi hakkında tarihi bilgiler aktarılmaktadır.

---

yaşanan bazı gelişmelerin ardından, Alfonso tarafından kovulmuş ve kendisi Zaragoza'daki Müslüman Kralının hizmetine girmiş ve kısa süre içerisinde Valensiya şehrini ele geçirmeyi başarmıştır. Zaragoza'da kendisine "El Cid (Es-Seyyid)" unvanı verilmiş ve kendisi bu isimle anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pierre Corneille, *Le Cid*, Çev. Gülay Oktar Ural, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2009.

12. Moriskolar, Endülüs şehirlerinin Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmesinin ardından bu şehirlerde yaşamlarını sürdüren ancak bir süre sonra zorla Hıristiyanlaştırılan eski Müslümanlara verilen isimdir. Mehmet Özdemir, "Moriskolar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 30, İstanbul, 2005, s. 288.

13. Çiğ sebzelerden (domates, biber, salatalık, soğan, kabak, avokado vs.) yapılan ve soğuk içilen İspanyol çorbası.

Cinsiyet ve cinsellikle ilgili çalışmalar da dergide yoğun bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çerçevede, feminizm, kadın hareketleri, Ortaçağ'da aşk, aşk Tanrısı, yasak aşklar, erotizm ve cinsiyet devrimi konuları tarihsel bağlamda incelenmektedir.

Dergide, Afrika tarihi ile ilgili çalışmalar, genel itibariyle Mısır medeniyeti üzerine yoğunlaşmıştır. Eski Mısır'da tanrılar, sanat ve firavunlar, Nil Nehri'nin Mısır için önemi, piramitler, Nil tanrıları, Cleopatra, İskenderiye ve Tutankhamon'un laneti konuları bu çerçevede ele alınmıştır. Bunların yanında Kartaca komutanı Hannibal ve Roma Cumhuriyeti ile yaptığı savaşlar,[14] Seyşeller'in tarihi, Cezayir bağımsızlık mücadelesi, Afrika'da Avrupa sömürgeciliği ve işgalleri gibi dikkat çekici konulara da yer verildiği görülmektedir.

Historia y Vida'da yayınlanan Amerika tarihine ilişkin makalelerde ise şu konularda yoğunlaşma olduğu görülmektedir: Latin Amerika'da eğitim, şiddet, kadın ve kadın hareketleri, kaos, politika, mafya ve devrimler, Amerika'da İspanyol keşifleri ve fetihleri, Kolomb öncesi Amerika medeniyetleri (İnkalar, Mayalar ve Aztekler), Amerikan başkanları (Truman, Kennedy, Obama ve Trump vs.), Amerikan sineması, mutfağı, müzikleri, Fidel Castro ve Küba, büyük ekonomik kriz.

Akademik çalışmalarda oldukça az yer tutan Asya Tarihi ile ilgili makalelere, *Historia y Vida* dergisinde daha sık yer verildiği görülmektedir. Rusya ve Çin başta olmak üzere Japonya, Tibet, Vietnam, Hindistan, Kore, İran ve Moğollarla ilgili yazılara derginin 2000 sonrası sayılarında rastlanmaktadır. Rusya tarihi ile ilgili çalışmalarda, Büyük Petro ve Korkunç İvan gibi Rus çarları, Napolyon'un Rusya seferi, Lenin, Trotski ve Stalin gibi modern dönemin ünlü Rus liderleri, komünizm, KGB, Rusya'da yaşanan devrim hareketleri, Stalingrad mücadelesi ve Rus-Japon Savaşı konularına değinilmektedir. Çin Tarihi ile ilgili olarak Boxer Ayaklanması, Çin İmparatorluğu'nda politika, kültür ve ekonomi, Ming hanedanı, Çin imparatorları, Çin'deki kültür devrimi ve Afyon savaşları konu edinilmektedir. İran'la ilgili çalışmaların 20.

---

14. M.Ö. 246-146 yılları arasında üç askerî aşamadan oluşan Pön Savaşları. Ayrıntılı bilgi için bkz. Madalina Strechie, "The Punic Wars: "A Clash of Civilizations" in Antiquity", 2nd *International Conference on Knowledge-Based Organization*, Cilt: XXI (2015), s. 650-655.

yüzyılda İran, Humeyni Devrimi ve Pers İmparatorluğu'nu ele aldığı ve Japonya ile ilgili yazıların ise Japon devrimi, kamikazeler ve samuraylar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Cengiz Han, Moğol istilası, Tibet'in bağımsızlık mücadelesi, Vietnam Savaşı, Kore Savaşı, Hindistan'ın ve Pakistan'ın bağımsızlığı, Kazakların kültürel yapısı, Filipinler, Endonezya ve Afganistan konularında da makaleler kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Historia y Vida, akademik çalışmalara göre Orta Doğu ve İslam'la ilgili çalışmalara da daha fazla yer vermektedir. Filistin'deki çatışmalar, 6 Gün Savaşları İsrail'in doğuşu, Irak (icat edilen bir devlet başlığı altında), Arabistanlı Lawrence, Mezopotamya, Yemen (gelecek arayan bin yıllık ülke başlığı altında), geçmişte ve günümüzde İslam, Emeviler döneminde İslam'ın yayılışı, Hilafet ve İslam'ın silahları konularında makaleler dergide yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra "Devlet Arayan Bir Halk" ve "Devletsiz Halk" başlıkları altında Kürtler ve Kürdistan ile ilgili yazılar da dergide yer almıştır.

Hıristiyanlık tarihine ilişkin yazılar da dergide yer almaktadır. Bu çerçevede, Hıristiyanların sürgüne gönderilmeleri, İsa'nın askerleri, Hıristiyanların din savaşları, Borgia[15] Papaları, aziz ve azizeler, Cizvitler, Hıristiyanlık efsaneleri ile katedraller ve tapınaklar hakkında makaleler yayınlanmıştır.

Historia y Vida dergisinde İspanya tarihinden sonra en çok yazı yayınlanan alan ise Avrupa tarihi olmuştur. Bu alanda en çok yayın yapılan konulardan biri Roma ve Bizans tarihleridir. Julio Sezar ve Sezar Augustus gibi Roma imparatorları, Neron, Kavimler göçü ve Roma İmparatorluğu'nun düşüşü, Bizans tarihi, kültürü ve mimarisi ve Büyük Konstantin gibi Bizans imparatorlarına ilişkin yazılar bulunmaktadır. Eski Yunan kültür, şehircilik, siyaset, tıp ve medeniyeti, Truva Savaşı, Vikingler, Büyük İskender gibi İlk Çağ'a ve Attila Efsanesi, Haçlı Seferleri, feodalizm, kara veba ve Şarlman gibi Ortaçağa ilişkin konulara dergide yer verilmiştir. Bununla birlikte, dergide yer alan Avrupa tarihi ile ilgili yazıların büyük çoğunluğu, Yeni ve Yakın çağlara odaklanmıştır. Dergide, Tordesillas Antlaşması, Kolomb, Marco Polo, Galileo ve Leonardo

---

15. Borgia veya Borja ailesi, Valensiyalı bir mafya ailesidir. Aileden bir amca ve yeğeni olmak üzere iki papa seçilmiştir. Eulalia Duran, "The Borja Family: Historiography, Legend and Literature", *Catalan Historical Review,* Sayı: 1, (2008), s. 63.

da Vinci gibi önemli şahsiyetlerin biyografileri, İngiliz hanedan ve kralları, Cromwell ve denizciliğin gelişimi, Hollanda altın çağı ve İngilizlerin deniz gücüne ilişkin Yeniçağ tarihi makaleleri yayınlanmıştır. Modern çağla ilgili çalışmalar arasında ise Fransız İhtilali, Napolyon savaşları, Viyana Kongresi, Napolyon Bonaparte, Jose Bonaparte, I. ve II. Dünya Savaşları, Avrupa'da Nazizm, Çekoslovakya'nın dağılması, Polonya'nın işgali ve İrlanda'nın bağımsızlığı gibi siyasi tarih konularının yanı sıra Avrupa'da işçi sınıfı, Avrupa şehirleri ve kültür başkentleri ve sinema, Avrupa'da depremler, bankerler ve ajanlar konularında da makaleler yer aldığı görülmüştür.

Popüler tarih dergileri arasında ikinci olarak ele alınan *Clio-Revista de Historia*'da da *Historia y Vida* dergisiyle benzer konularda yazılar ve makaleler yayınlandığı görülmektedir. Benzer konuların tekrar edilmemesi amacıyla, *Clio-Revista de Historia* dergisinin gündemi ile ilgili bilgi verilirken, ilk dergide değinilen konulara yeniden değinilmeyecektir. İkinci olarak ele aldığımız bu popüler tarih dergisinde de İspanya, Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Orta Doğu tarihleri ile ilgili makalelerle birlikte genel tarih ve tarih yazımı konularındaki yazılara rastlanmaktadır.

İspanya tarihi konusunda yayımlanan makale ve yazılarda iki dergi arasında örtüşme olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ikinci olarak ele aldığımız *Clio-Revista de Historia* dergisinde, ilk dergiden farklı olarak İspanya tarihi ile ilgili şu konuların ele alındığı görülmektedir: Tartesyalılar, Hannibal'in Pireneleri aşması, Vikinglerin İspanya seferi, Yenidünya fetihçileri, Kanarya Adalarının fethi, Kastilya sarayları, İspanyol-Arap kültürü, Moriskolar, Las Navas de Tolosa Savaşı, Elhamra Sarayı, Franko ve İslam, 1938 Ebro Savaşı ve İspanya'da Amerikan karşıtlığı. Bunların yanı sıra İspanyol gribi, İspanya'da bilimin gelişmesi, İspanyol casusları, II. Dünya Savaşı'na katılan İspanyollar ve İspanya tarihinde hayaletler gibi konular da dergide işlenmiştir.

Amerika tarihi konusunda ilk dergiden farklı olarak ele alınan iki konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amazonlar diğeri ise Amerikan Bağımsızlık Savaşı'dır. Afrika tarihi ile ilgili yazılarda da Kaddafi öncesi Libya'nın durumu, Tunus tarihi ve Ruanda'da yaşanan soykırıma ilişkin yazılar ilk dergiden farklı olarak *Clio-Revista de Historia*'da yer almışlardır. Avrupa tarihine ilişkin ma-

kaleler arasında *Historia y Vida*'dan farklı olarak ele alınan konular ise şunlardır: Yunan efsaneleri, Yunan mitolojisi, Kızılhaç'ın kurulması, Sicilya ve mafya, Alman soykırımı, İngiltere'nin Fransa'ya uyguladığı kıta ablukası, Almanya'da açlık, son mutlak monarşi Vatikan, Mussolini, Hitler, Hipokrat, Christian Dior, Robespierre gibi farklı alanlarda ün yapmış Avrupa'nın ileri gelen şahsiyetleri ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu. Yine Asya tarihi ile ilgili olarak, Sümerler, Gılgamış Destanı, Baykal Gölü hazineleri, Çin Seddi ve Babil konularında yayınlanan yazılar ilk dergiden farklılıklar göstermektedir. Orta Doğu ve İslam konularında *Historia y Vida*'da bulunmayan İslam'ın kadınlara verdiği değer, Ramazan geleneği, İbn Batuta ve İbn Haldun, Gırnata Sultanlığı, Boabdil[16], Endülüs döneminde İspanya'da Müslümanların egemenliğinde yaşayan Hıristiyanların durumu ve Saddam Hüseyin'le ilgili yazılara *Clio- Revista de Historia*'da rastlanmaktadır.

Tarihyazımı konusunda ise ilk ele alınan popüler dergide makale bulunmadığı görülmektedir. *Clio- Revista de Historia*'da bu alanda da yayın yapıldığı görülmektedir. Dergide bu alanda yer alan yazılarda, bazı sorulara cevap arandığı görülmektedir: *Tarihsel roman yazımı tarih midir? Global toplumda tarihin yeri nedir? Tarih neden kadınları görmezden gelir? Tarih satar mı? Tarih neye hizmet eder? Bireyler tarihi etkiler mi? Bilgisayar oyunlarında tarih algısı nasıldır?* Bu sorular çerçevesinde tarih yazımının nasıl olması gerektiğine ve tarih algısına yönelik analizler yapılmaktadır.

Clio- Revista de Historia'da yer alan genel tarih yazılarında da *Historia y Vida* dergisiyle benzer konuların işlendiği görülmektedir. Bununla birlikte, bazı farklı konuların da bu dergide yer aldığı tespit edilmiştir. Dergide yer alan "Tarihte Önemli Kadınlar" yazı dizisinde, Marie Curie, Coco Chanel, Tina Modotti gibi farklı konularda ün sahibi kadınların biyografilerine yer verilmiştir. "20. Yüzyılın Büyük Gizemleri" yazı dizisinde ise Sivil Savaş gizemleri, Moskova altını ve Alman hazineleri gibi sözlü tarihle gelen efsanevî olay ve gizemler aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra İnternetin, oyuncakların, atom bombasının, öpücüğün,

---

16. Gırnata Sultanı Ebü'l-Hasan Ali b. Sa'd'ın oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Ali es-Sagîr, İspanyol kaynaklarında Boabdil adıyla anılmaktadır. Kendisi babasına isyan ederek Vadiaş'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Mehmet Özdemir, "Gırnata", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İstanbul, 1996, s. 53.

evlenmenin (aşk için evlenme: 20. yüzyıl icadı başlığı altında), şövalyeliğin, kölelik ve kölelikle mücadelenin, çikolatanın ve ırkçılığın tarihçesine ilişkin yazılara da dergide rastlamak mümkündür. Ayrıca kadınlarla ilgili makalelerde de kadın hakları ve kadın korsanlar konuları ilk dergide bulunmamaktadır.

Akademik ve Popüler İspanyol Dergilerinde Türk Tarihine İlişkin Çalışmalar

Ele alınan tarihi süreç içerisinde incelenen akademik dergilerde, Türk tarihine ilişkin sadece 4 makale tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 2000 yılında *Hispania* dergisinin 206. sayısında yayınlanan "Macaristan Savaşları" başlıklı makaledir. Makale, Kanunî Sultan Süleyman döneminde Macaristan'da Şarlken ile gerçekleştirilen savaşları konu edinmektedir. Türklerle ilgili ikinci makale, 2006 yılında *Historia Contemporanea* dergisinin 32. sayısında yayınlanan "Avrupa Genişlemesi ve Türkiye Sorunu" başlıklı çalışmadır. Bu çalışma, genel olarak Avrupa Birliği'nin genişleme çalışmaları hakkında bilgi verdikten sonra Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde yaşanan sorunları değerlendirmiştir. Üçüncü makale, "Osmanlı İmparatorluğu ve İttifak Politikası" başlığı altında 2015 yılında *Hispania* dergisinin 249. sayısında yer almaktadır. Makale, 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ile Fransa arasında İspanya'ya karşı kurulan ittifakları ve ittifak girişimlerini ele almaktadır. Akademik dergilerde, Türklerle ilgili yayınlanan son makale, 2016 yılında yine *Hispania* dergisinde yayınlanmıştır. Derginin 252. sayısında yer alan "Büyük Türk'ün Casusları" başlıklı makalede, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı Devleti hizmetinde gerek karada ve gerekse denizde, İspanyolların hareketlerini gözlemleyen ve İspanya'ya karşı bilgi toplama faaliyetleri sürdüren Türk casus ve denizcileri işlenmektedir.

Çalışma sırasında incelenen popüler tarih dergilerinde ise Türk tarihi ile ilgili yazı ve makalelerin biraz daha yoğun olduğu görülmektedir. *Historia y Vida* dergisinde Türklerle ilişkili toplam 18 ve *Clio- Revista de Historia* dergisinde ise toplam 18 makale tespit edilmiştir. *Historia y Vida*'da Türklerle ilgili yayınlanan

ilk makale 2001 yılında, 394. sayıda yayınlanan İnebahtı Savaşı ile ilgili çalışmadır. İnebahtı kahramanı Don Juan De Austria'yı konu edinmektedir. 2002 yılında 416. sayıda yayınlanan "İstanbul'un Düşüşü-Bizans'ın Kalbi Türklerin Elinde" ve 2007 yılında 467. Sayıda yayınlanan "Bizans'taki Hıristiyan Dominyonunun Sonu" başlıklı makalelerde, Türklerin İstanbul'u fethi üzerinde durulmaktadır. 2003 yılında 419. sayıda yer alan "Kıbrıs-Bölünme Savaşı" başlıklı yazıda, Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk-Rum ve Türk-Yunan ilişkileri ile harekât sonucunda adanın Türk-Rum bölgeleri olarak ikiye ayrılmasına değinmektedir. Aynı konu derginin 2010/507 sayısında yer alan "Kıbrıs Savaşı" başlıklı yazıda da ele alınmaktadır. Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili diğer bir makale de 2015'te 570. sayıda yer alan "Yunanistan'a Yardım Etmek" başlığını taşımakta ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecini ve Avrupa devletlerinden gördüğü yardımları konu edinmektedir.

Derginin 2003 yılında yayınlanan 420. sayısında ilk kez Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili bir makale yer almıştır. "Atatürk- Türk Milletinin Yeniden Doğuşu" başlıklı makalede, Atatürk önderliğindeki Milli Mücadele hareketi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu anlatılmaktadır. Dergide Atatürk'le ilgili diğer bir makale ise 2013 yılında yayınlanmıştır. 543. sayıda yer alan "Atatürk hayatta mı?" başlıklı yazıda, Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu cumhuriyet ve yeni devletin kurumlarının varlıklarını halen sürdürdüğü, kendisinin ortaya koyduğu eserlerin devamlılık arz ettiği ve kendisinin halen Türk halkı tarafından halen hayattaymış gibi büyük bir sevgi ve saygıyla anıldığı vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ile ilişkili diğer bir makale ise 2007/474 sayısında yayınlanan "Churchill ve Gelibolu" başlıklı makaledir. Mustafa Kemal Paşa'nın da komuta kademesinde yer aldığı Çanakkale Savaşları ile ilgili bilgiler aktarıldığı makalede, bu savaşlar Churchill açısından "kariyerini bitirebilecek bir askeri sefer" olarak değerlendirilmiştir.

Historia y Vida'nın 2004 yılında yayınlanan 441. Sayısında yer alan "İstanbul- Doğu Roma" başlıklı makalede, İstanbul, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olarak değerlendirilmiş ve o dönemden kalma tarihî eserlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Derginin 2006/457 sayısında yer alan "Muhteşem Süleyman- Şarlken'in

Doğu'daki Rakibi" başlıklı çalışmada, İspanya ve Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Carlos'la Kanunî Sultan Süleyman arasında denizde ve karada yaşanan mücadele üzerinde durulmuştur. Yine bu mücadele ile ilişkili olarak 2007/466 sayısında "Barbaros", 2009/494 sayısında "Türk Tehdidi", 2013/547 sayısında "Türklerin Çekici", 2014/556 sayısında "Akdeniz Savaşı" ve 2018/599 sayısında "Preveze-Kötü Giden İnebahtı" başlıklı makaleler yayınlanmıştır.

Çalışmada ele alınan ikinci dergi olan *Clio-Revista de Historia*'da Türklerle ilgili yayınlanan ilk makale Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ile ilgilidir. 2002/5 sayısında yer alan "İstanbul- İki Kıta Arasında Babıali" başlıklı yazıda, şehirle ve Osmanlı bürokrasisi ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. İstanbul'la ilgili diğer bir makale de 2015/164 sayısında yer alan "İstanbul- Efsanelerle Çevrili Bir Şehrin Fethi" adlı çalışmadır. Başlığından da anlaşılacağı üzere İstanbul'un fethi ile ilgili bilgiler aktarmaktadır. Derginin 2013/146 sayısında bulunan "Türkiye Bir Şehirle Tanışı Sultan'ın Rüyası İstanbul" adlı yazıda Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethi için çabaları ve fethin gerçekleşmesi ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. İstanbul ile ilgili yayınlanan bir diğer makale, 2010/100 sayısında yer alan "İstanbul-Avrupa Kültür Başkenti" adını taşımakta ve şehirle ve şehirdeki tarihî ve turistik yerlerle ilgili bilgiler aktarmaktadır. İstanbul'un turizmi ile ilgili olarak 2014/148 sayısında da "Türkiye'de Kültür Turizmi: İstanbul" başlıklı bir makale yer almaktadır. 2014/154 sayısında yayınlanan "Topkapı: Sarayın Sırları" başlıklı yazıda ise İstanbul'da yer alan Topkapı Sarayı ve sarayın haremi ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Osmanlı haremi, diğer yabancı ülkelerde olduğu gibi İspanya'da da halkın ilgisini cezbetmektedir. Bu konuda dergide 2002 yılında da bir makale yer almaktadır. 11. sayıda bulunan "Sultan'ın Gözdeleri: Harem Miti ve Gerçekler" başlıklı makalede haremle ilgili bilgiler aktarılmış ve yanlış bilinen hususlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili "Osmanlı İmparatorluğu Böyle Doğdu" adlı yazı, derginin 2013/139 sayısında yer almaktadır. Osmanlı Tarihi ile ilgili *Clio- Revista de Historia* dergisinde yayınlanan makaleler, ele alınan konuların kronolojik sıralaması ile şunlardır: 2002/5 sayısında bulunan ve Kanunî Sultan Süleyman dönemini konu alan "Muhteşem Süleyman: Dünya

İmparatoru"; aynı dönemi konu alan ve 2011/115 sayısında yer alan "İnebahtı: Mutlak Bir Zafer Mi?"; Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için yürüttüğü mücadeleyi konu alan ve 2012/124 sayısındaki "1821: Yunanistan Adlı Romantik Rüya"; 2004/36 sayısında yer alan büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti saflarında yer aldığı 1853-1856 Kırım Savaşı ile ilgili "Kırım: İlk Modern Savaş"; Kırım Savaşı sırasında 1855 yılında ikinci defa sadrazamlığa getirilen, savaş sonrasında Paris Konferansı'nda Osmanlı Devletini temsil eden ve 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'nı imzalayan Ali Paşa'yı[17] konu edinen "Ali Paşa: Balkanların Napolyon'u" Bu makalelerin yanı sıra zamanın en büyük projelerinden biri olan Berlin-Bağdat demiryolu projesi de derginin 2018/204 sayısında "Berlin-Bağdat Demiryolu: Britanya İmparatorluğu'na Tehdit" başlığıyla konu edilmiştir.

2002 yılında Türkiye ile ilgili yayınlanan diğer bir yazı ise 5. sayıda yayınlanan "Atatürk- Günümüz Türkiye'sinin Babası" başlıklı makaledir. Makalede, Atatürk'ün biyografisi verilmektedir. Dergide Cumhuriyet dönemi Türk tarihi ile ilgili ele alınan diğer bir konu Kıbrıs Barış Harekâtıdır. "Kıbrıs: Yunan Trajedisi Mi Yoksa Türk Tutkusu Mu?" adlı yazı, derginin 2002/13 sayısında yer almaktadır.

Clio-Revista de Historia'da bazı Türk şehirleri ve tarihleri ile ilgili tanıtım yazıları da yayınlanmıştır. İstanbul dışındaki şehirleri ve bölgeleri konu edinen bu yazılar şunlardır: Derginin 2005/47 sayısında yer alan "Trakya-Balkanların Hazinesi"; 2009/96 sayısında bulunan "Bergama: Ön Asya'nın Floransası"; 2010/100 sayısında yayınlanan "İzmir: Asya'nın Işığı" ve 2012/123 sayısında yer alan "Kapadokya: Taşa Yazılmış bir Tarih" Bu makalelerde, ilgili yerlerin tarihleri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra tarihî ve turistik yerlerinin tanıtımları yapılmıştır.

İspanya'da Yapılan Doktora Tezlerinde Türk Tarihine İlişkin Çalışmalar

İspanya'daki üniversitelerde 2000-2019 döneminde, Türk tarihi ile ilgili toplam 20 doktora tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. 2000-2009 yılları arasında hazırlanan tezlerde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım süreci ve bu süreçte yaşanan sorunlar, İspanya ve

17. Kemal Beydilli, "ÂLÎ PAŞA, Mehmed Emin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 425.

Türkiye'de demokrasi süreçlerinin karşılaştırmalı analizi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında meydana gelen sosyal çatışmalar ve iki ülkenin Akdeniz ticaretleri üzerinde durulmuştur. Bu dönemde hazırlanan doktora tezleri arasında, "Ermeni Soykırımı ve Uluslararası Tepki" adlı tez dikkat çekmektedir. Nitekim İspanyollar, 1782 yılında iki ülke arasında imzalanan Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması'ndan itibaren Türklere karşı oldukça dostane bir tavır takınmış ve O'na karşı hiçbir ittifaka katılmayarak bu dostluğunu ortaya koymuştur. Bu tez, iki ülke dostluğuna yakışmayacak bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Bu alışılagelmedik durum, tezi hazırlayan kişinin bir Ermeni olmasından (Artur Aristakesyan) kaynaklanmaktadır. Nitekim incelenen dönemde, bu tez dışında Türkiye veya Türklere karşı saldırgan içeriğe sahip herhangi başka bir çalışma tespit edilememiştir.

2010-2019 yılları arasında hazırlanan doktora tezlerinde, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci ve bu konudaki zorluklar, Fas ve Türkiye göçlerinin karşılaştırmalı analizi, çağdaş Türk kültürü, Türkiye'de ideolojik kutuplaşma, Orta Doğu ve büyük güçlerin bölgeye ilişkin politikaları, Türkiye'de tarımın yeniden yapılanma süreci ve Ertuğrul Firkateyninin yaşadığı trajik kaza gibi konular ele alınmıştır. Bu dönemde en dikkat çekici tezlerden biri, kültürel bir kıyaslamayı ve benzerlikleri ortaya koyan "*Teruel Âşıkları ile Ferhat-Şirin Karşılaştırması*" başlıklı çalışmadır. Bu çalışmaların yanı sıra İspanya'da Hatay ve Mersin şehirlerinde yapılan arkeolojik kazılarla ilgili tezler de hazırlanmıştır.

Sonuç

İncelenen akademik ve popüler dergilerde, odak noktasının İspanya tarihine yönelik çalışmalar olduğu görülmüştür. İspanya tarihi içerisinde üzerinde en çok durulan konular, İspanyol krallıkları ile Endülüs arasındaki ilişkiler, Reconquista (yeniden fetih), İspanyol Altın Çağı, İspanyol keşifleri, Latin Amerika'nın kültürel ve idarî yapısı, modern çağda İspanya'da hâkim olan fikir hareketleri, anayasal dönüşüm süreci, Franco dönemindeki idarî, kültürel ve toplumsal yapı ile İspanyol Sivil Savaşı'dır. Bunların yanı

sıra İlkçağ'dan günümüze, İspanya'nın kültürü, toplum yapısı, İspanya'da bilim, sanat, tıp, siyaset, turizm ve ekonomi alanlarındaki gelişmeler üzerinde de sıklıkla durulmuştur. Ayrıca İspanyol kralları, prensesleri, asilzadeleri, ve farklı alanlarda nam sahibi olmuş ünlü kişilerle ilgili biyografilere de sıklıkla yer verilmiştir. Cinsiyet ve kadın araştırmalarına da bu dergilerde sıklıkla yer verildiği tespit edilmiştir.

Akademik ve popüler tarih dergilerinde, İspanya tarihinin yanı sıra özellikle akademik dergilerde daha kısıtlı olmak üzere Avrupa, Asya, Amerika, Afrika, Uzakdoğu ve Ortadoğu tarihleri üzerine de makale ve yazılara yer verilmiştir. Yine Hıristiyanlık ve dinler tarihi üzerine makalelerin de dergilere konu olduğu görülmüştür. Özellikle popüler dergilerde, herhangi bir ülke temelinde ele alınmayan nesnelerin tarihçeleri, cinsiyet ve cinsellik, bilim tarihi, tıp tarihi gibi genel tarih yazıları da oldukça dikkat çekici yazı dizilerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, dergilerde tarih yazımı ve eğitimi ile ilgili sorunlar, paradokslar ve yeni eğilimlere de sıklıkla yer verilmiştir.

İncelenen dergilerde İspanya tarihinin ardından en çok üzerinde durulan alan Avrupa tarihi olmuştur. Avrupa tarihi içerisinde ele alınan konuların da büyük bir kısmının İspanya'yı da etkileyen konuları kapsaması dikkatlerden kaçmamaktadır. Üzerinde en az durulan konular ise Afrika, Asya, Uzakdoğu ve Ortadoğu tarihleridir. Bu konulardaki makale ve yazıların azlığına rağmen aralarında oldukça dikkat çekici yazılar yer almaktadır. Türk tarihi ile ilgili makaleler ise akademik yayınlarda oldukça sınırlı olsa da popüler tarih dergilerinde ve İspanya'da hazırlanan doktora tezlerinde Türklerle ve Türkiye ile ilgili pek çok konuda önemli yazılar yayınlandığı tespit edilmiştir.

Bu kitapta dünyadaki tarihçiliğin son yirmi yılı, köklü tarihçilik geleneklerine sahip olan, günümüz dünya tarihçiliğine de katkı sağladığı söylenebilecek ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Mısır, İran, Çin, Japonya ve Rusya gibi ülkeler üzerinden inceleniyor. On ayrı ülkedeki tarihçiliğin son yirmi yılını inceleyen bu çalışmadaki her bir tarihçi yazarımız, ilgili ülkelerde doktora ya da post doktorasını yapmış akademisyenlerdir. Böylelikle ilgili ülkenin dili ve kültürüne nüfuz etmiş tarihçilerin incelemeleriyle, bir anlamda dünyada tarihçilik adına nelerin tartışıldığı, konuşulduğu ve gündem oluşturduğunu okuma imkânına erişiyoruz.

Dünyada Tarihçiliğin Gündemi, günümüz Türkiye'sinde, dünyadan farklı ülkeleri yakından takip eden önemli bir tarihçi potansiyelinin varlığına işaret etmesi bakımından da önemlidir. Maksadımız, Türkiye'deki tarihçilerin, dünyada tarihçilik adına nelerin konu edildiğinden haberdar olmalarını sağlamak ve bundan ilham almalarına vesile olmaktır.

Yazılarıyla Kitaba Katkı Verenler:

Zahit Atçıl, Fatih Durgun, Necmettin Alkan, Resul Alkan, Güneş Işıksel, Serhan Afacan, Kürşat Yıldırım, Tibet Abak, Hilal Görgün, Selçuk Esenbel, Tufan Turan

YENİİNSAN

www.yeniinsanyayinevi.com

dünyada tarihçiliğin gündemi
tarih serisi
ahmet şimşek

₺26,00

ISBN: 978-605-7764-46-1

